

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О.М. БЕКЕТОВА**

Н.В. Спіцина, Т.В. Момот, Н.С. Акімова

**ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ
УПРАВЛІННЯ РОЗРАХУНКАМИ ЗА ТОВАРНИМИ
ОПЕРАЦІЯМИ**

Монографія

УДК 657.43

C72

Рецензенти:

О.О. Нестеренко – доктор економічних наук, професор;

Т.О. Тарасова – доктор економічних наук, професор;

Н.В. Чебанова – доктор економічних наук, професор.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова, протокол № 13 від 30 червня 2016 р.

Спіцина Н.В.

C72 Обліково-аналітичне забезпечення системи управління розрахунками за товарними операціями : монографія / Н.В. Спіцина, Т.В. Момот, Н.С. Акімова. – Х.: Видавництво Іванченка І. С., 2019. – 281 с.

ISBN 978-617-7675-79-1.

У монографії здійснено теоретичне узагальнення існуючих підходів до обліку та аудиту розрахунків з дебіторами так кредиторами, а також запропоновано шляхи вирішення актуальних та проблемних питань обліку розрахунків за товарними операціями.

Рекомендовано для науковців, аспірантів, студентів економічних спеціальностей, керівників облікової служби та аудиторської на підприємствах різних форм власності, а також широкого кола читачів, зацікавлених питаннями обліку розрахунків.

УДК 657.43

ISBN 978-617-7675-79-1.

©Спіцина Н.В., Момот Т.В., Акімова Н.С.,2019.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННЯ РОЗРАХУНКАМИ	
1.1 Історично-еволюційні аспекти розрахунків	6
1.2 Визначення та класифікація розрахунків	21
1.3 Роль розрахункових операцій в управлінні діяльністю підприємства	41
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ ЗА ТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ	
2.1. Облікова політика як інструмент організації бухгалтерського обліку розрахункових операцій	53
2.2 Організаційно-методичні підходи до оцінки розрахунків за товарними операціямм	69
2.3 Методичні аспекти відображення заборгованості в системі рахунків бухгалтерського обліку: стан та напрямки вдосконалення ...	90
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ	
3.1. Внутрішній аудит у сучасній системі управління підприємством	114
3.2. Внутрішній аудит в управлінні ризиками дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств торгівлі	133
3.3. Сутність аудиту розрахунків за товарними операціями та основні аспекти його організації	150
3.4. Методика аудиту розрахунків за товарними операціями та її удосконалення	168
ВИСНОВКИ	187
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191
ДОДАТКИ	211

ПЕРЕДМОВА

Одним з найважливіших завдань ефективної роботи вітчизняних підприємств в сьогоденних українських економічних реаліях є забезпечення ефективного управління активами та зобов'язаннями підприємства. Особливе місце у складі майна та джерел його формування займають розрахунки підприємства, а саме дебіторська та кредиторська заборгованості. Найбільша питома вага (до 90 %) у загальній структурі дебіторської і кредиторської заборгованостей підприємств торгівлі займають зобов'язання перед постачальниками і вимоги до покупців, які безпосередньо впливають на платоспроможність і фінансову стійкість суб'єктів господарювання. Проблеми вірогідності і своєчасності облікової, звітної й аналітичної інформації про розрахункові операції з партнерами за товарними операціями, що впливають на ефективність тактичного і стратегічного управління, стають особливо актуальними.

Несприятлива економічна та політична ситуації, інколи відсутність чітких методичних рекомендацій щодо обліку, низький професійний рівень топ-менеджменту сучасних підприємств призвели до напруження стану розрахунків на підприємствах, що виражається, перш за все, у збільшеннях сум заборгованості та зростанні строків непогашення боргів.

За цих умов особливу актуальність набувають проблеми теорії і методики бухгалтерського обліку й аудиту розрахункових операцій, використання міжнародних принципів і стандартів обліку і звітності, оцінки стану й ефективності розрахунково-платіжних відносин підприємств, розробка науково обґрунтованих рекомендацій з подальшого поліпшення обліково-аналітичної роботи.

Питання теорії та практики відображення розрахунків в обліку розглядаються в працях вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів та бухгалтерів, а саме: Г.М. Азаренкової, В.І. Бачинського, І.А. Бланка, Ф.Ф. Бутинця, А.Г. Грязнової, С.Ф. Голова, Д.А. Єндовицького, М.В. Круглова, О.І. Лучкова, В.Ф. Палія, С.М. Петренко, А.М. Петрова, В.І. Прудникова, В.С. Рудницького, Я.В. Соколова, В.В. Сопка, Ю.Л. Фадєєва та інших.

Проте, на основі проведених теоретичних досліджень, можна дійти висновку, що питання обліку та аудиту розрахунків за товарними операціями недостатньо досліджені. Існуючі розробки не відображають у повному обсязі галузеві особливості відображення розрахунків за товарними операціями на підприємствах торгівлі. Додаткових розробок вимагає методика обліку розрахунків в частині рахунків бухгалтерського обліку, оцінки теперішньої вартості дебіторської та кредиторської заборгованостей та відображення її в обліку, розрахунок ефективності надання знижок та відображення їх в обліку, інші важливі питання.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННЯ РОЗРАХУНКАМИ

1.1 Історично-еволюційні аспекти розрахунків

Розрахунки – це важливий інструмент економічних відносин між суб'єктами господарської діяльності. Вони є невід'ємною частиною товарно-грошових взаємовідносин у сучасному суспільстві, які виникають у процесі виробництва продукції, товарів, послуг, реалізації товарів та виробленої готової продукції. Одним із найважливіших показників, що характеризують стан розрахунків на підприємстві є розмір дебіторської і кредиторської заборгованостей. Характерними рисами сучасних економічних реалій в Україні є нестача обігових коштів, низька платіжна дисципліна, несвоєчасні розрахунки за зобов'язаннями, високі ставки кредитування. Всі ці фактори призводять до кризи неплатежів, для подолання якої необхідно перш за все вдосконалити процес розрахунків.

Для визначення проблематики обліку розрахунків і надання конкретних пропозицій щодо їх удосконалення необхідно дослідити їх історичний аспект.

Знання історії бухгалтерського обліку та динаміки розвитку обліку розрахунків дозволить визначити закономірності сучасних процесів та їх динаміку, а також з'ясувати найважливіші напрямки удосконалення обліку. Одним із головних питань обліку розрахунків є облік дебіторської та кредиторської заборгованості. З давніх часів учені та дослідники намагались, перш за все, знайти та вдосконалити оптимальні шляхи визначення та обліку саме заборгованості та розрахунків.

Перші знахідки письмових згадок про бухгалтерський облік та рахунки були декілька тисячоліть тому. Наприклад, папіруси Зенона, які було знайдено у 1915 році, містять інформацію про будівельні проекти, сільськогосподарські роботи та різноманітні ділові операції маєтку Аполлонуша протягом 30 років у III ст. до нашої ери.

Ці папіруси свідчать про дуже детальний облік, який здійснювався в Греції та внаслідок торгівлі поширився на

Середземномор'я та Близькій Схід. Є відомості про те, що ця система обліку містила відповідальність за ведення обліку: письмовий облік всіх операцій, інвентаризаційні відомості, записи щодо придбання та експлуатації майна тощо.

Зенон у 256 році реформував систему обліку, що склалася у приватних маєтках [197]. Основні цілі обліку, які він сформулював - це: організація систематичного обліку матеріальних цінностей, своєчасний та регулярний облік дебіторської та кредиторської заборгованостей, а також розрахунок економічних ефектів від різних видів господарської діяльності, що є зародженням методів та прийомів економічного аналізу.

Хоча записи Зенона та інші свідчення стародавнього світу відображають давнє існування обліку та рахівництва, проте перші спроби розвитку теорії розрахунків виникли у XV-XVI ст., коли італійський вчений Лука Пачолі сформулював мету обліку. На його думку, мета обліку – «це ведення своїх справ в належному порядку й належним чином, щоб можна було без затримки отримати будь-які відомості як відносно боргів, так і щодо вимог [139]. Проте місце й час здійснення факту господарської діяльності їм не враховувались. Облік був статичним.

Перші спроби класифікації рахунків знаходимо в італійських авторів. Автор перших праць з обліку не стільки конструювали (хоча й це мало місце), скільки описували рахунки, що зустрічалися на практиці. Проте Пачолі вказував, що план рахунків конструюється залежно від мети, заради якої організовується система спостереження.

«Рахунки, – писав Пачолі, – суть не більше як належний порядок, установлений самим купцем, при вдалому застосуванні якого він одержує відомості про всі свої справи й про те, чи йдуть справи його успішно чи ні» [139, с.55].

Домініко Манчіні (Манцоні) розділив усі рахунки на дві групи: живі і мертві. До першої групи увійшли розрахунки з фізичними й юридичними особами, до другої – матеріальних і грошових цінностей. Надалі ця класифікація збережеться до XX ст. під назвою рахунків персональних і матеріальних. Із цієї класифікації виникнуть дві теорії – юридична та економічна.

Людовіко Флорі (1579 – 1647) усі рахунки розділяв на чотири групи: капіталу, номінальні (операційні рахунки), торгові рахунки (матеріальні) та рахунки розрахунків. Флорі виділяв: 1) дебітора; 2) кредитора; 3) суму; 4) характер факту. Перші дві вимоги припускають виділення суб'єктів, третій – об'єкта. Центральне значення мала четверта вимога – характер (природа) факту господарського життя. Легко помітити, що суб'єкт у Флорі розділений на дебітора та кредитора, що є абсолютно вірним, об'єкт представлений сумою, що припустимо з розумінь зручності, час і місце відсутні, що неприпустимо, і, нарешті, уведене поняття *характеру (природи) факту господарського життя*, що було, звичайно, кроком у розвитку теорії бухгалтерського обліку.

Лука Пачолі дав персоніфікований підхід, сутність якого може бути зведена до того, що рахунки, які враховують неживі предмети, розглядаються як рахунки фізичних осіб. Дж. Луццатто писав, що «подвійний аспект кожної операції став можливим тому, що в якості дебіторів і кредиторів почали фігурувати не тільки особи, але й предмети» [107, с.37]. Розвиваючи ідеї персоніфікації, Пачолі створив основну інформаційну модель господарської діяльності, у якій важливі два моменти, названі двома постулатами Пачолі:

1) сума дебетових оборотів завжди тотожна сумі кредитових оборотів тієї ж системи рахунків;

2) сума дебетових сальдо завжди тотожна сумі кредитових сальдо тієї ж системи рахунків.

При характеристиці фактів господарського життя Пачолі виділяв чотири непорушних моменти, що повинні бути відображені в обліку: 1) суб'єкт; 2) об'єкт; 3) місце і 4) час. Цим моментам відповідають чотири питання : Хто? Що? Де? Коли? [139, с.21]

У своїй праці «Трактат про рахунки та записи» Лука Пачолі сформулював два основні правила щодо обліку розрахунків:

– не можна нікого вважати боржником (дебітором) без його відома, навіть якщо це б здавалось доцільним;

– не можна нікого вважати вірителем (кредитором) за відомих обставин без його відома [10, с.10].

Проте ці правила, які, здається, очевидні, насправді дуже суперечливі.

Також у 9 главі своєї праці Лука Пачолі наводить способи, якими може здійснюватись купівля, тобто іншими словами, це класифікація розрахунків за джерелами покриття заборгованості: готівка, кредит, обмін товарів на товари, частково обмін на товари та частково на гроші, або частково на гроші та частково в кредит, або частково на товар та частково в кредит, переводом на іншу фірму, частково з переведенням на іншу фірму і частково в кредит, частково переводом на іншу фірму і частково товарами.

У 19 главі Трактату Пачолі також розглядає можливості сплати заборгованості за допомогою банківського кредиту.

У 17 столітті вперше в рахунках бухгалтерського обліку з'явилася група розрахункових рахунків, на яких відображалась дебіторська й кредиторська заборгованість, що називалися рахунками кореспондентів. Раніше облік заборгованості вівся відповідно на рахунках «Інвентар» та «Капітал».

На відміну від Луки Пачолі, нідерландський бухгалтер Якоб ван дер Шуер (1625) дав більш логічне визначення дебіторів та кредиторів, він вважав, що дебітор – це той, хто має (власник), хто отримує той, хто купує, кому постачають, продають або від кого сподіваються отримати платіж, або той, хто повинен сплатити; кредитор – це той, хто видає (витрачає), з ким розраховуються, від кого отримують, той, з ким мають справу, хто продає, постачає, у кого купують, той, кому потрібно платити [206, с.99].

У XVII ст. француз Жак Саварі (1622 – 1690) визначив такі основоположні принципи бухгалтерського обліку (постулати):

- сума сальдо всіх аналітичних рахунків повинна дорівнювати сальдо того ж синтетичного рахунку, до якого вони відкриті;
- сума оборотів за дебетом та сума оборотів за кредитом всіх аналітичних рахунків повинна дорівнювати сумі всіх оборотів за дебетом та кредитом того синтетичного рахунку, до якого вони були відкриті.

Дотримання цих постулатів є обов'язковою умовою ведення бухгалтерського обліку та правильної його організації [186].

З початку XIX століття в італійському обліку сформувалися два напрямки в розвитку обліку: перше виводило облік з відносин, що виникають у зв'язку з рухом і збереженням цінностей, - це юридичний

напрямок; друге було засновано на обліку цінностей - це економічний напрямок.

Представниками юридичного напрямку італійської школи обліку були Ніколо д'Анастасіо, Франческо Вілла, Джузеппе Чербоні, Джузеппе Борначині й інші. Вони розвивали дві думки в обліку: 1) облік - це реєстрація прав і зобов'язань власника; 2) у центрі облікової системи знаходиться облік капіталу. Усі факти господарського життя повинні проходити через рахунок «Капітал». Так, наприклад, надходження матеріалів від постачальників відображалось за дебетом рахунку «Матеріали» та кредитом «Капітал» і одночасно за дебетом рахунку «Капітал» і кредитом рахунку «Постачальники». Тобто цінності на зберігання отримували не від постачальника, а від власника. Такий підхід зумовлював підсилення контролю за обліком. Цю систему назвали четверною, тому що кожна операція вимагала мінімум чотири записи.

Представниками економічного напрямку в італійському обліку були Д.Крипа, Ф. Беста, В. Альфієрі, Г. Гіділья, А. Стабиліні, Д. Мальоне й інші. Прихильники економічного напрямку вважали, що в остаточному підсумку на всіх рахунках враховуються матеріальні цінності, звідси назва матеріалістичної теорії. Усі рахунки поділяються на дві групи капіталу і його частин, що розкривають структуру капіталу. На думку представників економічного напрямку, облік фіксує зміну цінностей, рух речей, а динаміка зобов'язань – це тільки наслідок.

Під впливом суперництва цих напрямків були створені в Італії три школи обліку: ломбардська, тосканська, венеціанська. Засновником ломбардської школи був Франческо Вілла. Він зробив великий синтез юридичних і економічних цілей обліку, систематизував бухгалтерські знання, концептуально осмислив основні облікові категорії. Ф.Вілла вважав, що бухгалтерія піднялася до рівня науки, вона повинна досліджувати свої принципи й категорії. На думку Ф. Вілли, бухгалтерський облік включає три частини: 1) галузь економіко-адміністративних відносин (теорія обліку); 2) правила ведення реєстрів і їхнє практичне дослідження; 3) організація управління, у тому числі ревізія рахунків. Усі рахунки Ф. Вілла поділяв на три групи: 1) депозитні (майнові); 2) особисті; 3) методологічні підсумкові (рахунок збитків і прибутку, рахунок початкового й остаточного балансу). Таким

чином, бухгалтерський облік Ф. Вілли був комплексною економіко-правовою дисципліною, він розділив подвійний запис і інформацію, що вона несе, на юридичну й економічну.

Засновником Тосканської школи юридичного напрямку бухгалтерської теорії був Франческо Марчі, який виділяв чотири групи осіб на підприємстві: 1) агентів (матеріально відповідальних осіб); 2) кореспондентів (осіб, з якими ведуться розрахунки); 3) адміністратора; 4) власника. Кожній групі відповідали окремі рахунки. Ф. Марчі був прихильником персоналізації – за кожним рахунком стоїть людина. Іншим великим представником тосканської школи був Джузеппе Чербоні – творець логісмографії. Його вчення передбачало ієрархічну послідовну диференціацію рахунків і структури бухгалтерського апарату, і ця структура повинна відповідати організаційній побудові самого підприємства. У логісмографії Дж. Чербоні виділяв теорію і форму рахівництва. В основі теорії лежало два принципи: персоналістичність – за кожним рахунком стояла особа чи група осіб, і дуалістичність – сальдо рахунка власника дорівнює сальдо сукупного рахунків агентів і кореспондентів. Предметом науки є права й зобов'язання фізичних і юридичних осіб, методом – реєстрація. Усі господарські операції поділялися на три групи: 1) власне юридичні, що відбивають розрахунки з кореспондентами; 2) статистичні, що приводять до внутрішніх змін у складі майна; 3) економічні, що змінюють суми розрахунку підприємства з власником. У Д. Чербоні було багато послідовників: К. Чербоні, Д. Россі, К. Белліні, Ф. Баналумі, Д. Маса, З. Мондіні, А. Сангвінетті, В. Джитті, що розвивали логісмографію. Узагалі можна зробити висновок, що представники італійської школи бухгалтерського обліку дотримувалися юридичної концепції обліку, приділяли багато уваги особливостям розрахунків, зобов'язанням за договорами.

Послідовник та ученик Дж. Чербоні, Клітофонте Белліні, в «Трактаті про загальні засади теоретичної та практичної бухгалтерії» [190] змінив трактування агентів. Він виділяв вже два їх види: депозитаріїв (зберігачів) – матеріально відповідальних осіб і виконавців. В останньому випадку до обліку входили адміністративно-правові відносини. Кожна господарська операція включає об'єкт, суб'єкт і відносини між суб'єктом і об'єктом. Ці відносини вже містять в

собі дві групи особистих і неособистих рахунків. В особистих рахунках сторони називаються дебет і кредит, у неособистих – прихід і витрати. У зв'язку із цим, стверджував Белліні, виникає необхідність складання двох балансів. Один – майновий, другий – фінансовий; перший відображає відносини власника з агентами і кореспондентами, другий – з адміністратором. Майновий баланс включає весь традиційний актив, всю кредиторську заборгованість і зміни капіталу, фінансовий – перелік результатних рахунків.

Основоположником Венеціанської школи був Ф. Беста, що розвивав економічний напрямок в обліку. Він стверджував, що бухгалтерський облік як засіб економічного контролю вивчає рух цінностей, що пов'язані з визначеними діями з: 1) керівництва; 2) управління; 3) контролю агентів господарства.

Усі рахунки носять вартісний характер і поділяються на прямі і похідні. Прямі включають весь актив і кредиторів, похідні рахунки – власні засоби і результати. Прямі рахунки відбивають прямі елементи і поділяються на позитивні (актив) і негативні (кредитори). Зміни всіх прямих і похідних елементів можуть носити активний і пасивний характер.

Представники французької школи висловлювали думку, що бухгалтерський облік є економічною наукою, тобто розглядали рахунки не лише як особисті, а розробили класифікацію рахунків за видами засобів.

Так, Мат'є де ла Порт, виділяв три групи рахунків: рахунки власника (рахунки капіталу, прибутку та збитків), тобто економічний рух капіталу; рахунки майна – вони виконують господарську функцію; рахунки кореспондентів (рахунки розрахунків, тобто такі, які показують дебіторську та кредиторську заборгованість) – виконують юридичну функцію, тому що відображують права та обов'язки третіх осіб. Ця класифікація дала змогу сформулювати постулат де ла Порта: сальдо рахунків власника та майна завжди дорівнює сальдо рахунків кореспондентів (розрахунків).

Теорія дебетування і кредитування рахунків Мат'є де ла Порта містить такі основні правила: дебітор – це та особа, яка отримує цінності або все те, що отримується у власність чи управління

господарством, кредитор – це особа, яка видає цінності, або все, що перестає бути власністю чи виходить із управління господарством. [37]

Французький бухгалтер Бертран Франсуа Баррем також розвивав класифікацію рахунків. Він запропонував дві групи рахунків: загальні рахунки – рахунки власника (рахунок Капіталу) та його агентів (касира, комірника та ін.) а також рахунки приватні, тобто дебіторів та кредиторів.

За Барремом, дебіторська та кредиторська заборгованості виникають, коли обмін не закінчено або коли його не було. У випадках, коли обмін закінчено, використовуються загальні рахунки, коли не здійснено – приватні.

Один з найвідоміших представників французької школи кінця XVIII – початку XIX Едмон Дегранж є одним з засновників сучасної рахункової науки та розробником американської моделі рахівництва. Дегранж відмічав, що в кожній операції приймають участь дві особи: одне з них отримує будь-яку цінність, інша особа цю цінність віддає. Перша особа є боржником, або дебітором, інша особа – вірителем, або кредитором. Ця обставина підлягає реєстрації шляхом складання спеціальних статей, в яких вказуються одночасно дві особи: дебітор та кредитор. Таким чином, операції відображаються на рахунках у відповідності з правилами: дебетувати того, хто отримує та кредитувати того, хто віддає.

Авторами ще однієї цікавої теорії щодо обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей є німецькі вчені Август Шибє та Карл Одерман, які вважали, що актив – це сукупність всього, чим володіє підприємство на правах власності, пасив – права третіх осіб або кредиторів, а чистий капітал, або чисте майно – різниця від вирахування суми пасиву з суми активу. Вчені запропонували таку класифікацію рахунків: рахунки капіталу з відповідними допоміжними рахунками (рахунок прибутку та збитків); рахунки матеріальних цінностей; рахунки боргових документів; особові рахунки.

Шибє та Одерман вивели основний принцип бухгалтерії, відповідно до якого кожному дебітору повинен протистояти кредитор. Для того, щоб запобігти помилок, було встановлено тверде правило, що дозволяє визначити, який рахунок необхідно дебетувати, а який – кредитувати: дебітором буде кожний рахунок особи, яка отримує від

нас будь-що, кожний рахунок, який відкривається для обліку будь-якого предмету, за все те, що складає або збільшує цінність останнього, за кожне збільшення або нарощення, відповідно, також за те, що ми під час операцій з цією особою або з цим предметом отримуємо у вигляді прибутку; кредитором буде кожний рахунок особи, яка нам будь-що дає або наказує дати, а також кожний рахунок предмета за те, що зі складу цього предмета буде забрано, тобто за кожне зменшення, відповідно також за те, що ми при операціях із цією особою втрачаємо.

Матеріальні рахунки в Шибє та Одермана є уособленими, а отже, принципові відмінності між матеріальними та особовими рахунками відсутні.

На думку німецького вченого П. Гернстера, борги повинні поділятися в обліку на забезпечені та незабезпечені (у зв'язку із чим виникла проблема відображення в обліку гарантій – застав та заборук, а також будь-яких можливих збитків від узятих на себе зобов'язань). Також він вважав неможливим сальдування дебіторської та кредиторської заборгованості.

Класифікацію рахунків розрахунків в залежності від класифікації цінностей запропонував Євстафій Сіверс: «Позитивні, або інші обіцянки платежу, подібно цінностям матеріальним, є складовими частинами вкладених у господарство капіталів, проте, на відміну від них, вони висловлюють лише право на цінності, які тимчасово знаходяться в чужому володінні, а негативні або власні обіцянки платежу складають позиковий капітал та виражають, що в складі цінностей, які знаходяться у власному володінні, тимчасово перебувають цінності, що належать іншим господарствам, право на які, у свою чергу, мають ці останні» [186, с.23].

Сіверс, голова петербурзької школи бухгалтерського обліку в дореволюційній Росії, дав детальну класифікацію рахунків, передбачивши в цьому напрямку тенденції 30-50х рр. ХХ століття. Його класифікація виглядає так: речові рахунки (основні, калькуляційні), особові рахунки (підприємницького капіталу, позикового капіталу).

У дореволюційній Росії бухгалтерський облік спочатку розвивався за канонами європейської бухгалтерії, винятком були тільки

доктрини, прихильниками яких були І. Ахматов, Ф. Єзерський, О. Рудановський.

Федір Єзерський, відомий рахівник та вчений, запропонував свою «потрійну» систему бухгалтерського обліку проти подвійної італійської системи, яку критикував. Ф.В. Єзерському був притаманний «національний» підхід до обліку, коли він пропонував застосовувати російські терміни замість запозичених. Так, дебіторів він пропонував називати забірниками, кредиторів – довірителями. Окрім термінології, Ф.В. Єзерський також критикував загальні принципи роботи. Ф.В. Єзерський вважав, що кредиторська заборгованість повинна відображатись по кредиту рахунка «Капітал», а дебіторська заборгованість – по дебету рахунка «Капітал», тим самим зменшуючи реальну величину власних коштів підприємства [67].

Одним з недоліків він вважав помилкове вживання рахунків «Товари» та «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», тому що за такими назвами, на його думку, немає ніякого сенсу. Замість цього він запропонував інше проведення – прихід за рахунком «Цінності» та прихід за рахунком «Постачальники», пояснюючи це тим, що «у традиційному випадку складається абсурдне враження, що ми ведемо облік за постачальника та відображуємо зменшення в нього цінностей, а нам до нього справи немає. В наших справах відбувається збільшення кредиторської заборгованості. І, відповідно, мають місце два приходи: збільшення товарної маси та збільшення боргів». Проте, коли Ф. Єзерський заявив, що кредиторська та дебіторська заборгованості є вимислом, його припинили серйозно сприймати [201].

У кінці XIX та на початку XX ст. у Санкт-Петербурзі видавався журнал «Рахівництво», одним з учених, який працював над цим журналом, був Лев Іванович Гомберг. Щодо обліку та оцінки дебіторської заборгованості, то він виділяв чотири групи боргів: а) безумовно надійні, від їх суми слід відраховувати 5% до резерву на покриття сумнівних боргів; б) борги, у погашенні яких немає впевненості, повинні відображатись в активі балансу у розмірі 80% від загальної суми; в) борги сумнівні підлягають включенню до балансу у розмірі 50% від загальної суми; г) безнадійні борги підлягають негайному віднесенню на рахунок «Збитків та прибутків» [144].

Також Л.І. Гомберг пов'язував оцінку із цілями обліку та дав одну з перших класифікацій видів оцінок: первісна, ринкова, відновлювана, номінальна, експертна (страхова, позикова), *primo-primo* – для пам'яті (чисто номінальна оцінка, яка не має ані юридичного, ані економічного змісту, наприклад, оцінка музейних експонатів) [10, с.10].

Олександр Рудановський, відомий бухгалтер, математик за освітою, вважав, що баланс повинен складатися тільки прямим шляхом, без застосування внутрішніх розрахунків, у пасиві мають відображатися зовнішні відносини організації, а в активі – внутрішні. Таким чином, вся дебіторська заборгованість розглядається як пасив з дебетовим сальдо. Це привело до того, що в активі відображаються тільки матеріальні та грошові рахунки. Також О.Рудановський розробив методику обліку розрахунків за авансами та вивів такий постулат, що не можна сальдувати дебіторську та кредиторську заборгованості, тобто якщо підприємство винне 300 карбованців, а йому винні 200 карбованців, то не можна записати загальний борг фірми 100 карбованців. Це буде неточним [200]. Даний постулат є також актуальним і в діючій вітчизняній системі бухгалтерського обліку.

Учень О. Рудановського, Олександр Михайлович Галаган (1879-1938 рр.), одним з найголовніших завдань обліку вважав облік взаємовідносин між власником та його господарством. Пасив балансу, на думку О. Галагана, представляє собою сукупність зобов'язань господарства перед окремими фізичними та юридичними особами, а також перед своїм власником. Останній вид зобов'язань завжди дорівнює різниці між активом та підсумком зобов'язань перед третіми особами. Ця різниця називається чистим капіталом. Особливістю ж зобов'язань перед третіми особами О. Галаган вважав те, що такі зобов'язання завжди виражаються в твердій сумі на відміну від зобов'язань господарства перед власником, які не можуть виражатись в точно визначеній грошовій сумі.

Відомий вчений Іван Ніколаєв (1877 – 1942) дотримувався думки, що матеріальні цінності можуть мати вплив на прибутки та збитки лише тоді, коли обертаються на гроші. Саме тому І. Ніколаєв вважав моментом реалізації момент надходження грошових коштів. Щодо обліку дебіторської заборгованості, то І. Ніколаєв запропонував

формувати резерви для списання безнадійних боргів. Так, на сьогодні, у п.9 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», указується, що класифікація дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги за попередні звітні періоди. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості. Величина резерву сумнівних боргів визначається як сума добутків поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи та коефіцієнта сумнівності відповідної групи [143].

Аналізуючи перетворення, які відбувалися з Планом рахунків в частині рахунків для обліку розрахунків, можна зазначити таке: протягом періоду існування СРСР у Планах рахунків поступово скорочувалась кількість розділів рахунків, призначених для обліку розрахунків. Згідно з першим Типовим планом рахунків «Схема планування рахунків поточного обліку», затвердженого 11 вересня 1925 року, 5 розділів активу призначались для обліку розрахунків підприємств. У 1933 році прийнято «Рахунковий план», у якому вже лише три розділи з двадцяти призначались для обліку розрахунків.

Протягом 50 – 70 рр. поряд з московською та петербурзькою школами бухгалтерського обліку також формувалась й українська бухгалтерська школа з осередками спеціалізованих вишів у Києві, Харкові, Одесі, Тернополі. У період незалежності традиційну радянську систему обліку поступово замінює нова, гнучкіша система, яка дає змогу обліку розвиватися, урахувати потреби ринкової економіки, що стрімко розвивається, та наближувати облік до МСФЗ.

Серед закордонних видатних науковців ХХ століття про новий економічний погляд на кредиторську заборгованість пише Є.С. Хендриксен: «Вважалось, що кредиторська заборгованість виникає завдяки правилу подвійного запису. Проте, зміни економічних умов складають передумови для формування іншого, більш широкого

погляду: в теперішній час кредиторська заборгованість являє собою міру економічних зобов'язань фірми» [220].

Німецький професор Йорг Бетге визначив відмінності зобов'язань організації від резервів: «Під зобов'язаннями розуміють обов'язки організації виконати певні послуги, які чітко визначені за величиною та змістом. Саме це і відзначає обов'язки від резервів. Резерви представляють собою обов'язки організації, величини і склад яких не піддається точному визначенню. У відношенні послуг, які повинна надати організація, мова може йти про сплату грошових коштів, виконання робіт або поставках товару [18, с.228]. Й. Бетге також вивів основні принципи оцінки зобов'язань: зобов'язання повинні відображатись в сумі виконання, тобто в сумі коштів, необхідних за нормального розвитку угоди для виконання або погашення зобов'язання, що виникло на її основі; недопустимість дисконтування необкладених відсотками зобов'язань.

Як зазначають Б. Нідлз, Х. Андерсон та Д. Колдуелл: «Зобов'язання реєструється тільки тоді в обліку, коли виникає заборгованість за ним» [128].

Огляд історичних етапів формування економічної думки щодо обліку розрахунків дозволяє сформулювати наступне поняття дебіторів та кредиторів. Дебітор – це юридична або фізична особа, яка має грошову або майнову заборгованість перед установою. Це може бути установа-покупець, яка не сплатила відвантаженої продукції або товари, робітник або службовець, який отримав аванс на відрядження або на інші витрати та багато інших боржників. Кредитором вважається юридична або фізична особа, яка надає установі гроші або товари в кредит та яка має право на наступне відшкодування цих коштів в грошовій формі або шляхом обміну на інші товари або послуги. У широкому значенні до кредиторів відносяться банки та інші кредитні установи, підприємства, які відпускають продукцію та товари з наступною оплатою (в межах строку платежу), робітники та службовці, яким нарахована, але не сплачена заробітна плата, податкові органи в частині нарахованих, але не сплачених податків та інших платежів [182, с.11].

На сучасному етапі розвитку системи бухгалтерського обліку можна виділити декілька основних систем обліку, які використовуються обліковими школами різних країн світу.

У країнах з англо-американською системою обліку відсутня жорстка регламентація обліку, основною метою організації обліку є задоволення потреб кредиторів та інвесторів щодо інформації про стан активів та зобов'язань підприємства. Серед вчених, що досліджували та досліджують питання обліку у країнах з англо-американською системою обліку є Шпруз, Літлтон, Гаррісон, Свіней, Хіггінс, Антоні та інші. Кредиторська заборгованість в англо-американській системі ототожнюється з пасивами. Особливістю бухгалтерського обліку у США є відсутність забалансового обліку, саме тому всі цінності, які не є власністю фірми (орендоване майно, давальницька сировина, товари, прийняті на комісію та ін.) відображається на балансових рахунках, що, як наслідок, призводить до виникнення в пасиві кредиторської заборгованості, яка по суті нею не є. Зобов'язання в американському балансі, так само, як і в українському, поділяються на довгострокові та поточні, а поточні, в свою чергу – на оцінювану, умовну та фактичну заборгованість.

Німецька модель бухгалтерського обліку (Козполь, Шер, Шмаленбах, Кальмес, Никлиш, Ле Кутр) орієнтована насамперед на інтереси кредитора та його вимоги до підприємства. Практика обліку в Німеччині відповідає загальноєвропейській практиці ведення обліку, в частині обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей основні відмінності – в обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей в іноземній валюті: розрахунки з дебіторами відображаються за меншою вартістю з двох: первісною та вартості по курсу на дату складання балансу, кредиторська заборгованість оцінюється навпаки. Такий порядок оцінки відповідає принципу обачності, проте викривляються реальні дані щодо розрахунків в балансі. Згідно з останніми змінами у законодавстві, дебіторська та кредиторська заборгованості можуть відображатись у балансі за вартістю за курсом на дату складання балансу, а в пояснювальній записці необхідно розкрити методи оцінювання, які застосовувались. Зобов'язання в німецькому обліку поділяються на непоточні – зі строком не менше ніж чотири роки;

зобов'язання перед суспільством; інші зобов'язання. Трактуються зобов'язань розмежовуються на юридичну та економічну складові.

Як відомо, у Франції було розроблено три підходи до оцінки: бухгалтерський (базовою є номінальна вартість придбання), економічний (превалює майбутня вартість, яка розраховується з урахуванням дисконтування), юридичний (перевага надається теперішній вартості, яка розраховується за допомогою індексування). У французькій звітності відображаються різноманітні види зобов'язань: зворотні борги, банківські овердрафти, заборгованість перед постачальниками, за податками та платежами та інші. У поясненнях до звітності приводиться їх розбивка за строками (один рік, від 2 до 5, більше ніж 5 років).

В нормативних положеннях з бухгалтерського обліку України передбачено, що заборгованість повинна відображатися на бухгалтерських рахунках в сумах, визначених угодою, тобто в сумах, які належать до отримання або виплаті на кожний конкретний проміжок часу. В Україні переважає юридичний підхід до визначення величини заборгованості. Проте ми вважаємо, що для відображення в обліку поточної, а насамперед довгострокової дебіторської та кредиторської заборгованостей, необхідно використовувати також економічний підхід в оцінці розрахунків, тобто дисконтувати довгострокові заборгованості. Для цілей достовірного обліку необхідно розробити таку систему обліку, яка дозволить поєднати обидва ці підходи до визначення реальної вартості дебіторської та кредиторської заборгованості.

У підсумку до всього вищесказаного, можна зазначити, що протягом всього періоду розвитку бухгалтерського обліку як науки, так і практики, усі вчені-бухгалтери центральну увагу приділяли розрахунковим операціям та аспектам відображення в обліку дебіторської та кредиторської заборгованості через те, що операції, які виникають у результаті взаємовідносин підприємств із контрагентами, безпосередньо впливають на фінансовий стан та стабільність підприємства.

1.2 Визначення та класифікація розрахунків

Система бухгалтерського обліку в Україні ґрунтується на Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [163] і Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, які набрали чинності з 2000 року. При цьому, незважаючи на те, що розрахунки є одним з найважливіших об'єктів бухгалтерського обліку в жодному з цих нормативних актів немає визначення терміну «розрахунки». На нашу думку в нормативних документах повинне міститися не тільки тлумачення поняття «розрахунки», а також критерії їх визнання і основні вимоги до їх відображення в обліку.

Здатність підприємства здійснювати всі свої зобов'язання відносно до контрагентів у повному обсязі є запорукою створення довірчих та працездатних партнерських взаємовідносин з ними. Відображення інформації щодо розрахунків у звітності дає змогу визначити ступінь ліквідності підприємства на звітну дату, показники платоспроможності, ступінь ефективності кредитної політики, здійснюваної підприємством, показники фінансової стійкості підприємств, що характеризують незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування.

Термін «розрахунки» необхідно розглядати з двох боків. З одного боку, це розрахунки за угодою, за якою сторони погашають свої зобов'язання за допомогою різних платіжних засобів, з іншого – виникають відносини з приводу грошових переказів через кредитні та банківські установи. Як правило, перерахування коштів за допомогою фінансово-кредитних установ виокремлюються в окрему сферу.

Стаття 1 Цивільного кодексу України визначає коло відносин, які регулюються цивільним законодавством, так, предметом його регулювання є особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. До майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом [222].

У літературних джерелах та нормативно-правових актах з бухгалтерського обліку, фінансів та банківської справи узагальнене поняття розрахунків зустрічається дуже рідко. Переважно розкриваються часткові, неповні поняття розрахунків – «безготівкові розрахунки», «готівкові розрахунки», «розрахункові правовідносини», «міжнародні розрахунки» (Додаток А.1).

Так, можна зробити висновок, що погляди вчених-економістів на категорію «розрахунки» відрізняються. Наприклад, автори Г.М. Азаренкова та ін., П.С. Безруких та ін., О.С. Філімоненков, Ю.Д. Чацкіс та співавтори, визначають їх як складну систему взаємовідносин, друга група авторів у складі Е.П. Козлової, Н.В. Парашутіна та ін. ототожнюють розрахункові відносини з зобов'язаннями покупця щодо сплати грошових коштів або як право стягнення коштів постачальником. В.М. Іванов та О.М. Мозговий розглядають розрахунки лише в розрізі міжнародних та визначають їх як систему грошових відносин.

Проте всі автори, крім колективу на чолі з Г.М. Азаренковою зазначають, що розрахунки мають грошовий характер. Ми не можемо з цим погодитись, оскільки розрахунки можуть здійснюватись не тільки в грошовій формі та вважаємо, що необхідно розрахунки поділяти на грошові та негрошові.

Цілком очевидно, що грошові розрахунки переважно здійснюються в безготівковій формі, тобто за допомогою банківської системи. Саме тому є доцільним навести визначення розрахунків, які наводяться в нормативних та законодавчих актах, що регламентують банківську діяльність, та в спеціальній літературі з банківської справи (Додаток А.2).

У наведених в додатках точках зору різних авторів визначення поняття «розрахунки» здійснюється виходячи із різних позицій – розрахунків у народному господарстві, готівкових і безготівкових розрахунків, відносин платника і банку, платника і отримувача коштів та ін. Однак, на нашу думку, розрахункове правовідносини треба розглядати не тільки як сукупність не цивільно-правових і фінансово-правових елементів, а і з точки зору відображення їх в бухгалтерському обліку, бо їх штучний поділ може призвести до викривлення справжньої природи цього терміну.

О.П. Підцерковний, визначаючи термін «розрахунки», звертає увагу на етимологію цього поняття. Проаналізувавши тлумачення словника Ожегова, О.П. Підцерковний дійшов висновку, що «це поняття визначається через поняття «платити» або «здійснювати платіж» як повернення грошей у якості відшкодування чого-небудь або надання послуги за послугу» [150]. Тобто вчений вважає тотожними поняття «розрахунки» та «платіж».

Ю.В. Ващенко приходять до зворотного висновку: «поняття «розрахунок» є більш широким, ніж поняття «платіж» і означає повне або часткове погашення боргу шляхом платежу грошовими коштами або шляхом застосування будь-якого іншого способу розрахунків» [43, с.180]. Ми погоджуємось з її думкою, оскільки окремих платіж не може дати уявлення про стан розрахунків між сторонами.

Вважаємо, що поняття «розрахунок» є більш широким, ніж поняття «платіж» і означає повне або часткове погашення боргу перед контрагентом шляхом платежу або декількох грошовими коштами, або здійсненням розрахунку будь-яким іншим способом, передбаченим чинним законодавством. Розрахунок, на відміну від платежу, відображає загальне співвідношення вимог і зобов'язань, тобто загальний стан розрахунків. Платіжні відносини є лише одним з елементів розрахункових відносин.

Це питання в останні роки набуло особливого значення, оскільки в українському законодавстві обидва ці терміни — «розрахунки» і «платежі» – вживаються дуже часто, особливо в банківській термінології, що викликає в низці випадків необхідність їх чіткого й однозначного тлумачення, але наше законодавство їх іноді чітко не розрізняє. Так, Закон України «Про Національний банк України» у ст. 40 «Регулювання розрахунків» зазначено, що «Національний банк встановлює правила, форми, стандарти розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів, а також платіжних інструментів та готівки, координує організацію розрахунків, дає дозволи на здійснення клірингових операцій та розрахунків» [166].

Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» № 2346-III від 5 квітня 2001 р. надав принципово суворого значення термінам «платежі» і «платіжна система», обмеживши їх

сферу відносинами між банками та іншими членами платіжної системи в зв'язку із проведенням переказу коштів. До того ж, не зовсім зрозуміло, чому Закон України «Про Національний банк України» встановлює дану функцію НБУ лише щодо економічного обігу - практично НБУ визначає форми розрахункових відносин у всіх сферах і у своїх актах розділяє ці сфери.

Отже, можна дійти висновку, що не існує однозначного визначення терміна «розрахунки» ні в економічній літературі, ні в літературі з банківської справи. А в тих літературних джерелах, у яких наводиться те чи інше визначення «розрахунків», як правило, не надається вичерпного тлумачення, а лише часткове – «готівкові розрахунки», «безготівкові розрахунки», «міжнародні розрахунки», «грошові розрахунки» та ін.

Досить важливим є те, у якій формі проводилися розрахунки: готівковій чи безготівковій, векселем, чеком, бартером тощо, тобто, що є заключним етапом кожної комерційної трансакції. Об'єктами нашого дослідження є розрахунки, які характеризують товарні операції. До товарних операцій, зазвичай, відносять купівлю-продаж сировини, матеріалів, послуг, готової продукції тощо.

Якщо розглядати безготівкові розрахунки як категорію відносин між суб'єктами господарювання, то зрозуміло, що в даному випадку відсутній факт одночасного передавання (придбання) ТМЦ і сплати (одержання) грошового еквівалента вартості переданих (отриманих) ТМЦ, виникає розрив у часі між передачею ТМЦ та їх оплатою, який називають «зобов'язанням», «дебіторсько-кредиторською заборгованістю», «заборгованістю по розрахункам».

Залежно від об'єктів платежів розрізняють безготівкові розрахунки за товарними й нетоварними операціями. Товарні операції – оплата отриманої продукції, оплата за придбані товарно-матеріальні цінності та отримані послуги. До розрахунків за нетоварними операціями відносять платежі в бюджет, із соціального та майнового страхування, погашення кредитів та відсотків за ними, сплати пені, штрафів та ін. [217, с.28]. Розрахунки за товарними операціями мають більш питому вагу в загальному обсязі розрахунків підприємств, ніж за нетоварними.

Проаналізувавши літературні джерела та нормативні акти, ми дійшли висновку, що поняття «розрахунків за товарними операціями» досить нечасто зустрічається, а ті, які існують, вимагають уточнення та вдосконалення, саме тому пропонуємо використовувати таке визначення:

Розрахунки за товарними операціями – це система взаємовідносин між особами, які виникають з приводу оплати коштів за товарно-матеріальні цінності, виконані роботи або надані послуги, яка може здійснюватися у формі готівкових або безготівкових (платіжними вимогами, платіжними дорученнями, акредитивами, чеками, вексями, шляхом взаємного заліку заборгованостей та ін.) розрахунків.

Форми та порядок розрахунків між підприємствами визначаються в господарських договорах. Це найбільш розповсюджена і важлива основа виникнення зобов'язань, основна форма реалізації товарно-грошових відносин в ринковій економіці. Всі розрахунки, що здійснюються на підставі укладених договорів, належать до розрахунків з комерційних операцій (угод), в результаті яких партнери очікують одержати прибуток. Крім цих розрахунків, здійснюються операції некомерційного характеру без укладання договорів, на які не поширюється дія строків позовної давності [36, с. 43].

Я.А. Кунік стверджує, що при готівкових розрахунках немає особливих розрахункових правовідносин – вони з'являються лише за участі у ній банку, появою декількох суб'єктів розрахунків [103, с.9].

Проф. Л.К. Воронова і М.П. Кучерявенко вважають, що розрахунки охоплюють сферу готівкового і безготівкового обігу [49, с.298]. Погоджуючись із цією думкою, слід лише зауважити, що готівкові розрахунки не відділяються від безготівкових якоюсь чіткою межею, як це можна зробити висновок із ряду висловлювань окремих авторів.

Так, суб'єкти господарювання, які відкрили поточні рахунки в банках і зберігають на цих рахунках свої кошти, здійснюють розрахунки за своїми грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, у безготівковій формі, а також у готівковій формі з дотриманням обмежень та в порядку, установленому законодавством України. Згідно Положення про ведення касових

операцій у національній валюті в Україні, затвердженого Постановою правління НБУ №148 від 29.12.2017 р., суб'єкти господарювання здійснюють розрахунки готівкою між собою і з фізичними особами через касу як коштами, одержаними як готівкова виручка, так і коштами, одержаними із банків. Зазначені розрахунки проводяться також шляхом переказу готівки для сплати відповідних платежів. Суб'єкти господарювання здійснюють облік операцій з готівкою у відповідних книгах обліку. Суб'єкти господарювання мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами:

1) між собою - у розмірі до 10000 (десяти тисяч) гривень включно;

2) з фізичними особами - у розмірі до 50000 (п'ятдесяти тисяч) гривень включно.

Платежі понад установлені граничні суми проводяться через банки або небанківські фінансові установи [164].

Можна погодитись з думкою, що визначальним моментом для констатації факту розрахункового правовідношення є наявність зв'язку між платником і отримувачем коштів з приводу перерахування визначеної грошової суми, а наявність банку у цих відносинах є специфічною ознакою безготівкових розрахунків.

Безготівкові розрахунки являють собою головний елемент усіх грошових розрахунків і ринкової економіки в цілому. Безготівкові розрахунки є логічним продовженням кредитних відносин і є обов'язковою умовою створення й вилучення платіжних засобів у країні.

Безготівкові розрахунки сприяють зменшенню витрат звертання у вигляді додаткових витрат на печатку, збереження, перевезення, перерахування величезної кількості грошових знаків, що необхідне при розрахунках готівкою.

Крім цього, безготівкові розрахунки при чіткій роботі банків дозволяють краще регулювати платіжний обіг, прискорювати обіговість оборотних коштів і здійснення платежів.

В основі проведення безготівкових розрахунків лежить ряд принципів, що є основним орієнтиром при розробці порядку проведення розрахунків, їхнього технічного й документального

оформлення, а також організації оперативно-бухгалтерської роботи учасників розрахунків.

Різні автори виділяють різні принципи здійснення безготівкових розрахунків. Аналіз законодавства, робіт провідних вчених та практики дозволяють побудувати класифікацію принципів, наведену в Додатку Б.

Керуючись викладеним вище поняттям розрахунків, можна провести вдосконалення їх класифікації, яка була запропонована М.П. Березіною [16]. Система розрахунків визначається системою соціально-економічних відносин, але інструменти розрахунків визначаються державою в особі Національного банку України, виходячи із загальноновизнаної, сформованої століттями практики, особливостей грошового обігу та ін. При цьому слід враховувати, що розрахунки мають односпрямований характер, оскільки рух коштів відбувається від платника до отримувача (Додаток В).

Викладене вище свідчить про неоднозначну природу розрахунків, різноманітні сфери їх застосування, існування розрахункових відносин.

Будь-яка організація може виступати як боржник, так і кредитором. Грамотна побудова й управління процесом обліку розрахунків має велике значення в успішній роботі підприємства. Отже, кожному бухгалтеру та аудитору вкрай необхідно знати й вміти правильно відображати операції за розрахунками з дебіторами та кредиторами в бухгалтерському обліку відповідно до законодавства, враховувати всі нюанси, які можуть виникнути.

Для реалізації управлінських функцій підприємства щодо управління дебіторською та кредиторською заборгованістю перш за все необхідно з'ясувати сутність цих понять та розглянути різні дефініції даних термінів.

Господарське життя підприємства з точки зору її правового регулювання складається з фактів виникнення, змін та припинення зобов'язань. З одного боку, це зобов'язання підприємства перед своїми контрагентами, тобто зобов'язання, у яких підприємство виступає з пасивного боку. Це борги перед постачальниками з оплати отриманих цінностей або послуг, заборгованість перед державою зі сплати боргів та інших обов'язкових платежів, заборгованість перед працівниками підприємства з оплати праці та ін. З іншого боку, це зобов'язання контрагентів перед підприємством, тобто підприємство виступає з

активного боку. Це борги покупців за отриману, але ще не сплачену продукцію, зобов'язання працівників з відшкодування завданої шкоди підприємству, заборгованість держави з відшкодування сплачених податків та зборів та інше. Отже, у цілому господарське життя підприємства характеризується складним комплексом зобов'язань, які визначаються та регулюються різними нормами права, які регулюють економічне життя – господарським, податковим, трудовим, цивільним та ін.

Будь-яка заборгованість буде дебіторською для однієї сторони (активом) і кредиторською (зобов'язанням) для іншої. Узагальнюючи різноманітні думки українських та закордонних авторів щодо тлумачення понять «дебіторська заборгованість» та «кредиторська заборгованість», можна виділити кілька найбільш поширених точок зору. Згідно з однією з них, дебіторська заборгованість є частиною активів підприємства, а кредиторська – її зобов'язаннями. Це твердження засноване на балансовому рівнянні, яке, у свою чергу, виводиться завдяки властивостям подвійного запису, де кожна операція відображається в одній і тій самій сумі в дебеті одного і кредиті іншого рахунку, та призводить до змін двох статей балансу на одну і ту саму суму. В перекладі з латини «дебет» – «він винен», «кредит» – «довіряє», звідси дебітор – боржник, кредитор – позикодавець. Так, під дебіторською заборгованістю розуміють заборгованість перед установою різноманітних юридичних та фізичних осіб, а кредиторська заборгованість – це зобов'язання перед різними юридичними та фізичними особами.

Дебіторська заборгованість (receivables – амер., debt, debtors – англ., Aupenstande – нім.) організації-кредитора належить до її довгострокових або короткострокових (поточних) активів. Із часом вона повинна бути компенсована, тобто сплачена організації грошовими коштами або поставкою товарів. Відображення в бухгалтерському обліку дебіторської заборгованості виражено як майно компанії. Це зумовлено тим, що право організації на отримання певної суми грошових коштів, товарів або послуг з боржника є майновим правом, а майнові права є одним із видів майна (ч.2 ст.190 ЦК України) [222].

Корецький С.І. у 1926 році дав таке тлумачення: «Взаємовідносини двох осіб, що укладають угоду, можна подати латинськими термінами: «дебет» (винен) і «кредит» (вірити). Так, у разі, коли особа, яка позичає комусь кошти, вірить – це кредит, і тоді вона іменується кредитором, особа ж яка одержує позику, стає винною – це дебет, і тоді вона іменується дебітором.» [32, с. 61]

Здебільшого дебіторська заборгованість розглядається як кошти, що вилучені в підприємства та певний термін знаходяться у інших осіб. На думку Білик М.Д. [20, с. 32], таке трактування дебіторської заборгованості становить проблему відображення в обліку коштів, які фактично перебувають в розпорядженні іншої особи. Виникає сумнів щодо правильності диференціації видів дебіторської заборгованості та назв бухгалтерських рахунків, де вона відображається.

За довгий період існування та розвитку поняття «дебіторська заборгованість» суттєвих змін не зазнало, проте з розвитком бухгалтерського обліку та фінансів деякі зміни все ж таки відбувались і поняття удосконалювалось.

Проведений нами аналіз поняття «дебіторська заборгованість» у спеціальній літературі (Додаток Г.1) свідчить про відсутність єдиного підходу науковців до визначення цих термінів. Підходи науковців до визначення цього поняття дають змогу розділити всіх авторів на групи (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття «Дебіторська заборгованість»

№ з/п	Групи авторів	Тлумачення терміну «Дебіторська заборгованість»
1	2	3
1	А.Ф. Вещунова, Н.Матіцина та автори-розробники П(С)БО 10 [46, 112, 153]	До дебіторської заборгованості відносять грошові кошти до сплати
2	О.М. Бандурка, І.О. Бланк, О.І. Лучков, Й.Бетге, С.Ф. Голов, В.І. Єфіменко, В.Г.Золотогоров, А.Г.Завгородній, Г.Л.Вознюк, Т.С. Смовженко [11, 23, 109, 18, 57, 80, 79]	Вважають дебіторську заборгованість боргом
3	М.В. Кужельний, В.Г. Лінник [99]	Вважають дебіторською

		заборгованістю право на повернення боргу
4	Н.В.Дембінський, І.А.Єфремов, Ю.С.Ігумнов, Г.І.Моїсеєнко, В.М.Нікітін, Д.А. Нікітіна [63, 73, 122, 129]	Визначають дебіторську заборгованість як кошти у розрахунках
5	В.Ф. Палій, В.В. Палій, Г.М. Колпакова [136, 94]	Розглядають дебіторську заборгованість як вкладення в обігові кошти

На наш погляд, перша група авторів дає неповне визначення, тому що заборгованість дебіторів може бути не тільки грошових коштів, а інших активів.

Щодо другої та третьої груп, то їх підхід є виправданим через те, що слово «дебітор» походить від слова «дебет», в перекладі з латинської «debet» означає «він винен». Також можна частково погодитись з визначенням, яке надає четверта група вчених, проте вони розглядають дебіторську заборгованість як кошти, вкладені в розрахунки, проте, як зазначалось вище, заборгованість може бути не тільки грошових коштів, але й інших активів.

Щодо п'ятої групи авторів, то їх підхід також повністю не розкриває сутності поняття «дебіторська заборгованість». А також відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку дебіторська заборгованість може бути як поточною, так і довгостроковою. Тобто може відноситись не тільки до обігових коштів.

Отже, жодна група авторів не дає повного визначення дебіторської заборгованості. Вважаємо, що дебіторська заборгованість як актив повинна задовольняти таким вимогам: втілювати майбутню вигоду, яка забезпечує здатність прямо або опосередковано сприяти зростанню грошових коштів підприємства; представляти собою ресурси, якими управляє підприємство за умови, що право на вигоду законодавчо виправдане або має юридичні докази можливості отримання вигоди.

Щодо поняття «кредиторська заборгованість», то автор вважає, що це поняття є тотожним поняттю «зобов'язання». У п.11 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» [154] зазначається, що поточні зобов'язання включають короткострокові

кредити банків; поточну заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; короткострокові векселі видані; кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги; поточну заборгованість за розрахунками з одержаних авансів, інші зобов'язання. Отже, кредиторська заборгованість є зобов'язанням.

Перш за все необхідно розглянути визначення «Зобов'язання» в законодавстві та нормативних актах (табл. 1.2).

Кредиторська заборгованість (creditor indebtedness – англ.) – це сума боргів одного підприємства іншим фізичним або юридичним особам. Вона виникає внаслідок розбіжностей часу сплати за товари або послуги з моменту переходу права власності на них або незакінчених розрахунків за взаємними вимогами [143, с. 6].

Таблиця 1.2

Визначення поняття «Зобов'язання» в законодавстві та нормативних актах

№	Джерело	Визначення
1	2	3
1	Цивільний кодекс України, ст.509 [222]	Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.
2	Закон України [163]	Зобов'язання – заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють економічні вигоди.
3	МСБО (IAS) 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [120]	Зобов'язання - існуюче зобов'язання суб'єкта господарювання, яке виникає в результаті минулих подій і погашення якої, за очікуванням, призведе до вибуття ресурсів суб'єкта господарювання, котрі втілюють у собі економічні вигоди.

Відповідно до GAAP США (Положення про концепції фінансового обліку (SFAS 6)) кредиторська заборгованість – це «ймовірне майбутнє скорочення доходу, пов'язане з майбутньою

передачею активів (або) наданням послуг іншим господарюючим одиницям та зумовлене існуючими борговими зобов'язаннями, які виникли внаслідок попередніх подій або операцій» [220, пар. 35].

Також у своїй праці Е.С Хендріксен та М.Ф. Ван Бреда виділяють низку властивостей зобов'язань, які дозволяють розглядати їх як кредиторську заборгованість: 1. «Зобов'язання повинне мати місце в теперішньому часі і бути наслідком минулих подій; 2 Зобов'язання виступають в якості кредиторської заборгованості, якщо вони пов'язані з необхідністю майбутніх платежів з ціллю збереження господарських зв'язків підприємства; 3. Зобов'язання практично повинне бути виконане неминуче; 4. Строк виконання зобов'язання повинен бути визначений, хоча точна дата може бути невідома; 5. Суб'єкт, відносно якого виникло боргове зобов'язання, повинен бути ідентифікований як окрема особа або група осіб. Проте підприємство, яке прийняло на себе зобов'язання, в момент реєстрації цього зобов'язання як кредиторської заборгованості може його не ідентифікувати. [220, с. 418].

В Додатку Г.2 наведено визначення терміна «Зобов'язання» різних сучасних авторів. У таблиці 1.3 проаналізовано різні підходи до дефініцій цього поняття і об'єднано авторів за групами у відповідності до визначення, яке вони надають.

Таблиця 1.3

Визначення поняття «зобов'язання» в обліково-економічній літературі

№	Групи авторів	Тлумачення терміну «Зобов'язання»
1	2	3
1	Т.А.Бутинець, Л.В.Чижевська, С.Л.Береза, Ф.Ф.Бутинець, О.В.Олійник та ін., Велш Глен, Шорт Деніел, С.Ф.Голов, В.І.Єфіменко, Е.Д.Чацкіс, А.Н.Лісюк, Т.П. Михайлова [34, 38, 45, 57, 223]	Вважають зобов'язання боргом (заборгованістю)
2	І.А.Бичков, С.М.Бичкова, М.Л.Пятов, М.В.Семенова, Я.В. Соколов [40]	Визначають як обов'язок однієї особи здійснити певну дію на користь інших осіб
3	О.М.Азриліян, М.Р.Лучко, І.Д.Бенько, С.В.Мочерний, Б.Райан, Б.А.Райзберг,	Розглядають зобов'язання юридично оформленими (догівір, угода тощо)

	Л.Ш.Лозовський, Р.А.Слав'юк, Е.Б.Стародубцева [26,108, 68, 172, 173, 189]	відносинами щодо здійснення певних дій на користь інших осіб
4	І.А. Бланк [23]	Розглядає як сукупність фінансових вимог до підприємства
5	Б.Нидлз, Х.Андерсон, Д.Колдуелл [128]	Визначають зобов'язання як юридичну основу для наступних платежів за товари та послуги

Проаналізувавши дані таблиці 1.3, можна дійти висновку, що жоден з авторів не дає повного визначення поняття «зобов'язання» або «кредиторська заборгованість».

Узагальнюючи різні думки українських і закордонних авторів у тлумаченні таких понять, як дебіторська й кредиторська заборгованість, на наш погляд, можна виділити найбільш розповсюджені точки зору. Відповідно до однієї з них, дебіторська заборгованість є частиною активу організації, а кредиторська заборгованість її зобов'язаннями. Дане твердження в основі своїй має балансове рівняння, що, у свою чергу, виводиться завдяки властивостям подвійного запису, де кожна господарська операція відбивається в однаковій сумі за дебетом і кредитом різних рахунків, а організація виступає в ролі дебітора й кредитора. Визначення «дебет» і «кредит» мають історичні корені, так дебет у перекладі з латинської мови означає «він повинний», звідси боржник чи позичальник; кредит – «довіряє», звідси кредитор – позикодавець, тобто особа, що дала гроші чи інші цінності іншій особі. Така позиція цілком зрозуміла, і її поділяє ряд учених-економістів, таких, як І.А. Бланк [22], Н.П. Кондраков [95] та інші. Дотримуючись цієї точки зору, під дебіторською заборгованістю варто розуміти заборгованість перед організацією різних юридичних і фізичних осіб, що виникає в ході господарської діяльності, а під кредиторською відповідно – зобов'язання перед різними юридичними й фізичними особами.

Часто в закордонній англо-американській економічній літературі, перекладних джерелах, роботах деяких вітчизняних учених-економістів зустрічається ототожнення значень термінів «рахунки до одержання» і «рахунки до сплати» із дебіторською заборгованістю і кредиторською заборгованістю відповідно. Це, на наш погляд, не зовсім вірно. Так, у

фінансово-кредитному словнику подано таке визначення: «рахунки до одержання» (accounts receivable) являють собою короткострокові ліквідні активи, що виникають під час продажу товарів (робіт, послуг) у кредит; «рахунки до сплати» (accounts payable) – короткострокові зобов'язання постачальникам товарів (робіт, послуг). Таким чином, поняття «дебіторська заборгованість» та «кредиторська заборгованість» значно ширше. Відповідно до українського законодавства (НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»), дебіторська заборгованість включає крім заборгованості покупців і замовників, ще ряд статей з поділом на довгострокові й короткострокові. («Довгострокова дебіторська заборгованість», «Векселі отримані», «Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом», «Дебіторська заборгованість за виданими авансами», «Дебіторська заборгованість за нарахованими доходами», «Дебіторська заборгованість за внутрішніми розрахунками», «Інша поточна дебіторська заборгованість») причому термін «дебіторська заборгованість» застосовується тільки до заборгованості за товари, роботи і послуги. Кредиторська заборгованість у свою чергу представлена у П(С)БО 11 «Зобов'язання».

З позиції маркетингової політики організації, ряд закордонних авторів (Ю.Бригхем, Л.Гапенски [30]) розглядають дебіторську заборгованість як інструмент стимулювання попиту. Під впливом ринкової конкуренції господарюючі суб'єкти прагнуть залучити якнайбільше покупців, надавши їм відстрочку (розстрочку) оплати товарів, що приносить вигоду у вигляді збільшення обсягу продажу. У даному випадку дебіторська заборгованість є очікуваною і запланованою у рамках кредитної політики організації. У зв'язку з цим однією з невирішених методичних проблем є проблема оцінки ефективності використання стимулюючої дебіторської заборгованості як маркетингового важеля, що збільшує попит на продукцію (роботи, послуги) і обсяг продажу.

У зв'язку з переходом на міжнародні стандарти фінансової звітності (далі МСФЗ) усе більшого поширення у вітчизняній економічній літературі одержує точка зору, відповідно до якої дебіторську й кредиторську заборгованість варто вважати фінансовими інструментами. «Під фінансовим інструментом прийнято розуміти

будь-який контракт, із якого випливає фінансовий актив одного економічного суб'єкта і фінансове зобов'язання чи емісійний інструмент іншого економічного суб'єкта. Фінансовим активом організації визнається актив, що є коштами; правом вимоги коштів чи іншого фінансового активу від іншої організації; правом вимоги обміну фінансовими інструментами з іншою організацією на потенційно вигідних для даного суб'єкта умовах; емісійним інструментом іншої організації. Фінансове зобов'язання міститься в договорі і виражається в зобов'язанні перерахувати кошти чи інший фінансовий актив іншій організації; зробити обмін фінансовими інструментами і іншою організацією на умовах, що потенційно не вигідні для даної організації» [119]. Із наведеної вище цитати випливає, що основна форма фінансового інструмента є юридично оформленою вимогою однієї сторони (дебітора) і зобов'язанням іншої сторони (кредитора). Таким чином, фінансовий інструмент представляє розрахунки між економічними суб'єктами, і більшість господарських операцій є приватними проявами категорії фінансового інструмента.

Відповідно форма фінансового інструмента залежить від умов договору (угоди), а також від особливостей ринкового середовища. В українському законодавстві поняття «фінансовий інструмент» регулюється П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», згідно з яким «Фінансовий інструмент – контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого» [156].

Ряд закордонних економістів О.В.Єфімова [72], Р.Дж. Родригес [177] розглядають дебіторську і кредиторську заборгованість як інструмент управління оборотним капіталом організації. Дебіторська заборгованість являє собою вкладання коштів і розширення продажу в кредит з метою збільшення обсягу реалізації і власного капіталу. У свою чергу кредиторська заборгованість є джерелом дешевого короткострокового фінансування (комерційний кредит) оборотного капіталу організації, хоча і з високою часткою ризику. Даний підхід, на наш погляд, скоріше описує властивості дебіторської та кредиторської заборгованості.

У різних авторів зустрічаються розбіжності і в тлумаченні основних термінів, необхідних для характеристики таких економічних явищ як дебіторська заборгованість і кредиторська заборгованість.

Таким чином, систематизація різних підходів до трактування понять «дебіторська заборгованість» і «кредиторська заборгованість», а також виявлені їхніх характерних рис дозволяють нам сформулювати такі визначення:

Дебіторська заборгованість за товарними операціями – це заборгованість інших підприємств та установ, фізичних осіб, яка представляє собою майбутню економічну вигоду та приймає форму оборотного або необоротного (залежно від строковості заборгованості) активу кредитора – потенційно позитивного грошового потоку, яка не відшкодована до теперішнього часу та підлягає відображенню в бухгалтерському обліку .

Кредиторська заборгованість за товарними операціями – це зобов'язання підприємства, яке виникає перед юридичними або фізичними особами внаслідок здійснення певних дій, які є юридично оформленими та приймає форму довгострокового або поточного (в залежності від строковості) пасиву (зобов'язання), є джерелом залучених коштів підприємства і в результаті погашення якого очікується відтік фінансових ресурсів підприємства, які втілюють в собі економічні вигоди.

Правильність та точність відображення в обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей великою мірою залежить від правильності їх класифікації для цілей обліку. В економічній літературі зустрічаються різноманітні класифікації дебіторської та кредиторської заборгованості.

Класифікація (від лат. «classis» – група та «facere» – робити) – це система супідрядних понять (класів, об'єктів, явищ) у тій або іншій галузі знань або діяльності людини, яка укладена на підставі обліку загальних ознак об'єктів та закономірних зв'язків між ними та дозволяє орієнтуватись у різноманітні об'єктів і бути джерелом знань про них.

На більшості підприємств класифікація дебіторської та кредиторської заборгованостей здійснюється відповідно до Плану рахунків, проте така класифікація не охоплює усіх ознак та різновидів заборгованості.

Так, відповідно до Плану рахунків, дебіторська заборгованість поділяється на: 1. Довгострокова дебіторська заборгованість.

2. Поточна дебіторська заборгованість.

3. Дебіторська заборгованість за розрахунками.

4. Списана дебіторська заборгованість.

На думку С.Ф.Голова, дана класифікація дебіторської заборгованості дуже органічно пов'язується зі структурою Балансу і Звіту про фінансові результати, які регламентуються відповідними національними стандартами бухгалтерського обліку [55, с.10].

У зарубіжній практиці одним з основних принципів класифікації дебіторської заборгованості є поділ на заборгованість за операціями основної діяльності (товарними) та ін.

За МСФЗ дебіторську заборгованість поділяють на торговельну, тобто таку, яка виникла в результаті операцій із продажу товарів, робіт, послуг та неторговельну, яка виникла в результаті інших операцій. До торговельної дебіторської заборгованості «... відносяться рахунки до отримання (accounts receivable) – звичайна заборгованість покупців за придбану продукцію, а також векселі до отримання (notes receivable) – заборгованість покупців, яка оформлена письмовим зобов'язанням сплатити рахунок». До неторговельної дебіторської заборгованості належать «... векселі до отримання, які виникли в результаті неторговельних операцій (non trade notes receivable), проценти до отримання (interest receivable), дивіденди до отримання (dividends receivable), аванси, видані працівникам підприємства (advanced to employees)» [204, с.181].

Одним з найважливіших аспектів класифікації дебіторської заборгованості є класифікація в часовому розрізі. В. Ковальов [90, с.364] пропонує диференціювати дебіторську заборгованість за такими термінами: 0 – 30 днів, 31 – 60 днів, 61 – 90 днів, 91 – 120 днів, понад 120 днів. Цю думку поділяє Т. Малькова [111], зазначаючи, що за основною діяльністю звичайний термін заборгованості складає до двох місяців. Проте, якщо термін довший, то в зарубіжних облікових

комп'ютерних програмах часові інтервали використовуються аналогічні наведеним вище.

Ще однією з найважливіших класифікаційних ознак є сумнівність заборгованості дебіторів: сумнівна – відносно якої є сумнівність у її погашенні дебіторами; безнадійна – відносно якої є впевненість у її непогашенні та строк позовної давності за якою минув. В закордонній практиці існує подібний поділ, відповідно до якого дебіторську заборгованість класифікують на три види: бездоганну, сумнівну та безнадійну. Такий поділ за критеріями очікуваності погашення застосовується, зокрема, в США та Німеччині.

Аналіз спеціальної літератури свідчить про те, що більшість науковців підходить до класифікації дебіторської заборгованості виходячи з порядку її відображення у звітності, проте така класифікація не є достатньо деталізованою та не містить усієї необхідної інформації для належного аналізу стану заборгованості та прийняття адекватних та необхідних управлінських рішень.

Розрізняють такі основні види класифікацій дебіторської заборгованості: за строком погашення; за об'єктами щодо яких виникає дебіторська заборгованість; за своєчасністю погашення. Зобов'язання можна класифікувати як з точки зору їх відображення у звітності, так і з точки зору сутності самих зобов'язань. Так, за способом подання зобов'язання можна поділити на:

– поточні (короткострокові) зобов'язання (current liabilities). Відповідно до американських стандартів обліку (GAAP) – це зобов'язання, погашення яких, ймовірно, буде вимагати виконання поточних активів або створення нових поточних зобов'язань. Відповідно до МСФЗ (IAS) 1 зобов'язання є короткостроковим за умови, що його збираються погашати межах звичайного операційного циклу підприємства; воно призначене для цілей продажу та підлягає погашенню впродовж 12 місяців після звітної дати. До категорії короткострокових зобов'язань належать кредиторська заборгованість перед постачальниками та підрядниками, нарахування працівникам, інші операційні витрати, якщо вони будуть погашені в строк не більше ніж 12 місяців з дати складання балансу;

– непоточні (довгострокові) зобов'язання (noncurrent liabilities) – усі інші зобов'язання, частина довгострокової заборгованості, строк

погашення якої настає впродовж року з дати складання балансу та для погашення якої зарезервовані кошти.

З точки зору сутності зобов'язань, в американських стандартах виділяють:

- зобов'язання, пов'язані з веденням операцій впродовж операційного циклу – заборгованість з оплати за матеріали, роботи та послуги, отримані аванси, заборгованість за заробітною платою, орендною платою та ін.;

- зобов'язання, погашення яких передбачається впродовж 12 місяців з дати складання балансу – поточна заборгованість за придбаними необоротними активами, довгострокові зобов'язання, строк сплати яких настає впродовж 12 місяців з дати складання балансу;

- оціночні або нараховані суми, які імовірно будуть потрібні для погашення витрат впродовж року за відомими зобов'язаннями (компенсації відпусток).

У МСФЗ (IAS) 37 за сутністю зобов'язання поділяють на:

- стандартні (традиційні) зобов'язання – виникають в результаті встановленої практичної діяльності підприємства, серед них прийнято виділяти: юридичні (правові) зобов'язання – що витікають з умов угод (прямо чи опосередковано), вимог законодавства та нараховані зобов'язання – виникають при нарахуванні витрат, які є понесеними, але не сплаченими витратами;

- резерви (provisions) – це зобов'язання, для яких існує тимчасова невизначеність або невизначеність у сумі зобов'язання. Резерви нараховуються в обліку та відображаються у звітності як поточні або довгострокові зобов'язання в залежності від строку погашення. Резерви є зобов'язаннями, які необхідно чітко відокремлювати від кредиторської заборгованості та інших зобов'язань;

- умовне зобов'язання (contingent liability) – виникає з минулих подій, але реальність його існування буде підтверджена настанням або ненастанням певних подій в майбутньому, можливості впливу підприємства на які суттєво обмежені або відсутні. Підприємство не має права визнавати умовні зобов'язання у своїй фінансовій звітності, проте зобов'язане розкрити структуру умовних зобов'язань у примітках

до фінансової звітності за виключенням випадків, коли вибуття ресурсів, які втілюють економічні вигоди малоімовірне.

Видатний бухгалтер Л.І. Гомберг поділяв дебіторську заборгованість на чотири групи: а) безумовно надійні борги (суми які необхідно відраховувати в резерв на покриття сумнівних боргів); б) борги, в погашенні яких немає впевненості (вони повинні бути показані в активі балансу у розмірі 80% від загальної суми); в) сумнівні борги (які підлягають включенню до балансу в розмірі 50% загальної суми); г) безнадійні борги (такі борги підлягають негайному віднесенню на рахунок «Прибутки та збитки») [159, с. 15]

У Додатках Д.1 та Д.2 наведено класифікації дебіторської та кредиторської заборгованості, які пропонують різні автори.

Проаналізувавши існуючі класифікації дебіторської та кредиторської заборгованості, ми дійшли висновку, що жодна з них не є повною та всі вони потребують доопрацювання та доповнення. Запропоновані класифікації не дозволяють побудувати ефективної системи обліку на підприємстві, тому доцільно було б класифікувати кредиторську та дебіторську заборгованість за напрямками діяльності підприємства:

– поточна заборгованість. До неї відносяться заборгованість за товари, роботи, послуги; з оплати праці; з виплати дивідендів та відсотків; за розрахунками з бюджетом та позабюджетними фондами за обов'язковими платежами;

– інвестиційна заборгованість. Повинна охоплювати розрахунки, які виникають під час проведення інвестиційних операцій, пов'язаних з формуванням оборотних та необоротних активів суб'єкта господарювання;

– фінансова заборгованість. Включає заборгованість з погашення поточних та довгострокових кредитів та позик, виплати відсотків за кредитами та позиками, заборгованість з фінансової оренди та інші фінансові інструменти.

Поділ кредиторської заборгованості за напрямками діяльності дозволяє ефективніше організувати систему управління розрахунками на підприємстві, оскільки створює умови для формування відповідних центрів відповідальності. Поточна діяльність – центр витрат, фінансова діяльність – центр доходів.

Тому в роботі запропонована авторська класифікація, яка, на нашу думку, полегшить облік розрахунків та допоможе оптимізувати їх опрацювання.

Авторська класифікація дебіторської та кредиторської заборгованості наведена в Додатках Е та Ж.

1.3 Роль розрахункових операцій в управлінні діяльністю підприємства

На сучасному етапі розвитку економіки, в умовах переходу України на світові засади торгівлі та формування ринкових відносин відповідно до світового досвіду, становлення ринку сприяє розширенню прав та підвищенні відповідальності за свою роботу підприємств. Найголовнішим стратегічним завданням будь-якого підприємства є отримання максимально можливого прибутку та підтримання фінансової стабільності підприємства. Для досягнення цих цілей необхідно визначити та оптимізувати фінансовий стан підприємства.

На жаль, більшість вітчизняних підприємств «інтуїтивно» приймають рішення щодо утворення та погашення заборгованості і стаються випадки, коли на підприємстві відсутня постійна та обґрунтована політика з цього питання. Це може привести до фінансових втрат або недоотримання частини прибутку. Найбільшу частину у складі дебіторської заборгованості займає заборгованість покупців за відвантажені їм товари та надані послуги, а у складі кредиторської – розрахунки з постачальниками та підрядниками. Саме тому політика управління розрахунками перш за все повинна бути спрямована на оптимізацію розміру та розширення обсягів реалізації продукції та послуг і своєчасне її погашення.

Автори М.Р. Лучко та І.Д. Бенько виділяють п'ять основних моментів в управлінні дебіторською заборгованістю [108]: визначення умов надання кредиту при продажу товарів (термін, система скидок); визначення гарантій, під які надається кредит, визначення надійності покупця та вірогідності сплати товарів (здійснюється на основі рейтингів компаній, проведеного аналізу фінансової діяльності покупця), визначення суми кредиту проводиться на підставі

розрахунків можливості повторних замовлень, визначення політики стягнення дебіторської заборгованості. Тобто за визначену плату компанія може передати право на отримання дебіторської заборгованості третій особі. Ця особа (як правило, спеціальна фірма) або забезпечить отримання дебіторської заборгованості, або надасть допомогу у страхуванні сумнівних боргів.

На думку І.А. Бланка, формування алгоритмів управління дебіторською заборгованістю, здійснюється за такими етапами [22]: аналіз дебіторської заборгованості підприємства; вибір виду кредитної політики підприємства відносно до покупців продукції; визначення можливої суми обігового капіталу, яка спрямована на дебіторську заборгованість за комерційними та споживчими кредитами; формування системи кредитних умов; формування стандартів оцінки покупців та диференціація умов надання кредиту; формування процедури інкасації дебіторської заборгованості; забезпечення використання на підприємстві сучасних форм рефінансування заборгованості; побудова ефективних систем контролю руху і своєчасної інкасації заборгованості.

Сьогодні велика кількість учених, крім зазначених вище, приділяє увагу пошуку напрямків та способів підвищення ефективності управління розрахунками як в Україні так і за кордоном: С. Брігхем, Дж. К. Ван Хорн, Н.В.Дембінський, Л.А. Дробозіна, І.І. Пилипенко, О.Ю. Редько та інші. Проте незважаючи на те, що багато вчених займається питаннями вдосконалення обліку та управління оборотними активами, проте управлінню дебіторською та кредиторською заборгованістю саме в торгівлі не приділяється значної уваги.

Світовий досвід свідчить про те, що політика управління дебіторською заборгованістю – це частина загальної політики управління оборотними активами та маркетингової політики підприємства, направленої на розширення обсягів реалізації продукції і полягає в оптимізації загального обсягу цієї заборгованості та забезпеченні своєчасності її інкасації.

Проте рекомендації зарубіжних вчених не завжди відповідають українським реаліям, що викликано кількома основними причинами, найголовнішою з яких є низький рівень ринкових відносин, значна кількість українських підприємств, особливо в умовах фінансової

кризи, мають дуже низький рівень платоспроможності. Ще однією суттєвою перешкодою є відсутність чіткої правової та законодавчої бази для стягнення боргів в разі несплати за відвантажену продукцію та надані послуги.

Взагалі підходи до проблем управління дебіторською заборгованістю дуже різні. Наприклад, закордонні вчені (Є.Брігхем, Ф. Ченг та Дж. Фіннерті) стверджують, що управління дебіторською заборгованістю – це, перш за все, розробка оптимальної кредитної політики, яка полягає у виборі найкращого для даного підприємства строку кредитування покупців, кредитних інструментів, розмірів та строків дії знижок [31, 139].

Н.В. Дембінський [63] вважав, що підприємства повинні вести рішучу боротьбу за максимальне скорочення дебіторської заборгованості.

Основними завданнями управління дебіторською заборгованістю є обмеження прийняттого рівня дебіторської заборгованості; вибір умов продажу, які б забезпечували гарантоване надходження грошових коштів; визначення знижок або націнок для різних груп покупців з точки зору дотримання ними платіжної дисципліни; прискорення стягнення боргу; зменшення бюджетних боргів; оцінка потенційних витрат, пов'язаних з дебіторською заборгованістю, тобто втраченої вигоди від невикористання коштів, заморожених в дебіторській заборгованості.

Стосовно українських реалій, провідні спеціалісти в галузі управління фінансами пропонують такі заходи із вдосконалення системи управління дебіторською заборгованістю: виключення з числа партнерів з високим ступенем ризику; використання можливості оплати дебіторської заборгованості вексями, цінними паперами; формування принципів розрахунків підприємства з контрагентами за наступний період; виявлення фінансових можливостей надання підприємством товарного (комерційного кредиту); визначення можливої суми оборотних активів, які відволікаються в дебіторську заборгованість за товарним кредитом, а також за виданими авансами; періодичний перегляд граничної суми кредиту; формування умов забезпечення стягнення заборгованості; формування системи штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язань контрагентами; використання

сучасних форм рефінансування заборгованості; диверсифікація клієнтів з метою зменшення ризику несплати монопольним замовником.

Враховуючи вищенаведене, пропонуємо таку стратегію управління розрахунками з дебіторами та кредиторами на підприємствах торгівлі для досягнення максимальної ефективності діяльності (рис 1.7).

СКЛАДОВІ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗРАХУНКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ

- *Визначення основних принципів здійснення розрахунків.*
- *Аналіз складу і динаміки дебіторської та кредиторської заборгованостей.*
- *Організація управлінського обліку та поточного моніторингу стану розрахунків, а також контролю за своєчасним обліком, аналізом та інкасацією дебіторської заборгованості, формування ефективного відділу внутрішнього аудиту.*
- *Визначення суми коштів, яку можливо інвестувати в дебіторську заборгованість за товарним (споживчим) кредитом, а також визначення «безпечного» розміру кредиторської заборгованості*
- *Визначення кредитоспроможності та надійності покупця, створення дієвої методики швидкого або «експрес»-аналізу дебіторської заборгованості клієнтів.*
- *Виявлення можливостей надання дисконтів, знижок покупцям.*
- *Визначення критичних строків сплати боргів.*
- *Використання сучасних форм рефінансування заборгованості.*
- *Використання правових механізмів для ефективного управління борговими зобов'язаннями.*
- *Формування системи стягнення простроченої заборгованості з клієнтів та введення штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язань клієнтами.*
- *Оцінка ефективності управління розрахунками.*

Рис. 1.7. Схеми стратегії управління розрахунками з дебіторами та кредиторами на підприємствах торгівлі (авторська розробка)

Детальне розкриття кожного кроку стратегії управління розрахунками з дебіторами та кредиторами на підприємствах торгівлі наведено в Додатку 3.

Дотримання запропонованої стратегії управління дебіторською та кредиторською заборгованістю допоможе оптимізувати їх розмір та використання, поліпшити якість контролю за станом розрахунків на підприємствах торгівлі України. Розглянемо деякі, на наш погляд, найважливіші елементи запропонованої стратегії.

Вкрай важливим для здійснення ефективного управління політики управління розрахунками на підприємствах торгівлі є правильний та своєчасний аналіз стану, динаміки і структури дебіторської та кредиторської заборгованості з метою визначення їх питомої ваги в загальній валюті балансу, динаміки за останні роки (доцільно обрати не менше ніж три для достовірності інформації).

Також доцільно провести аналіз оборотності, оскільки зниження оборотності дебіторської заборгованості свідчить про затримку у сплатах, що призводить до збільшення витрат, пов'язаних із заборгованістю. Для цього використовується показник оборотності.

Фахівці з корпоративного менеджменту [160] визначають, що за допомогою цих показників неможливо відстежити якісні зміни у дебіторській заборгованості та оцінити їх динаміку. Проте методика, яка засновується на зіставленні питомої ваги клієнта в дебіторській заборгованості та його питомої ваги в товарообігу організації цих недоліків не має. Тобто надання товарного кредиту клієнту є вигідним тоді, коли внесок клієнта в товарообіг перевищує його внесок у формування дебіторської заборгованості. Ця методика складається із трьох етапів. На першому етапі визначається оборотність дебіторської заборгованості як в цілому по організації (середня величина) так і за кожним клієнтом, а також питома вага кожного клієнта в дебіторській заборгованості та в товарообігу організації. На другому етапі залежно від отриманого показника оборотності всі клієнти поділяються на чотири групи: I. Оборотність дорівнює нулю; II. Оборотність від нуля до значення нижче середнього по організації; III. Оборотність вище за середню; IV. Немає дебіторської заборгованості. Третій етап – це безпосередньо аналіз. На цьому етапі залежно від поставлених завдань,

здійснюється групування отриманих результатів за менеджерами, або клієнтами.

Також досить поширеним є застосування АВС-аналізу дебіторської заборгованості. Сутність цього методу базується на підставі принципу (правила) Парето, або «Правило 20/80», згідно якого лише 20% дебіторів можуть мати 80% дебіторської заборгованості підприємства.

Першим кроком є визначення об'єктів аналізу (клієнт, постачальник). Другим кроком визначається параметр, за яким проводиться аналіз об'єкта (товарний запас, об'єм продажу, розмір дебіторської заборгованості). Третім кроком є сортування об'єктів за порядком зниження значення параметру. Четвертий крок: визначення груп А, В та С. Кількість груп може бути будь-якою, проте найбільшого поширення набув поділ сукупності, що поділяється на три групи А, В та С (75:20:5), чим і зумовлена назва методу (АВС-analysis) [100]. Група А – незначна кількість об'єктів з високим рівнем питомої ваги за обраним показником; Група В – середня кількість об'єктів із середнім рівнем питомої ваги за обраним показником; Група С – найбільша кількість об'єктів з незначною величиною питомої ваги за обраним показником. Економічний зміст дослідження в межах АВС-аналізу полягає в тому, що максимальний ефект досягається при вирішенні завдань, що стосуються об'єктів з групи А.

За допомогою регулярного моніторингу руху заборгованості, можна виділити групи «вигідних» кредиторів для аналізу боргових зобов'язань. Ці групи також доцільно ранжувати у відповідності до Правила Парето, згідно якого 20% найкрупніших постачальників забезпечують підприємство 80% від загального обсягу придбаних товарів. Отже, складності у співпраці з постачальниками із першої групи матимуть найважчі наслідки та вплив на фінансовий стан підприємства. Отже, найщільніший контроль повинен здійснюватись саме за постачальниками з першої групи.

За результатами аналізу розрахунків, доцільно сформувати картотеку контрагентів, де необхідно відобразити показники розмірів, кроків повернення боргів, розрахований показник середнього терміну погашення заборгованості та ранжувати контрагентів відповідно до цих показників.

У окремій картотеці кредиторів доцільно відображати такі показники: величину боргу, строк погашення, розрахувати середній показник погашення заборгованості та ранжувати кредиторів за цим показником. Для поглиблення аналітичності даних щодо кредиторської заборгованості, пропонуємо використовувати окремий документ – «Графік відтоку грошових коштів в рахунок погашення кредиторської заборгованості» (табл. 1.4). В цьому графіку необхідно відображати суми коштів, які необхідно сплатити в рахунок кредиторської заборгованості у поточному та майбутньому періоді.

Таблиця 1.4

**Графік відтоку грошових коштів в рахунок погашення
кредиторської заборгованості**

Показник	2018 (факт)	1	2	3	4	...	11	12	2012
Залишок кредиторської заборгованості, грн.									
Сума заборгованості до погашення, грн.									
Виплати за закупівлями кожного місяця, грн									
1									
2									
...									
12									
Разом виплат									
Штрафні санкції у разі прострочення платежу									
1									
2									
...									
12									
Разом штрафних санкцій									

Визначення ліміту дебіторської заборгованості для кожного контрагента, що користується відстрочкою платежу – це один з найефективніших способів управління ризиками виникнення простроченої заборгованості. Існують різні підходи до визначення граничного значення дебіторської заборгованості. Проте перш за все визначається максимально допустимий розмір дебіторської заборгованості. Як правило, цей ліміт визначається на підставі експертних оцінок. На думку О. Савіна [181], можна визначати ліміт дебіторської заборгованості виходячи з того, що він не повинен

перевищувати суму кредиторської заборгованості перед постачальниками та обсяг короткострокових банківських кредитів, які залучаються на поповнення оборотних коштів компанії. Іншими словами, кредитування клієнтів перекладається на постачальників компанії та банки. При цьому дебіторська заборгованість та зобов'язання повинні бути збалансовані за термінами.

Другим кроком є розподіл лімітів за контрагентами. Після того, як гранично допустимий розмір дебіторської заборгованості визначено, залишається розподілити цю суму за контрагентами. Існують різні вирішення цього завдання на практиці: використання балів, які присвоюються контрагентам в залежності від терміну співпраці з ними, результатів фінансового аналізу та ін. Проте найпростішим рішенням є рівномірний розподіл лімітів пропорційно середнім обсягам постачання тим чи іншим клієнтам, які розраховуються на підставі статистики попередніх періодів.

В. І. Щербаков [228] пропонує використовувати таку формулу для розрахунку необхідної суми коштів, що інвестуються в дебіторську заборгованість:

$$I_{дз} = O_{рк} \times K_{с/ц} \times (ППК_{ср} + ПР_{ср}) : 360 \quad (1.1)$$

де $I_{дз}$ – необхідна сума грошових коштів, що інвестуються в дебіторську заборгованість;

$O_{рк}$ – обсяг реалізації продукції в кредит, що планується;

$K_{с/ц}$ – коефіцієнт співвідношення собівартості та ціни продукції, виражений десятковим дробом;

$ППК_{ср}$ – середній період надання кредиту покупцям, днів;

$ПР_{ср}$ – середній період прострочення платежів за наданим кредитом, днів.

Запобігання необґрунтованому зростанню кредиторської заборгованості пов'язане насамперед з визначенням її мінімального розміру наявності в балансі, який є небезпечним для підприємства з точки зору його платоспроможності та фінансової стійкості.

Кредиторська заборгованість є безкоштовним кредитом для підприємства, тим часом як дебіторська – це завжди вилучення, оскільки виробництво неможливе без витрат на сировину та матеріали, які потрібно придбати перш ніж реалізувати готову продукцію. Якщо

сплата за ці матеріали вимагається миттєво, то підприємство змушене звернутись до банку за кредитом. Джерелом погашення цих запозичених коштів завжди є виручка від реалізації продукції, але не дебіторська заборгованість.

Таким чином, кредиторська заборгованість є тією межею, більше якої не можна допускати зростання дебіторської заборгованості. У зв'язку із цим визначення оптимального розміру кредиторської заборгованості є ще більше актуальним. Також важливим завданням є збереження задовільної структури балансу та репутації в ділових колах для підприємства-боржника. Цього можна досягти за допомогою побудови графіку інкасації боргових зобов'язань з розробкою системи відсотків та премій за дострокову сплату.

Загальна схема контролю за кредиторською заборгованістю в цілях запобігання її невиннованого зростання повинна складатись з таких основних етапів: 1) пошук можливості розрахунку з постачальниками попередньою оплатою; 2) узгодження умов оплати з постачальниками таким чином, щоб відсоток за користування комерційним кредитом був мінімальним; 3) контроль якості та кількості отриманої від постачальників продукції на склад, а у випадку відхилень від домовленостей та супровідних документів – пред'явлення претензій постачальнику; 4) регулярне та постійне проведення інвентаризації кредиторської заборгованості; 5) оперативна співпраця з постачальниками у випадку порушення умов угод, наприклад: несвоєчасне відвантаження готової продукції, недотримання її якісних характеристик та інше; 6) у випадку виникнення складностей з оплатою отриманої продукції, товарів, послуг, необхідно обрати найбільш ефективну форму погашення заборгованості з урахуванням ситуації, що склалась; 7) у випадку зникнення кредитора – включити незатребувану кредиторську заборгованість у склад доходів фірми.

Визначення кредитоспроможності та надійності покупця, створення дієвої методики швидкого або «експрес»-аналізу дебіторської заборгованості клієнтів є також одним з найважливіших елементів алгоритму управління розрахунками тому що кредитоспроможність покупця характеризує систему умов, які визначають його здатність залучати кредити та у повному обсязі і у визначені терміни виконувати всі пов'язані з ним фінансові

зобов'язання. Можна виділити такі елементи формування системи стандартів оцінки покупців:

– визначення системи характеристик, які оцінюють кредитоспроможність окремих груп покупців. Як правило, така оцінка здійснюється за такими критеріями: об'єм господарських операцій з покупцями та стабільність їх здійснення; репутація покупця у діловому світі; платоспроможність покупця; результативність господарської діяльності покупця; стан кон'юнктури товарного ринку, на якому покупець здійснює свою діяльність; об'єм і склад чистих активів, які можуть бути забезпеченням кредиту у разі визнання покупця неплатоспроможним або провадження справи про банкрутство;

– формування та перевірка інформаційної бази для перевірки кредитоспроможності покупця повинна забезпечити достовірність проведення такої оцінки. Тобто інформаційна база складається із даних наданими безпосередньо покупцем, даних, отриманих із внутрішніх джерел (якщо угода з таким покупцем є не першою, що укладається); із зовнішніх джерел (інші партнери покупця, банк, що обслуговує покупця та ін). Перевірка отриманих даних проводиться у процесі переговорів з покупцем, безпосереднього відвідання клієнта (у разі комерційного кредиту) з метою перевірки його майнового стану для забезпечення умов кредитування;

– групування покупців за рівнем кредитоспроможності, як може, здійснюватись, наприклад, таким чином:

а) покупці, яким кредит може бути наданий у максимальному розмірі (за умови, що він не перевищує встановленого ліміту кредитування покупців);

б) покупці, за якими є ризик неповернення боргу, тому кредит їм може надаватись в обсязі, який визначається рівнем ризику неповернення боргу;

в) покупці, яким не слід надавати комерційний кредит (якщо ризик неповернення боргу великий і виходить за межі того, який допускається обраною кредитною політикою підприємства).

Щодо знижок, то для підприємств торгівлі знижки та бонуси є базовим інструментом, який використовується у боротьбі за ринок збуту та покупців. Проте, існує декілька проблем, пов'язаних з використанням та обліком застосування цих інструментів.

Найголовніша – це відсутність нормативних засад визначення поняття «знижка», його відмінності від понять «бонус», «премія», «дисконт» тощо.

На підприємствах торгівлі обов'язково повинна розроблятися маркетингова політика (як частина облікової політики підприємства), в якій необхідно чітко визначити систему застосування знижок з докладним переліком умов вступу в силу кожного виду знижок, якщо застосовуються їх різні схеми.

Існуючі види знижок можна поділити на такі типи:

1. Знижки, які визначаються безпосередньо в момент продажу (придбання товарів) – це відсоткові знижки від базової ціни товару. При продажу товару рахунок виставляється на суму з урахуванням знижки (базова ціна мінус знижка), відповідно дебіторською заборгованістю визнається ця чиста сума з урахуванням наданої знижки.

2. Знижки, факт надання яких та їх сума визначаються вже після продажу (придбання) товарів. Знижки «за швидку сплату товарів» або «сконто», надаються в залежності від строку сплати з метою стимулювання покупця сплатити рахунок за придбані товари до завершення строку платежу, вказаного в договорі. Цей вид знижок викликає необхідність коригувань в бухгалтерському обліку. В цю ж групу відносять знижки «за придбання товарів у встановленому об'ємі або на визначену суму». Також до вказаної групи М.Л. П'ятов відносить знижки за кредит-нотами [171].

В зарубіжній практиці знижки відображаються на окремих рахунках «знижки з продажів» та «знижки з ціни» [59, с.133]. В Україні існує інший підхід, який не дозволяє відокремлювати суми знижок, які надаються покупцям продукції, товарів, робіт, послуг.

Для визначення розміру знижки, яку можна надати клієнтам, перш за все необхідно регулярно здійснювати моніторинг цін конкурентів на той самий товар. Також доцільно впроваджувати систему надання знижок покупцям, які достроково сплачують свою поточну заборгованість, що призведе до прискорення обертання дебіторської заборгованості, збільшення обігових коштів, зростання обсягів товарів, що реалізуються, і, як результат, збільшення

підсумкового прибутку. Також у випадку дострокової сплати заборгованості покупцями зменшуються втрати від інфляції.

Підсумовуючи вищенаведене, можна виділити такі види знижок:

1. Загальні знижки (розраховуються виходячи з ринкової ситуації, що склалася, надійності партнерів, рівня цін конкурентів).

2. Дилерські знижки, які надаються виробниками своїм представникам або посередникам між виробником та кінцевим покупцем (дилерам).

3. Знижка за кількість придбаних товарів (бонуси) надається, як правило, за придбання певної кількості товарів.

4. Знижки за дострокову сплату придбаних товарів.

5. Сезонні знижки допомагають реалізувати товари в міжсезоння для запобігання надмірних втрат від зберігання товарів, продукції.

6. Прихована знижка залежить від надійності та постійності взаємовідносин з контрагентом і може надаватись у вигляді, наприклад, більш вигідних умов комерційного кредитування, виконання безкоштовних послуг або надання безкоштовних зразків товарів.

Вважаємо, що для всіх підприємств торгівлі у межах здійснення ефективної маркетингової політики щодо оптових покупців, обов'язково необхідно розробити систему застосування знижок, яка може бути представлена у формі «Положення про знижки» та бути складовою частиною облікової політики підприємства (Додаток И).

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ ЗА ТОВАРНИМИ

ОПЕРАЦІЯМИ

2.1. Облікова політика як інструмент організації бухгалтерського обліку розрахункових операцій

Бухгалтерський облік – це система, яка складається з багатьох ланок, для продуктивного функціонування яких необхідно розробити дієвий механізм, який буде забезпечувати раціональне використання часу та трудових ресурсів та оптимізацію облікового процесу на підприємстві. Ці складні питання дозволяє вирішити раціональна та правильна організація бухгалтерського обліку.

Відповідно до п.3 ст.8 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого терміну, але не менше трьох років, несе уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством, або власник відповідно до законодавства та установчих документів. [163]. Відповідно п.4 ст. 8 Закону, підприємство має право самостійно обирати форми організації обліку з встановленого переліку:

- введення до штату підприємства посади бухгалтера або створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером;
- користування послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи;
- ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або підприємством, суб'єктом підприємницької діяльності, самозайнятою особою, що провадить діяльність у сфері бухгалтерського обліку та/або аудиторської діяльності;
- самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо власником або керівником підприємства. Ця

форма організації бухгалтерського обліку не може застосовуватися на підприємствах, звітність яких повинна оприлюднюватися, та в бюджетних установах,

Згідно із змінами до Закону від 05.10.2017, підприємство, що становить суспільний інтерес, зобов'язане утворити бухгалтерську службу на чолі з головним бухгалтером, до складу якої входять не менше двох осіб.

Відповідно до принципу безперервності бухгалтерський облік повинен вестись на підприємстві з дня реєстрації до моменту остаточної ліквідації підприємства. Для того, щоб вести якнайуспішніше облік на підприємстві, потрібно постійно вдосконалювати організацію обліку. Так, спочатку треба визначити значення терміна «організація». Характеристика цього поняття наведена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Дефініції терміну «організація»

Джерело	Дефініція
1	2
«Словник російської мови С.І.Ожегова» [191]	Організація – це планомірний, продуманий устрій, внутрішня дисципліна.
«Великий енциклопедичний словник» [168]	Організація (франц. <i>organisation</i> від пізньолатинського <i>organizo</i> – «повідомляю, стрункий вигляд, влаштовую»): 1) внутрішня впорядкованість, узгодженість, взаємодія більш менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлені його будовою. 2) Сукупність процесів або дій, які ведуть до створення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого. 3) Об'єднання людей, що спільно реалізують програму або мету і діють на основі певних правил і процедур. Застосовують до біологічних, соціальних і деяких технічних об'єктів, фіксуючи динамічні закономірності, що належать до функціонування, поведінки й взаємодії частин; зазвичай, співвідноситься з поняттями структури, системи, управління.
«Новий тлумачно-словотворчий словник російської мови Т.Єфремової» [75]	Організація – устрій, побудова, склад чого-небудь

Отже, як видно з таблиці 2.1, у більшості словників визначають термін «організація» як устрій чого-небудь. Це система, яка складається з сукупності пов'язаних частин одного цілого.

Щодо організації безпосередньо обліку на підприємстві, то багато вітчизняних вчених досліджували ці важливі питання, а саме Ф. Бутинець [39], В. Завгородній [79], В. Палій [136], С. Свірко [183], В. Сопко [207] та ін. Проте проблема досі стоїть дуже гостро через те, що фундаментальних досліджень цього питання в Україні майже не ведеться. У законодавстві даному питанню не приділено достатньо уваги і не існує визначення «організація обліку», саме тому вважаємо за доцільне розглянути погляди деяких вчених на це питання.

Колектив авторів на чолі з Ф.Ф. Бутинцем [39, с.72] визначає організацію бухгалтерського обліку як сукупність заходів власника (керівника) підприємства, що мають цілеспрямований характер щодо створення, забезпечення, постійного впорядкування й вдосконалення функціонування системи бухгалтерського обліку та здійснення його процесу на підприємстві.

Економічний словник [184] дає таке визначення: організація обліку здійснюється за планом, а план організації бухгалтерського обліку – це «заздалегідь намічена система облікової діяльності, що передбачає порядок і терміни виконання робіт і що складається з таких елементів: план документації й документообігу; план інвентаризації; план рахунків і їх кореспонденції; план звітності; план технічного оформлення обліку; план організації праці співробітників бухгалтерії».

М.В. Кужельний та В.Г. Лінник [99, с.101] пропонують таке визначення: раціональна організація обліку – це система заходів, які забезпечують найефективніше виконання функцій бухгалтерського обліку. Цю систему спрямовано на організацію такої побудови обліку, яка забезпечувала б контроль за виконанням зобов'язань підприємства, наявністю й рухом його майна, використанням матеріальних і фінансових ресурсів відповідно до затверджених нормативів і кошторисів, уможлиблювала б своєчасне запобігання негативним явищам у фінансово-господарській діяльності, виявлення і мобілізацію внутрішньогосподарських резервів, формування повної й вірогідної інформації про господарські процеси і результати діяльності, необхідної для оперативного керівництва та управління, а також для

використання інвесторами, постачальниками, покупцями, кредиторами, фінансовими, податковими, статистичними і банківськими установами та іншими зацікавленими особами.

С.В. Свірко [183, с.5] дає таке визначення поняття організації бухгалтерського обліку: «сукупність засобів, способів і методів упорядкування та оптимізації існування системи бухгалтерського обліку». Учений виділяє основні напрямки організації бухгалтерського обліку: організація облікових номенклатур; організація вибору носіїв інформації; організація фіксування інформації на відповідних носіях; організація руху носіїв облікової інформації; організація роботи апарату бухгалтерії; організація забезпечення облікового процесу; організація розвитку бухгалтерського обліку.

В.В. Сопко [207, с.58] визначає організацію обліку таким чином: організація бухгалтерського обліку на підприємствах – це система методів, способів та заходів, які забезпечують оптимальне функціонування такого обліку та подальший його розвиток. Така організація полягає в цілеспрямованому впорядкуванні й удосконаленні механізму, структури та процесів бухгалтерського обліку. Впорядкування системи бухгалтерського обліку означає організацію цієї системи та організацію функціонування її в часі та просторі.

Отже, більшість науковців вважає, що організація обліку на підприємстві – це один із найважливіших аспектів роботи та раціонального управління підприємством.

На думку авторів *організація обліку – це сукупність різноманітних умов, що створені для забезпечення ефективної роботи відділу бухгалтерської служби, збору інформації, раціонального її використання та правильного зберігання із ціллю здійснення контролю за станом розрахунків підприємства, наявністю та ефективністю використання майна, а також можливості надання достовірної та адекватної звітності користувачам.*

Незважаючи на те, що існують загальні рекомендації з організації обліку, проте рекомендації придатні для одного підприємства можуть бути некорисними, та навіть шкідливими для іншого. Саме тому кожне підприємство повинне обирати та розробляти власну облікову політику

з урахуванням специфіки діяльності та фінансового становища підприємства.

Законодавством України, а саме п.1 Закону «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», визначено, що облікова політика – це «сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності» [163]. Згідно з цим Законом, підприємство самостійно визначає облікову політику (п. 5 ст. 8).

МСБО (IAS) 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» визначає облікові політики як «конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання при складанні та поданні фінансових звітів» [118].

На думку Ф.Ф. Бутинця, облікова політика – це комплекс методичних прийомів, способів і процедур організації та ведення бухгалтерського обліку, що обирається підприємством з-поміж загальноприйнятих або розробляється самостійно, виходячи з особливостей його діяльності з метою забезпечення захисту прав та інтересів власника (власників, учасників) [35].

П.Є. Житний стверджує, що «процес формування облікової політики – це надана законом можливість суб'єкту господарювання самостійно здійснювати у межах правового поля облікову діяльність, яка включає сукупність принципів, методів і процедур здійснення первинного спостереження, аналізу, поточного групування, підсумкового узагальнення фактів господарської діяльності, складання та подання фінансової звітності» [77, с.75].

Т.М.Сторожук [208] вважає, що серед переліку важливих завдань бухгалтерського обліку та облікової політики, зокрема, доцільно виділити такі: забезпечення збереження майна власника; формування інформації власникам і керівництву підприємства для здійснення управління; забезпечення власника (власників) інформацією про фінансові результати діяльності підприємства; захист інтересів суспільства через загальносуспільне значення обліку.

Облікова політика повинна містити такі елементи: робочий план рахунків; форми первинних документів, необхідних для оформлення господарських операцій; форми документів для внутрішньої звітності; порядок проведення інвентаризації; методи оцінки активів і

зобов'язань; правила документообігу і технологія обробки облікової інформації; інші рішення, необхідні для ведення обліку, а також ухвалення відповідної податкової політики [97, с.6].

В Україні всі підприємства обов'язково подають фінансову звітність та при підготовці її користуються принципами, методами та процедурами обліку, які в сукупності і складають облікову політику. Проте чи всі підприємства складають наказ про облікову політику? За результатами опитування 32 установ, встановлено наступне: наказ про облікову політику складається на більшості з них – 27 підприємств (84% від загальної кількості), проте лише 15 з 27 в наказі про облікову політику розкривають порядок обліку розрахунків.

Як вже зазначалось вище, облікова політика представляє собою сукупність принципів, методів та процедур. Так, що стосується принципів, то тут все зрозуміло – відповідно ст. 4 Закону про бухгалтерський облік та ст.6 НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», в Україні при складанні звітності та веденні обліку, необхідно дотримуватись наступних принципів: обачності, повноти висвітлення, автономності, послідовності, безперервності, нарахування та відповідності доходів та витрат, превалювання сутності над формою, історичної (фактичної) собівартості, єдиного грошового вимірника, періодичності [152, 156]. Ці принципи є обов'язковими при складанні звітності та веденні бухгалтерського обліку на підприємстві, а отже необхідно орієнтуватись на них при обранні методів та процедур.

Щодо методів бухгалтерського обліку, то тут немає однозначного трактування цього поняття. Наприклад, М.Пушкар визначає, що «методом науки бухгалтерського обліку, в широкому розумінні, виступає моделювання реальної картини господарської діяльності. Це моделювання забезпечується наявністю в обліку плану рахунків, а також формами звітності (баланс, прибутки та їх розподіл)» [170, с. 26].

Т. Сльозко зазначає таке: «Моделювання червоною ниткою проходить в практичному застосуванні прийомів бухгалтерського обліку: і в документації та інвентаризації, і в оцінці та калькуляції, і в рахунках та подвійному записі, в балансі та звітності. В усіх випадках відбувається моделювання господарської діяльності з метою її систематизації та узагальнення для задоволення потреб користувачів» [193, с. 77].

Метод (від гр. *μέθοδος* (methodos) — шлях пізнання, дослідження) — спосіб досягнення якої-небудь мети, рішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння (пізнання) дійсності. З філософської точки зору метод — спосіб побудови й обґрунтування системи філософського знання.

В.В. Сопко вважає, що бухгалтерський облік являє собою дуже складну систему знань, тобто теоретичну та практичну систему. Про це свідчить велика кількість передумов та принципів, які є основою його побудови.

Тому просто визначити метод бухгалтерського обліку неможливо. Для цього потрібно побудувати загальну схему взаємозв'язку прийомів (елементів), тобто визначити загальну методологію [206]. Можна цілком погодитись із цим твердженням, і вважаємо за необхідне визначити загальну методологію бухгалтерського обліку та з яких саме елементів складається метод бухгалтерського обліку.

Методологія (від «метод» та «логія») — вчення про структуру логічної організації, методи та засоби діяльності» [25, с.39]. Отже, методологія — це система методів та методик.

Щодо методу бухгалтерського обліку, то виділяють такі основні його елементи: документування, інвентаризацію, систему рахунків, подвійний запис, оцінку, калькуляцію, баланс, звітність.

І третя складова облікової політики — це процедури бухгалтерського обліку. Бухгалтерська процедура — це певний порядок дій, які необхідні для вирішення облікових завдань. О. Калашнікова [85] виділяє такі основні складові облікової процедури в міжнародному обліку (рис.2.1). Така послідовність виконання бухгалтерської процедури притаманна певною мірою і вітчизняному обліку.

Я.В. Соколов та М.Л. Пятов виділяють такі етапи бухгалтерської процедури: проведення інвентаризацій, складання початкового балансу, реєстрацію фактів господарського життя в Журналі операцій, заповнення Головної книги, складання оборотної відомості за рахунками Головної книги, складання бухгалтерського звіту [196].

Рис.2.1. Послідовність виконання облікової процедури в міжнародному обліку [85]

Вважаємо, що бухгалтерські процедури мають бути такими, щоб забезпечувати повну, достовірну, неупереджену, об'єктивну та оперативну інформацію для складання фінансової звітності та прийняття адекватних, своєчасних та виправданих управлінських рішень.

Норми та вимоги до бухгалтерського обліку, відповідно до яких формується Наказ про облікову політику, встановлюються законодавством. Проте існують багатоваріантні норми, серед яких кожне підприємство обирає найприйнятніші для себе. До таких норм можна віднести способи оцінки, методи амортизації, робочий План рахунків та інше. Отже, одним з найголовніших завдань керівника підприємства та головного бухгалтера є складання Наказу про облікову політику. На формування облікової політики підприємства впливають різноманітні чинники (Додаток К). Лише взявши до уваги всі перелічені чинники, можна підійти до вибору облікової політики підприємства з економічною вигодою для підприємства.

На практиці виділяють декілька етапів формування облікової політики. Це питання не врегульоване законодавством, тому існують різні погляди вітчизняних та зарубіжних вчених на кількість та зміст цих етапів (табл. 2.2).

Аналіз наведених підходів до формування облікової політики підприємства свідчить про те, що українські науковці проводять роботу над проблемними питаннями формування облікової політики, проте жоден із наведених підходів не розкриває повністю процесу формування облікової політики. Не зазначено важливих етапів формування облікової політики, а саме таких, як аналіз основних показників діяльності підприємства, не всі науковці вказують необхідність дослідження впливу обраних методів та процедур на діяльність підприємства, контролю за дотриманням виконання положень, розкритих в обліковій політиці в процесі діяльності, внесення необхідних змін та коригувань за необхідності.

Таблиця 2.2

Етапи формування облікової політики підприємства

Автор	Назва та зміст етапу
1	2
Житний П. [78, с.7]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Організаційний (прийняття рішення про створення розпорядчого документа про облікову політику, закріплення функцій і обов'язків фахівців виконавчого органу, визначення посадових осіб, відповідальних за облік і складання звітності, встановлення відповідальності за порушення облікової політики). 2. Підготовчий (аналіз засновницьких документів, основних напрямів діяльності, виділення центрів фінансової відповідальності, управління, місць виникнення витрат, визначення об'єктів обліку, оцінка їх стану, встановлення предмета облікової політики для конкретних умов фірми). 3. Визначення зовнішніх умов, явищ і процесів, які впливають на розробку облікової політики. 4. Формування чинників внутрішнього середовища, які визначають облікову політику. 5. Вибір елементів облікової політики за об'єктами, визначеними на попередніх етапах. 6. Інформаційне забезпечення процесу формування облікової політики. 7. Заключний етап (оформлення та затвердження базового розпорядчого документа).
Колос І. [93 с.47]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Організаційний (визначення мети, створення робочої групи). 2. Підготовчий (вибір раціональної форми організації обліку, визначення обсягу первинної документації, системи управлінського обліку, альтернативних методів обліку). 3. Технологічний (складання Робочого плану рахунків, складання Типової схеми реєстрації господарських операцій на конкретному робочому місці, плану документообороту, визначення системи управлінської звітності та кола користувачів, складу постійнодіючої інвентаризаційної комісії та графіка проведення інвентаризації, проведення розрахунків за кожним альтернативним методом та оцінка отриманих методів обліку). 4. Результативний (оформлення наказу «Про облікову політику підприємства», його затвердження).
Урбан Н. [214]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення об'єктів бухгалтерського обліку щодо яких повинна бути розроблена облікова політика. 2. Виявлення, аналіз, оцінка чинників, під впливом яких здійснюється вибір способів ведення бухгалтерського обліку. 3. Вибір і обґрунтування вихідних положень побудови облікової політики. 4. Ідентифікація потенційно придатних для застосування підприємством способів ведення бухгалтерського обліку за кожним прийомом і для кожного об'єкта обліку. 5. Оформлення обраної облікової політики.

Враховуючи наведені підходи, процес формування облікової політики, на нашу думку, повинен включати такі етапи (рис. 2.2).

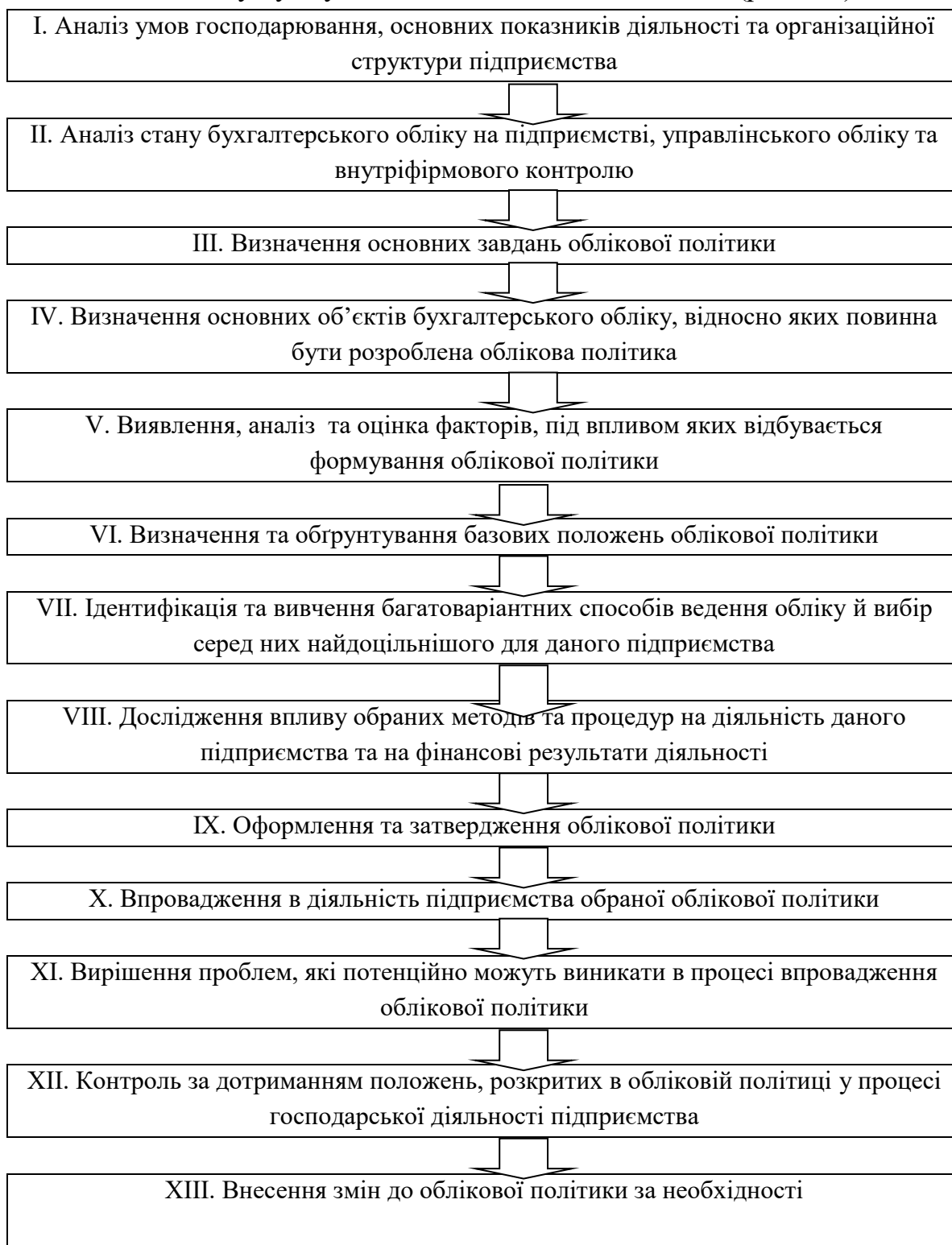

Рис. 2.2. Етапи процесу формування облікової політики
(авторська розробка)

Саме такий порядок формування облікової політики забезпечить чітке розмежування етапів формування облікової політики та дозволить швидко та ефективно її скласти, необхідно лише послідовно дотримуватись запропонованого алгоритму, бо кожен етап розташовано в логічній послідовності і виконання кожного наступного етапу неможливе без завершення попереднього.

Оскільки на сучасних підприємствах розрахунки – це одна з найважливіших ділянок обліку, то такий стан речей є неприпустимим, а необхідно більше приділяти уваги цим питанням. Перелік обов'язкових елементів облікової політики щодо обліку розрахунків, які мають бути встановлені Наказом про облікову політику наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Основні елементи облікової політики щодо обліку розрахунків

Елемент	Можливі варіанти
Оцінка заборгованості	- відповідно до П(С)БО 10, поточна дебіторська заборгованість оцінюється за чистою вартістю реалізації (первісна вартість за вирахування суми резерву сумнівних боргів) [153]; - поточні зобов'язання за П(С)БО 11 оцінюються за сумою погашення, довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, відображаються в балансі за їх теперішньою вартістю.
Порядок віднесення заборгованості до сумнівної	Ми пропонуємо визнавати сумнівною таку заборгованість: 1) Не погашена в строк, який встановлено договором; 2) Не забезпечена відповідними гарантіями; 3) По якій порушено справу про банкрутство.
Порядок проведення інвентаризації розрахунків	Відповідно до п.7 «Інвентаризація дебіторської та кредиторської заборгованостей» III розділу «Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань», затвердженої наказом Міністерства фінансів від 02.09.2014 № 879 із зазначенням строків проведення інвентаризації для кожної групи заборгованості [165].
Порядок створення резерву сумнівних боргів	Обирається метод створення резерву: 1) застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; 2) застосування коефіцієнта сумнівності. На нашу думку, необхідно нараховувати резерв сумнівних боргів лише для деяких дебіторів, відносно яких є сумніви щодо погашення заборгованості та відомо, що вірогідність отримання боргу є низька (судовий процес, інформація про важкий фінансовий стан дебітора, процедура банкрутства). Щодо інших дебіторів, резерв повинен нараховуватись залежно від терміну прострочення платежу.
Порядок визнання та списання безнадійної заборгованості	Так, П(С)БО 10 визначає: Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності [153]. Необхідно обрати критерії віднесення до безнадійної.

Для формування рекомендацій із складання Наказу про облікову політику розглянемо детальніше порядок формування деяких елементів облікової політики.

Так, обов'язково повинні бути розкриті основні організаційні засади проведення інвентаризації, документального їх оформлення.

Відповідно до п.7 Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затвердженого Наказом МФУ № 879 від 02.04.2014 р.:

- інвентаризація дебіторської та кредиторської заборгованостей полягає у звірці документів і записів у реєстрах обліку і перевірці обґрунтованості сум, відображених на відповідних рахунках, та оформлюється актом інвентаризації;

- при інвентаризації усім дебіторам підприємства-кредитори повинні передати виписки з аналітичних рахунків про їх заборгованість, які пред'являються інвентаризаційній комісії (робочій інвентаризаційній комісії) для підтвердження реальності заборгованості. Підприємства-дебітори мають підтвердити заборгованість або заявити свої заперечення.

В окремих випадках, коли до кінця звітної періоду розбіжності не усунені або залишилися нез'ясованими, розрахунки з дебіторами і кредиторами відображаються кожною стороною в сумах, що впливають із записів у бухгалтерському обліку і визнаються нею правильними.

- дебіторська і кредиторська заборгованості перевіряються щодо дотримання строку позовної давності, обґрунтованості сум, які обліковуються на рахунках обліку розрахунків з покупцями, замовниками, постачальниками, підрядниками, одержаних і виданих векселів, одержаних позикових коштів, наданих кредитів (позик), з підзвітними особами, депонентами, іншими дебіторами і кредиторами.

Під час інвентаризації розрахунків шляхом документальної перевірки встановлюються:

- правильність розрахунків із банками, контролюючими органами, іншими підприємствами, а також зі структурними підрозділами підприємства, виділеними на окремі баланси;

- заборгованість підзвітних осіб, а також правильність і обґрунтованість сум заборгованості за нестачами і крадіжками. Інвентаризація заборгованості за нестачами і втратами від псування

цінностей полягає у перевірці причин, через які затримується розгляд матеріалів щодо виявленої нестачі та віднесення її на винних осіб або списання у встановленому порядку;

-правильність і обґрунтованість сум дебіторської, кредиторської і депонентської заборгованостей, у тому числі суми кредиторської і депонентської заборгованостей, щодо яких строк позовної давності минув;

- реальність заборгованості працівникам з оплати праці та громадянам (безпосередньо або через роботодавців) за соціальними виплатами, визначеними законодавством, а також із безготівкових розрахунків за цими виплатами [165].

На нашу думку, процедура інвентаризації дебіторської та кредиторської заборгованостей повинна включати такі основні етапи:

1. Затвердження складу інвентаризаційної комісії. До її складу обов'язково повинні бути включені: керівник підприємства або його перший заступник; головний бухгалтер; представник контрагентів (керівник або головний бухгалтер).

2. Складання та затвердження плану-графіку проведення інвентаризації. Складається бухгалтерією за узгодженням керівництва. План-графік проведення інвентаризації планується на рік з розбивкою за місяцями.

3. Проведення інвентаризації – звіряння сальдо на рахунках бухгалтерського обліку з первинними документами, які підтверджують факт виникнення заборгованості, проведення звірки розрахунків з контрагентами, складання акта списання дебіторської заборгованості, строк позовної давності за якою минув;

4. Формування висновків за результатами проведеної інвентаризації та списання дебіторської заборгованості у разі необхідності, яке оформлюється наказом керівника підприємства.

За результатами інвентаризаційна комісія повинна встановити:

– тотожність сум розрахунків з банками та структурними підрозділами, які мають самостійний баланс. Наявність в балансі нерегульованої заборгованості приводить до невірного складання балансу;

– правильність та обґрунтованість сум дебіторської та кредиторської заборгованості, які є на балансі, за якими минув строк давності;

– правильність та обґрунтованість сум заборгованостей, які значаться за нестачами, розкрадання та іншими операціями.

В Наказі про облікову політику обов'язково повинні вказуватись терміни проведення інвентаризації розрахунків. Законодавчо такі терміни не встановлені, ми вважаємо за необхідне:

1) для підприємств з невеликою кількістю контрагентів проводити таку інвентаризацію щомісяця;

2) для підприємств з великою кількістю контрагентів необхідно ранжирувати їх за величиною заборгованості та проводити окремо інвентаризацію для кожної групи – для контрагентів з великою сумою заборгованості частіше (за рішенням топ-менеджменту раз на місяць), з меншою сумою боргу – раз у квартал;

3) для всіх підприємств встановити обов'язковим складання Акта звірки заборгованості.

Рекомендуємо в договорі купівлі-продажу заздалегідь вказувати необхідність проведення звірки заборгованостей зі встановленням строків, відповідальних осіб, порядку проведення, строків надання звіту, з обов'язковим встановлення штрафів за недотримання цих вимог. Такий підхід викликаний тим, що підприємства згідно з законодавством не зобов'язані складати такі акти. Також вважаємо за необхідне складати такий Акт звірки заборгованості при звільненні працівника, відповідального за розрахунки.

Щодо Акта звіряння заборгованості, то наказом Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України від 10 листопада 1998 року N 148/234/383 встановлена форма Акту звіряння розрахунків (Додаток Л).

Така форма Акта звіряння, на нашу думку, має низку недоліків, а саме:

– не надає повної інформації про заборгованість, щодо якої здійснюється процедури звіряння;

– неможливо побачити, чи є заборгованість нормальною чи простроченою;

– не видно, що саме за операція здійснювалась: чи відвантаження товарів, надання послуг, чи отримання коштів (тобто дебетові чи кредитові обороти);

– не зрозуміло, частина якого саме боргу погашається від конкретного контрагента.

Тому пропонуємо застосовувати розроблену нами форму Акта звіряння розрахунків на підприємстві (Додаток Л.1), який повинен містити таку інформацію: назву підприємства, установи, яка укладає цей Акт, реквізити; назву документа; дату складання; найменування контрагента та його обов'язкові реквізити; початкове сальдо заборгованості, затверджене попереднім Актом звіряння; суми оборотів за кожною операцією, підтверджені документально з відбиттям номерів та дат складання цих підтверджуючих первинних документів; сальдо заборгованості на кінець місяця; окрему графу для відбиття розбіжностей з даними обліку контрагентів. Обов'язково повинна відображатись інформація щодо того, чи є ця заборгованість нормальною або вона вже прострочена з поділом на групи залежно від терміну прострочення (нормальна, 30-90 днів прострочення, більше 90 днів).

Також більшість бухгалтерів на опитуваних підприємствах скаржаться, що Акти, які формуються за допомогою комп'ютерних програм, формують загальну суму сплати заборгованості за кожним контрагентом, якщо вона надійшла в один і той самий день, тобто не видно, яка саме заборгованість цього контрагента була погашена конкретним платежем, саме тому необхідно вказувати номер товарної накладної, в оплату якої надходять кошти з розбивкою на декілька платежів в окремих рядках за необхідності.

Даний Акт підписується виконавцем (бухгалтер, що здійснює облік розрахунків або менеджер), членами інвентаризаційної комісії та головним бухгалтером, якщо він не входить до складу комісії.

Запропонований порядок визначення в Наказі про облікову політику підприємства основних положень щодо обліку розрахунків має такі переваги:

– відображення лише достовірної інформації щодо стану розрахунків;

- оперативний контроль за виникненням сумнівної заборгованості та можливість її попередження;
- посилений контроль за станом розрахунків та своєчасністю погашення заборгованості.

В Додатку М наведено приклад облікової політики щодо обліку розрахунків за товарними операціями з дебіторами та кредиторами, рекомендований для застосування на підприємствах України.

2.2 Організаційно-методичні підходи до оцінки розрахунків за товарними операціями

В Україні у процесі розвитку ринкової економіки та активним функціонуванням ринку купівлі-продажу дебіторської та кредиторської заборгованості, наданих комерційних кредитів українських підприємств, боргові зобов'язання перетворюються на незалежний об'єкт інвестування, а також інструмент впливу на контрагентів. Відбувається активне втягнення різноманітних видів боргових зобов'язань в господарський обіг, як за рахунок перепродажу та цесії зобов'язань, так і за рахунок розвитку факторингових, форфейтингових операцій на українському ринку. Боргові зобов'язання становлять інтерес для потенційних інвесторів як самостійний об'єкт для інвестування коштів. Умови перехідної економіки, мінливе економічне середовище, специфічні особливості нашої держави, а також поступовий перехід до складання фінансової звітності за МСФЗ – це все робить завдання достовірної та неупередженої оцінки боргових зобов'язань підприємства вкрай актуальним.

Питанням оцінки розрахунків присвячено праці багатьох вчених: Н.О. Бреславцевої, Н.Н. Карзаєвої, В.Ф. Палія, Я.В. Соколова, А.Г. Грязнова та М.А. Федотової.

Так, А.Г. Грязнова та М.А. Федотова відзначають таке: «... сьогодні можна нарахувати близько десяти методик та методичних рекомендацій з оцінки дебіторської заборгованості, серед яких є розробки державних структур, існують і авторські методики: бартерна методика М.В. Круглова, сценарна методика С.П. Юдінцева, методика альтернативних сценаріїв В.І. Прудникова, методика оцінки ризикових боргових зобов'язань, розроблена авторським колективом спеціалістів

Центру професійної оцінки під керівництвом професора М.А. Федотової, методика оцінки ліквідаційної вартості дебіторської заборгованості під час реалізації в межах конкурсного виробництва, розроблена експертами-оцінниками ТОВ «Центр експертизи власності». Всі існуючі методики можна поділити на відомчі, авторські та розроблені практикуючими експертами-оцінниками. Загальною рисою всіх методик є те, що оцінка дебіторської заборгованості передбачає проведення фінансового аналізу, який дозволяє «відчистити» зобов'язання від безнадійних, агрегувати їх за різноманітними критеріями, та, застосовуючи певні понижуючі коефіцієнти різного ступеня складності, привести вихідну величину боргових зобов'язань до ринкової або ліквідаційної вартості. При цьому всі відомчі методики прагнуть до уніфікації розрахунків вартості боргових зобов'язань та спрямовані на масову, найчастіше експрес-оцінку. Це приводить до «усередненої оцінки», яка не дозволяє врахувати специфічні характеристики конкретного портфелю боргових зобов'язань. У свою чергу, авторські методики, розроблені на основі конкретного фактичного матеріалу, ураховують окремі риси об'єкта, що оцінюється, проте є достатньо складними в розрахунку та можуть використовуватись обмежено» [60, с.205-206].

Достовірність та правильність облікової інформації, залежить, у першу чергу, від неупередженості, об'єктивності та обґрунтованості оцінки розрахунків в бухгалтерському обліку. Тому дуже важливою є не тільки класифікація дебіторської та кредиторської заборгованості, наведена в першому розділі, але й їх правильна оцінка. Головною умовою оцінки зобов'язань є те, що їх необхідно враховувати в сумі коштів, достатніх для їх покриття або відшкодування.

Як уже зазначалось у першому розділі, термін «зобов'язання» має три основних трактування його змісту – юридичне, економічне та бухгалтерське. Аналогічно виділяють три види оцінки.

Юридична оцінка зобов'язань визначається принципом номіналізму. Л.А. Лунц вказував, що «предметом зобов'язання в юридичному значенні є «не відома абстрактна цінність, а грошові знаки у визначеній сумі рахункових одиниць. Зміни в купівельній силі грошей, які здійснились із дня укладення договору, не міняючи суми

боргу; зміни ці не впливають на платіжну силу грошей, яка завжди визначається «за номіналом» [106, с. 109-110].

Економічний підхід передбачає інші правила оцінки зобов'язань, побудованих на принципі часової вартості грошей. Розрахунок оціночної величини передбачає або розрахунок «сьогоднішньої» вартості в «завтрашніх» грошах – тобто процедура нарощення, або розрахунок «завтрашньої» вартості в «сьогоднішніх» грошах – тобто дисконтування. Даний підхід дозволяє побачити, наскільки за період з дати виникнення зобов'язань до дати його погашення знеціниться сума до отримання. Знецінення грошей у часі відносно діяльності конкретного суб'єкта господарювання визначається двома чинниками: інфляцією та відсотком прибутку. Отже, чим більший строк з моменту виникнення зобов'язання до моменту його погашення, тим більше знеціниться це зобов'язання та тим меншою стає його економічна оцінка. Економічна концепція оцінки зобов'язань заснована на принципах попиту та пропозиції, конкуренції. Ця вартість представлена теперішньою вартістю майбутніх потоків доходів та витрат.

Бухгалтерська оцінка зобов'язань. Наразі бухгалтерські нормативні документи, а саме Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, в якості основи бухгалтерської оцінки зобов'язань визначають юридичний принцип номіналізму. З цього випливає, що дебіторська та кредиторська заборгованості повинні демонструватись в бухгалтерській звітності в сумах, що належать до отримання або платежу на конкретний момент згідно з угодою, законодавством або оцінкою делікту. Проте відносно дебіторської заборгованості це правило в силу вимоги превалювання сутності над юридичною формою коригується поправкою, яка враховує вірогідність погашення зобов'язання у повному обсязі. Це виражається у правилі, згідно з яким підприємства повинні нараховувати резерв сумнівних боргів. Разом із принципом превалювання сутності над формою нарахування резерву сумнівних боргів це прямий наслідок принципу обачності.

Бухгалтерська концепція заснована на отриманні повної, достовірної та обґрунтованої інформації про майно та зобов'язання в грошовому вимірюванні. Основною метою бухгалтерського обліку є створення умов для правильного розрахунку фінансових результатів підприємства. Цій концепції значною мірою відповідає принцип

історичної (фактичної) собівартості, згідно з яким перевага надається первісній вартості, яку називають фактичною собівартістю або історичною.

Правила оцінки зобов'язань в Україні регламентуються П(С)БО. Щодо вимог МСФЗ, то вони вказують, що борги необхідно оцінювати відповідно до вірогідності їх стягнення, тобто повинні враховуватись фактори, які впливають на ринкову вартість заборгованості: умови припинення зобов'язань; строки розрахунків, передбачені угодами; наявність забезпечення за чинним законодавством; наявність претензій від установ до кількості та якості відвантаженої продукції; фінансовий стан контрагентів.

В таблиці 2.4 розглянуто можливі методи оцінки активів та зобов'язань згідно з міжнародними стандартами.

Таблиця 2.4

Види оцінок активів та зобов'язань за міжнародними стандартами [194]

Історична вартість	Поточна вартість	Реалізаційна вартість	Справжня вартість
<p>Активи відображаються у розмірі випланих грошових коштів, або їх еквівалентів, або за справедливою вартістю компенсації, яка видана на їх придбання.</p> <p>Зобов'язання відображаються в розмірі надходження, отриманого в обмін на зобов'язання, або за певних обставин у розмірі грошових коштів, або їх еквівалентів, які будуть виплачені з тим, щоб виконати зобов'язання за нормального ходу діяльності.</p>	<p>Активи відображаються у звіті в розмірі грошових коштів, або їх еквівалентів, які повинні бути виплачені у випадку, якщо цей або еквівалентний йому актив був би придбаний у поточному періоді.</p> <p>Зобов'язання відображаються у повному обсязі грошових коштів або їх еквівалентів, які б були потрібні для виплати зобов'язання в поточному періоді.</p>	<p>Активи відображаються в сумі грошових коштів або їх еквівалентів, яка може бути отримана від продажу або ліквідації.</p> <p>Зобов'язання відображаються за вартістю їх погашення, яка уявляє собою недисконтовану суму грошових коштів або їх еквівалентів, які потребуються для погашення зобов'язання за нормального перебігу діяльності підприємства.</p>	<p>Активи відображаються дисконтованою поточною вартістю майбутніх чистих надходжень грошових коштів, які повинні бути генеровані статтею за нормального функціонування підприємства.</p> <p>Зобов'язання відображаються за поточною вартістю, яка уявляє собою дисконтовану собівартість майбутніх платежів при нормального перебігу діяльності.</p>

Застосування тих чи інших видів оцінок залежить, перш за все від цілей, які переслідуються, та результатів, яких очікують користувачі інформації. Відповідно до МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», первісна оцінка дебіторської заборгованості, як фінансового активу, та відображення її у звітності на дату балансу, повинні здійснюватися за справедливою вартістю, тобто відповідно до суми грошових коштів або інших ресурсів або вигод, які можуть бути отримані в результаті її погашення. Визнаються фінансові активи або зобов'язання лише тоді, коли суб'єкт господарювання стає стороною договірних положень щодо інструмента.

Зобов'язання за розрахунками або кредиторська заборгованість відповідно МСФЗ впливають з нормальної ділової практики, внаслідок юридично обов'язкового договору або повинні бути визначені як суми, які належать кредиторам за розрахунками за товари, роботи, послуги.

В міжнародних стандартах фінансової звітності неодноразово вказується, що оцінка активів та пасивів, в тому числі боргових зобов'язань та вимог повинна здійснюватись за справедливою вартістю.

Згідно МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості», справедлива вартість - це ринкова оцінка, а не оцінка з урахуванням специфіки суб'єкта господарювання.

Справедлива вартість – це сума, на яку можна обміняти актив або погасити зобов'язання в угоді між добре обізнаними незалежними сторонами. В цілому справедлива вартість може бути достовірно надійно оцінена за всіма фінансовими інструментами [213], до яких належить дебіторська та кредиторська заборгованість згідно МСФЗ. На сьогоднішній день необхідність проведення оцінки у часі зумовлена, перш за все інфляцією.

Зобов'язання підприємства передбачають відтік активів, а отже їх оцінка на момент придбання передбачає величину фактично понесених або можливих витрат. Оцінка зобов'язань, що виникають перед підприємством за майбутньою вартістю, характеризує суму вигод або втрат, понесених у майбутньому. І якщо підприємство приймає рішення про надання відстрочки платежу або про реструктуризацію заборгованості, то дебіторська заборгованість повинна бути переоцінена з застосуванням дисконтування.

Дисконтування (*discounting* – англ.) – це процес визначення поточного еквівалента грошових коштів, що очікуються до отримання в певний момент у майбутньому. Метою процесу дисконтування є врахування зміни вартості грошей у часі. При проведенні процедури дисконтування, необхідно вирішити такі завдання:

- аналіз та прогнозування надходження майбутніх грошових потоків з точки зору їх структури, величини, часу та частоти надходження;

- розрахунок розміру ставки дисконтування для визначення майбутньої вартості дебіторської заборгованості.

Відповідно до вимог МСФЗ, ставка дисконтування є ставкою до вирахування податків та відображає поточну ринкову оцінку грошових коштів у часі з урахуванням усіх можливих ризиків, які характерні для даного активу, не враховуючи податкові наслідки та виключаючи ризики, які не мають відношення до пов'язаних з активом грошових потоків. У разі якщо ставка дисконтування розраховується на основі отриманих після вирахування податків даних, необхідно проводити коригування для відображення ставки до вирахування податків. Така необхідність обумовлена тим, що не всі показники, які використовуються для визначення ставки дисконтування, підлягають оподаткуванню, отже, застосування даної ставки буде некоректним. Крім того, коефіцієнт повинен обчислюватись виходячи з вартості грошей з урахуванням фактору часу. Якщо вартість майбутніх грошових потоків скоригована з урахуванням ризику, то необхідно застосовувати безризикову ставку дисконтування та навпаки. Це дозволяє запобігати подвійному урахуванню ризику, пов'язаного з майбутніми грошовими потокам. У разі ускладнень при визначенні коефіцієнту дисконтування, можна використовувати середньозважену вартість капіталу або прирістну ставку відсотку на позиковий капітал компанії. Відповідно до МСБО 37, на ставку дисконтування не повинні впливати ні структура капіталу, ні засіб фінансування придбання активу [120].

З математичної точки зору ставка дисконтування – це відсоткова ставка, що використовується для перерахунку майбутніх грошових доходів у єдину величину поточної вартості і є базою для визначення ринкової вартості зобов'язання.

З економічної точки зору, ставка дисконтування – це коефіцієнт, який враховує зміни поточної вартості грошей в майбутніх періодах. Ставка дисконтування дозволяє визначити, яку суму втратить кредитор при виникненні простроченої дебіторської заборгованості або за умови надання різних відстрочень дебіторам за відвантажені товари, надані послуги.

При обліку боргових фінансових зобов'язань застосовується ефективна відсоткова ставка, за допомогою якої визначається поточна балансова вартість активу або зобов'язання.

За МСБО 32 «Фінансові інструменти: розкриття і подання» «ефективна ставка відсотка (ефективний дохід) грошового фінансового інструмента – це ставка, результатом використання якої при розрахунку дисконтованої вартості є поточна балансова вартість інструмента» [119].

Згідно з П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції», ефективна ставка відсотка – ставка відсотка, що визначається діленням суми річного відсотка та дисконту (або різниці річного відсотка та премії) на середню величину собівартості інвестиції (або зобов'язання) та вартості її погашення, де метод ефективної ставки відсотка – «метод нарахування амортизації дисконту або премії, за яким сума амортизації визначається як різниця між доходом за фіксованою ставкою відсотка і добутком ефективної ставки та амортизованої вартості на початок періоду, за який нараховується відсоток» [155].

На думку П. Анікіна [7], ефективна ставка відсотку включає три складові:

1. Безризикова ставка доходності, яка визначається як величина відсотку, яку погодилися би отримати кредитори в умовах відсутності ризику неплатежів та інфляції.

У світовій практиці в якості безрискової ставки використовується ставка доходу за довгостроковими державними борговими зобов'язаннями, оскільки держава є найбільш надійним гарантом за своїми зобов'язаннями (у США застосовується відсоткова ставка десятирічних казначейських облігацій). В Україні в якості можливих безрискових ставок, як правило, розглядають ставки за депозитами українських надійних банків, західні фінансові інструменти (LIBOR, державні облігації розвинутих країн), ставки з

міжбанківського кредитування, ставка рефінансування НБУ, державні цінні папери.

І.С. Шкура відзначає у своєму дослідженні, що в якості умовно безризикового активу доцільно в українських реаліях застосовувати облигації зовнішнього державного займу, що мають найвищий рейтинг [227, с.256].

2. Надбавка за ризик. Ця складова виникає у зв'язку з існування ризику неплатежів позичальника, кредитори вимагають більш високих ставок доходності для компенсації можливих втрат від неплатежів. Для визначення надбавки за ризик необхідно розглядати вплив різних видів ризику, таких, як:

- галузевий ризик (пов'язаний зі специфікою окремих галузей та проявляється у змінах платоспроможності підприємств та можливості застосування кредитної політики);

- ризик затримки виконання контрагентами своїх поточних зобов'язань (можливі втрати виробників внаслідок порушень графіків постачання, виконання робіт);

- кредитний ризик (виникає внаслідок неплатоспроможності емітента, що випустив боргові цінні папери);

- ризик неліквідності (ризик, пов'язаний з гіпотетичними втратами під час реалізації дебіторської заборгованості внаслідок зміни її оцінки).

На практиці розрахувати величину ефективної ставки відсотка за всіма складовими є досить проблематичним, тому ефективна ставка обирається з вже існуючих відсоткових ставок, наприклад, для довгострокових фінансових активів може використовуватись середньоринкова відсоткова ставка за аналогічними зобов'язаннями на ринку.

Для визначення ефективної ставки відсотка необхідно враховувати, що її величина з часом може змінюватись. В цьому випадку для забезпечення достовірності представлених даних підприємство самостійно повинно проводити розрахунки на підставі прогнозних даних. Згідно з вимогами МСФЗ, прогнозний період не повинен перевищувати строк у п'ять років, окрім випадків, коли це може бути виправданим через економічну ситуацію в країні, що постійно змінюється. Більш відділені оцінки здійснюються шляхом

екстраполяції прогнозів за допомогою стабільного або темпу росту, що знижується для наступних років [7].

Застосування дисконтування дебіторської заборгованості робить структурування доходів за видами та їх розподіл за періодами таким, що більше відповідає дійсності. Застосування дисконтування при розрахунках з покупцями у разі виникнення прострочення платежу автоматично приводить до зростання ціни контракту. Проте з економічної точки зору не можна вважати таке збільшення ціни контракту прибутком від реалізації, оскільки ця різниця становить відсотковий дохід, який повинен бути поступово врахований протягом всього строку відстрочення платежу.

Крім того, дисконтування допомагає уникнути різноманітних проблем під час продажу дебіторської заборгованості до її погашення. Оскільки за дострокової уступки права вимоги на погашення дебіторської заборгованості передбачається можливість її зменшення на величину дисконту, у зв'язку з чим виникає необхідність правильного визначення величини дисконту. Отже, якщо під час визнання дебіторської заборгованості вона була продисконтована, то за необхідності її подальшого продажу значно спрощується процедура її оцінки, тому що її балансова величина буде практично дорівнювати її реальній вартості.

В.І. Прудников, згідно зі своєю методикою оцінки дебіторської заборгованості [169], виділяє 4 етапи оцінки дисконтування:

1) дисконтування дебіторської заборгованості повністю, на підставі витратного методу. Дисконтування здійснюється за стандартом інвестиційної вартості, коли цінність дебіторської заборгованості оцінюється як єдиний актив;

2) попередня оцінка заборгованості з метою її подальшої реалізації;

3) оцінка вартості дебіторської заборгованості як товару для продажу за ринковою вартістю;

4) оцінка корисності придбання дебіторської заборгованості для конкретного інвестора.

Перевагою даної методики є те, що автор пропонує класифікувати дебіторів на декілька груп залежно від розміру дебіторської заборгованості, величини обороту за розрахунковий

період або за стадією встановлених відносин, що дозволяє більш повно та обґрунтовано проводити аналіз конкретної дебіторської заборгованості та її реальної ринкової вартості, проте в реальній ситуації необхідно враховувати специфічні особливості кожного дебітора та умови його функціонування на ринку.

Бартерна методика М.В. Круглової [98] передбачає здійснення процедури дисконтування виходячи із припущення, що підприємство-дебітор погашає свою заборгованість бартерною продукцією за розумний період часу після надання відповідного повідомлення про сплату, або колишній кредитор не затребував заборгованість з причини незадоволення умовами бартерного розрахунку.

В цьому випадку сума, яку потенційний покупець сплатить за переуступку боргу, буде залежати від величини очікуваного прибутку від операції, від відсотку перевищення відпускних цін на бартерну продукцію над ринковими цінами (за умови грошового розрахунку), від передбачуваної суми витрат на реалізацію бартерної продукції, від часу, необхідного для отримання та реалізації бартерної продукції, від суми податків, яку сплачує потенційний покупець при здійсненні операції. Недоліком даної методики є відсутність чітко визначених критеріїв розрахунків ставки дисконтування.

В міжнародних стандартах фінансової звітності розкривається, що процедурі дисконтування можуть підлягати різноманітні активи та зобов'язання, отже дисконтуватись може не тільки дебіторська, але і кредиторська заборгованість. Відповідно до IAS 19, підприємства повинні визначати дисконтовану вартість кредиторської заборгованості за зобов'язанням за пенсійним планом. Дисконтована вартість зобов'язання за пенсійним планом з встановленими виплатами представляє собою дисконтовану вартість очікуваних майбутніх виплат, які виникають у зв'язку з послугами робітників, наданих в поточному та попередніх періодах.

Під час оцінки дебіторської заборгованості необхідно враховувати наявність потенційного забезпечення виконання зобов'язання боржником у вигляді застави, поручництва або банківської гарантії, які, у випадку продажу дебіторської заборгованості, підвищують її вартість.

Застосування дисконтованої вартості дебіторської заборгованості для цілей бухгалтерського обліку позитивно впливає на якість звітної інформації, тому що довгострокові фінансові активи та зобов'язання відображаються за їх ринковою вартістю, а у звіті про фінансові результати відображається нарахування відсоткового доходу або витрат за ефективною ставкою відсотка. Наслідком цього буде підвищення якості аналітичних даних, що отримуються за даними підприємства.

Застосування дисконтування в бухгалтерському обліку дозволить українським підприємства формувати звітність за вимогами МСФЗ без додаткових витрат на трансформацію звітності. Проте в українських реаліях оцінка активів та зобов'язань за майбутньою вартістю є недостатньо надійною через невизначеність економічної ситуації.

У зв'язку з нестабільним фінансовим станом багатьох підприємств, нерідко виникає ситуація, коли після отримання продукції або послуг, контрагенти не виконують зобов'язання з погашення заборгованості, яке взяли на себе раніше. Якась частина такої заборгованості залишиться непогашеною на момент закінчення строку позовної давності.

На нашу думку, на сьогоднішній день питання визнання та відображення в обліку сумнівної та безнадійної заборгованості не врегульовані. Такий стан вимагає проведення більш детальних досліджень та аналізу основних базових тез та положень щодо обліку такої заборгованості. Доцільно розпочати з аналізу та порівняння дефініцій безнадійної та сумнівної заборгованості.

В таблиці 2.5 наведено визначення сумнівної та безнадійної заборгованості відповідно до міжнародних стандартів обліку (МСФЗ) та українського законодавства.

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що визначення сумнівної та безнадійної заборгованості українським законодавством є неточними та неконкретними.

Як правило, основним критерієм сумнівності називають прострочення платежу. Чим більше період прострочення, тим вища ймовірність того, що ця заборгованість дійсно не буде погашена.

Проте, це не єдиний показник сумнівності. Ми пропонуємо визнавати сумівною таку заборгованість, яка:

- 1) не погашена в строк, який встановлено договором;

- 2) не забезпечена відповідними гарантіями;
- 3) по якій порушено справу про банкрутство.

Таблиця 2.5

Визначення сумнівної та безнадійної заборгованості згідно із
законодавством

1	Сумнівна заборгованість	Безнадійна заборгованість
1	2	3
Україна	Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, послуги, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником	Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності
МСФЗ	Не існує визначення, проте вказано, що якщо існує ймовірність погашення дебіторської заборгованості, визнання такої заборгованості активом буде виправданим у разі відсутності свідчення протилежного. Також вказується, що у випадку наявності значної кількості рахунків дебіторів, певний ступінь несплати вважається ймовірним і визнаються витрати, які відображають очікуване зменшення економічних вигод.	

Для того, щоб створити належним чином спеціальні та загальні резерви, підприємство повинне мати достовірну інформацію про: ймовірність погашення заборгованості; погашення заборгованості в минулому в залежності від терміну заборгованості; ймовірність погашення заборгованості даним клієнтом [69, с.17].

П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» та III розділ Податкового кодексу «Податок на прибуток» по-різному визначають поняття безнадійної заборгованості. Так, П(С)БО 10 визначає: Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності [153].

Відповідно до ст. 14 (пп.14.1.11) Податкового кодексу [148], безнадійна заборгованість – заборгованість, що відповідає одній з таких ознак:

- а) заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності;

б) прострочена заборгованість померлої фізичної особи, за відсутності у неї спадкового майна, на яке може бути звернено стягнення;

в) прострочена заборгованість осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, оголошені померлими;

г) прострочена понад 180 днів заборгованість особи, розмір сукупних вимог кредитора за якою не перевищує мінімально встановленого законодавством розміру безспірних вимог кредитора для порушення провадження у справі про банкрутство, а для фізичних осіб - заборгованість, що не перевищує 25 відсотків мінімальної заробітної плати (у розрахунку на рік), встановленої на 1 січня звітного податкового року (у разі відсутності законодавчо затвердженої процедури банкрутства фізичних осіб);

д) актив у вигляді корпоративних прав або не боргових цінних паперів, емітента яких визнано банкрутом або припинено як юридичну особу у зв'язку з його ліквідацією;

е) сума залишкового призового фонду лотереї станом на 31 грудня кожного року;

є) прострочена заборгованість фізичної або юридичної особи, не погашена внаслідок недостатності майна зазначеної особи, за умови, що дії щодо примусового стягнення майна боржника не призвели до повного погашення заборгованості;

ж) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;

з) заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією;

Отже, як видно, в українському законодавстві відсутні чіткі критерії такого визнання. Таке неоднозначне тлумачення не дає можливості чіткого визнання заборгованості безнадійною в бухгалтерському обліку. Зважаючи на те, що, відповідно до ст. 257 Цивільного кодексу України [222], строк загальної позовної давності в Україні складає три роки, можна зробити висновок що саме по закінченню терміну заборгованість можна остаточно вважати безнадійною.

Вважаємо, що для запобігання завищення доходу від реалізації продукції, товарів, послуг підприємство повинне обов'язково визначити можливі витрати від неповернення боргів покупцями не в період неповернення боргу, а саме в момент визначення доходу від реалізації для дотримання принципу обачності, тому що сумнівні борги завищують реальний результат. Тобто сума дебіторської заборгованості буде реальною тільки тоді, коли буде скоригована на величину резерву сумнівних боргів.

Такий резерв створюється для того, щоб заборгованість, яка буде визнана безнадійною, була списана за рахунок нього на відповідні витрати.

Перш за все необхідно визначити, що таке «резерв».

У перекладі з латини “*reservare*” – зберігати, резерв – це запас чого-небудь на випадок необхідності, джерело звідки черпаються нові кошти, сили.

В українському обліку вирізняють такі види резервів: резерв сумнівних боргів (забезпечення на випадок непогашення дебіторської заборгованості); резерв відпусток (забезпечення для оплати відпусток); резерв (забезпечення) гарантійних зобов'язань; резерв виплат (забезпечення призового фонду); проведенні лотерей, розіграшів тощо; резерв (забезпечення) інших витрат та платежів [74].

Виходячи зі способу нарахування, всі резерви, що відображаються в балансі підприємства, О.Короп поділяє на дві групи: «1) резерви, створювані за рахунок нерозподіленого прибутку (*appropriations of retained earnings to reserves*), – «Резервний капітал» у наших П(С)БО; 2) оціночні резерви, створювані шляхом віднесення відповідних сум на поточні витрати (*provisions, estimated liabilities*), – «Забезпечення майбутніх витрат і платежів» у наших П(С)БО, а то і просто «забезпечення зобов'язань» (клас 4 Плану рахунків)». Щодо резерву сумнівних боргів (*bad debt provision*), то О. Короп не відносить його до жодної із цих двох груп, бо він, «хоч і нараховується в кореспонденції з рахунками витрат, однак, є контрактивом і відображається не в пасиві балансу, як резерви, що цікавлять нас, а в його активі (зі знаком мінус)» [96].

Формування резервів зумовлено низкою чинників, за яких сформований резерв може вплинути на зниження ризиків, які виникають внаслідок господарської діяльності підприємства.

У словнику бухгалтерських термінів Джоел Дж. Сігел, Джей К. Шим надають три визначення резервів [187, с. 308]: розподілу доходів для конкретної мети; накопичення зобов'язань; контррахунку до рахунку валової суми активів. Як зазначають автори, в останньому значенні термін «резерв» застарів, та замість нього використовується термін «еллоуенс» (allowance). Перекладається як припущення, знижка, пільга або поправка.

Німецький учений Й. Бетге визначає резерви як «пасивні статті для відображення певних обов'язків установи, які точно не встановлені за величиною або змістом на звітну дату, а витрати, які знаходились в їх основі, повинні бути віднесені до періоду виникнення цих зобов'язань» [18, с.228].

У міжнародній практиці складання фінансової звітності багатьох країн резерви класифікуються за чотирма основними характеристиками [52, с. 168]:

1) резерви капіталу, включаючи фонд переоцінки вартості, і резерви надходження доходів в майбутньому, дотацій і безоплатних надходжень активів;

2) нормативні резерви (встановлюються законодавчо) та ненормативні резерви (рішення про утворення яких приймається в самій організації);

3) розподільчі і нерозподільчі резерви: перші можуть розподілятися між акціонерами, інколи вони створюються лише для цих цілей; другі - не підлягають розподілу аж до ліквідації організації;

4) цільові і загальні резерви: перші передбачають їх використання на строго встановлені цілі, другі не мають вираженої цільової установки.

Я.В. Соколов та М.В. Семенова відзначають, що у Франції існують резерви трьох типів [195, с. 76]:

– амортизаційний, такий, що відображає будь-яке зменшення оцінки активу (наприклад, резерв сумнівних боргів);

– податковий, який є спеціальними податковими пільгами і не пов'язаний з економічною оцінкою компанії (відбивається у складі капіталу);

– провізорний, відображається як окрема позиція в балансі, що поділяється на дві частини: а) резерв під умовні факти господарської діяльності, що включає суми із триваючих судових справах, ризиків валютно-обмінних операцій, гарантіями і др.; б) резерв на витрати, який може включати накопичення відкладених витрат, пенсійних зобов'язань і інших аналогічних об'єктів.

Й. Бетге наведені в Торговельному Кодексі Німеччини резерви поділяє на 4 види [18, с.230]: 1) резерви невизначених зобов'язань; 2) резерви можливих збитків від незавершених операцій; 3) гарантійні резерви, створені без правового зобов'язання з боку організації; 4) резерви майбутніх витрат і платежів.

Д. Міддлтон відзначає, що існує три види резервів, що є частиною капіталу акціонерів: надбавка до номінальної ціни акцій, переоцінки, нерозподілений прибуток [115, с.65].

І. Бернар, Же.-К. Коллі [17, с.423-425] серед багатьох видів резервів виділяють такі види:

1) Резерви на фактичні витрати: резерв на амортизацію, резерв на коливання цін, резерв на підвищення цін, резерв на відновлення родовищ, спеціальні резерви газетно-видавничих підприємств.

2) Резерви на покриття можливих втрат і витрат: резерви на покриття ризиків, резерви на оновлення основного капіталу концесійних підприємств, забезпечення витрат, що розподіляються на декілька фінансових років, обов'язковий пенсійний фонд підприємства, фонд стимулювання зацікавленості працівників в результатах їх праці.

Як вже зазначалось раніше, дебіторська заборгованість включається до валюти балансу за чистою вартістю реалізації (сума дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів), отже, для правильного відображення в балансі необхідно розрахувати резерв сумнівних боргів на дату балансу. Слід зазначити, що формування резерву сумнівних боргів не впливає на податковий облік та величину оподаткованого прибутку в звітному періоді. Проте визнання безнадійної заборгованості є більш складним в

податковому обліку, ніж в бухгалтерському і впливає на фінансовий результат.

Існують різні методи визначення величини резерву сумнівних боргів як у вітчизняній, так і в міжнародній практиці бухгалтерського обліку. Так, МСБО (IAS) 36 дає визначення «резерв під знецінення дебіторської заборгованості». За МСФЗ нарахування резервів під знецінення дебіторської заборгованості - спосіб приведення суми дебіторської заборгованості, яка відображається в звітності, до її справедливої вартості. Визначення суми резерву входить в сферу відповідальності керівництва компанії. У різних країнах існують різні методи нарахування резерву сумнівних боргів. В Україні, у відповідності з п.8 П(С)БО 10, величина резерву сумнівних боргів може визначатися такими методами:

1) застосуванням абсолютної суми сумнівної заборгованості. За цим методом величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів.

2) застосуванням коефіцієнта сумнівності: величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності може розраховуватися такими способами:

– визначенням питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;

– класифікацією дебіторської заборгованості за строками непогашення;

– визначенням середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3 – 5 років.

Визначена на основі класифікації дебіторської заборгованості величина сумнівних боргів на дату балансу становить залишок резерву сумнівних боргів на ту саму дату. Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату.

В наказі про облікову політику обов'язково повинен вказуватись метод, за допомогою якого буде формуватися резерв сумнівних боргів.

Підприємство самостійно обирає метод розрахунку резерву сумнівних боргів виходячи з наявності дебіторської заборгованості, її

величини та характеристики дебіторів. Проте існують основні правила та рекомендації, якими слід керуватися при обранні методу розрахунку РСД. Так, метод за яким визначається платоспроможність окремих дебіторів можливо використовувати лише за наявності невеликої кількості дебіторів, проте якщо дебіторів велика кількість, то такий спосіб буде невиправданим через трудомісткість визначення платоспроможності кожного. Проте для кожної групи однорідної заборгованості слід використовувати один обраний метод.

У міжнародній практиці застосування резерву сумнівних боргів можна виділити такі методи [204, с.186-189]:

1. На базі величини продажів за звітний період (Percentage of Sales Approach). Застосування цього методу передбачене ЗПБО США та МСФЗ. Його сутність заключається в тому, що у звітному періоді відображаються ті витрати, які призвели до виникнення доходів у звітному періоді. Розмір резерву сумнівних боргів визначається шляхом множення величини продажів на відсоток можливої несплати. Відсоток можливої несплати - потенційна величина рахунків, які не будуть сплачені виходячи з попередніх звітних періодів.

2. На базі величини дебіторської заборгованості на кінець звітного періоду (Percentage of Receivables Approach). Передбачений тільки ЗПБО США. У даному випадку для визначення резерву сумнівних боргів, виходять з принципу обачності, коли величину активів оцінюють виходячи з максимального ступеня обережності, оскільки з дебіторською заборгованістю пов'язаний ризик несплати, який необхідно враховувати при її оцінці.

3. За строками виникнення (aging of accounts receivable) – величина резерву сумнівних боргів визначається виходячи з результатів аналізу строків її виникнення. Під час використання даного методу вся дебіторська заборгованість поділяється на групи за строками виникнення.

Також слід додати, що резерв сумнівних боргів, створений за будь-яким обраним методом, тобто його залишок на дату балансу, не повинен перевищувати суму дебіторської заборгованості на ту саму дату. Також сума використаного резерву не може перевищувати суму створеного тому що сальдо рахунку 38, на якому ведеться облік резерву сумнівних боргів не може бути дебетовим. Вважаємо також за доцільне

розглянути більш детально методи формування резерву сумнівних боргів в Україні. Результати цього дослідження наведені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Порівняння методів нарахування резервів сумнівних боргів

Метод розрахунку РСБ	Методика розрахунку РСБ	Особливості застосування
Визначення платоспроможності окремих дебіторів	РСБ створюється на суму заборгованості за кожним окремим дебітором, який визнається сумнівним, тобто впроваджено справу про банкрутство або прострочено термін погашення заборгованості.	Використовується для розрахунку РСБ за наявності невеликої кількості дебіторів та можливості оцінки платоспроможності конкретного дебітора.
Визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції, товарів, послуг	Ґрунтується на принципі відповідності доходів і видатків. Сума РСБ розраховується як добуток чистого доходу від реалізації товарів, робіт, послуг, який отримано тільки на умовах наступної оплати на коефіцієнт сумнівності.	Використовується для розрахунку РСБ за наявності можливості визначення відсотку безнадійних боргів в обсязі від реалізації звітного періоду.
На основі класифікації дебіторської заборгованості	Цей метод базується на принципі обачності. Сума РСБ розраховується як сума добутків залишку дебіторської заборгованості за кожною групою та коефіцієнта сумнівності для кожної групи відповідно.	Використовується за наявності великої кількості дебіторів та достатньої кількості інформації (періодів спостереження) для обчислення коефіцієнта сумнівності.

Необхідно відзначити, що підприємствам доцільно буде в наказі про облікову політику вказувати крім обраного методу розрахунку резерву сумнівних боргів, також і як саме ведеться облік сумнівної заборгованості:

- за кожним окремим дебітором;
- за кожною групою сумнівних дебіторів;
- в цілому по дебіторам підприємства, без розподілу їх на групи.

Перший метод є найдоцільнішим для використання на підприємствах, де існує невелика кількість дебіторів та є можливість проаналізувати кожного з них.

Другий метод ми пропонуємо використовувати на великих підприємствах із значною кількістю дебіторів.

Щодо третього запропонованого способу обліку без аналітики дебіторів, то такий метод можна використовувати таким чином: на дату балансу складати перелік сумнівних дебіторів, яких було виявлено внаслідок інвентаризації дебіторської заборгованості, та додати його до інвентаризаційної відомості. Таким чином буде видно, на користь яких конкретних дебіторів нараховано резерв.

На нашу думку, необхідно нараховувати резерв сумнівних боргів за результатами проведеної інвентаризації розрахунків лише для деяких дебіторів, відносно яких є сумніви щодо погашення заборгованості, та відомо, що вірогідність отримання боргу є низька (судовий процес, інформація про важкий фінансовий стан дебітора, порушено процедуру банкрутства). Щодо інших дебіторів, резерв повинен нараховуватись залежно від терміну прострочення платежу.

Підприємства для створення резерву сумнівних боргів повинні заохочуватись державою. Як видно з вищенаведених даних, більшість підприємств не створює такий резерв. Це викликане перш за все тим, що суми резерву не включаються до валових витрат підприємства, тобто це не впливає на суму оподаткованого прибутку. А, отже, підприємствам не вигідно здійснювати додаткові витрати праці на ці операції.

Також для формування резерву сумнівних боргів підприємство повинне мати інформацію про вірогідність стягнення заборгованості; погашення заборгованості в минулому залежно від строку заборгованості; вірогідність погашення заборгованості даним клієнтом. Проте українські підприємства не завжди мають інформацію, яка б забезпечувала достовірність та повноту даних щодо платоспроможності клієнтів, що перешкоджає ефективній роботі зі створення резерву сумнівних боргів. Тому вірогідність погашення дебіторської заборгованості оцінюється із суттєвою похибкою і рішення щодо утворення резерву сумнівних боргів не виконуються або виконуються не точно.

Як відомо, для виявлення прострочених боргів необхідно провести інвентаризацію розрахунків. Результати інвентаризації оформлюються у формі № инв-17 «Акт інвентаризації розрахунків з покупцями, постачальниками й іншими дебіторами і кредиторами», затвердженій Постановою Держкомстату СРСР «Про затвердження форм первинної облікової документації для підприємств і організацій» від 28.12.1989 р. № 241 (Додаток Н). Також підприємствам всіх форм власності дозволяється використовувати «Акт інвентаризації розрахунків з дебіторами так кредиторами», затвердженою Наказом Міністерства фінансів України №572 від 17.06.2015 для бюджетних установ.

Проте ми вважаємо, що вищенаведені форми не задовольняють вимогам відображення всіх необхідних даних щодо стану розрахунків з дебіторами та кредиторами – відсутня інформація щодо забезпеченості заборгованості, строків виникнення сумнівних боргів, строків позовної давності. Вважаємо за необхідне доповнити існуючий додаток до форми №17-інв, який називається «Довідка до Акту інвентаризації розрахунків з покупцями, постачальниками та іншими дебіторами та кредиторами» необхідними графами для відображення вказаних даних. Розроблену форму Довідки до Акту інвентаризації наведено в Додатку Н.1. На наш погляд, удосконалення форми допоможе підвищити аналітичність форми та скоротити витрати на проведення додаткового аналізу дебіторської заборгованості з точки зору її забезпеченості, крім того, застосування такої форми допоможе визначити суму резерву сумнівних боргів на певну дату.

Проте, окрім регулярного проведення інвентаризації розрахунків, не менш важливим є своєчасний та повний оперативний контроль за станом розрахунків з покупцями та постачальниками, саме тому пропонуємо використовувати розроблену нами форму для обліку стану розрахунків на торговельних підприємствах «Картка оперативного обліку стану розрахунків на підприємствах торгівлі» (Додаток Н.2). Запропонована форма дозволить оперативно та своєчасно відстежувати ефективність здійснення розрахункових операцій, слідкувати за виконанням або порушенням умов угод, прогнозувати штрафні санкції до несумлінних контрагентів, слідкувати за своєчасністю сплати коштів.

Оцінка відіграє дуже важливу роль у бухгалтерському обліку відповідно як з міжнародними, так і українськими стандартами обліку та звітності. Саме тому перед підприємством дуже часто постає питання як правильно оцінити той або інший факт господарської діяльності. Особливо актуальним це питання є в умовах максимального наближення до обліку за міжнародними стандартами тому що МСФЗ надають значно більше свободи в методах оцінки та подальшої зміни вартості оцінки.

2.3 Методичні аспекти відображення заборгованості в системі рахунків бухгалтерського обліку: стан та напрямки вдосконалення

Рахунки бухгалтерського обліку є способом економічного групування господарських операцій за економічно однорідними ознаками з метою систематичного контролю за наявністю й змінами засобів та їх джерел в процесі господарської діяльності. Тобто бухгалтерські рахунки дозволяють відобразити не тільки початковий та кінцевий стан, але й самі зміни об'єктів обліку в результаті господарських фактів, що відбулись. Як відомо, рахунки відкриваються на кожний вид активу, зобов'язання та капіталу, а також доходів та витрат (з їх допомогою виявляється та розподіляється фінансовий результат).

Факти господарської діяльності, які покладені в основу побудови всієї системи бухгалтерського обліку, відображаються за допомогою подвійного запису на рахунках. Тобто бухгалтерський облік, який фіксує в документах первісні дані є частиною загальної системи, за допомогою якої господарюючі суб'єкти та управлінці мають змогу приймати адекватні та дієві управлінські рішення щодо подальшої діяльності підприємства. Одним з найголовніших завдань ефективного управління підприємства є недопущення прострочення термінів платежу та недоведення заборгованості до стану безнадійної.

Удосконалення системи рахунків бухгалтерського обліку є, безперечно, дуже важливим, і існує нагальна потреба у вирішенні цих питань, особливо щодо рахунків для відображення інформації про розрахунки та заборгованість. Саме тому багато науковців у минулому

та в теперішній час розглядають ці проблемні питання, а саме: Ф.Ф. Бутинець, М.В. Дембінський, В.Ф. Палій, Т.Н. Малькова, М.Ю. Медведєв, Є.Є. Сіверс та інші. Проте більшість проблем залишається невирішеною до теперішнього часу.

Система рахунків представляє собою групування рахунків за економічно однорідними ознаками для відображення в обліку фактів господарської діяльності. Отже, елементом системи є кожний рахунок, тому що система є вибором та поєднанням сукупності рахунків, необхідних для бухгалтерії будь-якого підприємства, з метою обліку.

Таким чином рахунок є частиною облікової системи, а сама система – це набір елементів та взаємозв'язків між ними. Отже, кожний рахунок – це елемент системи. Загальною моделлю системи є бухгалтерський баланс, тим самим кожний рахунок є частиною балансу. Одночасно кожен рахунок пов'язаний з іншими рахунками. Цей взаємозв'язок рахунків здійснюється за допомогою бухгалтерських проведення (контровок). Кожна контровка підтримує та зберігає баланс.

Мінова теорія, яка існувала в ХІХ столітті й відповідно до якої баланс був наслідком подвійного запису на рахунках, в 1890 році була спростована балансовою теорією, яку виклав швейцарський вчений Йоганн Фрідріх Шер у своїй праці «Бухгалтерія та баланс», згідно з якою подвійний запис пояснюється балансовим рівнянням.

Також саме І.Ф. Шер сформулював шість вимог, яким повинна відповідати система (план) рахунків підприємства: повнота та всеоб'ємність, доцільність групування, відповідність законодавству, розташування засобів за матеріальними категоріями, господарськими процесами та ліквідністю, можливість як її (системи) подальшого розчленування, так і спрощення та згортання, вона повинна «робити неможливим затуманювання та приховування внаслідок об'єднання нічого не маючих спільного частин» [198, с. 112].

Щодо сучасних поглядів на проблему формування плану рахунків, то А.Бородкін у своїй статті зазначає: «Аналіз наукового рівня і практичної спрямованості плану рахунків дозволяє зробити висновок про те, що в його формуванні та побудові є ряд істотних недоліків. При формуванні плану рахунків не враховано жодної наукової концепції групування синтетичних рахунків за класам залежно

від економічного змісту облікової інформації, а тому її неможливо визнати повністю успішною» [29, с.12].

Рахунки як групувальні ознаки виникли з появою бухгалтерського обліку як результат спостереження та досвіду. Про рахунки як виключно обліковий прийом, який покладено в основу всієї системи обліку, писав Лука Пачолі в «Трактаті про рахунки та записи» у 1494 р. [76, с.42].

Р. Антоні називає рахунок Т-рахунком. «На практиці замість того, щоб вносити необхідні зміни безпосередньо в баланс, використовують спеціальний прийом, який називається «бухгалтерський рахунок». Бухгалтерський рахунок у найпростішій своїй формі виглядає як літера Т, тому й зветься Т-рахунок. Найменування рахунку пишеться над літерою Т. Одна сторона Т-рахунку використовується для записів зменшення, інша – збільшення [175, с. 67].

Досить містке визначення дає Б. Нідлз: «Рахунок – це основна одиниця зберігання інформації в бухгалтерському обліку» [128, с.294], тобто мова йде просто про зберігання деяких обсягів інформації. Проте ці обсяги постійно змінюються під впливом фактів господарської діяльності, італієць Масетті: «Рахунок є математичним елементом, який має своїм завданням надати позитивні та негативні зміни вартості, які можуть бути виявлені та проаналізовані за допомогою математичних законів» [199].

Щодо більш сучасних авторів, то, наприклад, А.В. Власов підкреслює, що система бухгалтерських рахунків – це елемент методу бухгалтерського обліку. А власне рахунок – це носій інформації, який має подвійний ідентифікатор (найменування й код) та поле для запису господарських операцій, формування узагальнених показників та зберігання інформації [47, с.12].

На думку В.Я. Соколова, рахунок – це якісна ознака (предикат), що виділяється для формування через спеціальні процедури якісно вимірюваної інформаційної сукупності про певну господарську масу. Рахунок – частина логічно завданої системи рахівництва, призначеної для відображеної якісних змін об'єктів що обліковуються [199, с. 291].

А. Бородкін дає таке визначення плану рахунків: «План рахунків бухгалтерського обліку являє собою класифікатор загальної номенклатури синтетичних показників бухгалтерського обліку. Це

облікова модель, яка складає основу всієї інформаційної системи бухгалтерського обліку, необхідної для управління виробництвом» [29, с. 12].

В.Ф. Палій: «Рахунки бухгалтерського обліку є класифікаційними ознаками для відображення і узагальнення даних про господарські факти» [136].

Враховуючи все вищевказане, можна зробити висновок щодо мети та завдання плану рахунків. Основним елементом плану рахунків є рахунок бухгалтерського обліку, який призначено для відображення в грошовому виразі інформації про об'єкти бухгалтерського обліку (активи, капітал та зобов'язання підприємства, а також його доходи та витрати). Одним з найважливіших призначень рахунків є систематизація та групування інформації про господарські операції за економічно однорідними ознаками.

План рахунків є провідною складовою бухгалтерського обліку, його базою та основним структурним елементом. План рахунків бухгалтерського обліку застосовується підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами (крім банків і бюджетних установ) незалежно від форм власності, організаційно-правових форм і видів діяльності, а також виділених на окремий баланс філій, відділень та інших відособлених підрозділів юридичних осіб (далі - підприємства). Нові синтетичні рахунки можуть уводитися до Плану рахунків Міністерством фінансів України за відповідними клопотаннями щодо бухгалтерського обліку.

Субрахунки до синтетичних рахунків вводяться підприємствами самостійно виходячи з потреб управління, контролю, аналізу та звітності. Підприємства, які застосовують Інструкцію про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджену наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 N 291, зареєстровану в Міністерстві юстиції України 21.12.99 за N893/4186, використовують субрахунки, визначені цією Інструкцією [84].

У Плані рахунків для відображення відомостей про розрахунки призначено такі класи рахунків: 1 «Необоротні активи», 3 «Кошти, розрахунки та інші активи», 5 «Довгострокові зобов'язання», 6 «Поточні зобов'язання».

Для обліку розрахунків призначено двадцять один синтетичний рахунок та 61 субрахунок (рахунок другого порядку). Проте, як вже було зазначено вище, підприємство може самостійно доповнювати встановлений типовий план рахунків субрахунками та рахунками третього та четвертого порядків, враховуючи специфіку виробництва та діяльності.

Вважаємо за доцільне порівняти План рахунків, що діє на території України, з Планами рахунків зарубіжним країн в частині рахунків, що стосуються обліку розрахунків, дебіторської та кредиторської заборгованості. На відміну від України, в закордонній практиці бухгалтерського обліку, як правило не існує чітко визначених рекомендацій до побудови плану рахунків компаній та підприємств. Перш за все необхідно сконцентрувати увагу на тому, що національні принципи обліку суттєво відрізняються. Можна виділити групи країн, які дотримуються однотипних підходів до побудови системи обліку, при чому не існує двох країн, де б правила обліку були абсолютно тотожні. Однією з найпоширеніших є трьохмодельна класифікація облікових систем [147, с.9]:

- 1) британо-американська модель (Велика Британія, США, Нідерланди, Канада, Австралія та ін.);
- 2) континентальна модель (Германія, Австрія, Швейцарія, Італія, ін.);
- 3) південноамериканська модель (Бразилія, Аргентина, Болівія та ін).

Перша модель характеризується орієнтацією на потреби широкого кола інвесторів, високий освітній рівень бухгалтерів та користувачів інформації.

Друга модель відрізняється наявністю законодавчого регулювання обліку, тісними зв'язками підприємств, орієнтацією обліку на державні потреби оподаткування та макроекономічного регулювання, консерватизмом облікової практики. Головною відмінністю третьої моделі є орієнтація методики обліку на високий рівень інфляції.

Основою будь-якого сучасного плану рахунків незалежно від національної облікової системи є його розподіл на рахунки фінансового та управлінського обліку, з конкретизацією перших на

класи активів, зобов'язань, капіталу, доходів, витрат відповідно до елементів звітності. Конкретний перелік, послідовність, найменування рахунків, субрахунків та аналітичних рахунків залежать від національних стереотипів [111, с.117].

В таких країнах, як Росія, Франція та деяких інших усіма організаціями незалежно від форми власності так само, як і в Україні, використовуються єдині уніфіковані національні Плани бухгалтерських рахунків. Застосування Плану рахунків та кодування господарських операцій у системах міжнародного бухгалтерського обліку в США, Великій Британії, Німеччині та інших країнах більш вільне, ніж в Україні. Зокрема, кожна організація має право створювати та використовувати конкретний план рахунків власної розробки, свій вибір організація ґрунтує на стандартах та рекомендаціях, які розроблено спеціальними недержавними професійними організаціями бухгалтерів.

Так, французький національний план рахунків (Plan Comptable General – PCG) був прийнятий Національною радою з бухгалтерського обліку (CNC) Франції у 1982 р. Цей план рахунків повністю відповідає вимогам 4-ї директиви ЄЕС, яка була прийнята в липні 1978 року з метою надання достовірних та об'єктивних даних про результати діяльності, майновий та фінансовий стан за звітний рік в компаніях з обмеженою відповідальністю. Цей план рахунків складається з 9 класів (перші п'ять класів – балансові, 9-й – управлінський облік), 10й – резерв для внутрішніх потреб компанії. Для обліку розрахунків та заборгованості призначено 4 клас «Рахунки до отримання та рахунки до сплати (дебіторська та кредиторська заборгованості)». Взагалі План рахунків Франції має чітку методологічну організацію і набув широкого розповсюдження у світі і, за різними даними, від 60 до 80 країн використовують схожий План рахунків у своїй практиці.

Щодо Німеччини, то загального плану рахунків тут не існує, немає чітких вказівок щодо виду та структури журналу господарських операцій, бухгалтерських книг та ін. Кожна компанія може визначати склад, зміст плану рахунків, журналів та аналітичного обліку виходячи з власних потреб. Проте законодавці рекомендують використовувати План рахунків для відповідності бухгалтерії вимогам Закону про впорядкованість ведення книг, а також існує низка промислових

стандартів, зразків плану рахунків та інших норм, якими підприємство користуються для організації свого обліку. Також дуже часто програмне забезпечення використовується дочірніми компаніями таке саме, як в материнських, застосовуються такі ж план рахунків, облікова політика та аналітика, які і в холдингу.

Так, в інших країнах, наприклад, у Бельгії, існує єдиний план рахунків, який включає в себе 10 класів, Греції – також 10 класів, останні із яких – це рахунки управлінського обліку та позабалансові рахунки.

Узагалі існує більше ніж 100 національних планів рахунків у всьому світі, проте є велика група країн, які не мають єдиного плану рахунків, а саме: Японія не має взагалі, у Китаї є два рекомендованих плани рахунків – один для акціонерних товариств, інший – для інших комерційних компаній. Фінляндія також не має єдиного плану рахунків, є лише перелік загальних рекомендацій для його розробки компаніями.

Щодо країн, в яких застосовується згадана вище британо-американська облікова модель, плани рахунків розробляються самостійно.

Для переходу на міжнародні стандарти обліку деякі країни СНД, Україна в тому числі, змінили План рахунків для полегшення збору інформації та побудови фінансової звітності відповідно до МСФЗ. Проте інколи виникають проблеми під час адаптації існуючого плану рахунків. Для того щоб їх усунути, як правило, вводяться зміни на рівні аналітичних рахунків. Для того, щоб здійснити трансформацію, План рахунків повинен відповідати міжнародним стандартам бухгалтерського обліку та виконувати певні вимоги. Ці вимоги представлено на рис. 2.3.

Проте, хоч бухгалтерський облік в Україні намагаються максимально наблизити до обліку за міжнародними стандартами, досі існують суттєві розбіжності між українським планом рахунків та планом рахунків за міжнародними стандартами. Ці розбіжності зображено на рис. 2.4.

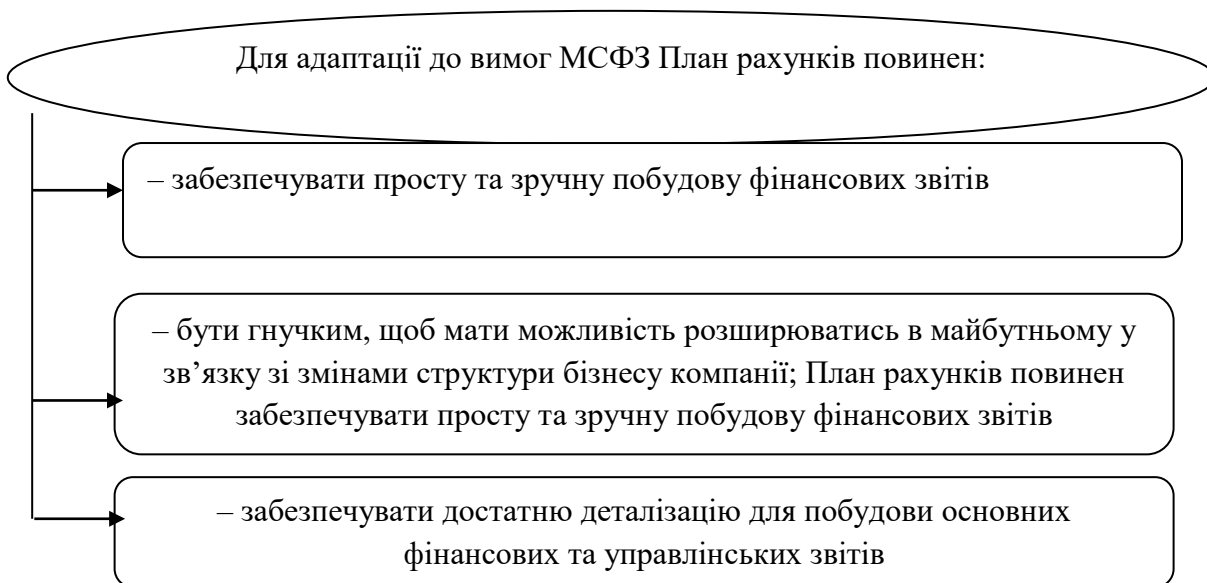

Рис. 2.3. Вимоги до Плану рахунків для його адаптації до МСФЗ.

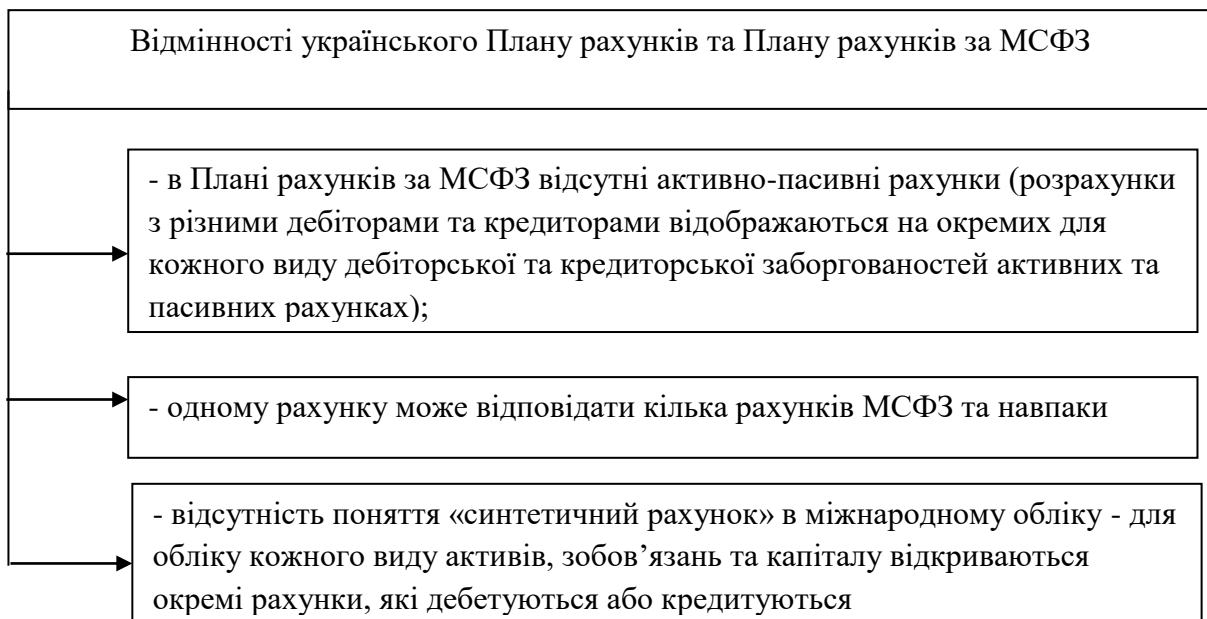

Рис. 2.4. Відмінності українського Плану рахунків та Планом рахунків за МСФЗ.

Необхідно зазначити, що єдиний План рахунків бухгалтерського обліку, який застосовується в Україні, має свої переваги, оскільки

забезпечує централізоване єдине управління обліком та звітністю. Проте ми вважаємо, що з появою організацій різних форм власності виникла необхідність доопрацювання існуючого Плану рахунків бухгалтерського обліку, яку необхідно спрямувати на підвищення рівня конкретизації та деталізації інформації, що повинна відображатись на рахунках бухгалтерського обліку. Особливо це стосується відображення на рахунках обліку заборгованості та стану розрахунків.

Як відомо, уся система рахунків побудована таким чином, щоб сальдо за аналітичними рахунками відповідали сальдо синтетичного рахунку, до якого вони відкриті, а сальдо синтетичних рахунків, у свою чергу, повинне дорівнювати сумі, яка відображається в Балансі. Отже, План рахунків побудовано відповідно до Балансу – спочатку рахунки, які відображаються в активі балансу (1-3 класи), потім рахунки, що в пасиві (4-6 класи), рахунки, які не відображаються в Балансі (7-0 клас).

Проведене дослідження щодо виділення окремих рахунків для обліку заборгованості в Планах рахунків різних країн узагальнено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Рахунки для обліку розрахунків у різних країнах світу

Країна	План рахунків	Класи рахунків для обліку заборгованості
1	2	3
Україна	План рахунків бухгалтерського обліку	У 1,3 класах – рахунки для обліку дебіторської заборгованості У 5,6 – кредиторської
Російська Федерація	План рахунків бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності установи	Розділ 6 «Розрахунки»
Республіка Білорусь	Типовий план рахунків бухгалтерського обліку	Розділ 6 «Розрахунки»
Франція	Національний план рахунків (PCG)	4 клас «Рахунки розрахунків»
Німеччина	Номенклатура рахунків	Залежно від галузі, розміру та інших параметрів кожна фірма формує свій план рахунків
Іспанія	Загальний план рахунків бухгалтерського обліку	4 «Кредитори та дебітори з операційної діяльності»

Польща	Закон про бухгалтерський облік дозволяє кожній компанії складати власний план рахунків	
Велика Британія, Канада, Японія та ін. країни з англосаксонською системою обліку (близько 30 країн)	Відсутній єдиний план рахунків	
США	Немає єдиного плану рахунків, проте є загальноприйнятий порядок	1 розділ, як правило, – активи, 2 - пасиви
Країни Африканської єдності – 53 країни	План рахунків Організації африканської єдності	4 клас «Рахунки розрахунків та регулювання»
Латинська Америка	Не розробляється, використовуються професійні плани рахунків, керуються стандартами та рекомендаціями.	

Щодо рахунків для обліку заборгованості та розрахунків, то ми вважаємо, що можна виділити такі, досі не вирішені проблемні питання:

1) некоректна назва 3 розділу Плану рахунків та деяких рахунків цього розділу, а також деяких рахунків 6 розділу;

2) рахунки бухгалтерського обліку 36 та 63 не відображають реальний стан заборгованості, а саме не поділяють її на таку, строк сплати якої настав або ще не настав;

3) проблема відсутності чіткої методології відображення результатів дисконтування дебіторської та кредиторської заборгованостей в бухгалтерському обліку;

4) відсутність бухгалтерської методології обліку знижок, наданих покупцям, та знижок, отриманих від постачальників.

Щодо першої проблеми, то ми вважаємо некоректним називати третій розділ Плану рахунків «Кошти, розрахунки та інші активи», тому що на рахунках бухгалтерського обліку відображуються залишки на кінець та початок звітного періоду, а розрахунки не можуть біти залишками. Залишком може бути лише заборгованість за розрахунками. Звідси випливає необхідність перейменування рахунків обліку заборгованості. Те саме стосується і рахунків 6 класу.

Щодо другого питання, то рахунки 36 та 63 мають недостатню кількість субрахунків для відображення заборгованості за вірогідністю

її погашення. За допомогою доданих субрахунків за 36 та 63 рахунками полегшується робота бухгалтера, відпадає необхідність аналізу кожного договору та є можливість побачити всю картину щодо розрахунків і термінів їх сплати: для розрахунку балансової вартості дебіторської та кредиторської заборгованості буде брати участь лише її «нормальна» частина, тобто та, строк сплати якої ще не настав.

Саме тому пропонуємо вжити заходів, указаних в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Заходи з удосконалення обліку заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку

№ з/п	Існуючий порядок відображення	Пропозиції
1	2	3
1	3 розділ Плану рахунків називається «Кошти, розрахунки та інші активи»	Назвати цей розділ «Грошові кошти, поточна дебіторська заборгованість та інші активи»
2	Рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	Назвати цей рахунок «Заборгованість покупців та замовників за розрахунками»
3	Рахунок 36 має такі субрахунки: 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» 362 «Розрахунки з іноземними покупцями» 363 «Розрахунки з учасниками ПФГ» 364 «Розрахунки за гарантійними забезпеченнями»	Необхідно змінити назву існуючих субрахунків та додати 3 субрахунки: 361 «Заборгованість вітчизняних покупців, строк сплати якої не настав» 362 «Заборгованість іноземних покупців, строк оплати якої ще не настав» 363 «Заборгованість учасників ПФГ, строк оплати якої ще не настав» 364 «Прострочена заборгованість вітчизняних покупців» 365 «Прострочена заборгованість іноземних покупців» 366 «Прострочена заборгованість учасників ПФГ» 367 «Розрахунки за гарантійними забезпеченнями»
4	37 «Розрахунки з різними дебіторами»	Назвати цей рахунок «Заборгованість різних дебіторів»
5	Рахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	Перейменувати 377 субрахунок на «Заборгованість інших дебіторів»
6	У рахунках 6 класу в назві більшості рахунків, а саме рах. 63-68 вживається термін «розрахунки»	Замінити термін «розрахунки» на «заборгованість»

7	<p>Рахунок 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» має такі субрахунки:</p> <p>631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»</p> <p>632 «Розрахунки з іноземними постачальниками»</p> <p>633 «Розрахунки з учасниками ПФГ»</p>	<p>Змінити назву існуючих субрахунків та додати необхідні нові субрахунки:</p> <p>63 «Заборгованість постачальникам та підрядникам»</p> <p>631 «Заборгованість вітчизняним постачальникам, строк сплати якої ще не настав»</p> <p>632 «Заборгованість іноземним постачальникам, строк сплати якої ще не настав»</p> <p>633 «Заборгованість учасникам ПФГ, строк сплати якої ще не настав»</p> <p>634 «Прострочена заборгованість вітчизняним постачальникам»</p> <p>635 «Прострочена заборгованість іноземним постачальникам»</p> <p>636 «Прострочена заборгованість учасникам ПФГ»</p>
---	--	---

Стосовно третього питання, то недоліком української системи бухгалтерського обліку в частині обліку процедури дисконтування є повна відсутність методології обліку в цьому напрямку.

Згідно з П(С)БО 19, теперішня (дисконтована) сума дебіторської заборгованості, яка підлягає отриманню, визначена за відповідною поточною відсотковою ставкою за мінусом резерву сумнівних боргів та витрат на отримання дебіторської заборгованості в разі потреби. Дисконтування не здійснюється для короткострокової заборгованості, якщо різниця між номінальною сумою дебіторської заборгованості та дисконтованою сумою не суттєва (менше ніж 5% номінальної суми). Для відображення результатів дисконтування можна провести коригувальні записи (сторно) або створення коригуючого рахунку.

Як вже зазначалось вище, згідно з міжнародними стандартами звітності виручка визнається поступово, а не одночасно, на відміну від українських стандартів, тобто спочатку дисконтується частина виручки, яка пізніше збільшиться на величину відкладеного доходу.

У випадку здійснення сторнувального запису, необхідно враховувати фактор часу виникнення необхідності проведення процедури дисконтування. Для дебіторської заборгованості, щодо якої підприємство впевнене, що отримає її в строк не раніше, ніж через 1 рік, процедуру дисконтування необхідно провести в момент

виникнення заборгованості, за результатами дисконтування бухгалтер повинен зменшити дебіторську заборгованість на суму дисконту.

Розглянемо порядок відображення дисконтування за допомогою здійснення коригувального запису на прикладі ТОВ «Союз супермаркетів України».

Приклад. ТОВ «Союз супермаркетів України» відвантажило товари покупцям на суму 36000 тис.грн. та отримало в якості забезпечення оплати товару довгостроковий безвідсотковий вексель на 4 роки. Банківський відсоток встановлено на рівні 12% річних. Фактор дисконтування складатиме 0,6355258, а отже, майбутня вартість довгострокової дебіторської заборгованості дорівнює 22879 грн., а розмір дисконту – 13121 грн.

Розрахуємо дисконтовану вартість довгострокової дебіторської заборгованості за методом ефективної ставки відсотку на дату балансу за всі чотири роки (табл.2.9).

Таблиця 2.9

Розрахунок дисконтованої вартості довгострокової дебіторської заборгованості

Дата	Амортизація дисконту, грн.	Балансова вартість, грн.
1	2	3
01.01.2008		22879
01.01.2009	2745	25624
01.01.2010	3075	28699
01.01.2011	3444	32143
01.01.2012	3857	36000
Разом	13121	

Таким чином, на дату балансу щороку необхідно відображати суму дисконту дебіторської заборгованості, забезпеченої безвідсотковим векселем. Проте Планом рахунків бухгалтерського обліку не передбачені рахунки для обліку фінансових активів, які підлягають дисконтуванню. Саме тому вважаємо за необхідне внести до чинного Плану рахунків зміни й додати спеціальні регулюючі рахунки для обліку результатів дисконтування дебіторської заборгованості для того, щоб з їх допомогою враховувати зміни поточної вартості дебіторської заборгованості.

Так, згідно з Планом рахунків, фінансові витрати враховуються на рахунку 95, який має два субрахунки: 951 «Відсотки за кредит» та 952 «Інші фінансові витрати».

Довгострокова дебіторська заборгованість обліковується на рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» та має субрахунки 181 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду», 182 «Довгострокові векселі одержані», 183 «Інша дебіторська заборгованість», 184 «Інші необоротні активи». Поточна дебіторська заборгованість обліковується на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Пропонуємо додати до існуючого Плану рахунків бухгалтерського обліку такі субрахунки:

953 «Витрати від дисконтування активів», для відображення витрат, які виникають в результаті дисконтування майбутніх грошових потоків

185 «Вартість дисконту довгострокової дебіторської заборгованості» - для відображення різниці між номінальною та реальною вартістю довгострокової дебіторської заборгованості

367 «Вартість дисконту поточної дебіторської заборгованості» - для відображення різниці між номінальною та реальною вартістю поточної дебіторської заборгованості.

З урахуванням наданих пропозицій щодо удосконалення обліку дисконтування дебіторської заборгованості, кореспонденція рахунків у ТОВ «Союз супермаркетів України» буде такою, як наведено в таблиці 2.10.

Саме такий порядок обліку дисконтування довгострокової дебіторської заборгованості допоможе врахувати реальну вартість грошових потоків у часі та надасть можливість підприємствам раціональніше використовувати свої кошти, та матимуть змогу відобразити в обліку фінансові втрати від надання безвідсоткових довгострокових комерційних кредитів покупцям.

Проте, якщо відображати у бухгалтерському обліку втрати від дисконтування довгострокової дебіторської заборгованості, то для визначення реального фінансового результату діяльності підприємства, доцільно також і відображати в обліку доходи від дисконтування довгострокової кредиторської заборгованості. Також: «згідно з МСФЗ

слід дисконтувати будь-які довгострокові зобов'язання, якщо інше не передбачене відповідними стандартами» [54].

Таблиця 2.10

Кореспонденція рахунків з обліку результатів дисконтування довгострокової дебіторської заборгованості, забезпеченої безвідсотковим векселем на ТОВ «Союз супермаркетів України»

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
	Дебет	Кредит	
1	2	3	4
1. Реалізовано готову продукцію			
1. Відвантажено товари та відображено дохід від її реалізації	361	702	36 000
2. Відображено податкові зобов'язання з ПДВ	702	641/ПДВ	6 000
3. Списано собівартість реалізованих товарів	901	281	27 000
4. Отримано довгостроковий безвідсотковий вексель	182	361	36 000
5. Відображено різницю між обліковою та теперішньою вартістю векселя	185	182	13 121
6. Списана величина дисконту	953	185	13 121
7. Відображено фінансовий результат	792	953	13 121

Згідно з правилами МСФЗ первісна оцінка всіх фінансових зобов'язань – це їх справедлива вартість, проте подальша оцінка здійснюється за справедливою вартістю або здійснюється перерахунок за амортизованою вартістю. Заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями, забезпечена векселями, відсоток за якими нижче за ринкову ставку або взагалі безвідсоткові, повинна обов'язково відображатись за амортизованою вартістю. Амортизована вартість довгострокового зобов'язання розраховується аналогічно до амортизованої вартості дебіторської заборгованості.

Для того, щоб оцінити майбутню вартість кредиторської заборгованості, необхідно розрахувати ставку дисконтування, як правило, ставка дисконтування дорівнює розміру відсоткової ставки, під яку підприємство мало б змогу отримати аналогічний кредит. Тобто це і буде різниця між сумою до погашення та справедливою вартістю зобов'язання. Цю різницю необхідно визнавати фінансовим доходом на

спеціальному субрахунку, який необхідно додати до діючого Плану рахунків.

Автори пропонують додати до рахунку 73 «Інші фінансові доходи» субрахунок 734 «Дохід від дисконтування зобов'язань».

Для коригування балансової вартості довгострокових зобов'язань, що дисконтуються, необхідно додати до рахунку 51 «Довгострокові векселі видані», який вже має субрахунки:

511 «Довгострокові векселі, видані в національній валюті»

512 «Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті»

субрахунок 513 «Вартість дисконту довгострокової кредиторської заборгованості», на якому можна буде обліковувати дисконтування виданих довгострокових векселів, які забезпечують кредиторську заборгованість.

З урахуванням наданих пропозицій щодо удосконалення обліку дисконтування кредиторської заборгованості та відображення її в обліку за амортизованою вартістю, бухгалтерські проведення у ТОВ «Союз супермаркетів України» будуть такими (табл. 2.11):

Таблиця 2.11

Кореспонденція рахунків з обліку результатів дисконтування довгострокової кредиторської заборгованості, забезпеченої безвідсотковим векселем на ТОВ «Союз супермаркетів України»

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
	Дебет	Кредит	
1	2	3	4
1. Отримані товари від постачальників	281	631	30 000
2. Відображено податковий кредит з ПДВ	641/ПДВ	631	6 000
3. Видано довгостроковий безвідсотковий вексель	631	511	36 000
4. Відображено різницю між обліковою та теперішньою вартістю векселя	511	513	13 121
5. Списана величина дисконту	513	734	13 121
6. Відображено фінансовий результат	734	792	13 121

Щодо четвертої проблеми, то основною метою діяльності підприємств є максимізація притоку грошових коштів, однією з найважливіших ланок цього процесу на торгівельних підприємствах є розробка угод з гнучкими умовами строків та форм сплати реалізованих товарів (наданих послуг). Для досягнення цієї мети доцільно запропонувати наступні рекомендації:

- застосовувати не випадкові знижки, а впровадити на підприємстві постійно діючу систему знижок;
- зробити оцінку впливу знижок на фінансовий результат діяльності підприємства;
- встановити нагороду працівникам відділу збуту за результатами ефективності здійснення реалізаційної політики, виконання плану продажів та отримання платежів від покупців (замовників).

Одним з найпоширеніших видів знижок є знижки за оплату раніше встановленого строку. На досліджуваних підприємствах відсутня система надання таких знижок покупцям, проте все більше підприємств доходять висновку щодо вигідності надання таких знижок. Саме тому пропонуємо застосовувати в роботі торгівельних підприємств наступну методику, яка допоможе вирішити окремі задачі оптимізації розрахунків, а саме: для покупця – розрахунок ефективності використання варіантів застосування знижок в залежності від строків сплати товарів; для постачальника – визначення впливу умов угоди на оборотність дебіторської заборгованості, а також розрахунок прибутковості кожного варіанту надання знижок покупцям в залежності від терміну сплати рахунків.

Для вирішення цих проблемних питань, необхідно виконати розрахунки, результати яких наведено в Додатку П, таблиці П.1.

Переваги дострокової сплати товарів з урахуванням знижки доцільно розраховувати з використанням формули «вартості відмови від знижки» (ВВЗ).

$$ВВЗ = [З / (100\% - З)] \times [365 / (Сбз - Сз)] \quad (2.2)$$

де З – знижка, %

Сбз – Строк платежу без знижки, діб,

Сз – строк платежу зі знижкою, діб.

Наприклад, підприємство, що аналізується, планує реалізувати продукцію вартістю 5000 тис.грн. наступного року. Керівництво підприємства прийняло рішення щодо прискорення отримання коштів за реалізовані товари шляхом використання системи знижок за дострокову сплату товарів. Покупці в результаті переговорів надали необхідну інформацію щодо об'єму реалізації в залежності від величини знижок та тривалості пільгового періоду.

Як видно, з розрахунків, наведених у Додатку П.1, на прикладі надання знижки у розмірі 2,5%, видно, що у разі сплати товарів у перші три дні, потенційний дохід покупця складатиме 125 тис.грн., який можна спрямувати на придбання товарів у сумі 4253 тис.грн. (4128 тис.грн. + 125 тис.грн.), при цьому економія у відсотках до витрачених коштів складатиме 6%. В даному випадку 125 тис.грн., отримані у формі знижки, додатково знаходяться в обороті підприємства 27 днів (30 – 3 дні). За рік вони можуть зробити 13,5 обороти. Таким чином, видно, що вартість відмови від знижки складатиме 55,05% за рік, що є, у разі відмови від знижки, втраченим доходом покупця. Отже, за такої високої вартості відмови від знижки, доцільно не відмовлятися, а сплатити борг впродовж трьох днів.

Так, навіть, якщо не вистачає коштів і виникає потреба у отриманні банківського кредиту, то за розрахунками видно, що отриманий дохід від невтрати вартості від втрати знижки більше ніж витрати на виплату відсотків за банківським кредитом, оскільки середня ставка за кредитами Україні становить близько 20% річних.

Розглянемо спосіб вирішення задачі, поставленої для постачальника – розрахунок прибутковості різних варіантів надання знижок покупцям. Цього можна досягти шляхом порівняння фінансового результату від прискорення оборотності дебіторської заборгованості з результатом, отриманим під час спрямування вивільнених коштів до обороту, або на депозитні рахунки у банку.

Розглянемо на прикладі НВП «Стітус», середня рентабельність оборотних активів якого складає близько 38%, ставка за вкладами на депозит складає 21% річних. Необхідні розрахунки наведено в аналітичній таблиці в Додатку П, 2. За даними наведених розрахунків, можна зробити висновок, надання знижки більше, ніж 1,25% призводить до збитків у разі вкладення коштів на депозитний рахунок.

Результати даних розрахунків є підставою для прийняття постачальником обґрунтованого управлінського рішення, спрямованого на оптимізацію взаєморозрахунків з покупцями.

Особливої уваги заслуговують знижки за великих обсягів закупівель. Як правило, компанії встановлюють прогресивну шкалу знижок – чим більший обсяг закупівель, тим більший розмір наданої знижки. Проте від правильності складання такої шкали залежить ефективність торговельної діяльності підприємства. Основним критерієм розрахунку шкали знижок є рівень прибутковості, який не повинен знижуватись, тобто прибутковість за умови відвантаження великої партії товару зі знижкою має бути не менша за початковий рівень цін та обсяг продажу.

Д. Гур'єв пропонує використовувати таку формулу з урахуванням наведеного вище принципу [62]:

$$\text{Необхідний обсяг продажу зі знижкою} = \frac{\text{Поточна маржа} + \text{Бажаний приріст маржі}}{1 - \frac{1}{(1 - \text{Знижка}/100\%) \times (1 + \text{Націнка}/100\%)}} \quad (2.3)$$

Під поточною маржею в даному випадку розуміють виручку за вирахуванням вартості закупівлі товарів для торговельних підприємств та власних змінних витрат.

Розглянемо на прикладі умовного підприємства ТОВ «Веснянка» даний варіант надання знижок. Наприклад, клієнт щомісяця купує товари на суму 20 тис.грн., з урахуванням наданої знижки 2% вартість товарів для нього складає 19,6 тис.грн. Середня торгова націнка на дану категорію товарів складає 27%. Отже, закупівельна ціна даної партії товарів складає 15748 грн. (20 тис.грн. / (1+ 27%/100%)), а поточна маржа складає 3852 грн. Клієнт – ТОВ «Євроспорт» бажає отримати більшу знижку – 3% або 5%. Отже, необхідно розрахувати зустрічні вимоги ТОВ «Веснянка» для збереження рівня прибутковості. Наприклад, ТОВ «Веснянка» за умови надання знижки у розмірі 5% встановила бажаний рівень приросту маржі у 500 грн. порівняно з попереднім рівнем 3852 грн. Необхідний обсяг продаж розраховано у таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Розрахунок необхідного рівня продажів

Показник	Розмір знижки				
	0%	2%	3%	5%	7%
1	2	3	4	5	6
Бажаний приріст маржі, грн.	0,0	0,0	0,0	500,0	500,0
Необхідний обсяг продажів зі знижкою, грн.	18118,5	19600,0	20467,6	25420,6	28388,8
Необхідне збільшення обсягів продажів відносно поточних продажів, %	- 7,6%	0 %	+4,4%	+29,7%	+44,8%
Вартість за прайс-листом, грн.	18118,5	20000	21100,6	26758,5	30525,6
Вартість закупівлі, грн.	14266,5	15748	16614,6	21069,7	24035,9
Маржа, грн.	3852,0	3852,0	3852,0	4352,0	4352,0

Отже, як видно з розрахунків, наведених у таблиці 2.12, для задоволення бажання ТОВ «Євроспорт» щодо отримання знижки у розмірі 5%, йому необхідно придбати товарів на суму 26758,5 грн. (з урахуванням знижки – 25420,6 грн.).

У бухгалтерському обліку відсутні рахунки для обліку знижок, наданих покупцям та замовникам. На сьогоднішній день надані знижки після реалізації товарів відображаються в обліку шляхом коригування отриманого доходу (субрахунок 704 «Вирахування з доходу» та нарахованих податкових зобов'язань з ПДВ (641 «Розрахунки за податками»)) методом червоного сторно. Знижки, надані в момент реалізації товарів, в обліку окремо не відображаються, а лише коригується сума отриманого доходу від покупця на суму знижки.

Розглянемо запропонований метод урахування знижок на прикладі:

1. Знижка надається покупцеві в момент придбання продукції. ТОВ «Євроспорт» реалізувало покупцеві товарів на суму 12 000 грн. (в т.ч. ПДВ 2000 грн.) зі знижкою 10 %. Вартість реалізованих товарів з урахуванням знижки склала 10 800 грн. (в т.ч. ПДВ 1800 грн.). В обліку здійснюються такі записи (табл. 2.13):

Таблиця 2.13

Кореспонденція рахунків з обліку наданих знижок в момент
реалізації продукції у ТОВ «Євроспорт»

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
	Дебет	Кредит	
1	2	3	4
1. Відвантажено товари покупцеві з одночасним визнанням доходу	361	702	10 800
2. Відображено податкове зобов'язання з ПДВ	702	641/ПДВ	1 800
3. Списано собівартість реалізованих товарів	902	281	7 200
4. Списано на фінансовий результат:			
- дохід від реалізації товарів	702	791	9 000
- собівартість реалізованих товарів	791	902	7 200

В цьому випадку надання знижки в момент реалізації товарів, вартість відвантажених товарів відображається одразу за мінусом наданої знижки.

2. Надання знижок покупцям після реалізації товарів за сплату товарів готівкою або за сплату раніше строку, встановленого угодою (знижки-сконто).

Наявність даних про надані знижки в обліку є вкрай необхідною для управління. Саме тому пропонуємо використовувати на підприємствах торгівлі окремий рахунок для акумулювання на ньому суми наданих та отриманих знижок. В Плані рахунків у II класі рахунків (а товари, щодо яких застосовуються знижки відображаються саме на 28 рахунку II класу рахунків) вільним є 29 рахунок, на якому ми і пропонуємо обліковувати надані покупцям та отримані від постачальників знижки :

29 «Знижки»

291 «Знижки надані покупцям та замовникам» (активний)

292 «Знижки отримані від постачальників та підрядників» (контрактивний)

Отже, всі надані та отримані знижки будуть акумулюватись на одному рахунку – 29 «Знижки», що дозволить відокремити інформацію

про надані та отримані знижки для цілей управлінського обліку та подальшої оцінки ефективності знижкової політики підприємства.

В таблиці 2.14 наведено порівняння діючої методики обліку знижок наданих покупцям ТОВ «Євроспорт» з запропонованою, яка заключається у використанні рахунку 292 «Знижки надані покупцям та замовникам».

Зворотною стороною проблеми відображення знижок в бухгалтерському обліку є відображення отриманих знижок від постачальників. На сьогоднішній день для відображення знижок, отриманих після отримання товарів, здійснюються коригування раніше зроблених бухгалтерських проведення методом червоного сторно. Проте вважаємо, що необхідно виокремити суму отриманої знижки від постачальників та підрядників на окремому субрахунку 291 «Знижки отримані від постачальників та підрядників» для подальшого здійснення ефективного управлінського обліку та прийняття важливих рішень. Порівняння діючої методики обліку отриманих знижок та запропонованої автором наведено в таблиці 2.15.

Таблиця 2.14

Методика обліку наданих покущям та замовникам знижок на підприємствах торгівлі

№ з/п	Зміст господарських операцій	Діюча методика відображення знижок в обліку		Запропонована методика відображення знижок в обліку			
		Дебет	Кредит	Дебет	Кредит		
1	2	3	4	5	6	7	8
<p>ТОВ «Євроспорт» реалізувало покущеві товарів на суму 22 800 грн. (в т.ч. ПДВ 3 800 грн.). Якщо отримані товари будуть сплачені покущем впродовж 10 днів з моменту отримання товарів, то йому надається знижка у розмірі 7% від вартості товарів (1 596 грн.). В такому випадку вартість відвантажених товарів складатиме 21 204 грн. (в т.ч. ПДВ 3534 грн.).</p>							
1.	Відвантажено товари покущеві з одночасним визнанням доходу	361	702	22 800	361	702	22 800
2.	Відображено податкове зобов'язання з ПДВ	702	641/ПДВ	3 800	702	641/ПДВ	3 800
3.	Списано собівартість реалізованих товарів	902	281	16 400	902	281	16 400
4.	Отримані грошові кошти від покущів	311	361	22 800	311	361	21 204
5.	Надана покущеві знижка				291	361	1 596
5а.	Відкориговано раніше відображений дохід на суму наданої знижки	704	361	1 596			
6.	Списано вирахування з доходу на суму знижки	791	704	1 330	702	291	1 596
7.	Скориговано раніше відображене податкове зобов'язання з ПДВ (червоне сторно)	704	641/ПДВ	266 сторно	702	641/ПДВ	266 сторно
8.	Списано собівартість реалізованих товарів на фінансовий результат	791	902	16 400	791	902	16 400
9.	Списано дохід на фінансовий результат	702	791	19 000	702	791	17 670

Таблиця 2.15

Методика обліку отриманих від постачальників та підрядників знижок на підприємствах торгівлі

№ з/п	Зміст господарських операцій	Діюча методика відображення знижок в обліку		Запропонована методика відображення знижок в обліку			
		Дебет	Кредит	Дебет	Кредит		
1	2	3	4	5	6	7	8
Науково-виробниче приватне підприємство «Стітус» 23 січня 2012 року придбало товари у постачальників (платник ПДВ), реалізаційна вартість товарів – 15000 грн. (у т.ч. ПДВ – 2500 грн.). Угодою купівлі-продажу передбачено, що сплата товарів здійснюється НВПП «Стітус» через 7 календарних днів після дати відвантаження товарів, за дострокову сплату отриманих товарів покупцеві надається знижка у розмірі 10%. НВПП «Стітус» сплатило заборгованість за товари через 3 дні. Сума до сплати з урахуванням знижки – 13500 грн. Сума отриманої знижки складає 1500 грн.							
1.	Отримані товари від постачальника	281	631	12500	281	631	12500
2.	Відображено податковий кредит з ПДВ	641/ПДВ	631	2500	641/ПДВ	631	2500
3.	Перераховано оплату з урахуванням наданої знижки	631	311	13500	631	311	13500
4.	Відображено суму отриманої знижки без ПДВ (сторно)	281	631	(1250)			
5.	Відображено суму отриманої знижки				631	292	1250
6.	Відкориговано суму податкового кредиту з ПДВ, який належить до суми знижки (сторно)	641/ПДВ	631	(250)	641/ПДВ	631	(250)
7.	Коригування вартості отриманих товарів на суму отриманої знижки				292	281	1250

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ

3.1. Внутрішній аудит у сучасній системі управління підприємством

Перехід України до ринкової економіки вніс істотні зміни в діяльність економічних суб'єктів, що одержали широку господарську самостійність при повній відповідальності за законність своєї діяльності і достовірне відображення своїх фінансових результатів у бухгалтерській (фінансовій) звітності. Створені нові форми підприємств мають потребу в новому, властивому ринковим умовам, виді контролю, що охороняв би їх від помилок і порушень у веденні фінансово-господарської діяльності, сприяв правильній постановці бухгалтерського обліку, росту ефективності роботи. Це викликає необхідність становлення однієї із систем фінансового контролю – аудиту, що дозволяє разом із системами державного й управлінського контролю забезпечити необхідною і достовірною інформацією всі рівні управління.

Відомий англійський вчений Рой Додж визначає, що «аудит - це захоплюючий предмет; шкода тільки, що великий обсяг офіційних публікацій APC настільки його ускладнив... Аудитор не повинен бути детективом або заздалегідь бути упевненим, що щось неправильно. Він не відповідає за недбалість відповідального керівника, який передав йому інформацію за відсутності підозрілих обставин» [178, с. 16, 47].

Аудит, за багатовікову історію свого розвитку пройшов шлях від пасивного «заслуховування звітів» до високоінтелектуального виду професійної діяльності. При цьому кожний етап становлення відповідає певному рівню економічних відносин, тому що аудит, як правило виконував і виконує в теперішній час функції, які затребувані економічною середою.

На першому етапі основною метою аудиту було підтвердження вірогідності бухгалтерського обліку і фінансової звітності підприємства. При цьому мало місце майже дублювання аудитором функцій бухгалтера. Але і за такого виду аудиту існував ризик

неправильного висновку про реальний фінансовий стан підприємства, наприклад, у зв'язку з неправильним трактуванням отриманих даних.

Потім аудит став системно-орієнтованим, основною метою якого була оцінка якості функціонування внутрішніх систем підприємства. При цьому з метою запобігання помилок, основні зусилля були спрямовані на підвищення ефективності управління, зокрема системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю, що повинна забезпечити вірогідність звітних даних.

Третій етап розвитку аудиту – це його орієнтація на запобігання можливого ризику при проведенні перевірок. При цьому виді аудиту перевіряють посадових осіб, що контролюють систему підприємства і дають оцінку якості управлінських рішень, прийнятих цими суб'єктами.

Аудит в сучасному розумінні почав формуватися тільки в кінці 13 на початку 14 століття. В цей час в Великобританії проводився аудит двох видів. В містах його проводили публічно, в присутності правлячих посадових осіб, шляхом заслуховування звітів, які зачитувалися скарбником. В середині 16 ст. аудиторі стали завершувати вказані звіти примітками приблизно наступного змісту «Вислухано аудиторами, підписались нижче» [21, с. 23].

Другий вид аудиту представляв собою детальну перевірку сплачених рахунків управляючими великих маєтків з наступним усним звітом перед власником.

Практика «заслуховування звітів» проіснувала до кінця 17 ст. Сам же термін «аудит» є походженням від латинського слова «audio» – «слухати», «він чує», «той, що слухає».

Економічні зміни 17-18 ст. характеризуються виникненням великих промислових підприємств і розвитком торгівлі, що привело до трансформації аудиту з процесу пасивного «заслуховування» до процесу ретельного вивчення і аналізу письмених документів та посвідчень, що підтверджували ті чи інші угоди. Тобто, з'являється звичай підтвердження достовірності угоди за рахунок їх констатації двома різними незалежними суб'єктами. Саме в цей період виникли перші ростки сучасного бухгалтерського обліку та незалежного аудиту.

Засновником сучасного аудиту прийнято вважати Англію. Ще в IX столітті бухгалтерські прийоми римлян використовувалися для обліку економічних явищ у британському господарському житті.

Незважаючи на бурхливий економічний розвиток держав тільки в кінці 19 ст. аудит став найважливішим складовим елементом світової економічної системи. В цей період виходить ціла низка законодавчих актів, які були прийняті провідними державами (Великобританія, США, Франція, Німеччина тощо) які призвели до підвищення значимості аудиту як інституту ринкової економіки.

З 1844 р. в Англії виходить серія законів про компанії, згідно з якими правління акціонерних компаній зобов'язані запрошувати не рідше одного разу на рік спеціальну людину для перевірки бухгалтерських рахунків і звіту перед акціонерами. Це послужило причиною необхідності виділення аудиту з бухгалтерського обліку в самостійну науку для задоволення потреб зовнішніх користувачів.

Світова економічна криза 1923-1933 р.р. призвела до перегляду відносин до діяльності аудиторів. В цей період різко зростають вимоги до якості аудиту, порядку перевірки і підтвердження достовірності бухгалтерської (фінансової) звітності. З цієї причини, починаючи з 1939 року Американський інститут бухгалтерських експертів (в теперішній час Американський інститут дипломованих присяжних бухгалтерів) став розробляти і публікувати свої наукові дослідження в області аудиторських процедур, які направлені на вивчення і оцінку системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю господарюючого суб'єкта. В цей період основною метою аудиту стає не пошук конкретних викривлень, а формування думки про достовірність бухгалтерської (фінансової) звітності.

В подальшому, в економічно розвинутих країнах дані розробки привели до створення широкої нормативної бази і формування професійних вимог і стандартів аудиторської діяльності, які гарантують зацікавленим користувачам відповідний професіоналізм з боку аудиторів, і як наслідок, відповідність якості інформації, отриманої після проведення аудиторської перевірки. Так, у Франції закон про аудиторську діяльність був прийнятий у 1867, у Німеччині - у 1931 р., у США - у 1937 р.

Сьогодні практично у всіх країнах світу з розвинутою ринковою економікою інститут аудиту займає досить тверді позиції та володіє широким суспільним визнанням. Але, не зважаючи на це, «становлення аудиту (типів, цілей, - процес достатньо тривалий, він не закінчився і в теперішній час» [21, с.19].

Аудиторська діяльність у країнах СНД – в Україні, Росії, Білорусі, Казахстані, Узбекистані та інших — розвивалась із розвитком ринкової економіки. Відтак було створено Асоціацію бухгалтерів і аудиторів СНД.

Наступним кроком у розвитку аудиту в Україні було створення професійного громадського об'єднання громадян — Спілки аудиторів України; 14 лютого 1992 року на першому з'їзді аудиторів прийнято статут Спілки аудиторів України. З метою сприяння розвитку, вдосконаленню та уніфікації аудиторської діяльності в 1993 році було створено незалежний самостійний орган — Аудиторську палату України, а 22 квітня 1993 року прийнято Закон України «Про аудиторську діяльність» № 3125-ХІІ [88].

Закон передбачає, що аудиторські послуги можуть надаватись у формі аудиторських перевірок (аудиту) та пов'язаних з ними експертиз, консультацій, аналізу фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення підприємницької діяльності фізичних та юридичних осіб.

Рішенням Аудиторської палати України (АПУ) від 04.05.2017 №344 «Про застосування стандартів аудиту» затверджено, що «всіма аудиторами та аудиторськими фірмами при складанні звітів із завдань, виконання яких буде здійснюватися після 1 червня 2017 року повинні застосовуватись в якості національних стандартів аудиту Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг видання 2015 року, перекладені на українську мову». Також АПУ прийнято Кодекс етики професійних бухгалтерів Міжнародної федерації бухгалтерів у редакції 2012 року для обов'язкового застосування аудиторами України з 1 травня 2014 року.

Важливим кроком у становленні і розвитку аудиторської діяльності в Україні є прийняття нового Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» постановою Верховної Ради України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. Цією постановою

визначено, що введення в дію цього Закону відбулось 01.10.2018 р., а Закон України «Про аудиторську діяльність» № 3125 – XII втратив чинність.

Цей Закон України розроблено з метою приведення норм Закону України «Про аудиторську діяльність» у відповідність до законодавства Європейського Союзу, норм законів України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (щодо переходу на безпосереднє застосування міжнародних стандартів фінансової звітності) та «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» (щодо регулювання діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу – аудиторських фірм та аудиторів), а також з метою забезпечення участі громадських організацій у формуванні державної політики у сфері аудиторської діяльності. Зокрема, закон спрямовано на удосконалення та підвищення ефективності системи аудиторської діяльності в Україні, що відповідатиме загальноєвропейським принципам у цій сфері.

Аудитор - надзвичайно цікава і популярна професія. Р. Адамс, автор книги «Основи аудита», наводить класичне висловлювання, яке неодноразово цитоване багатьма ученими, але заслуговує на те, щоб згадати його ще раз: «Без аудиту немає надійності рахунків. Без надійності рахунків немає контролю. А без контролю що вартує влада?» [1, с.11].

Сьогодні опубліковано значну кількість праць, присвячених проблемам теорії та практики аудита. Їх аналіз дозволяє зробити висновок, що коло авторів, дослідників аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами за товарними операціями, як складової частини фінансової звітності, є доволі обмеженим.

Найбільш відомими є праці вітчизняних вчених М.Т.Білухи [21], Ф.Ф.Бутинця [6], В.С. Рудницького[179], С.Ф.Голова [54], М.І. Бондаря [27], В.В.Сопка [207], В.В. Немченка [127], О.Ю. Редька [36] та інших. Суттєвий вплив на розвиток вітчизняної науки має світова практика розвитку аудиту і праці таких вчених як Алборова Р.А. [4], Дж.К. Робертсонона [176], Е.А. Аренса та Дж.К. Лоббека [8], В.Д. Андреева [5, 6], Д.А. Єндовицького [69], В.І. Подольського [149] Скобари В.В. [188], та інших.

Але і вітчизняні і зарубіжні автори здебільшого розкривають поняття аудиту, його дефініції, теоретичні основи та надають практичні рекомендації стосовно підтвердження компонентів фінансової звітності, не приділяючи уваги конкретизації методики аудиту окремих статей балансу.

Для того, щоб правильно зрозуміти поняття «аудит», його треба відрізнити від поняття аудиторська діяльність. Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» визначає, що аудит фінансової звітності - аудиторська послуга з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності та/або консолідованої фінансової звітності юридичної особи або представництва іноземного суб'єкта господарювання, або іншого суб'єкта, який подає фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність групи, з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам

Таке трактування різниться з визначенням, яке подано в Нормативі Аудиторської палати України (АПУ) № 1, в Міжнародних стандартах аудиту, та Господарському кодексі. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 362 ГК аудиторською діяльністю визнається діяльність громадян та організацій, предметом якої є здійснення аудиту, організаційне і методичне забезпечення аудиту та надання інших аудиторських послуг.

Автором дано наступне визначення аудиторської діяльності: Аудиторська діяльність є виключно підприємницькою діяльністю окремих аудиторів та аудиторських фірм для здійснення незалежних аудиторських перевірок бухгалтерської (фінансової) та податкової звітності, надання аудиторських та супутніх аудиту послуг в порядку, встановленому законодавством.

Мета і задачі аудиторської діяльності дуже багатогранні. Загальна класифікація аудиторської діяльності представлена на рис. 3.1.

Для правильного розуміння змісту аудиту, його функцій, перспектив розвитку і використання в системі управління важливе значення має його науково обґрунтована класифікація.

Умовно аудит можна класифікувати в залежності від різних характеристик: статус аудитора, принцип ініціативи, зміст і функції,

періодичність чи об'єкт аудиту та ін. Узагальнену класифікацію видів аудиту та їх характеристику представлено в Додатку Р. Класифікація видів аудиту розглядається в працях багатьох вчених [21, 27, 179].

Рис.3.1. Загальна класифікація аудиторської діяльності

У ході критичної оцінки характеристик окремих видів аудиту різними авторами (Додаток С), був зроблений висновок, що застосування науково-методичного інструментарію конкретних видів аудиту обумовлено збігом їхньої цільової спрямованості.

Найважливішою метою аудиту поряд з підтвердженням вірогідності звітності з погляду бухгалтерського обліку стає оцінка вірогідності звітності з позицій її економічного змісту, оцінка допущення безперервності діяльності організації, а також оцінка ефективності ведення справ керівництвом фірми.

М.В. Мельник та В.Г. Когденко наголошують, що у цьому випадку аудитор повинен уже не тільки виразити свою думку про вірогідність бухгалтерської звітності, але і визначити достатність засобів організації для погашення зобов'язань і формування ресурсів для подальшого розвитку.

Для цього аудитор повинен залучити дані про виробничий потенціал організації і рівень його використання, сформувавши думку про об'єктивні потреби в інвестиціях і альтернативних джерелах їхніх залучень. Ці задачі можуть бути виконані при широкому використанні економічного аналізу [114].

В монографії пропонується доповнити класифікацію таким видом аудита, як «аудит ефективності». Слід відзначити, що даний вид аудиту майже не виділяється в класифікаціях видів аудиту, запропонованих вітчизняними вченими.

Поняття аудиту ефективності зафіксовано у «Лимській декларації керівних принципів контролю», яка прийнята IX Конгресом Міжнародної організації вищих контрольних органів». В цьому документі підкреслюється, що доповнюючи фінансовий аудит «важливість якого незаперечна, є також інший вид контролю, який направлений на перевірку того, наскільки ефективно і економно використовуються державні кошти. Такий контроль включає не тільки специфічні аспекти управління, Але і всю управлінську діяльність, в тому числі організаційну і адміністративну системи.

В економічно розвинутих країнах використовуються різні терміни по відношенню визначення аудиту ефективності. В Великобританії та Канаді - «аудит вигоди від використання грошей», («value for money audits»), в Швеції та Норвегії – «аудит виконання» або «аудит

управління» (“management audit”), в США цей вид ототожнюють з операційним аудитом.

Аналіз змісту цих термінів дозволяє зробити висновок, що всі вони характеризують процес аудиту діяльності державних органів, тобто область аудиту ефективності обмежена рамками державного сектору економіки. Вказаний підхід обмежує його потенційні можливості, тому що розвиток будь-якої держав з ринковою економікою не визначається можливостями функціонування державного сектору економіки. В цих умовах значну роль відіграє корпоративний (приватний) сектор, в якому повсякденно є проблеми, пов’язані з оцінкою ефективності різних аспектів діяльності господарюючого суб’єкта, виявленням резервів та розробкою адекватних управлінських рішень.

Аудит ефективності можна визначити як системний, цілеспрямований і організований процес одержання і експертно-аналітичної оцінки об’єктивних даних про результативність, економічність і продуктивність економічної діяльності підприємства з метою встановлення рівня відповідності цих даних визначеним критеріям, і на підставі цього виразити думку про ефективність діяльності підприємства, яке проходить аудит, і дати рекомендації, спрямовані на поліпшення ефективності. У зв’язку з цим роль економічного аналізу в аудиторській діяльності істотно зростає, про що свідчить і досвід країн з розвинутою ринковою економікою.

Управлінський (операційний) аудит є різновидом внутрішнього аудиту. «Управлінський (операційний) аудит – це перевірка будь-якої частини процедур і методів функціонування підприємства для оцінки продуктивності і ефективності. Задача такого аудиту, на думку вчених, полягає «у всебічному аналізі економіки підприємства або конкретного виду його діяльності» [8, с.14]. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі даються різні тлумачення цього поняття: операційний, управлінський, операційний (управлінський), оперативний.

У зв’язку з тим, що аудиторська перевірка є однією з функцій управління, метою якої є прийняття відповідних управлінських рішень, і користувачами інформації даного виду аудиту є тільки працівники підприємства, на нашу думку, перевагу заслуговує вживання терміна «управлінський аудит».

В розглянутих класифікаціях також не приділяється уваги такому виду аудиту, як «виробничий аудит», вважаючи, що його функції виконує операційний (управлінський) аудит. Пропонуємо розмежовувати виробничий й операційний (управлінський) аудит. У ході виробничого аудиту проводиться порівняння досягнутих результатів діяльності з даними за минулі періоди, з показниками інших підприємств і середньогалузевими; визначаються вплив різноманітних факторів на результати господарської діяльності та резерви підвищення ефективності виробництва. Виробничий аудит сприяє не тільки раціональному ресурсів, а і впровадженню нової техніки, передового досвіду в науковій організації праці і технології виробництва.

Найпоширенішим критерієм при класифікації аудиту є відношення користувача до інформації, згідно з яким аудит поділяється на зовнішній і внутрішній [21, 27, 179, 41, 65, 6, 176 та ін].

У спеціальній економічній літературі існують різні, інколи суперечливі, точки зору щодо трактування сутності аудиту. Будучи елементом економічної системи держави, яка встала на шлях ринкових перетворень, поняття аудиту здобуває різні тлумачення, властиві національним традиціям та вимогам до нього.

У міжнародних стандартах з аудиту визначають поняття «аудит», як незалежну перевірку фінансових звітів або віднесеної до них фінансової інформації об'єкта, незалежно від того приносить він прибуток чи ні, його розміру і форми організації, коли така перевірка здійснюється з метою вираження подальшої думки [230, с. 9].

Комітет з аудиторської практики (IAPC - International Auditing Practices Committee) дав визначення, згідно з яким аудит – це незалежний розгляд спеціально призначеним аудитором фінансових звітів перед прийняттям і вираженням думки про них при дотриманні правил, установлених законом. Таку позицію займає і англійський вчений Р. Адамс [1, с. 13].

Комітет Американської бухгалтерської асоціації з основних концепцій обліку (American Accounting Association -AAA- Committee on Basic Auditing Concepts) визначив аудит як «процес об'єктивного збору й оцінки свідчень про економічні дії і події з метою визначення відповідності цих тверджень установленим критеріям і представлення

результатів перевірки зацікавленим користувачам» [126,с.19; 176,с.4,5]. Цю точку зору підтримують більшість американських вчених (Дж. Робертсон та Ф.Л. Дефліз, Г.Р. Дженік, М.Б. Хірш).

У Великобританії Комітет з аудиторської практики виробив більш просте визначення аудиту як «незалежного розгляду спеціально призначеним аудитором фінансових звітів підприємства і вираження думки про них при дотриманні правил, установлених законом» [135, с. 13]..

Американські вчені Е.А. Арені і Дж.К. Лоббек, висловлюють іншу думку щодо аудиту, підкреслюючи господарську сутність проведеного процесу. На їх думку, аудит (auditing) – це процес, за допомогою якого компетентний незалежний працівник накопичує й оцінює свідчення про інформацію, що піддається кількісній оцінці і стосовної до специфічної господарської системи, щоб визначити і виразити у своєму висновку ступінь відповідності цієї інформації встановленим критеріям [8, С.7]. В цьому визначенні відсутнє будь-яке обмеження відносно мети аудиту, а також предметної області на яку направлений весь процес аудиторської діяльності.

Англійський вчений Р. Адамс визначає аудит як незалежну перевірку і «висловлювання думки про фінансову звітність підприємства» [1, с.28]. Уточнюючи визначення, автор стверджує, що призначення аудиту може бути визначено як «додання впевненості у вірності корпоративної звітності організацій державного і приватного сектора на благо акціонерів і суспільства в цілому, шляхом забезпечення зовнішнього незалежного погляду на представлену їй директорами звітність про діяльність, її життєздатність та планах на майбутнє» [1, с.28].

Відомий американський вчений в області аудиту Дж. Робертсон, в свою чергу, визначає аудит, як «процес зменшення до прийняттого рівня інформаційного ризику для користувача фінансових звітів» [176, с. 5]. На його думку, метою аудиту треба вважати зниження імовірності того, що в бухгалтерській(фінансовій) звітності містяться перевернуті дані. Даний підхід до сутності аудиту поділяють і багато російських вчених (Ю.А. Данилевський, В.В. Скобара, М.А. Ремізов та інші).

В.В. Скобара, у своїй монографії «Аудит: методологія и організація» проаналізував кілька закордонних і вітчизняних

трактувань і сформулював наступне визначення: «Аудит – це розгляд незалежним аудитором бухгалтерських звітів організації і вираження думки про ступінь їхньої вірогідності і відповідності нормам, установленим законом» [188 с. 7]. На нашу думку, це визначення дуже близьке до закріпленого у Федеральному законі «Про аудиторську діяльність».

Даний підхід до розуміння сутності і предметної області аудиту в значній мірі обмежує його сучасні можливості. Але існує і інша точка зору, що аудит повинен забезпечувати не тільки перевірку достовірності, повноти та точності відображення результативних показників в бухгалтерській (фінансовій) звітності, але і розробку рекомендацій та пропозицій по оптимізації його фінансово-господарської діяльності.

Російські вчені В.І. Подольський, Г.Б. Поляк, А.А. Савін, Л.В. Сотникова наголошують, що аудит забезпечує не тільки перевірку вірогідності фінансових показників, але і розробку пропозицій з оптимізації господарської діяльності з метою раціоналізації витрат і збільшення прибутку [135, с. 6].

Дещо відмінну позицію займають А.В. Лінецький, М.Ю. Гаспарян та О.Ю. Родіна, які акцентують увагу на тому, що аудиту підлягає не тільки діяльність організацій, а й індивідуальних підприємців: «Аудит – це незалежна перевірка бухгалтерського обліку і фінансової(бухгалтерської) звітності організацій та індивідуальних підприємців» [104, с. 14].

В.Д. Андреев стверджує, що «аудит являє собою незалежну експертизу й аналіз публічної фінансової звітності господарюючого суб'єкта уповноваженими на те особами (аудиторами) з метою визначення її вірогідності, повноти і відповідності чинному законодавству і вимогам, пропонованим до ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, а також включає інші види контрольної роботи» [5, с. 20].

Провідний український вчений в області аудиту В.С. Рудницький зазначає, що популярною серед зарубіжних економістів є думка про те, що аудит – це, в першу чергу, діяльність, спрямована на зменшення підприємницького ризику. Важливою причиною такого підходу до визначення суті аудиту є розвиток аудиту в зарубіжних країнах і,

зокрема, виникнення нової концепції аудиту, що базується на ризику. [179].

Деякі російські економісти (І.А. Налетов, Є.С. Соколова) за основу терміну «аудит» беруть термін «аудиторська діяльність» і ототожнюють їх. «Аудиторська діяльність (аудит) – підприємницька діяльність по незалежній перевірці бухгалтерського обліку та фінансової (бухгалтерської) звітності організацій і індивідуальних підприємців» [202, с.10].

Ми вважаємо, що їх не можна ототожнювати, оскільки аудиторська діяльність, крім проведення аудиту, включає ще і так названі супутні послуги, тобто аудит є складовою частиною більш широкого поняття «аудиторська діяльність».

Розглядаючи розвиток та проблеми методології аудиту, професор М.В.Мельник констатує, що необхідність удосконалювання аудиту пов'язано з його недостатньо високою якістю, що не дозволяє в повному обсязі задовольнити потреби суспільства в достовірній інформації про фінансово-економічний стан організацій. Для цього аудитор повинен залучити дані про виробничий потенціал організації і рівень його використання, сформулювати думку про об'єктивні потреби в інвестиціях і альтернативних джерелах їхніх залучень. Ці задачі можуть бути виконані при широкому використанні економічного аналізу [116, с. 6,7]. Аналогічну проблему піднімає професор А.Д. Шеремет [226, с. 64-69]. Ми підтримуємо цю точку зору, відповідно до якої необхідно доповнити поняття «аудит», і перейти від аудиту, що розглядає тільки минулу діяльність організації і підтверджуючого вірогідність бухгалтерської (фінансової) звітності, до аудиту, націленому на майбутнє. Це може бути виконане при широкому використанні економічного аналізу. Дане положення знайшло своє відображення в пропозиціях щодо доповнення класифікації видів аудиту «аудитом ефективності».

Значний внесок у наукове та практичне дослідження проблем аудиту зробили вітчизняні вчені та практики, зокрема: М.Т.Білуха, Ф.Ф.Бутинець, П.І.Гайдуцький, Н.І.Дорош, А.М.Герасимович, З.В.Гуцайлук, В.П.Завгородній, С.Я.Зубілевич, А.М.Кузьмінський, В.В. Немченко., Л.О.Сухарева, Є.В.Мних, О.Ю. Редько, В.С.Рудницький.

«Аудит, – вважає М.Т. Білуха, – це незалежна форма контролю, надана суб'єктам підприємницької діяльності на договірних засадах з питань ефективності господарювання і вірогідності його відображення в бухгалтерському обліку і звітності» [21, с. 58].

В.С. Рудницький при визначенні поняття «аудит» не вживає словосполучення «незалежний аудит», оскільки незалежність характерна для всіх видів аудита. «Аудит – це процес, за допомогою якого компетентний працівник збирає і нагромаджує дані про господарські явища і факти з метою їх об'єктивної кількісної й якісної оцінки, визначення відповідності встановленим критеріям та надання зацікавленим користувачам достовірної інформації про об'єкти дослідження» [179, с.7].

В.В. Немченко та О.Ю. Редько дають визначення не просто терміна аудит, а «зовнішній аудит»: «Зовнішній аудит – це аудиторська перевірка, що виконується зовнішніми по відношенню до господарюючого суб'єкта аудиторами (фірмами) на підставі договору з замовником» [35, с.42]. Вважаємо це визначення доволі стислим, яке не в повній мірі розкриває суть аудита.

Погляди вчених на поняття «аудит» та «внутрішній аудит» узагальнені в Додатку Т.

В сучасних умовах господарювання під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів (посилення конкурентних відносин, стрімкий розвиток і використання більш сучасних технологій, комп'ютерних інформаційних систем) господарюючі економічні суб'єкти перетворюються у більш складні економічні системи. Для забезпечення управління цими системами необхідні нові підходи і інструменти, які дозволяють їм ефективно функціонувати не тільки в поточному періоді, а і в довгостроковій перспективі. В таких умовах посилюється потреба у запровадженні та подальшому розвитку такої форми внутрішньофірмового контролю, як внутрішній аудит.

У розвинутих країнах внутрішньому аудиту приділяється така ж пильна увага, як і зовнішньому. Інститут внутрішніх аудиторів США так визначає внутрішній аудит і його мету: «Внутрішній аудит – незалежна оцінка всередині організації для перевірки і визначення ефективності її діяльності. Ціль внутрішнього аудиту - допомогти членам організації ефективно виконувати свої обов'язки. Внутрішній аудит представляє їм

для цього дані аналізу, оцінки, рекомендації, поради й інформацію про об'єкти, що перевіряються». [149, с.35]. Але, зарубіжні автори відзначають, що діяльність і висновки незалежних аудиторів поки що не можна вважати бездоганними, вони є не досить точними, а сам аудит не застерігає керівництво від неправильного рішення [149, с.35].

В Україні внутрішній аудит не отримав належного практичного застосування, тому потребують подальшого дослідження організація та методика внутрішнього аудиту в аспекті ринкової економіки, адаптованої до українських умов, питання організації і планування внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит для сучасної української практики поняття нове, але все більше підприємств переконується в тім, що служба внутрішнього аудиту відіграє важливу роль і як власного консультанта, і як невід'ємний елемент управління.

В 2011 році Наказом Міністерства фінансів від 04.10.2011 № 1247 затверджено Стандарти внутрішнього аудиту на основі міжнародних стандартів. Терміни «внутрішній аудит», «внутрішній контроль» та «об'єкти внутрішнього аудиту» вживаються у значеннях, що застосовуються у Бюджетному кодексі України.

В банках вперше були створені відділи внутрішнього аудиту згідно з Положенням правління НБУ «Про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України» від 20.03.1998р. № 114.

В економічній літературі дотепер немає точного визначення понять і процесів внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. Уявлення про сутність і предмет внутрішнього аудиту неоднозначне як у зарубіжних так і українських вчених і практиків.

На думку англійського фахівця Р. Доджа, внутрішній аудит являє собою процес, підлеглий внутрішньому контролю. «Внутрішній аудит є складовою частиною внутрішнього контролю, здійснюється за рішенням органів управління фірми для цілей контролю й аналізу діяльності» [178, с.87]. При цьому, уточнюючи своє визначення автор стверджує, що до функцій внутрішнього аудиту входить спостереження за системами бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю, вивчення фінансової та іншої оперативної інформації для цілей управління, перевірка ефективності, результативності і прибутковості

угод, знайомство з політикою господарюючого суб'єкта, планами, основними методиками аналізу, які використовуються на підприємстві.

На думку англійського вченого Р. Адамса внутрішній аудит – це «елемент системи внутрішнього контролю, який створений адміністрацією для перевірки, оцінки і представлення звітності про бухгалтерський облік і інші складові контролю господарської діяльності» [1, с. 87]. При цьому він вважає, що для виконання завдань внутрішній аудитор не повинен бути професійним бухгалтером тому, що на його думку предметною областю внутрішнього аудиту є тільки перевірка ефективності використання внутрішніх резервів господарюючої економічної системи, перевірка операцій на відповідність основним процедурам і нормативним актам, а також екологічні дослідження.

Інститут внутрішніх аудиторів США узагальнив наукові знання і практичний досвід внутрішніх аудиторів світової спільноти і сформулював своє розуміння внутрішнього аудиту. Внутрішній аудит – це діяльність по наданню незалежних і об'єктивних гарантій і консультацій, які направлені на удосконалення діяльності господарюючого економічного суб'єкта. Іншими словами, він допомагає цьому суб'єкту досягти поставленої мети, використовуючи при цьому систематизований і послідовний підхід до оцінки і підвищення ефективності процесів управління бізнес-ризиками, контролю і управління [205].

Аналогічної думки дотримується і Міжнародна рада по стандартам в області аудиторської діяльності: «Внутрішній аудит – це оціночна діяльність, яка проводиться всередині суб'єкта як послуга, яка для нього призначена. Серед інших, до функцій внутрішнього аудиту входить вивчення, оцінка і моніторинг адекватності і ефективності системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю» [91, с.103].

Дискусії, щодо визначення поняття «внутрішній аудит» тривають і серед російських науковців. Так В. А. Ерофєєва, В. А. Пискунів, Т. А. Бітюкова дають наступне визначення: «Внутрішній аудит – це організована на економічному суб'єкті в інтересах його власників і регламентована його внутрішніми документами система контролю над дотриманням установленого порядку ведення бухгалтерського обліку і надійністю функціонування системи внутрішнього контролю. До

структур внутрішнього аудиту відносяться призначувані власниками економічного суб'єкта ревізори, ревізійні комісії, внутрішні чи аудитори групи внутрішніх аудиторів» [71, с.17]. Відмінною рисою даного визначення є те, що до інститутів внутрішнього аудиту, крім внутрішніх аудиторів, віднесені також ревізори і ревізійні комісії.

Заслужують на ретельний розгляд дослідження В.Д. Андреева, який відзначає, що «внутрішній аудит необхідно розуміти досить широко, як функцію управління, форму внутрішнього контролю, що використовує як інструмент комплексні ревізії, тематичні, аналітичні, наскрізні й інші види перевірок. При цьому внутрішній аудит не тільки забезпечує детальну всебічну перевірку фінансово-господарської і виробничої діяльності, але і розробляє пропозиції з оптимізації господарської діяльності, раціоналізації витрат і збільшення прибутку, робить різні консультаційні послуги для управління. Здійснюючи перевірки за різними напрямками діяльності і компетентно системно досліджуючи й оцінюючи роботу установи, спираючись на достовірну інформацію, аудит дає внутрішнім користувачам обґрунтовані пропозиції для прийняття управлінських рішень» [6, с.20].

Аналогічної точки зору дотримується і М.С. Бичкова вважаючи, що «внутрішній аудит представляє собою елемент внутрішнього контролю, який організований керівництвом підприємства з метою аналізу облікових і інших контрольних даних» [41, с.21].

В.В. Скобара вважає, що виходячи з задач, які, на його думку стоять перед внутрішнім аудитом, найбільш правильним необхідно вважати, що внутрішній аудит – це внутрішній контроль, який виконується „...внутрішніми ревізорськими службами (відділами)» [188, с.12]. Дане визначення не зовсім адекватне сутності визначення внутрішнього аудиту и його сучасним можливостям, тому що аудит виконує не тільки контрольну функцію.

Р.А. Алборов відзначаючи, що «внутрішній аудит – це фактично внутрішньогосподарський контроль», уточнює своє визначення і констатує, що «внутрішній аудит – це постійний контроль за ефективністю здійснення управління діяльності організації і її структурних підрозділів» [4, с.15].

Різні підходи до визначення сутності і предмету внутрішнього аудиту зарубіжними вченими не обійшли стороною і погляди українських вчених.

Н.І. Гордієнко, О.В. Харламова, М.Ю. Карпенко визначають, що «внутрішній аудит – це незалежна експертна діяльність служби внутрішнього аудиту підприємства, яка полягає у проведенні перевірок та здійсненні оцінки системи внутрішнього контролю, економічної, фінансової і господарської інформації» [58, с.48].

Схоже визначення дають Ф.Ф. Бутинець [33, с.29], Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча [102, с.177] які вважають, що внутрішній аудит – це незалежна діяльність внутрішніх аудиторів, що здійснюється в інтересах господарюючого суб'єкта і включає перевірку та оцінку роботи підприємства.

М.І. Бондар висловлює наступну думку, щодо даного питання: «Внутрішній аудит – перевірка, наскільки проведені господарські операції відповідають вимогам нормативних документів з ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. Його метою є вдосконалення організації та управління виробництвом і пошук резервів підвищення ефективності діяльності підприємства» [27, с.48].

Заслуговує на увагу думка В.С.Рудницького, який поділяє внутрішній аудит за організаційними принципами на два види: внутрішньосистемний та внутрішньогосподарський [179]. Вважаємо, що поняттю «внутрішній аудит» в даному випадку, відповідає поняття «внутрішньогосподарський аудит», а внутрішньосистемний аудит – це ревізія.

В.В. Немченко та О.Ю. Редько зазначають, що «різноманітність наведених визначень пояснюється відсутністю єдиного нормативного документу, який регулював би відносини у сфері внутрішнього аудиту. Як бачимо, в окремих позиціях вони мають суттєві суперечності...» [35, с.382].

Ми погоджуємося з авторами, що таке становище викликано тим, що «кожен орган, який видавав нормативний документ, трактував термін «внутрішній аудит», виходячи з їх власних потреб управління, що не можна вважати неправильним» [35, с. 382].

Таким чином, вивчивши різні підходи до визначення поняття «внутрішній аудит», представляється можливим дати своє трактування:

внутрішній аудит являє собою сучасну форму незалежного фінансово-господарського контролю, що забезпечує комплексну оцінку ефективності системи управління, результатів діяльності економічного суб'єкта і припускає формування думки щодо результатів його діяльності як у цілому, так по структурних підрозділах, та забезпечує необхідною інформацією всі управлінські служби підприємства.

Для визначення методики і організації внутрішнього аудиту, в роботі здійснено його порівняння з зовнішнім аудитом (Додаток У).

Найґрунтовнішу характеристику особливостей і відмінностей зовнішнього та внутрішнього аудиту подано у працях відомих російських вчених В.С. Рудницького [29, с. 7-8], А.Д. Шеремета і В.П. Суйца [28, с. 18], М.І.Бондаря [8, с.12]. Порівнявши мету, завдання, об'єкти, види діяльності, підпорядкованість керівництву, ступінь незалежності та інші характеристики внутрішнього і зовнішнього аудиту (рис. 3.2), можна констатувати, що внутрішній аудит призначений для рішення функціональних задач керівництва організації і прийняття управлінських рішень для ефективної роботи підприємства. Зовнішній аудит, проводиться відповідно до діючого законодавства і покликаний забезпечити достовірною інформацією зовнішніх користувачів.

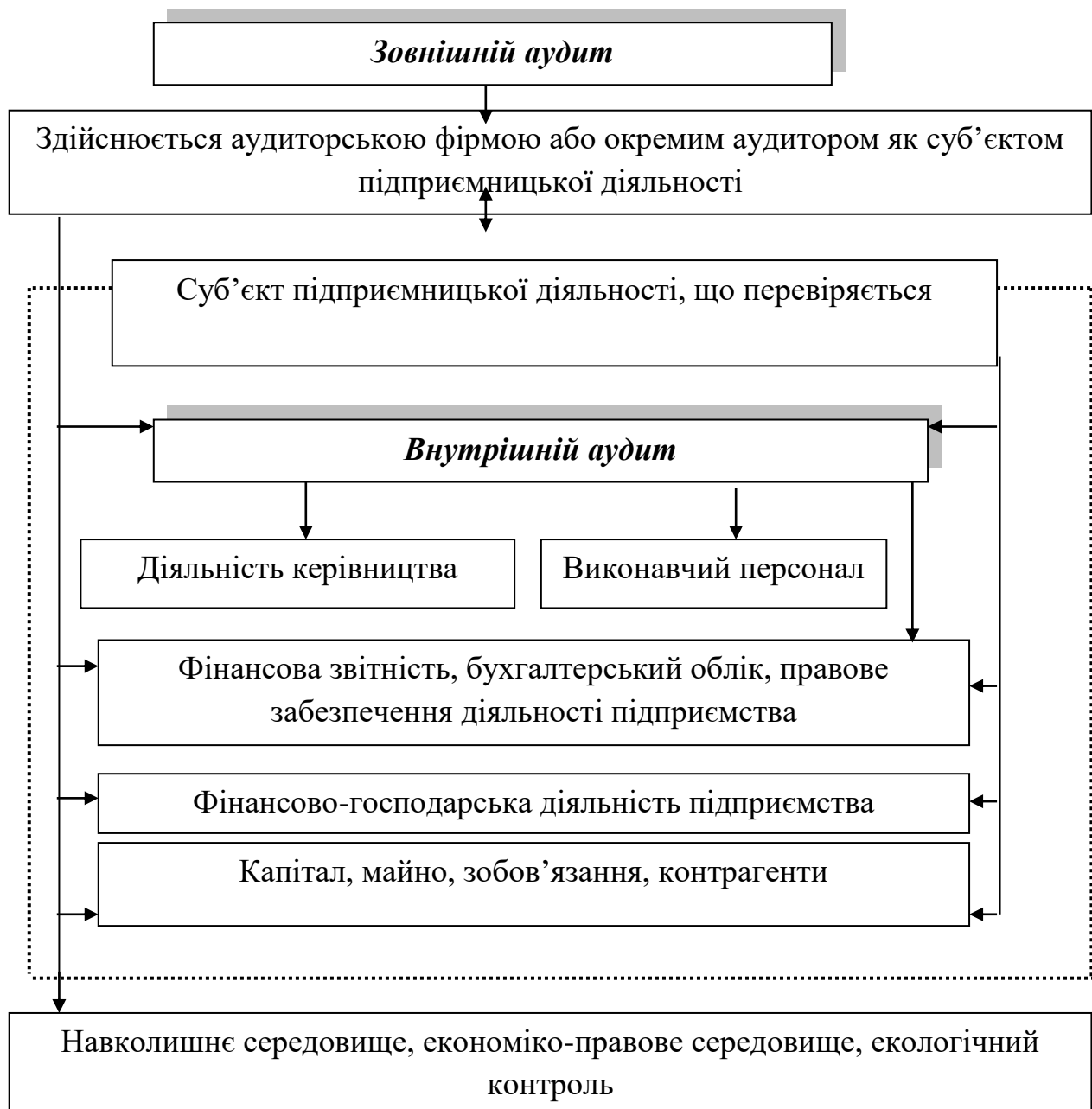

Рис. 3.2. Схема взаємозв'язку зовнішнього та внутрішнього аудиту [8, с. 12].

3.2. Внутрішній аудит в управлінні ризиками дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств торгівлі

Незважаючи на удавані розходження, внутрішній і зовнішній аудит багато в чому доповнюють один одного. Багато функцій внутрішніх аудиторів можуть бути виконані запрошеними незалежними аудитором; при вирішенні багатьох задач внутрішні і

зовнішні аудитори можуть використовувати однакові методи – різниця полягає лише в ступені точності і детальності застосування цих методів.

Однак, на сучасному етапі розвитку українських суб'єктів господарювання відношення до внутрішнього аудиту зі сторони системи управління неоднозначне. Визначальним аспектом є нерозуміння його ролі в процесі управління, що в свою чергу призводить до того, що внутрішній аудит реалізується тільки для того, щоб виявити ті чи інші недоліки, випадки фальсифікації, недоліки, тощо. Саме тому, внутрішній аудит має стати джерелом інформації, що допомагатиме менеджерам і власникам об'єктивно оцінити реальне положення організації і прийняти управлінські рішення.

В умовах ринкової конкуренції успішна діяльність організації залежить від досягнення поставлених перед нею цілей, слідування прийнятним установкам і наміченим орієнтирам, стійкості з фінансово-економічної та правової точок зору і стійкості її положення серед конкурентів на ринку. Забезпечити виконання перерахованих вище вимог — завдання управління організацією. Організація як система, побудована для того, щоб всі процеси які в ній відбуваються здійснювались вчасно і якісно. В рамках цієї системи протікає весь управлінський процес, в якому беруть участь менеджери всіх рівнів, категорій і професійних спеціалізацій. У будь-якій із цих систем присутні дві підсистеми: керуюча і керована. Керуюча підсистема повинна на постійній основі одержувати інформацію про стан керованої підсистеми. З цією метою повинні бути налагоджені контроль за функціонуванням керованої системи і передача інформації керуючій підсистемі.

Найважливішим елементом управління є контроль, який забезпечує можливість прийняття ефективних управлінських рішень, а також їх виконання. За допомогою контролю на основі детального вивчення фінансово - господарській діяльності підприємства розробляються заходи, спрямовані на відвертання розкрадань і втрат, на збереження грошових коштів і фінансових ресурсів, на попередження виникнення відхилень від законодавства, нормативних актів, оптимальних режимів функціонування підприємства.

У зміцненні фінансового стану і платоспроможності підприємств значна роль належить контролю за станом розрахунків, динамікою дебіторської і кредиторської заборгованості.

Метою внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами та кредиторами є встановлення повноти, достовірності та своєчасності відображення даних в первинній документації підприємства, облікових регістрах і звітності. Контроль передбачає здійснення перевірки за дотриманням планових показників; налагодження системи спостереження за строками оплати платежів; контроль за виконанням договірних відносин з боку як контрагентів, так і персоналу; виявлення резервів зростання платоспроможності підприємства та контроль за результатами виконання оптимізаційних управлінських рішень.

Розробки в області дослідження проблем внутрішнього контролю та аудиту, обґрунтування основних напрямків їх розвитку знайшли відображення в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: Береза С.Л., Білуха М.Т., Бутинець Ф.Ф., Гуцаленко Л.В., Добровольська О.В., Завгородній В.П., Коваленко Д.І. Кузьмінський А.М., Максимова В.Ф., Нападовська Л.В., Соловей Н.В. Шевчук В.О., Андреева В.Д., Бурцев В.В., Васильев Н.Є., С.В. Даниловичин С.В., Ільюк О.В. та інші.

Коваленко Д.І. стверджує, що слід зазначити динамічний характер та варіабельність дебіторської заборгованості як елементу оборотних коштів підприємства [91]. Соловей Н.В. стверджує, що в бухгалтерському обліку підприємств обліку дебіторської заборгованості приділяється багато уваги. Від оперативності та правильності поданої інформації про стан дебіторської заборгованості залежить своєчасність вжиття заходів щодо її погашення і відображення у фінансовій звітності підприємства за звітний період [203]. Гуцаленко Л.В. та Слободянюк І.С. наголошують, що для забезпечення ефективності внутрішнього аудиту стану дебіторської заборгованості доцільно закріпити конкретні аудиторські процедури саме відповідно до розглянутих об'єктів та параметрів та порядок їх документування у Посадовій інструкції внутрішнього аудитора [63], Белокоз О. розглядає теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми запровадження внутрішнього аудиту дебіторської та кредиторської заборгованостей торговельних підприємств [19].

Москалюк Г.О. зазначає, що організація дієвої системи внутрішньогосподарського контролю повинна ґрунтуватися на своєчасності повідомлення про відхилення, відповідальності, збалансованості, інтеграції, постійності, комплексності, розподілу обов'язків. Загалом ефективність проведення внутрішньогосподарського контролю за дебіторською та кредиторською заборгованістю можлива при тісній взаємодії між бухгалтерією підприємства, його юридичним та фінансовим відділами [124]. Зелікман В.Д. та Соніна Ю.А. стверджують, що оптимізація дебіторської заборгованості можлива на основі удосконалення її обліку та внутрішнього аудиту [80].

Сметанко О. В. досліджуючи основні етапи проведення внутрішнього аудиту, спрямованого на оптимізацію дебіторської заборгованості запропонував авторський підхід до оцінки надійності дебіторів з урахуванням рівня значущості [194].

Ретроспективний аналіз наукової літератури дозволив зробити висновок, що окремі суттєві аспекти внутрішнього контролю і аудиту в організаціях торгівлі досі не отримали достатньо аргументованого наукового рішення, в результаті чого залишається нерозробленим широке коло питань в частині методики та інформаційного забезпечення внутрішнього контролю і аудиту.

Незначний обсяг методичних та практичних розробок цього напрямку контролю разом із проблемами дотримання фінансової дисципліни суб'єктами господарювання є причиною незадовільного стану розрахунків з контрагентами. Це в свою чергу призводить до викривлення інформації про фінансовий стан підприємств та знижує ефективність прийнятих управлінських рішень [124].

Проведення контролю за достовірним відображенням дебіторської і кредиторської заборгованості у фінансовій звітності організацій є актуальною проблемою, оскільки для оцінки фінансового стану організації використовується категорія швидколіквідних активів, складовою частиною яких є дебіторська заборгованість, і категорія короткострокових пасивів, складовою частиною яких є кредиторська заборгованість. Контроль за рухом дебіторської заборгованості є одним з найважливіших чинників максимізації норми прибутку, збільшення ліквідності, кредитоспроможності і мінімізації фінансових ризиків.

Правильно розроблена стратегія контролю кредиторської заборгованості дозволяє своєчасно і в повному об'ємі виконувати існуючі зобов'язання перед клієнтами, що сприяє створенню репутації надійної і відповідальної фірми.

Домагаючись підвищення ефективності діяльності, торгові організації прагнуть збільшити оборотність ліквідних активів, що відповідно підвищує господарські ризики. Господарські ризики організації представляють собою можливість втрати нею ліквідності і поява фінансових втрат, пов'язаних з внутрішніми і зовнішніми факторами, що впливають на діяльність організації. Задача внутрішнього аудиту - оцінити ризик, постаратися його передбачити і знизити до мінімуму можливі негативні наслідки.

Значення даної процедури важко переоцінити, оскільки саме на цій стадії внутрішній аудитор, на підставі професійного досвіду, отримує необхідний обсяг знань для розуміння і виявлення фактів випадкового або умисного спотворення інформації про стан дебіторської та кредиторської заборгованості. При цьому оцінка ризиків дебіторської та кредиторської заборгованості повинна здійснюватися за такими основними напрямками, представленими на рис. 3.3.

Роль внутрішнього аудиту в процесі управління ризиками дебіторської та кредиторської заборгованості за товарними операціями має вирішальне значення, оскільки це саме ті області ризику, які впливають на фінансову стійкість організації і можуть привести компанію до серйозних фінансових ускладнень.

На етапі планування аудиторської перевірки служба внутрішнього аудиту проводить тестування системи внутрішнього контролю з метою виявлення факторів ризику обумовлених особливостями застосовуваних процедурами контролю дебіторської і кредиторської заборгованості. Для з'ясування необхідних питань по порядку відображення дебіторської та кредиторської заборгованості, внутрішньому аудитору слід проаналізувати: дані про стан системи внутрішнього контролю; фінансову звітність; дані попередніх аудиторських перевірок; акти перевірок податкових органів; акти інвентаризації; провести бесіди зі співробітниками організації.

Рис. 3.3. – Оцінка ризиків дебіторської і кредиторської заборгованості системою внутрішнього аудиту

В ході цього дослідження ми розглянули приблизний перелік ключових параметрів, які істотно впливають на ефективність функціонування системи внутрішнього контролю та відповідно можуть бути використані службою внутрішнього аудиту для оцінки факторів контрольного ризику дебіторської і кредиторської заборгованості. За результатами цієї процедури внутрішньому аудитору слід заповнити таблиці оцінки факторів контрольного ризику, зумовлені особливостями системи обліку і контролю. При цьому позитивну

відповідь по кожній позиції оцінюється в 1 бал, негативний - 3 бали, проміжний варіант (немає чіткої відповіді - «може і так, а може й ні, є трохи і т.д.») - 2.

Результати тестування, проведені за даними таблиць 3.1 і 3.2, можуть свідчити про наявність ряду фактів, що дозволяють внутрішньому аудитору зробити висновок про те, як працює система внутрішнього контролю - достатньо ефективно або не достатньо. При цьому очевидно, що не всі фактори, що впливають на рівень ризику, залежать безпосередньо від діяльності компанії.

Очевидно, що найменший ризик роботи з клієнтом на умовах відстрочення платежу представляють покупці, які:

- давно існують на ринку;
- мають стійке фінансове становище;
- мають хорошою діловою репутацією;
- мають позитивну кредитну історію при співробітництві.

На противагу вищесказаному найбільший ризик при роботі на умовах відстрочення платежу представляють покупці, які:

- відносно недавно існують на ринку;
- мають незадовільні фінансові показники; - мають погану ділову репутацію;
- наявність затримки оплати заборгованості в попередньому періоді.

Оскільки одним із завдань внутрішнього аудиту є своєчасне виявлення і аналіз ризиків, в результаті проведених досліджень нами пропонується схема перевірки кредитором контрагента в організації торгівлі і механізм його реалізації на рівні окремих договорів.

Перевірка кредитором контрагента включає наступні етапи: - прогнозування ймовірності настання ризику;

- оцінка ризику;
- проведення заходів по мінімізації ризику;
- моніторинг ризику.

Після оцінки ризиків, необхідно проконтролювати діяльність суб'єкта таким чином, щоб розроблені системою внутрішнього аудиту рекомендації щодо усунення цих ризиків були виконані.

Таблиця 3.1

**Робочий документ внутрішнього аудитора «Оцінка факторів
контрольного ризику дебіторської заборгованості»**

№ п/п	Контрольні питання по оцінці внутрішнього ризика дебіторської заборгованості	Дебітор 1		Дебітор 2	
		Відповідь	Рівень ризика	Відповідь	Рівень ризика
1	Бухгалтери з обліку розрахунків з дебіторами приймаються на роботу на конкурсній основі, мають належну кваліфікацію, періодично проходять професійну перепідготовку				
2	Протягом періоду, що перевірявся облік розрахунків з дебіторами ведеться одним і тим же бухгалтером.				
3	Бухгалтерська документація по руху дебіторської заборгованості своєчасно і належним чином оформлюється, брошурується і зберігається . Забезпечується зберігання документів попередніх періодів.				
4	Покупцями є тільки фізичні або тільки юридичні особи.				
5	Для розрахунків з покупцями використовуються рахунки згідно Робочого плану рахунків бухгалтерського обліку				
6	Рахунки не мають нетипової або невірної кореспонденції з іншими рахунками.				
7	Підприємство працює тільки з вітчизняними покупцями				
8	Кількість покупців невелика і при цьому факт реалізації збігається з фактом оплати.				
9	Умови поставки товарів не передбачають в більшості випадків значні терміни відстрочки платежу.				
10	Відстрочки платежів (товарні кредити) використовуються дуже рідко (не використовуються взагалі).				
11	При отриманні оплати не використовуються або використовуються вкрай рідко не грошові способи розрахунків - векселі, бартер, трьох-і більше сторонні заліки.				
12	У випадках, якщо товари реалізуються через посередників або територіально відокремлені підрозділи, щомісяця проводиться інвентаризація розрахунків та фактичної наявності невідвантажених цінностей.				

Продовження таблиці 3.1

№	Контрольні питання по оцінці внутрішнього ризику дебіторської заборгованості	Дебітор 1		Дебітор 2	
		Відповідь	Рівень ризику	Відповідь	Рівень ризику
13	Існує механізм відстеження договірних термінів оплати дебіторської заборгованості і система правильної класифікації заборгованості на довгострокову і короткострокову.				
14	Відмови від оплати реєструються бухгалтерською службою в спеціальному журналі				
15	Існує механізм оцінки реальності отримання дебіторської заборгованості.				
16	Існує механізм списання сумнівної дебіторської заборгованості				
17	Існує механізм надходження в бухгалтерію інформації про присуджених і визнаних дебіторами санкції (чи відображаються вони своєчасно?).				
18	Здійснюється відстеження фінансового стану дебіторів, в т.ч. з простроченою дебіторською заборгованістю.				
19	Існує механізм стягнення на вимогу сторони в судовому порядку дебіторської заборгованості.				
20	При інвентаризації складається реєстр заборгованості зі строком давності.				
21	Інвентаризація розрахунків з дебіторами проводиться в належні терміни, правильно і повністю оформляється. Відхилення своєчасно відображаються в обліку.				
22	Відхилення, виявлені при інвентаризації, своєчасно відображаються в обліку.				
23	За результатами виявлених при інвентаризації відхилень вживаються заходи.				
24	При інвентаризації складається реєстр заборгованості зі строком давності.				
25	Чи проводиться періодична звірка сум надходжень з документами і дебіторською заборгованістю?				

Таблиця 3.2

**Робочий документ внутрішнього аудитора «Оцінка факторів
контрольного ризику кредиторської заборгованості»**

№ п/п	Контрольні питання по оцінці внутрішнього ризику дебіторської заборгованості	Дебітор 1		Дебітор 2	
		Відповідь	Рівень ризику	Відповідь	Рівень ризику
1	Бухгалтери з обліку розрахунків з кредиторами приймаються на роботу на конкурсній основі, мають належну кваліфікацію, періодично проходять професійну перепідготовку				
2	Протягом періоду, що перевірявся облік розрахунків з кредиторами ведеться одним і тим же бухгалтером.				
3	Бухгалтерська документація по руху кредиторської заборгованості своєчасно і належним чином оформлюється, брошурується і				
4	На всіх первинних облікових документах ставиться відмітка про їх відображення в системі бухгалтерських проводок, вказується дата, кореспонденція і сума операції.				
5	Постачальниками є тільки фізичні або тільки юридичні особи.				
6	Для розрахунків з кредиторами (постачальниками) використовуються рахунки згідно Робочого плану рахунків бухгалтерського обліку				
7	Рахунки не мають нетипової або невірної кореспонденції з іншими рахунками.				
8	Підприємство працює тільки з вітчизняними постачальниками?				
9	Кількість постачальників невелика (відповідно до розміру бізнесу)				
10	Умови поставки товарів не передбачають в більшості випадків значні терміни відстрочки				
11	Постачальники не використовують способи оплати, які передбачають відстрочення (розстрочки) платежів, товарні кредити і т.п.				
12	При оплаті поставок не використовуються або використовуються вкрай рідко не грошові способи розрахунків - векселі, бартер, трьох-і більше сторонні заліки.				

Продовження таблиці 3. 2

№ п/п	Контрольні питання по оцінці внутрішнього ризику дебіторської заборгованості	Дебітор 1		Дебітор 2	
		Відповідь	Рівень ризику	Відповідь	Рівень ризику
13	Чи відстежуються та аналізуються терміни погашення кредиторської заборгованості (з метою запобігання санкцій за договором)?				
14	Існує механізм відстеження кредиторської заборгованості, щодо закінчення терміну позовної давності?				
15	Чи ведеться реєстр прострочених зобов'язань?				
16	Інвентаризація розрахунків з кредиторами проводиться в належні терміни, правильно і повністю оформляється. Відхилення своєчасно відображаються в обліку.				
17	Відхилення, виявлені при інвентаризації, своєчасно відображаються в обліку.				
18	За результатами виявлених при інвентаризації відхилень вживаються				
19	Чи проводиться звірка розрахунків з кредиторами на регулярній основі?				

Одним з ефективних інструментів системи контролю на підприємстві, у тому числі і за станом дебіторської і кредиторської заборгованості є моніторинг. У своєму первинному значенні моніторинг - це комплексна система спостереження за станом довкілля (атмосфери, гідросфери, ґрунтового покриву та ін.) з метою її контролю, прогнозу і охорони.

З економічної точки зору "моніторинг - (від англійського monitor - що наглядає) - це безперервне спостереження за економічними об'єктами, аналіз їх діяльності як складова частина управління.

У рамках моніторингу здійснюється збір і обробка поточної інформації, що дозволяє оцінити основні параметри діяльності . Моніторинг підприємств є постійним спостереженням за підприємством шляхом проведення різних видів досліджень для оцінки зміни стану економічної кон'юнктури, інвестиційної активності підприємства, а також його фінансового стану.

Перевагою моніторингу на конкретному підприємстві є наявність зворотнього зв'язку, що представляє собою огляди по моніторингу, які потрібні як для керівництва підприємства, так і його економічних і фінансових служб, оскільки в процесі моніторингу діяльності відбувається збір, перевірка і побудова ефективних прогнозів на підставі даних, які відображають поточний економічний стан підприємства і перспективи його змін.

Слід зазначити, що проведення цієї політики має включати проведення постійного моніторингу за станом дебіторської і кредиторської заборгованості з метою раннього виявлення ознак нестабільного функціонування системи розрахунків. Так моніторинг показників, що характеризують фінансовий стан підприємств, є одним з інструментів аналітичної обробки інформації про стан платіжних систем. Вивчення потоку грошових коштів дає можливість простежити динаміку об'ємів грошових коштів в касі і на розрахунковому рахунку підприємства. При аналізі показників об'ємів виручки від реалізації проводиться аналіз зміни динаміки бартеру і грошових сурогатів в її складі. Оскільки використання таких способів розрахунків робить негативний вплив на інтенсивність грошових потоків.

Щокварталу, або в інші терміни зазначені на підприємстві, відділ моніторингу організації повинен проводити оцінку вірогідності стягнення заборгованості. Така оцінка ґрунтується на даних про погашення клієнтом заборгованості у минулому, термінах заборгованості, про поточне фінансове положення і стосунки з компанією. Як правило, розглядаються усі великі дебітори окремо, і застосовується загальний підхід відносно дрібніших.

Дослідження, що все частіше проводяться останнім часом, свідчать про пряму залежність між затребуваністю матеріалів моніторингу і їх практичним застосуванням. Незважаючи на привабливість результатів отриманих в процесі моніторингу треба відмітити, що не на усіх підприємствах є фахівці з належним рівнем підготовки, які можуть проводити і ефективно використати результати моніторингу в цілях аналізу економічного і фінансового стану підприємства. Адже результати можуть бути використані на різних рівнях підприємства.

Підприємство може використати результати моніторингу і в якості додаткових аргументів, у тому числі при отриманні кредиту, якщо за допомогою отриманої інформації підприємство доведе, що його фінансове положення краще, ніж на інших підприємствах регіону або галузі. Незважаючи на затребуваність даних моніторингу практично не використовуються дані про рух грошових потоків, а також пов'язаний з ними аналіз інвестиційної діяльності підприємств. Але саме тут міститься інформація, що розкриває стратегію управління капіталом підприємства, відображається збиток або недостатність ресурсів для фінансування. Дані аналізу грошових потоків можуть бути використані для виявлення основних джерел фінансування діяльності підприємств і оцінки ефективності використання грошових коштів.

Внутрішній контроль здійснюється в тій чи іншій мірі кожним співробітником організації, зокрема дебіторська і кредиторська заборгованість в торговельній організації контролюється не тільки службою внутрішнього аудиту, але й такими функціональними підрозділами компанії, як: службою збуту і закупівель, фінансово-економічною службою, бухгалтерією, юридичним відділом, службою маркетингу, менеджерами проектів і фінансовими керівниками. За наявності розвиненої структури підрозділів і великих об'ємах діяльності, функція координації робіт по проведенню внутрішньогосподарського контролю дебіторської і кредиторської заборгованості покладається на службу внутрішнього аудиту компанії.

Ефективність управління дебіторською та кредиторською заборгованістю багато в чому залежить від того, наскільки скоординовані дії вищевказаних служб.

Тільки такий підхід до створення ефективно функціонуючої системи внутрішнього контролю сприятиме своєчасному виявленню і усуненню відхилень від прийнятих управлінських рішень, вимог відповідності діяльності організації законам, нормам обліку і звітності, стандартам.

З урахуванням вищесказаного для того, щоб внутрішній контроль міг забезпечити належну ефективність управлінських рішень його організацію необхідно починати з уточнення даних, що містяться в бухгалтерській звітності, залучаючи додаткові джерела інформації, насамперед аналітичних реєстрів та іншої доступної інформації про

стан контрольованого об'єкта. Результат такого коригування - подання більш повної інформації про склад і структурі заборгованості, її забезпечення, величинах коефіцієнтів інкасації, а також про середні розміри непогашених боргів за ряд років.

Внутрішній контроль здійснюється в тій чи іншій мірі кожним співробітником організації, зокрема дебіторська і кредиторська заборгованість в торговельній організації контролюється не тільки службою внутрішнього аудиту, але й такими функціональними підрозділами компанії, як: службою збуту і закупівель, фінансово-економічною службою, бухгалтерією, юридичним відділом, службою маркетингу, менеджерами проектів і фінансовими керівниками. За наявності розвиненої структури підрозділів і великих об'ємах діяльності, функція координації робіт по проведенню внутрішньогосподарського контролю дебіторської і кредиторської заборгованості покладається на службу внутрішнього аудиту компанії.

Ефективність управління дебіторською та кредиторською заборгованістю багато в чому залежить від того, наскільки скоординовані дії вищевказаних служб. Регламентування функцій окремих відділів і служб організації санкціонує дії, які здійснюються в цілях управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

В. О. Ільюк зазначає «перевірити процес простіше, якщо він регламентований. Тобто створити «аудитопригодність» процесу допомагає його регламентація. Поняття «як є» і «як повинно бути» має працювати на початковому етапі. В умовах постановки задачі про регламентацію процесів здатність контролю видавати більш ефективні рекомендації зростають» [83].

Взаємодію суб'єктів контролю пропонуємо представити у вигляді схеми взаємодії суб'єктів контролю (рис. 3.4.). При цьому кожен окремий з розглянутих суб'єктів контролю знаходиться в постійній інформаційній взаємодії з іншими підрозділами, відділами і службами організації. Кожен економічний підрозділ, вказаний на рис.3.4. несе відповідальність за організацію і проведення процедур внутрішньогосподарського контролю дебіторської і кредиторської заборгованості.

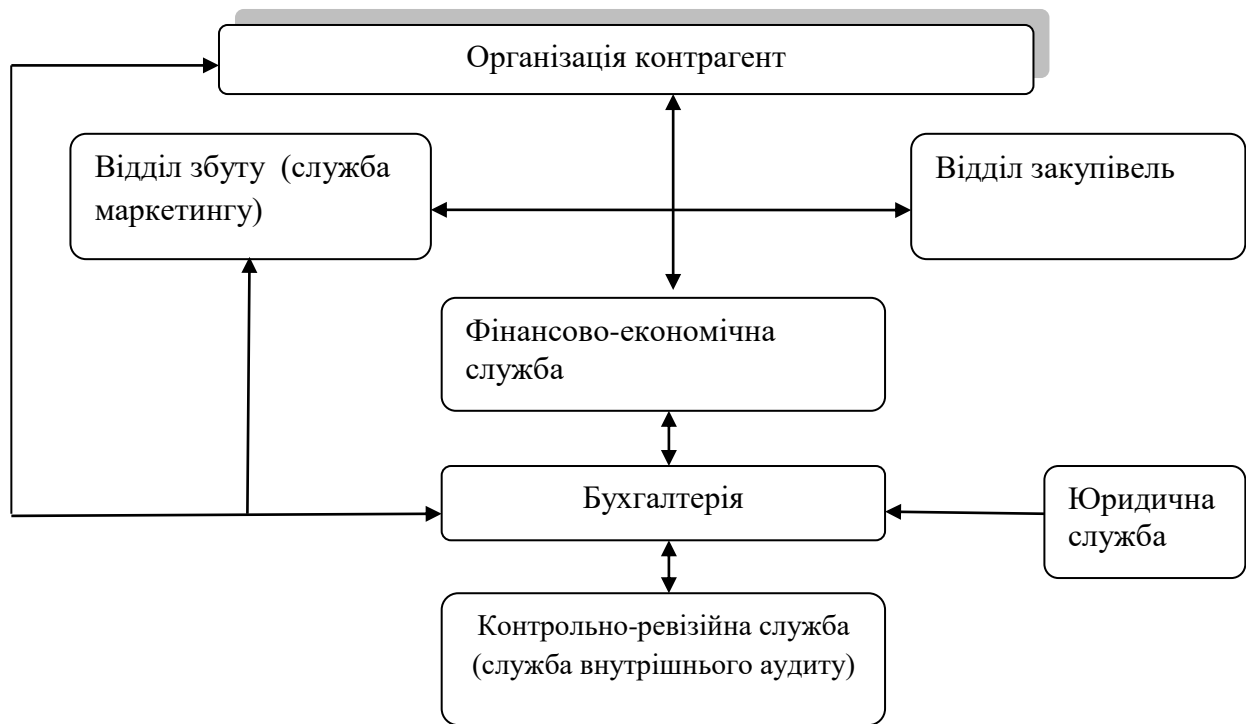

Рис. 3.4. Схема взаємодії суб'єктів контролю у процесі внутрішнього контролю дебіторської і кредиторської заборгованості організації

Таким чином, на практиці може знадобитися розробка детального регламенту, що детально описує весь процес управління дебіторською та кредиторською заборгованістю і містить інформацію про права та обов'язки співробітників, залучених в цей процес. Зокрема такий регламент повинен містити рекомендації та вимоги щодо таких компонентів, як:

- порядок формування платіжного балансу торгової організації;
- порядок встановлення надійності та платоспроможності потенційного контрагента на етапі укладання договору;
- персональна відповідальність посадових осіб, що ініціювали укладення договору з «ненадійними» контрагентами, що спричинило виникнення простроченої або безнадійної для стягнення заборгованості;
- система мотивації персоналу організації, залученого в процес управління дебіторською та кредиторською заборгованістю;
- порядок створення резервів по сумнівним боргах;
- система знижок, що надаються;
- порядок проведення інвентаризації майна та зобов'язань;

- порядок проведення звіряння взаєморозрахунків з контрагентами;
- порядок формування щомісячної і поточної звітності для керівництва компанії.

Взаємодія облікових та фінансових процедур здійснюється в організаціях торгівлі за допомогою бухгалтерського обліку, який являє собою дані, необхідні для складання звітності та прийняття управлінських рішень, а також для потреб зовнішніх користувачів.

Взаємодія облікових та фінансових процедур здійснюється в організаціях торгівлі за допомогою бухгалтерського обліку, який являє собою дані, необхідні для складання звітності та прийняття управлінських рішень, а також для потреб зовнішніх користувачів.

Дані бухгалтерського обліку описують безперервно мінливі ситуації, в яких знаходиться підприємство. Кожна така ситуація, як сформована, так і бажана, представляє складне переплетення юридичних і економічних відносин, а оскільки бухгалтерський облік виконує юридичні і економічні функції, то і на підставі його інформації прийняті рішення повинні забезпечувати реалізацію обох названих функцій. Такий підхід до бухгалтерського обліку переносить центр ваги з опису вже здійснених процесів, з аналізу причин, що лежать в їх глибині, на опис майбутніх і очікуваних господарських ситуацій.

Маючи інформацію про склад і структуру майна та зобов'язань у динаміці, керівництво завжди буде мати уявлення, як функціонує торгова організація, яке її фінансове становище, чи можливо вчасно розрахуватися по своїх боргах, чи існує загроза банкрутства. Таким чином, бухгалтерський облік заборгованості є важливим елементом системи управління.

Оскільки інформація за даними бухгалтерського обліку повинна сприяти прийняттю ефективних та обґрунтованих управлінських рішень, необхідно забезпечити її формування таким чином, щоб без додаткових змін і коригувань вона могла застосовуватися в аналітичних цілях. Крім того, для ефективного управління необхідний режим оперативності, а також відображення і отримання інформації в режимі поточного часу.

Оперативність інформації — одне з найважливіших умов організації правильного обліку, аналізу та контролю на всіх підприємствах різних форм власності.

Діюча в даний час система бухгалтерського обліку в частині формування інформації про дебіторську та кредиторську заборгованість в підприємствах торгівлі, вимагає вдосконалення. Зокрема було виявлено, що:

- відомості про дебіторську та кредиторську заборгованість у бухгалтерській (фінансовій) звітності не досить інформативні;
- відсутня оперативна звітність;
- оцінка заборгованості в балансі не завжди реальна;
- відсутня практика створення резервів по сумнівних боргах, що в світлі переходу на МСФЗ є певною проблемою.

У цьому контексті внутрішній аудит виступає як інструмент підвищення ефективності системи внутрішнього контролю. Для його дієвості доцільно використовувати форми оперативної звітності (рис.3.5) з метою відображення дебіторської і кредиторської заборгованості, які необхідні для підвищення обґрунтованості тактичних і стратегічних управлінських рішень і контролю розрахунків з контрагентами.

Рис. 3.5. Форми оперативної звітності необхідні для вдосконалення системи внутрішнього контролю

На нашу думку, для зручності отримання оперативних даних в розрізі контрагентів щодо дати виникнення, суми, вірогідності погашення заборгованості необхідно розшифровувати дебіторську і кредиторську заборгованість в електронних таблицях, у зв'язку з чим доцільно передбачити автоматичне створення такого звіту в обліковій програмі компанії.

Такий звіт можна вбудувати у будь-яку облікову систему з перенесенням у формат електронних таблиць Microsoft Excel (якщо в компанії немає програми, що дозволяє автоматично створювати необхідні розшифровки). З використанням можливостей електронних таблиць дуже зручно проводити оперативний аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості. Для проведення необхідних розрахунків можна задати необхідні формули, а також отримані в результаті обчислень дані можна побачити в наочній формі у вигляді графіків, діаграм і тому подібне.

Розроблені на підприємстві форми звіту дозволять не лише виявити контрагентів, відносно яких необхідно посилити якість ведення претензійної роботи, але і стати основою для контролю правильності розрахунку резерву сумнівних боргів. З метою виключення вірогідності помилки ці форми документів можуть бути заповнені автоматично за даними робочих документів по внутрішньому контролю дебіторської та кредиторської заборгованості.

Отже, правильно організований внутрішній контроль за своєчасністю, повнотою й юридичною обґрунтованістю розрахунків з дебіторами та кредиторами – запорука успішного розвитку, стабільності та стійкості вітчизняних підприємств в умовах сучасного бізнес-середовища.

3.3. Сутність аудиту розрахунків за товарними операціями та основні аспекти його організації

В умовах ринку господарюючі суб'єкти вступають в договірні відносини щодо використання майна, грошових коштів, здійснення комерційних операцій та інвестицій. Раціональна організація контролю за станом розрахунків за товарними операціями сприяє зміцненню

договірної і розрахункової дисципліни, виконанню зобов'язань з постачання продукції в заданому асортименті і якості, підвищенню відповідальності за дотримання платіжної дисципліни, скороченню дебіторської і кредиторської заборгованості, прискоренню оборотності оборотних коштів, отже, поліпшенню фінансового стану підприємства, а також дозволить приймати скоординовані й ефективні управлінські рішення.

Актуальність раціональної організації аудиту обумовлена тим, що інформаційне забезпечення в задоволенні потреб користувачів для прийняття правильних рішень ще не досягло належного рівня. При цьому під інформаційним забезпеченням ми розуміємо систему даних про господарюючий суб'єкт, що включає в себе вихідну і результатну інформацію. Результатна інформація виходить внаслідок обробки даних з метою прийняття управлінських рішень. Результатна інформація внутрішнього аудиту повинна забезпечити виконання двох основних функцій:

- подавати своєчасну інформацію про хід господарських процесів, операцій;
- одержувати вихідну інформацію (звітну) про стан суб'єкта, виражений у показниках його діяльності.

Кількість і якість доступної інформації і є основним критерієм, необхідним для обґрунтованого вибору і прийняття конкретного управлінського рішення. Найважливішою частиною інформаційного простору виступають система внутрішнього контролю (СВК) і внутрішній аудит.

З погляду системного підходу в кожній організації відбувається постійний кругообіг інформаційних потоків. Управління будь-якою системою здійснюється на основі інформації, що циркулює в системі, яка надходить на її «вході» і та, яка виходить з неї (рис. 3.6). В процесі обробки вхідної інформації, її систематизації, інтерпретації в залежності від цілей користувачів було виділено п'ять етапів.

Рис. 3.6 Процес генерації інформаційних ресурсів на підприємстві при аудиті розрахунків за товарними операціями

В економічній літературі дотепер немає точного визначення процесів внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. На думку англійського фахівця Р.Доджа, внутрішній аудит являє собою процес, підлеглий внутрішньому контролю. «Внутрішній аудит є складовою частиною внутрішнього контролю; здійснюється за рішенням органів управління фірми для цілей контролю й аналізу господарської діяльності» [1, с. 87]. На думку багатьох вітчизняних економістів, сьогодні існують реальні передумови для створення в організаціях органів внутрішнього аудиту (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Передумови формування служби внутрішнього аудиту [57].

Передумови необхідності	Організаційні передумови
Наявність законодавчо регламентованої контрольної функції вищих ланок стосовно нижчих	Відсутність реально існуючого регламентованого органу внутрішнього контролю на будь-якому рівні організаційної структури
Наявність багаторівневої управлінської, організаційної структури підприємства	Наявність законодавчих передумов для створення органу внутрішнього контролю
Ріст обсягів діяльності і диверсифікованість її видів	Існування традицій функціонування відомчого контролю
Здійснення регламентації взаємодії і взаємозв'язки між відомчими контрольними органами різних рівнів	Реальне функціонування різних органів контролю, що виконують визначені функції внутрішнього контролю в системі по вертикальній і горизонтальній складових
Відсутність єдиної концепції організації внутрішнього контролю	Реальне функціонування різних структурних і функціональних підрозділів, що виконують функції, властиві внутрішньому аудиту
Потреба в професійному консалтингу	

При дослідженні питань, що стосуються системи внутрішнього контролю останнім часом функції внутрішнього аудиту на підприємствах приділяється усе більше уваги як у світі, так і в Україні зокрема. Це зв'язано з тим, що українські компанії стають усе більше втягнутими в загальносвітові інтеграційні й економічні процеси, а також економічні інститути.

Їхня діяльність повинна відповідати світовим вимогам і стандартам. Зокрема, найбільш істотні стандарти містяться в Sarbanex-

Oxley Act, а також COSO Report і Turnbull Report. У відповідності зі ст. 906 Sarbanes-Oxley Act, компанії, що бажають розмістити свої акції чи взяти кредит на міжнародних ринках, повинні створити відповідну систему внутрішнього контролю. Функції такої системи можуть виконувати служби внутрішнього аудиту.

Рішення про те, чи необхідний у компанії внутрішній аудит, приймають власники і керівництво компанії. Рішення це визначається багатьма факторами, до яких відносяться: поділ функцій володіння і управління бізнесом, розміри і структурна розгалуженість компанії, географічний розкид її активів, рівень ризиків, властивих діяльності компанії. Звичайно, необхідність внутрішнього аудиту для компанії повинна диктуватися економічною доцільністю. Для невеликих підприємств функція внутрішнього аудиту, імовірно, не обов'язкова. Однак з ростом розмірів компанії й ускладненням процесів управління у власників-менеджерів може скластися ілюзія, що, незважаючи на всі зміни, діяльність компанії знаходиться під контролем, коли насправді керівництво вже не в змозі контролювати ситуацію у всій повноті. Тоді внутрішній аудит виявляється корисним.

На підприємствах торгівлі склалася в даний час досить парадоксальна ситуація. З одного боку, можна констатувати наявність підвищеного інтересу до даної економічної категорії, з іншого боку, однозначного визначення СВК керівники даних підприємств дати не можуть. Можна визначити поняття СВК як сукупність організаційної структури управління, мір, методик і процедур, прийнятих і постійно здійснюваних керівництвом, виконавчими і контрольними органами, посадовими особами й іншими співробітниками компанії, спрямованих на:

- удосконалення діяльності компанії й органів її управління;
- забезпечення результативності й ефективності фінансово-господарської діяльності компанії;
- збереження активів;
- запобігання внутрішнім і зовнішнім ризикам;
- забезпечення надійності і вірогідності усіх видів звітності суспільства;
- дотримання вимог законодавства, внутрішніх документів і

регламентів суспільства.

Надійна СВК є ключовим елементом корпоративного управління компанією, що дозволяє менеджменту приймати адекватні рішення для: удосконалювання організації бізнесу; оперативного виявлення, запобігання й обмеження операційних, фінансових і інших видів ризиків; забезпечення розумної впевненості в досягненні стратегічних цілей компанії.

У процесі підготовки монографії, було проведене опитування на 20 торгових підприємствах м. Харкова про наявність у їх структурі служби контролю. За результатами опитування було виявлено, що служба внутрішнього контролю (контрольно-ревізійний відділ) існує на п'ятих підприємствах (25%), служба внутрішнього аудиту – на двох підприємствах (10%), внутрішні ревізори на 3 (15%), аудиторів на одному підприємстві (5%).

Оскільки побудова системи внутрішнього контролю є процесом трудомістким і тривалим, наявність у компанії окремого контрольно-ревізійного підрозділу (контрольно-ревізійної служби) є об'єктивною необхідністю на визначеному етапі. Даний підрозділ здобуває особливу значимість, якщо в керівництві компанії немає можливості чи бажання будувати ефективну систему контролю і створювати високорозвинену корпоративну культуру. В даному випадку контрольно-ревізійний підрозділ буде фокусуватися на виявленні помилок і зловживань, виконуючи роль корпоративного поліцейського в «чистому вигляді». Але варто пам'ятати, що ревізійна діяльність за своєю суттю спрямована на ретроспективу, тобто на події, що вже відбулися і їхні наслідки. Внутрішній аудит орієнтований на перспективу, тобто на аналіз майбутніх подій, що можуть несприятливим чином позначитися на діяльності окремих підрозділів чи компанії в цілому.

При цьому керівництво багатьох підприємств сьогодні хотіло б мати у своїй структурі службу внутрішнього аудиту (СВА). Внутрішній аудит, будучи одним з незамінних інструментів при організації управління і контролю, являє собою найбільш розвинуту форму внутрішнього контролю в компанії.

Схема взаємодії керівництва, СВА і менеджменту компанії в рамках організації СВК представлена на рис. 3.7

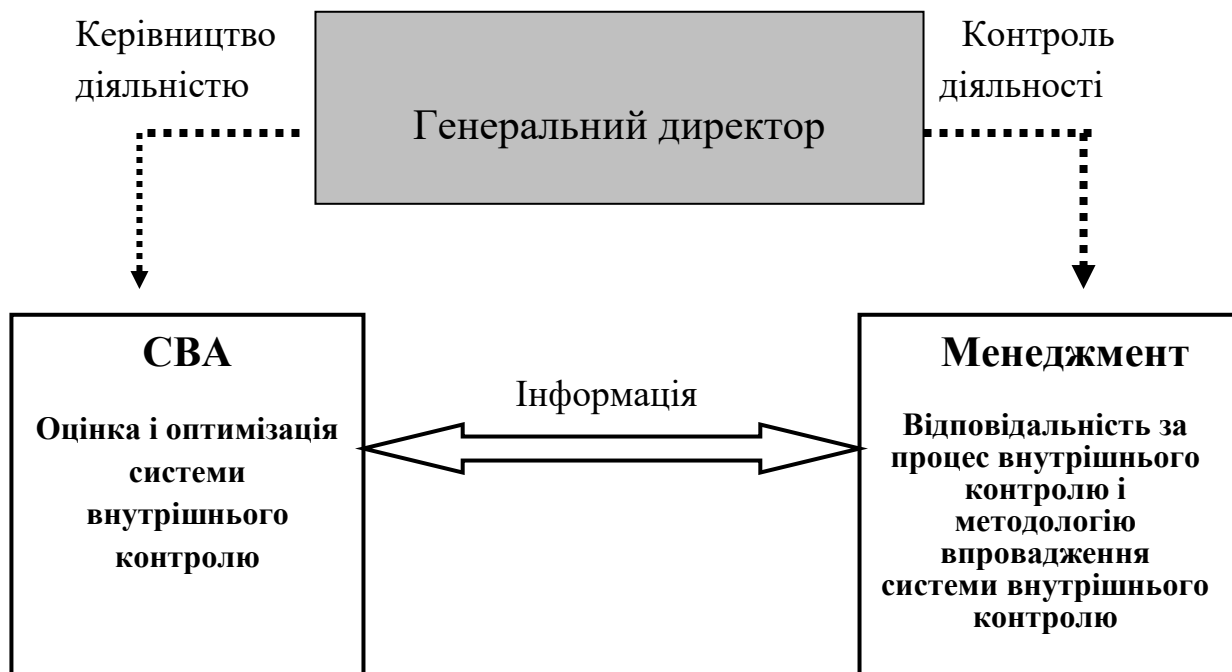

Рис. 3.7 Схеми взаємодії СВА і менеджменту

В організаційно-правовому контексті внутрішній аудит є ексклюзивним для кожного суб'єкта господарювання, з урахуванням специфіки його фінансово-господарської діяльності. В економічній літературі розглядаються наступні форми його організації:

- створення власної служби внутрішнього аудиту;
- аутсорсинг;
- ко-сорсинг.

Створення власної служби внутрішнього аудиту припускає, що співробітники компанії добре знайомі з її внутрішньою структурою і галузевими особливостями бізнесу. Коли аудиторські завдання виконують штатні співробітники, то отримані навички і досвід залишаються усередині компанії. Але, організація даної форми вимагає досить великих фінансових вкладень і тому може успішно функціонувати у великих компаніях.

На більшості підприємств немає практичного досвіду створення служб внутрішнього аудиту. Але на деяких підприємствах функціонують контрольно-ревізійні відділи. Саме на таких підприємства зазначена форма організації може бути застосована. На нашу думку, ці підприємства є найбільш підготовленими до створення

СВА тому, що вони мають високий фаховий рівень працівників управління, потужні зв'язки між окремими службами, розвинену систему бухгалтерського обліку, високий рівень комп'ютеризації.

Слід зазначити, щоб користуватися перевагами, що дає компанії ефективний внутрішній аудит, не обов'язково створювати окрему службу. Ним з успіхом може займатися зовнішній консультант чи спеціалізована компанія (крім випадків, коли служба внутрішнього аудиту в компанії обов'язкова за законодавством) – це так названий аутсорсинг (чи ко-сорсинг) функції. І в аутсорсинга, і в ко-сорсинга є свої переваги і недоліки.

Аутсорсинг (від англ. outsourcing - виконання усіх чи частини функцій по керуванню організацією сторонніми фахівцями) припускає передачу чи цілком частково функцій внутрішнього аудиту спеціалізованої компанії чи зовнішньому консультанту. Застосування даної форми доцільно на середніх і невеликих підприємствах.

Сутність ко-сорсинга полягає в тому, що органи внутрішнього аудиту створюються в рамках компанії, але в деяких випадках залучаються експерти спеціалізованої компанії чи зовнішні консультанти.

Таким чином, на наш погляд, доцільно на кожному підприємстві запровадити систему внутрішнього аудиту з тим, щоб за цю роботу відповідали конкретні особи. В той же час, вважаємо недоцільним створювати службу внутрішнього аудиту на невеликих підприємствах, оскільки вона потребує великих затрат, а більш раціональним є використання централізованої форми організації аудиту (рис.3.8.).

Створюючи відділ внутрішнього аудиту, керівництво компанії повинно із самого початку визначити ступінь його незалежності. Згідно зі Стандартами внутрішнього аудиту незалежність внутрішнього аудитора – це можливість вільно й об'єктивно виконувати покладені на нього обов'язки і неупереджено виражати свою думку.

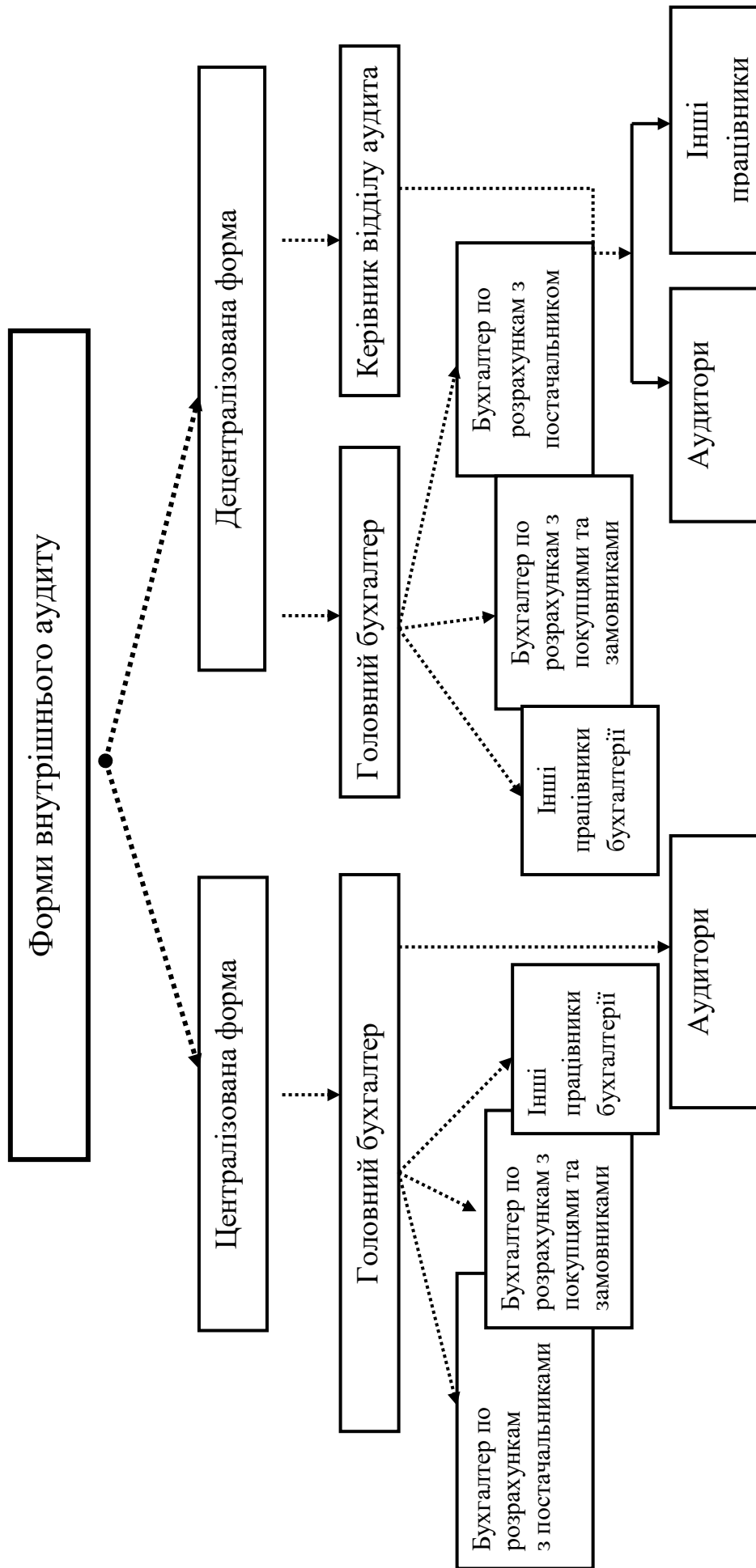

Рис. 3.8. Форми організації внутрішнього аудиту торгових підприємств в залежності від розподілу праці співробітників

За результатами опитування на торговельних підприємствах м. Харкова 18% керівного складу підприємств вважає найкращим функціональне підпорядкування керівника СВА раді директорів компанії. У цьому випадку досягається високий рівень незалежності внутрішніх аудиторів від виконавчого керівництва, що дозволяє, за інших рівних умов, максимально використовувати потенціал СВА. Генеральному директору – 34 %; фінансовому директору – 46%. Не визначились з відповіддю – 2%. Питання підпорядкованості керівника служби внутрішнього аудиту як способу забезпечення незалежності внутрішнього аудиту є одним з найбільш дискусійних у практиці діяльності внутрішніх аудиторів.

Незалежно від ступеня самостійності та об'єктивності внутрішнього аудиту він не може досягнути такого ступеня незалежності, якого вимагають від зовнішнього аудитора при висловленні ним думки щодо фінансових звітів.

Говорячи про структуру і чисельність служби внутрішнього аудиту, варто відмітити, що не існує єдиної («шаблонової») організації служби. У кожному конкретному випадку структура і чисельність СВА визначаються індивідуально, на основі різних факторів. Перший з них – це мета і задачі, що ставить перед внутрішнім аудитом керівництво компанії. Другий фактор – зрілість контрольного середовища в компанії.

Кожне підприємство визначає критерії ефективності діяльності СВА самостійно. Склад і цільові значення показників встановлює начальник СВА за узгодженням з керівництвом. Керівник СВА може оцінювати діяльність очолюваної служби за великою кількістю показників. До показників ефективності діяльності внутрішнього аудиту розрахунків з дебіторами та кредиторами за товарними операціями ми пропонуємо відносити:

- виконання затвердженого плану аудиту;
 - кількість виявлених значних ризиків;
 - відсоток прийнятих і виконаних менеджментом аудиторських рекомендацій;
 - економічний ефект від упровадження рекомендацій;
 - кількість повторних аудиторських рекомендацій;
- задоволеність результатами аудиту.

З метою функціонування системи внутрішнього аудиту як інформаційно прозорої системи підприємствам запропоновано Типове Положення про відділ внутрішнього аудиту (Додаток Ф) та Посадова інструкція внутрішнього аудитора (Додаток Ф.1). Задачі, що повинна виконувати СВА, визначають функції працівників цієї служби і їхній професійний склад (табл. 3.4).

У результаті аналізу і зіставлення різних точок зору щодо предмета, цілей і задач внутрішнього аудиту дебіторської і кредиторської заборгованості, сформульовано, що метою аудиту розрахунків з постачальниками і покупцями, дебіторської і кредиторської заборгованості є оцінка надійності й ефективності існуючої системи внутрішнього контролю операцій за розрахунками та допомога підприємству у формулюванні рекомендацій і визначенню заходів для ліквідації заборгованості як засобу поліпшення не тільки розрахункових операцій, але і фінансового положення підприємства. Згідно з метою в роботі запропоновані наступні задачі аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами за товарними операціями (рис. 3.9).

Таблиця 3.4

Основні задачі служби внутрішнього аудиту торговельного підприємства

№ з\п	Задача	Характеристика
1	<i>Здійснення періодичного контролю за фінансово-господарською діяльністю організації, що перевіряються</i>	Виконуючи цю задачу, внутрішній аудитор вивчає систему бухгалтерського обліку і контролю, дає оцінку ефективності її функціонування, використовуючи різні прийоми (вибірку, сканування і т.п.). Аудитор перевіряє юридичну обґрунтованість операції й оптимальність оподаткування, дає оцінку істотності знайдених помилок.
2	<i>Проведення фінансово-економічного аналізу діяльності організації і розробка її фінансової стратегії</i>	При виконанні другої задачі аудитор проводить експрес-аналіз фінансово-господарської діяльності організації, оцінює її платоспроможність і фінансову стійкість, дає рекомендації зі стратегії фінансово-господарської діяльності.
3	<i>Оцінка надійності й ефективності СВК у компанії, а також</i>	При загальному знайомстві з системою внутрішнього контролю організації, яке здійснюється на етапі попереднього планування

	<i>надання консультативної підтримки менеджменту компанії на етапі розробки систем і процедур СВА</i>	аудиту, аудиторська організація повинна зрозуміти специфіку і масштаби діяльності підприємства, стан системи бухгалтерського обліку і контрольного середовища. За результатами цієї роботи рекомендується підготувати опис системи внутрішнього контролю, скласти необхідні схеми і діаграми.
4	<i>Оцінка системи управління ризиками</i>	

Різноманіття форм розрахунків, передбачених законодавством, перетворює аудит розрахунків з постачальниками і покупцями в процес, що вимагає знання цивільного законодавства, правил ведення бухгалтерського і податкового обліку, уміння оцінити й описати систему взаємодії клієнта з контрагентами.

У своїй книзі Ф. Л. Дефліз, Г. Р. Дженік, В. М. О'рейлі, М. Б. Хірш мету аудиту дебіторської і кредиторської заборгованості класифікують за декількома ознаками [64, с.339-340 і с.301-302]: повнота, точність, існування (наявність), обмеження облікового періоду повнота дотримання термінів, оцінка, права і зобов'язання, надання і відображення (табл 3.5).

В економічній літературі ведуться дискусії з приводу кількості, назви, ознак етапів аудиторської перевірки [58, с. 136; 59, с. 186; 28, с.47]. Процес організації проведення внутрішньої аудиторської перевірки розрахунків за товарними операціями ми пропонуємо проводити по логічно взаємозалежних п'яти етапах (стадіях процесу): підготовчий, організаційний, плановий, методичний та результативний (рис. 3. 10). Такий поділ аудиторської перевірки на етапи є дещо умовний, оскільки кожний аудитор формує власне бачення етапів аудиту в залежності від специфіки об'єкта перевірки. Аудиторська перевірка проводиться по логічно взаємозалежних етапах (стадіях процесу). Строгого розмежування в просторі і в часі цих етапів, не існує, тому що корекція і коригувальні дії виконуються в ході перевірки аж до підготовки, аудиторського висновку. Тому дозвіл на перехід до наступного стадії процесу здійснює керівник перевірки, у відповідності з його професійним судженням про виконання плану і досягнення цілей аудиту.

МЕТА

Метою аудиту розрахунків з постачальниками і покупцями, дебіторської і кредиторської заборгованості є оцінка надійності й ефективності існуючої системи внутрішнього контролю розрахункових операцій та допомога підприємству у формуванні рекомендацій і визначенню заходів для ліквідації заборгованості як засобу поліпшення не тільки розрахункових операцій, але і фінансового положення підприємства

Внутрішній аудит розрахунків за товарними операціями

ЗАВДАННЯ

• перевірка стану обліку і контролю за зовнішніми розрахунковими операціями. При виконанні даної задачі необхідно: перевірити наявність і провести аналіз матеріалів інвентаризації заборгованості по зовнішніх розрахункових операціях з постачальниками і покупцями; перевірити документальну обґрунтованість і законність утворення дебіторської і кредиторської заборгованості, реальність, її погашення; виявити сумнівні розрахунки і незагребувану заборгованість, відповідність показників бухгалтерської звітності даним синтетичного й аналітичного обліку;

• перевірка списання заборгованості, з минулим терміном позову;

• перевірка повноти і правильності розрахунків з постачальниками і підприємцями.

Передбачає перевірку наявності і правильності оформлення договорів і первинних документів по розрахунках за отримані цінності (роботи, послуги); відповідності даних первинних документів договорам і обліковим регістрам; повноти і правильності відображення розрахунків з постачальниками і підприємцями на рахунках в облікових регістрах; своєчасності розрахунків і реальності заборгованості, що числиться; дотримання порядку списання кредиторської заборгованості по розрахунках з постачальниками і підприємцями;

• встановлення реальності дебіторської і кредиторської заборгованості;

• перевірка повноти і правильності обліку розрахунків з покупцями і замовниками.

При вирішенні даної задачі необхідно розглянути наступні питання: наявність і правильність оформлення договорів і первинних документів за реалізованими покупцями цінності, роботи, послуги; відповідність даних первинних документів договорам, обліковим регістрам; повнота і правильність відображення розрахунків з покупцями і замовниками на рахунках в облікових регістрах; обґрунтованість і правильність відображення отриманих авансів; своєчасність розрахунків; забезпеченість і реальність заборгованості покупців, що числиться, і замовників; перевірка дотримання порядку списання дебіторської заборгованості покупців і замовників;

• перевірка наявності простроченої дебіторської і кредиторської заборгованості;

• перевірка обліку розрахунків по претензіях

Передбачає перевірку обґрунтованості, своєчасності і правильності оформлення документів по претензіях, повноту і правильність відображення в обліку претензій, а також реальність заборгованості по претензіях;

• встановлення дебіторської і кредиторської заборгованості, з якої минув термін позову;

• перевірка правильності й обґрунтованості списання заборгованості підприємства;

• узагальнення результатів аудита зовнішніх розрахункових операцій.

Передбачає проведення оцінки впливу стану розрахунків на платоспроможність організації і визначення значимості виявлених помилок і оцінка їхнього впливу на вірогідність звітності.

Рис. 3.9. Мета і завдання аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами за товарними операціями

Таблиця 3.5

Ознаки аудиту дебіторської і кредиторської заборгованості

№	Ознака	Характеристика
1	<i>Повнота</i>	а) рахунки, які підлягають оплаті, і рахунки дебіторів представляють усі суми, що винне підприємство по закупівлі товарів і послуг і всі суми заборгованості на користь підприємства на основі торгових операцій на дату балансу; б) усі товари чи послуги, що були продані, за звітний період, за винятком повернень, відображених у фінансових звітах; в) доходи, отримані авансом, відображають усі суми, що отримані до відправлення товару
2	<i>Точність</i>	а) торгові угоди, засновані на правильних цінах і кількості, точно підраховані і розподілені в Головній книзі й у ресконтро-реєстрі рахунків, які підлягають оплаті; б) рахунки-фактури правильно, підраховані і занесені в ресконтро-реєстр рахунків, які підлягають оплаті; в) дані ресконтро дебіторів і кредиторів, математично правильні і узгоджені з Головною книгою; г) доходи, отримані авансом, відображають точну суму за товари чи послуги, що будуть надані в майбутньому, і занесені у відповідні облікові реєстри
3	<i>Наявність</i>	а) зареєстровані рахунки кредиторів і дебіторів відображають суму заборгованості, на дату складання балансу; б) предмет зареєстрованих закупівельних угод - товари чи послуги, дійсно отримані за фінансовий рік; в) зареєстровані торгові операції відображають фактично відвантажений товар, фактично наданий за фінансовий період; г) доходи, отримані авансом, відображають суми, отримані компанією за майбутні торгові операції
4	<i>Обмеження облікового періоду</i>	а) закупівельні угоди, рахунки, що підлягають оплаті, повернення товару, зареєстровані за відповідний період; б) торгові операції, грошові надходження, повернення товару і скарги реєструються в належний час
5	<i>Оцінка</i>	а) рахунки, що підлягають оплаті відображають усі суми, що заборгувало підприємство; б) зафіксовані усі витрати і збитки за звітний період, включаючи нереалізовані втрати (збитки) через невігідні зобов'язання по закупівлях; в) рахунки дебіторів оцінюються за чистої реалізаційної вартості; г) доходи визнаються тільки у випадку дотримання відповідних умов обліку і критеріїв оцінки
6	<i>Права і зобов'язання</i>	а) рахунки, що підлягають оплаті є юридичними зобов'язаннями підприємства на дату складання балансу; б) рахунки дебіторів є законним правом компанії на дату балансу (тобто продані чи представлені через посередників рахунки покупців виключаються з залишку дебіторської заборгованості); в) доходи, отримані авансом, відображають суми, за які компанія зобов'язана в майбутньому відправити товар чи надати послуги
7	<i>Надання і відображення</i>	а) рахунки, що підлягають оплаті, правильно описані і класифіковані у фінансових звітах; б) правильно відображена можливість збитків відповідно до зобов'язань по закупівлях; в) рахунки дебіторів, торгові операції і відповідні рахунки належним образом описуються і класифікуються у фінансових звітах; г) належним чином представлені рахунки дебіторів, по яких дане забезпечення

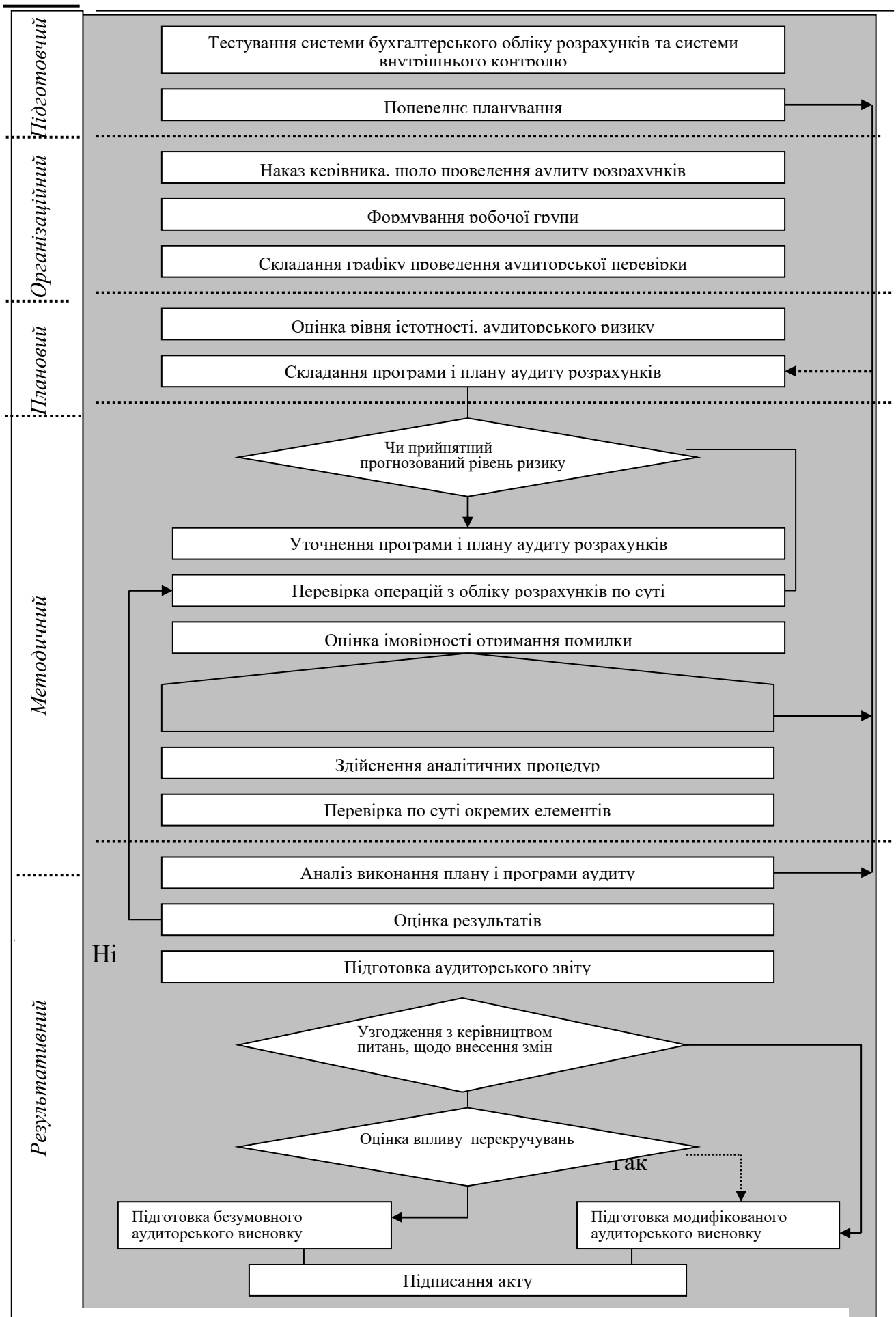

Рис. 3.10. Логіка процесу аудиту розрахунків за товарними операціями

Найбільш важливим етапом у проведенні внутрішнього аудиту є планування. Планування аудиту припускає визначення його стратегії і тактики, складання загального плану аудиторської перевірки і побудова програми.

При плануванні аудиту дебіторської заборгованості і кредиторської заборгованості повинні враховуватися фактори, що можуть викликати істотні перекичування відповідних статей бухгалтерської звітності. На основі аналізу того, яке значення рівня істотності приймає аудитор для перевірки і які особливості залишків і оборотів по рахунках розрахунків, аудитор зобов'язаний вирішити, які статті обліку він буде вивчати особливо уважно й у яких випадках буде застосовувати аудиторську вибірку чи аналітичні процедури для того, щоб знизити загальний аудиторський ризик до прийняттого рівня.

У розвиток загального плану аудиту дебіторської і кредиторської заборгованості, що містить загальні рекомендації, програма повинна містити докладні вказівки, що і як треба перевіряти: які документи розглядати, на що звертати увагу, які показники зіставляти, на виявлення яких порушень спрямовані перевірка і т.д. Програма аудиту може одночасно служити як засобом контролю, так і засобом перевірки належного виконання роботи.

З метою ефективного та вчасного проведення аудиторської перевірки розрахунків з дебіторами і кредиторами за товарними операціями була розроблена і документально оформлена програма аудиту (Додаток X) та План внутрішнього аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами (Додаток Ц).

Головному аудитору необхідно одержати в службі внутрішнього аудиту всі зазначені в плані документи, відповідно до яких повинна проводитися перевірка, а також документи, що відносяться до об'єкта перевірки, зробити необхідні призначення в групі і скласти графік аудиторської перевірки, підготувати опитувальний лист, забезпечити аудиторів робочими матеріалами - контрольними запитальниками, журналами аудитора, бланками протоколів невідповідності і т.п.

Опитувальний лист - анкета, з переліком питань для співробітників, які займаються питаннями, що плануються для перевірки. Така анкета (опитувальний лист) була складена для проведення аудиту розрахунків з постачальниками (Додаток Ш).

Відповіді були використані для попередньої оцінки об'єкта аудиту. Питання опитувального листа повинні будуватися на основі критеріїв аудиторської перевірки й охоплювати найбільш істотні їхні частини, формулюватися лаконічно, недвозначно, у визначеній послідовності, передбачати однозначна відповідь. Це дозволяє виявити найбільш слабкі місця в системі обліку розрахунків і визначити подальший напрямок перевірки. В основному перевіряють роботи, що зовсім не піддавалися контролю або мало контролювалися бухгалтерією чи іншою внутрішньою службою підприємства.

На основі опитувального листа аудитор складає таблицю з переліком аудиторських процедур і можливих методів організації внутрішнього аудиту на підприємстві, наявність яких аудитор виявляє в ході опитування, а також отримати попередні дані, щодо оцінки надійності і ефективності СВК.

Оцінка надійності й ефективності СВК у цілому і її окремих елементах вимагає формування професійного судження аудитора. Складність такої оцінки визначається низкою факторів: по-перше, складною структурою самої СВК; по-друге, при тестуванні різні елементи СВК і її складові можуть одержати різну оцінку надійності й ефективності функціонування. Для узагальненої оцінки необхідно зіставити результати тестування різних елементів. У зв'язку з цим, у роботі запропоновано використовувати два підходи: якісної і кількісної оцінки. Перший підхід заснований на: використанні системи, якісних оцінок: низька; середня, висока. При цьому, спочатку оцінюється кожен елемент СВК, а потім аналізується загальний рівень надійності всієї чи системи її складових. Для цього необхідно зіставити частку отриманих оцінок по кожній групі (низька, середня, висока) у загальному числі отриманих оцінок. Для узагальнення й аналізу отриманих оцінок можна використовувати матрицю оцінок (табл.3.6).

У матриці приведений абстрактний приклад, що дозволяє прокоментувати, яким чином може формуватися професійне судження аудитора. За кожним елементом на підставі тестових питань, отримані визначені оцінки. У приведеному прикладі елемент 1 одержав оцінку надійності середню, тому що 86% з 7 оцінок (тобто переважна частина) оцінюються як середньонадійні. Елемент 2, навпаки, одержав високу оцінку надійності, тому що 66% складових з 6 одержали високу оцінку

надійності. Крім того, у цього елемента СВК відсутні складові, котрі оцінюються як низьконадійні.

Таблиця 3.6

Матриця оцінки загального стану системи, яка пройшла тестування

Елемент СВК	Матриця оцінки загального стану системи, що тестується			Співвідношення оцінок	Інтегральна оцінка елемента СВК
	низька	середня	висока		
Розрахунки з дебіторами	0	6	1	(0/6/1):7	середня
Розрахунки з кредиторами	0	2	4	(0/2/4):6	висока
Інші елементи (наприклад, аванси видані, аванси)	2	3	3	(2/3/3):8	середня
Всього	2	11	8	(2/22/8):21	середня

Таким чином, при формуванні професійного судження про надійність окремих елементів і системи в цілому, аудитор аналізує співвідношення отриманих оцінок у системі. У зв'язку з цим внутріфірмовим стандартом аудиту, можуть бути встановлені кількісні критерії, використовувані при формуванні професійного судження.

Другий підхід (кількісний) до оцінки надійності системи заснований на використанні бальної оцінки. Оцінка надійності системи припускає виконання наступних процедур:

- вибір шкали бальної оцінки і встановлення рівнів надійності по обраній шкалі;
- оцінка кожного елемента системи в балах по заданій шкалі;
- розрахунок інтегрального показника надійності системи.

Наприклад, може бути використана наступна дев'ятибальна шкала оцінок.

Бал	1	2	3	4	5	6	7	8	9'
Рівень надійності	Низький			Середній			Високий		

Загальна (інтегральна) оцінка надійності системи може бути визначена за наступною формулою:

$$K_{int} = \sum_{i,j} K_{i,j} \cdot B_{i,j} \cdot B_{max} \quad (3.1.)$$

K_{int} – інтегральний показник елементів чи системи внутрішнього контролю

$K_{i,j}$ — елемент системи внутрішнього контролю (питання тесту);

$B_{i,j}$ — бал, що оцінює надійність елемента системи внутрішнього контролю;

B_{max} - максимальний бал, яким може бути оцінена надійність елемента системи внутрішнього контролю.

Можна сформулювати дві умови застосування цих методів:

- по-перше, тестові питання повинні давати диференційовану оцінку надійності (ефективності);
- по-друге, надійність (ефективність) елементів СВК розглядається як величина зворотна ризику.

Таким чином, методика аудиту повинна формуватися на підставі принципів, що закладені в стандартах аудиту, послідовності етапів проведення аудиту і процедур, що визначають логічну послідовність робіт, що забезпечують досягнення цілей аудиту.

3.4. Методика аудиту розрахунків за товарними операціями та її удосконалення

Методика є складовою частиною методології, яка включає: принципи аудиту, аудиторські процедури, методику аудиту. Відповідно до чинного законодавства, аудитори мають право самостійно визначати форму, методи, процедури проведення аудиторських перевірок. Тому запропонована методика аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами за товарними операціями може носити тільки рекомендаційний характер.

Головна мета аудиту розрахунків - підтвердження повноти, права існування і вартісної оцінки сальдових залишків по рахунках розрахунків на кінець звітного періоду, формування думки про

вірогідність показників бухгалтерського обліку і звітності і про відповідність застосовуваної методики обліку нормативним документам, допомога підприємству у формулюванні рекомендацій і визначенню заходів для ліквідації заборгованості як засобу поліпшення не тільки розрахункових операцій, але і фінансового положення підприємства.

Аудит розрахунків є основним елементом перевірки практично для всіх суб'єктів господарювання. При дослідженні питань організації внутрішнього аудиту дебіторської і кредиторської заборгованості виявлено, що у теорії і практиці аудиту не представлена методика внутрішнього аудиту дебіторської і кредиторської заборгованості. Більш того, має місце просте запозичення методик аудиту, які використовують зовнішні аудитори, що, на наш погляд, не можна вважати доцільним у зв'язку з тим, що методика внутрішнього аудиту відрізняється від методики зовнішнього аудиту за наступними ознаками: цілям і задачам, програмі аудиторської перевірки, підпорядкованістю, документальному забезпеченню тощо.

Вважаємо, що не можна розділяти аудит розрахунків з постачальниками, покупцями й аудит дебіторської і кредиторської заборгованості, тому що перше являє собою обороти по рахунках бухгалтерського обліку, а друге - їхні сальдо.

Аудит розрахунків з постачальниками і покупцями і, як результат, аудит дебіторської і кредиторської заборгованості дозволяє не тільки дати оцінку ступеня диверсифікованості у відношенні постачань ресурсів і продажу продукції, виявити борги, по яких минув термін задоволення позову, а і виявити слабкі сторони системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю.

Різноманіття форм розрахунків, передбачених законодавством, перетворює аудит розрахунків з постачальниками і покупцями в процес, що вимагає знання цивільного законодавства, правил ведення бухгалтерського і податкового обліку, уміння оцінити й описати систему взаємодії клієнта з контрагентами. При виникненні будь-яких підозр про можливість порушень, що можуть привести до перекручувань у звітності, аудитор має розширити процедури підтвердження фактів діяльності.

Концептуальний підхід до організації і методики проведення

аудиту (аудиторської перевірки) повинен бути розроблений з урахуванням стратегії аудиту. Стратегія аудиторської перевірки повинна виходити зі змісту внутрішньофірмових стандартів. Узагальнена модель стратегії може бути покладена в основу формування загального плану і програми аудиту конкретної організації, а також використана при складанні робочих документів аудитора. В стратегії аудиту можна виділити три основні групи аспектів: організаційні, методичні й інформаційні.

Організаційні аспекти стратегії аудиторської перевірки пов'язані з: формуванням групи виконавців, розподілом обов'язків, встановленням термінів перевірки, що є важливим для її якісного проведення.

Методичні аспекти стратегії розкриваються в таких документах як: Загальний план і Програма перевірки.

На нашу думку, у структурі методичного забезпечення стратегії внутрішнього аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами повинні бути виділені наступні елементи: інформаційне забезпечення аудиту; предметні області перевірки; зміст і процедури перевірки предметних областей; зміст і форма представлення звіту аудитора за результатами перевірки. На рис. 3.11 представлено загальну модель стратегії для аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами за товарними операціями.

Вважаємо, що виділення в самостійний елемент стратегії інформаційного забезпечення аудиту важливо з погляду якості перевірки. Формуючи стратегію перевірки, аудиторі необхідно встановити, які нормативні і правові акти встановлюють вимоги, що регламентують діяльність економічного суб'єкта.

Центральне місце при розробці стратегії аудиту розрахунків за товарними операціями займає вибір предметних областей перевірки, об'єкта і методів аудиту. Термін «предметні області перевірки» не закріплено в стандартах аудиту, хоча він і використовується в спеціальній літературі з аудиту. Предметна область перевірки - це область (частина) фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта, що підлягає дослідженню (перевірці) відповідно до виконуваної аудиторської послуги, для якої сформульовані окремі (спеціальні) задачі перевірки, що впливають із загальної мети.

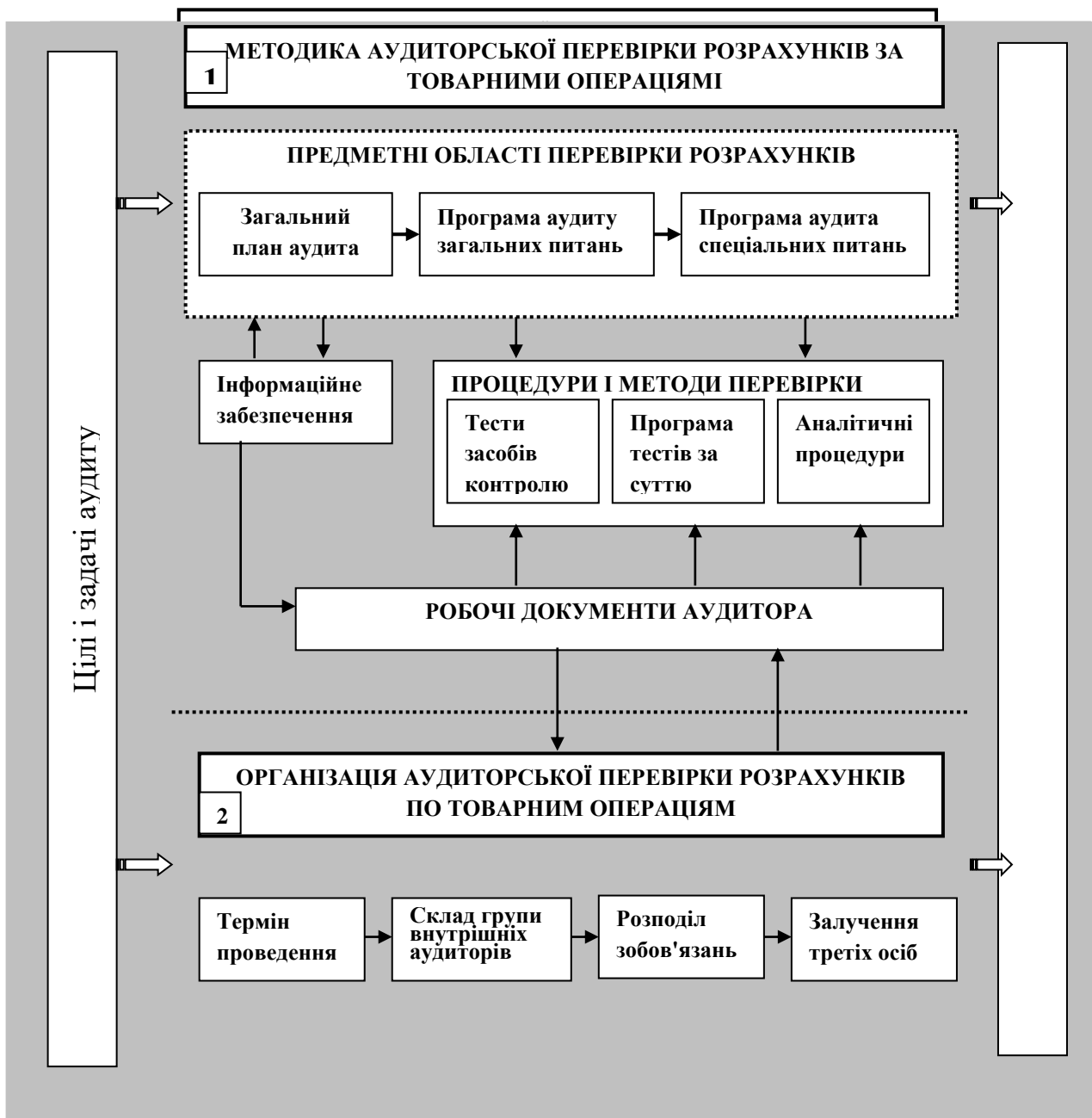

Рис. 3.11 Стратегія аудиторської перевірки розрахунків за товарними операціями

Об'єктом аудиту розрахунків виступають первинні і зведені документи бухгалтерського обліку, фінансової звітності й інші матеріали, які містять явища і дії, що мають відношення до виконання завдання.

Такий підхід дозволяє розглядати об'єкт аудиту в двох проекціях: з урахуванням його форми і виходячи з економічного змісту. Форма

відображає зовнішні ознаки об'єкта, а зміст - його внутрішні властивості.

Дослідження об'єкта аудиту розрахунків за товарними операціями повинно йти від форми до змісту, що дозволяє аудитору встановити зв'язки і розходження з іншими об'єктами і прийти до відповідного висновку. Результатом структурно-системного підходу до вивчення властивостей і ознак об'єктів аудиторської перевірки стала побудова їхньої класифікації. На нашу думку, виходячи зі ступеня значущості інформації, що міститься в об'єктах, вони можуть бути структуровані як основні, допоміжні і додаткові (рис. 3. 12).

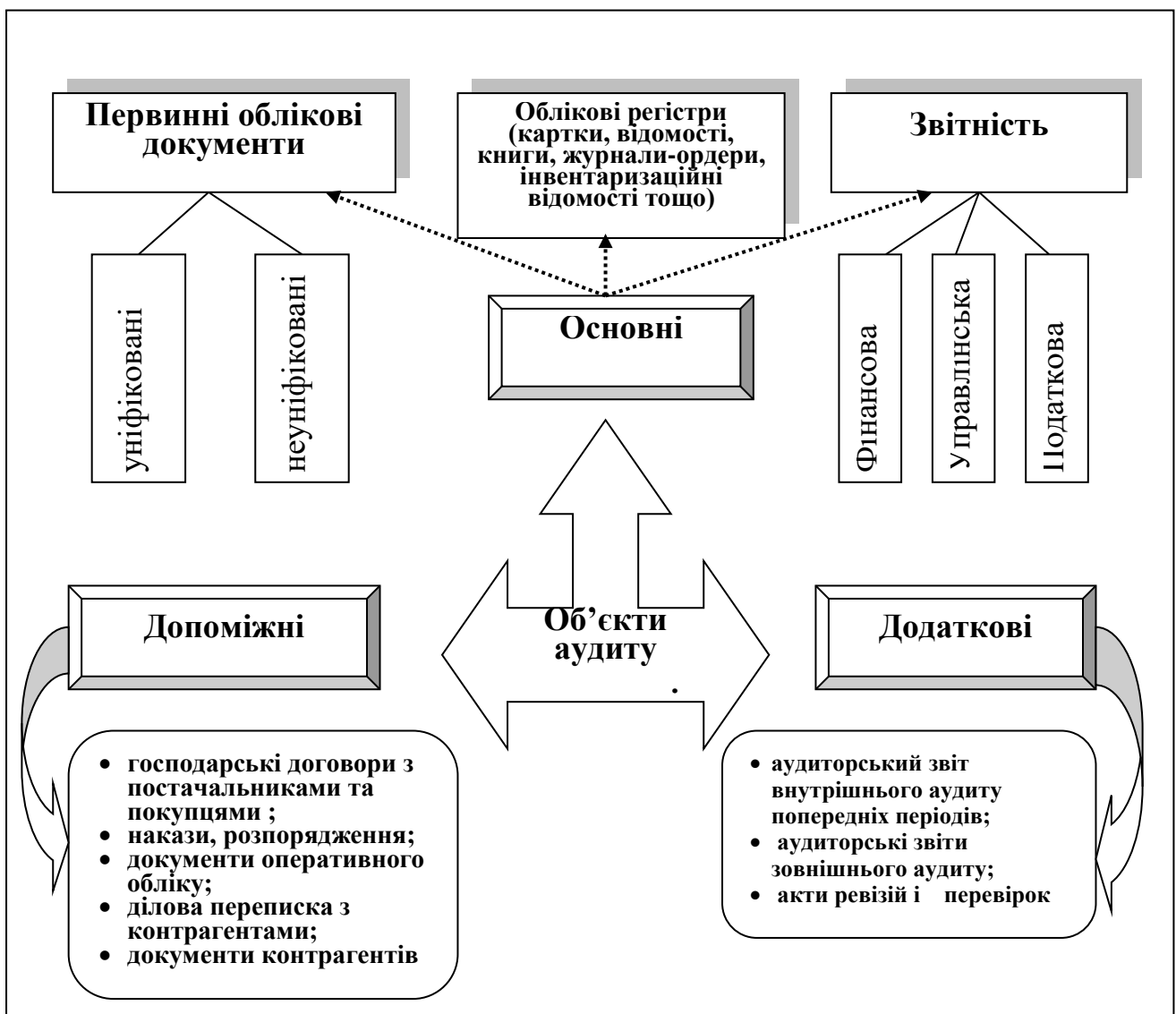

Рис. 3.12. Види об'єктів аудиту в залежності від ступеню значущості інформації

Предметна і детальна частини методики аудиту розрахункових операцій реалізується за допомогою різних аудиторських процедур, що містять у собі арифметичний контроль, прийоми документального аналізу, звіряння синтетичного й аналітичного обліку, відстеження облікових записів по кореспондуючих рахунках, тестування і підтвердження оборотів і сальдо по рахунках бухгалтерського обліку, аналітичні процедури. Кожна галузь науки використовувани прийоми і способи визначає як методи, а застосування методів в окремій галузі науки з чіткою послідовністю дій – як методику. І все-таки метод варто розуміти більш широко: він характеризує технологію наукового пізнання, будучи способом пізнавальної діяльності, її правилом і нормою.

Що стосується аудиту, то тут повинен використовуватися досить широкий арсенал різних методів. При цьому останні, будучи по суті суб'єктивними, можуть по-різному інтерпретуватися в залежності від цілей і задач, що ставляться в тій чи іншій ситуації перед аудитом.

За допомогою методів (способів, прийомів) не тільки пізнається об'єкт аудиту, але, що особливо важливо, упорядковується також процес його організації. На жаль, у даний час майже не проводяться спеціальні дослідження з питань методів аудиту, не говорячи вже про методи внутрішнього аудиту. Більш того, навіть у навчальній методичній літературі по аудиту ці питання розглядаються зверхньо.

З огляду на те, що вибір тих чи інших способів, прийомів і методів визначається змістом предмета дослідження, для аудитора серйозне значення має об'єктивна розробка послідовності їхнього застосування, що, у свою чергу, лежить в основі методики аудиту. Запропоновано класифікацію способів, прийомів і методів, які використовуються при аудиті, спрямованих на обґрунтування вірогідності і сумлінності бухгалтерської інформації про розрахунки з контрагентами як на загальних етапах, так і стосовно до конкретних завдань аудиту (рис. 3.13).

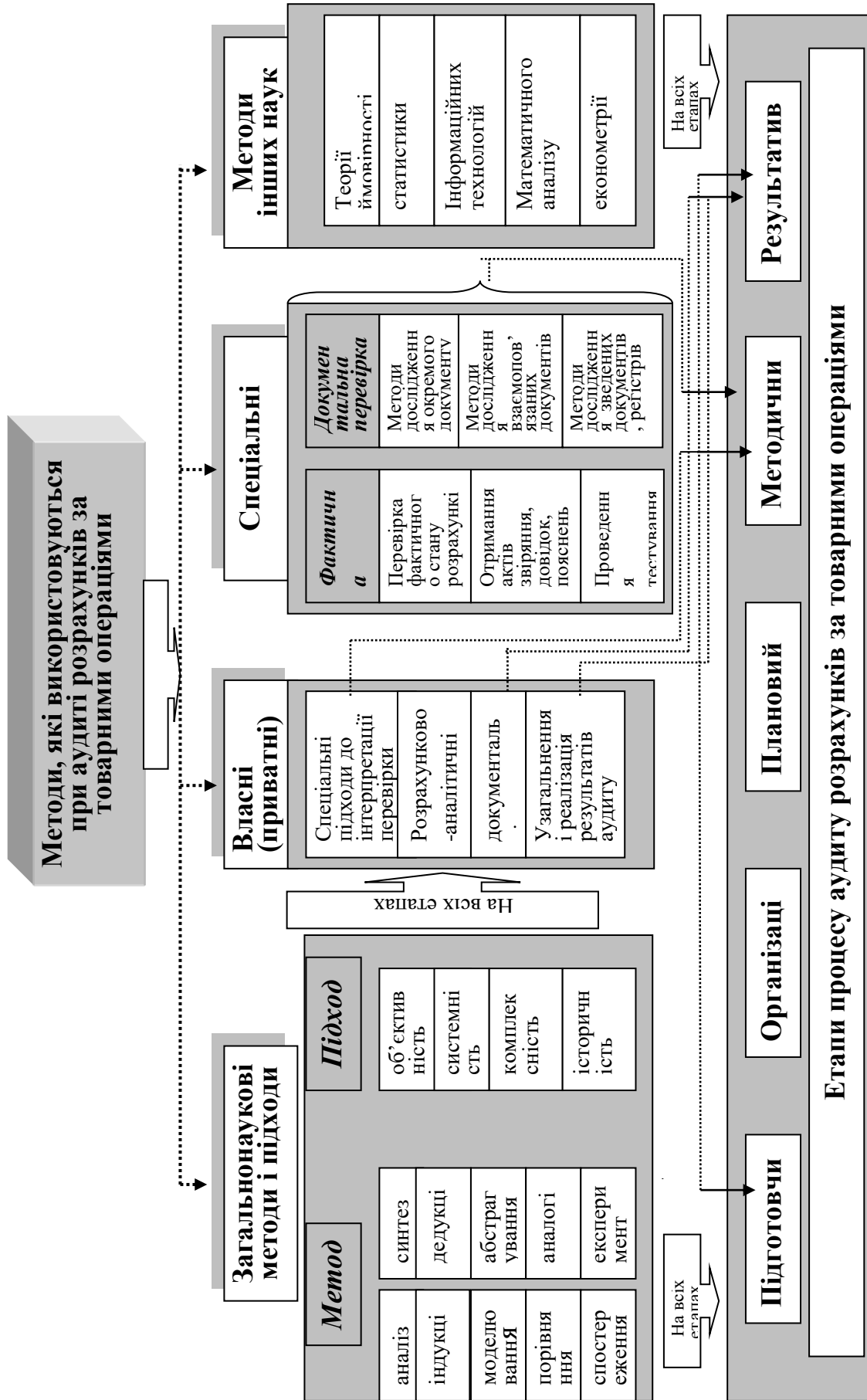

Рис. 3.13 Методи аудиту розрахунків за товарними операціями

На нашу думку, найбільш ефективним є застосування методів документальної і фактичної перевірки, у числі яких можна виділити прийоми дослідження окремого облікового документа, а також групи документів, що відображають одну чи кілька взаємозалежних операцій або рух однорідного майна, контрольну перевірку поточних розрахунків і зобов'язань, одержання письмових довідок фахівців, тестування осіб, що мають пряме чи непряме відношення до досліджуваного факту господарської діяльності.

В основу аудиту розрахунків повинні бути покладені дані про стан заборгованості на відповідну календарну дату по рахунках 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядчиками», 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами» субрахунок «Розрахунки по авансах виданим», субрахунок «Розрахунки по претензіях», 68 «Розрахунки з різними кредиторами» субрахунок «Розрахунки по авансах отриманим» і іншим рахунках обліку.

При проведенні аудиторської перевірки дебіторської і кредиторської заборгованості аудитор повинен звернути увагу на повноту, реальність і правомірність виникнення зобов'язань. Потрібно враховувати, що довести повноту відображення зобов'язань значно складніше, ніж реальність даного зобов'язання.

Це пов'язано з тим, що реальність існування зобов'язання підтвердити досить легко шляхом одержання доказів існування того чи іншого реального активу. Підтвердити ж факт існування неврахованого зобов'язання досить складно. При виявленні неврахованих зобов'язань спектр процедур може бути досить великим. Так, при перевірці обробки даних від одержання (виставлення) рахунку до здійснення облікового запису і документального підтвердження облікових записів дозволяє виявити пропуски в обліку і знайти помилково невраховані зобов'язання. Усі виявлені невраховані зобов'язання обов'язково повинні бути відображені в робочих документах аудитора з вказівкою можливого коректування обліку.

Основним правовим документом, що закріплює необхідні умови реалізації комерційних планів будь-якої організації, є договір, значення якого у фінансово-господарській діяльності організації величезне. Від того, наскільки грамотно і чітко в правовому аспекті укладений той чи

інший договір багато в чому залежить економічний результат угоди. При аудиті необхідно перевірити наявність договорів, правильність їхнього оформлення, погодженість цін на товарно-матеріальні цінності, зазначених у розрахункових документах, з цінами, зазначеними в договорах, правильність одержання сум за відвантажені товари, а також розглянути особливості бухгалтерського обліку і податкові наслідки угод, що укладаються.

Оскільки весь спектр розрахункових операцій з контрагентами так чи інакше сполучений з умовами договору, нам представляється, що господарський договір варто розглядати як безпосередній об'єкт аудиту (табл. 3.7).

З метою підвищення контролю за порядком складання та виконання договорів, керівникам підприємств рекомендовано видавати розпорядження щодо обов'язкового узгодження змісту договору з головним бухгалтером та надання одного примірника договору до бухгалтерії, що дозволить проконтролювати законність господарської операції і застерегти підприємство від штрафних санкцій.

Таблиця 3.7

Основні напрямки аудиту господарських договорів

Напрямки аудита	Експертні задачі
Правовий	Перевірка відповідності договору вимогам діючого законодавства і звичаям ділового обороту
Бухгалтерський	Дослідження бухгалтерського супроводу договору (документообігу, кореспонденції рахунків, облікової оцінки об'єктів, відображення стану майна і зобов'язань у бухгалтерській звітності)
Податковий	Оцінка податкових наслідків реалізації договору (об'єкти оподаткування, податкові ставки, можливість використання податкових пільг)
Економічний	Аналіз економічних вигод, що отримуються, ризиків за договором, цінової політики, схем і форм розрахунків
Технологічний	Оцінка технічних параметрів відчужуваних або тих що складаються

Відправною точкою при проведенні аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами за товарними операціями є проведення

звіряння розрахунків з контрагентами підприємства. В основу інвентаризації розрахунків повинні бути покладені дані про заборгованість станом на відповідну календарну дату, які відображені по рахунках 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками», 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами» субрахунок «Розрахунки по авансам виданим» субрахунок «Розрахунки по претензіях», 68 «Розрахунки з різними кредиторами» субрахунок «Розрахунки по авансах отриманим» і іншим рахункам обліку.

Суть звіряння розрахунків полягає в тому, щоб звірити дані сторін, перевірити обґрунтованість виявлених розбіжностей і з урахуванням наявності первинних облікових документів провести свої облікові дані у відповідності з реальними зобов'язаннями сторін. Процедура документального підтвердження зобов'язання (складання акту звіряння) передбачає, що вибирається залишок конкретного рахунку обліку розрахунків, а не конкретна поставка від постачальника.

Визначені ускладнення при звірнні розрахунків викликає та обставина, що обов'язковість оформлення направлених актів звірення іншою стороною законодавством не встановлена. Звіряння взаємних розрахунків з юридичними особами й іншими організаціями, що виступають у ролі постачальників, підрядчиків, покупців і замовників має свої особливості. Розрахунки з дебіторами і кредиторами відображаються кожною стороною у своїй бухгалтерській звітності в сумах, що впливають з бухгалтерських записів і які визнаються нею правильними.

Дослівно це означає наступне - навіть якщо в бухгалтерському обліку організації за якимись причинами будуть відображені не всі господарські операції, пов'язані з виконанням сторонами своїх зобов'язань по укладених договорах, чи ж дані зобов'язання в контрагентів будуть відбиті в різних сумах, при проведенні звірення організація вправі наполягати на правильності своїх записів і не обов'язково приводити свої дані у відповідність з даними постачальника (підрядчика).

Тільки якщо за підсумками звіряння неправильність даних буде доведена іншою стороною, і з цим погодиться сама організація, бухгалтерські записи можуть бути приведені у відповідність з реально

зробленими обсягами послуг (виконаних робіт, поставленої продукції) з урахуванням наявності правильно оформлених первинних облікових документів. Без наявності таких документів організація не має права тільки лише на підставі одного акту звіряння робити додаткові чи сторнувальні записи.

Додаткове документальне підтвердження здійснюється за допомогою зіставлення розміру зобов'язань на кінець року і виплат, зроблених у наступні періоди, і дозволяє одержати дані про залишки зобов'язань на кінець року і виявити невраховані зобов'язання. При інвентаризації розрахунків з покупцями і постачальниками варто ретельно перевіряти залишки й обґрунтованість сум, що числяться на рахунках розрахунків. У результаті інвентаризації на кінець року по всіх розрахункових рахунках повинні залишатися погоджені суми заборгованості. Розбіжності між сторонами з приводу реальної суми дебіторської чи кредиторської заборгованості зважуються при взаємному звіренні заборгованості шляхом вивірки розрахунків.

Якщо згоди не буде досягнуто, то зацікавлена сторона (кредитор) для вирішення суперечки може передати документи в суд.

Аудитор повинен вживати необхідних заходів, щоб звести до мінімуму імовірність перекручування результатів зовнішніх підтверджень. Запити про зовнішнє підтвердження, підписані керівництвом підприємства, повинні відсилатися безпосередньо самим аудитором за належними адресами і містити вимоги направляти відповіді безпосередньо аудитору. Аудитор повинен переконатися, що відповіді з зовнішніми підтвердженнями надійшли від належних відправників.

Виявлені за підсумками звіряння розрахунків розбіжності можуть бути покриті за рахунок перерахувань боржника на користь кредитора, чи припинені такими способами: належним виконанням, тобто оплатою додатково виявлених обсягів робіт, зроблених послуг, поставленої продукції; заліком зустрічної однорідної вимоги і при цьому для заліку досить заяви однієї сторони; новацією, тобто заміною первісного зобов'язання, що існувало між сторонами, іншим зобов'язанням між ними, що передбачає інший предмет чи спосіб виконання; відмови від боргу; іншими законними способами.

Якщо за підсумками звіряння розрахунків будуть виявлені суми дебіторської заборгованості, а контрагент відмовиться від їхнього відшкодування, організація має право звернутися з позовом у судові органи. До представлення позову суперечка може бути вирішена шляхом оформлення і направлення претензії.

Повнота і реальність зобов'язань - одна з найважливіших процедур в аудиті розрахунків з постачальниками і підрядчиками, тому що операції з кредиторською заборгованістю і погашенням її наявними коштами представляють можливість для розтрат і перекручувань фінансової звітності. Аудитору необхідно знати типові способи здійснення і приховування подібних дій. Найбільш значних порушень можна досягати при здійсненні закупівельних операцій, які можуть бути як простими (наприклад, пред'явлення як виправдувальних документів накладних і рахунків фіктивних фірм, що легко виявляється в ході інвентаризації і звірянь розрахунків), так і дуже складними, котрі майже неможливо розкрити за допомогою аудиторської перевірки, коли шахрайство здійснюється за взаємною домовленістю посадових осіб обох сторін угоди з метою забезпечення невірних касових виплат. Аудитору варто переконатися також у тім, що за період, що перевіряється, не було випадків перекриття кредиторської заборгованості перед одним контрагентом дебіторською заборгованістю іншого. Крім того, суми кредиторської заборгованості з минулим терміном позову повинні бути вчасно списані на позареалізаційні доходи організації.

При перевірці розрахунків по претензіях аудитор повинен визначити обґрунтованість, правильність і своєчасність оформлення претензійних документів. Особливо ретельній перевірці повинні піддаватися спірні борги.

Складовою частиною аудиторської перевірки є правильність відображення господарських операцій по претензіях і ведення аналітичного обліку по кожній організації-боржнику й окремих претензіях. Дуже важливим у ході аудиторської перевірки є проведення аналізу кількості і сум по претензіях, віднесених на субрахунок «Розрахунки по претензіях», рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» з кількістю і сумою виставлених претензій боржникам.

При перевірці таких операцій аудитор повинен переконатися, що претензія дійсно була пред'явлена і що відображені на рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами», субрахунок «Розрахунки по претензіях» суми відповідають даним, зазначеним у комерційному акті. Крім того, важливо, щоб претензія була пред'явлена вчасно, тому що в іншому випадку суд може відмовити в задоволенні позову. І нарешті, пакет документів, прикладених до претензії і позовних заяв повинен бути доказовим, зокрема в ньому повинні бути присутніми, як мінімум, претензійний розрахунок, комерційний акт про встановлену розбіжність, документи, що підтверджують зроблені витрати, вартість яких відшкодовується за рахунок постачальника.

При перевірці операцій по одержанню (видачі) попередньої оплати (авансів) у рахунок майбутньої постачання продукції (товарів, робіт, послуг) необхідно установити чи виконуються вимоги нормативних актів при відображенні в бухгалтерському обліку операцій по одержанню (видачі) попередньої оплати (авансів) у рахунок майбутнього постачання продукції (товарів, робіт, послуг), а саме:

- попередня оплата товарів здійснюється у випадках, коли договором закупівлі-продажу передбачений обов'язок покупця оплатити товар цілком чи частково до передачі продавцем товару (попередня оплата), покупець повинен зробити оплату в термін, передбачений договором.

- відповідно до Плану рахунків бухгалтерський облік отриманої оплати, часткової оплати в рахунок майбутнього постачання товарів (робіт, послуг) має здійснюватися на рахунку 68 «Розрахунки з різними кредиторами», субрахунок «Розрахунки по авансах отриманим».

Якщо ж фірма в рахунок майбутнього постачання товарів (виконання робіт, надання послуг) перерахувала постачальнику аванс, то бухгалтерський облік передплати ведеться на рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» субрахунок «Розрахунки по авансах виданим». Залік сум виданих авансів відбувається в міру настання періодів, у яких товари будуть продані, послуги зроблені, роботи виконані, що повинно бути підтверджено відповідними документами.

Важливим питанням є перевірка повноти і своєчасності розрахунків покупців за прийняту ними продукцію. З цією метою

необхідно перевірити чи є в наявності всі договори на постачання продукції, перевірити правильність оформлення рахунка - фактури покупцям і їх реєстрації у відповідних книгах, своєчасність пред'явлення штрафних санкцій до покупців при порушенні договірних зобов'язань, законність і документальне оформлення списання заборгованості, по якій минули терміни позову, з'ясування причин її виникнення, реальність дебіторської заборгованості, по якій терміни позову ще не минули, законність здійснення розрахунків по заборгованості через третіх осіб (договору поступки права вимоги), законність здійснення негрошових способів погашення заборгованості (по договору міни, залік взаємних вимог, переведення боргу, договір факторингу тощо).

Одним з найважливіших об'єктів контролю є підтвердження ефективності положень кредитної політики організації. В умовах високої інфляції особливо важливо мати детально обґрунтовану кредитну політику і здійснювати систематичний контроль дебіторської заборгованості. Кредитна політика визначається наступними моментами: термін надання кредиту; стандарти кредитоспроможності; політика зборів платежів; сума і період знижок.

Аудитор має перевірити співвіднесення календарного графіка відвантаження з календарним графіком оплати, щоб сума планованої на кожен календарну дату дебіторської заборгованості (загальна сума відвантажених за договором (і з урахуванням інших договорів з даним замовником) товарів мінус загальна сума оплачених за договором (і з урахуванням інших договорів з даним замовником) товарів на календарну дату) не перевищувала встановлений даному замовнику критичний рівень дебіторської заборгованості. Нами рекомендовано аудитору проводити контроль платіжної дисципліни по формі, представленій в табл. 3.8.

За даними табл. 3.8. можна проконтролювати ступінь виконання договірних зобов'язань окремими покупцями. З огляду на негативний вплив росту дебіторської заборгованості і з метою удосконалювання контролю за зберіганням активів разом з рахунком-фактурою покупцю рекомендуємо висилати «нагадування про оплату», де вказуються наступні дані: номер і дата договору (у тому числі відповідних додатків чи доповнень), загальна сума заборгованості (у тому числі

простроченої) по постачаннях, порядок і терміни оплати, механізм застосування санкцій за несвоєчасну оплату. Дане «нагадування про оплату» створює додаткові умови для своєчасного погашення дебіторської заборгованості покупця, тому що в конкретній формі додатково йому нагадується про платіжні зобов'язання і наслідки їхнього невиконання.

Таблиця 3.8.

Контроль платіжної дисципліни контрагентів (покупців)

Найменування покупця	Загальна сума заборгованості	Погашення заборгованості відповідно графіка		Фактичне погашення заборгованості		Кількість днів прострочення заборгованості	Загальна сума заборгованості	Ступінь ризику
		Дата	Сума	Дата	Сума			
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Покупець 1	287 000	10.11.11	287 000	18.12.1	112 000	До 2-х місяців	175 000	низька
Покупець 2	48 800	15.09.1	48 800	-	-	Більш 4-х місяців	48 800	середн
Покупець	62 500	20.07.1	62 500	21.08.1	30800	Більш 1 року	31 700	висока

При проведенні аудиту необхідно звірити тотожність даних аналітичного обліку оборотам і залишкам по рахунках синтетичного обліку. Дані аналітичного обліку розрахунків повинні відповідати оборотам і залишкам по рахунках синтетичного обліку.

Перевірка правильності записів, зроблених у Головній книзі, здійснюється підрахунком сум оборотів і сальдо по всьому рахунку обліку розрахунків. Суми дебетових і кредитових оборотів, а також дебетових і кредитових сальдо повинні бути відповідно рівними.

Аудитору слід також звернути увагу чи вся дебіторська заборгованість, показана в балансі, оцінюється за методом «чиста вартість реалізації», тобто за вирахуванням резерву сумнівних та безнадійних боргів, як це вимагає п.7. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість».

За результатами дослідження виявлено, що тільки на 4-х з

перевірених підприємств створено резерв сумнівних боргів. Це свідчить про те, що керівники і працівники бухгалтерських служб не приділяють уваги цьому питанню, не займаються аналізом причин виникнення сумнівних і безнадійних боргів, можливих варіантів їх стягнення, порядку списання. Прострочена дебіторська заборгованість, як правило після закінчення строку позовної давності, або в інших випадках одразу списується на збитки підприємства, тим самим порушуючи принцип нарахування та відповідності витрат і доходів.

У практиці часто зустрічаються випадки, коли безнадійна заборгованість списується без дотримання вимог законодавства, тому підприємству необхідно перевірити відсутність будь-яких основ для переривання терміну позову. Списання безнадійної заборгованості за кожною підставою повинно бути письмово обґрунтовано і закріплено наказом керівника.

Нереальною до стягнення є дебіторська заборгованість, одержання якої неможливо внаслідок неплатоспроможності боржника. У будь-якому випадку всі підстави повинні бути документально підтверджені, наприклад: постанова про закінчення виконавчого виробництва; постанова про повернення виконавчого документа; акт про неможливість стягнення боргу. При одержанні акту пристава-виконавця про неможливість стягнення і постанови про припинення виконавчого виробництва необхідно враховувати, що повернення виконавчого документа не є підставою для визнання суми дебіторської заборгованості безнадійною, і організація не позбавляється права пред'явити виконавчий документ до виконання повторно протягом шести місяців із дня одержання первісної відмови. І поки підприємство може виконувати дані дії, борг не може бути визнаний нереальним до стягнення, і відповідно, списання даної суми величини дебіторської заборгованості за рахунок величини резерву по сумнівних боргах неправомірне. У випадку, якщо документи, що підтверджують банкрутство боржника, одержати не вдається, те списання заборгованості здійснюється на загальних підставах, розглянутих вище.

За результатами аудиту варто підготувати думку аудитора з питань правильності відображення в бухгалтерському і податковому обліку розрахунків з постачальниками і підрядчиками.

При перевірці повноти і вірогідності зобов'язань і розрахунків

аудитором можуть бути виявлені порушення, які можна класифікувати по наступним відхиленнях: від діючого законодавства; від нормативних актів, що визначають організацію і методологію обліку; унаслідок недотримання протягом звітного року прийнятої облікової політики відображення в бухгалтерському обліку окремих господарських операцій; через порушення принципу віднесення доходів і витрат до своїх звітних періодів; унаслідок недотримання тотожності даних аналітичного обліку оборотам і залишкам по рахунках аналітичного обліку.

Порушення вірогідності бухгалтерських документів може виникнути в наступних випадках: при неправильності оформлення і висновку договорів комісії, договорів постачання товарів; при неправильності оформлення первинної документації (використані бланки не установленої форми, не заповнені всі необхідні реквізити, використані зайві чи не належні реквізити); відображення свідомо незаконних по змісту операцій; відображення господарських операцій, що у дійсності на підприємстві не виконувалися (цілком чи частково); наявність підроблених документів (матеріальна підробка) і документів, що містять свідомо помилкові зведення (інтелектуальна підробка); наявність документів, що містять випадкові помилки.

Практично всі порушення, що допускаються бухгалтерами можна класифікувати в такий спосіб: помилки у веденні обліку (відсутність системи у веденні обліку, випадкові помилки); повторювані помилки (незнання правил ведення бухгалтерського обліку, незнання податкового законодавства). Найбільш розповсюдженою помилкою, що допускається при веденні обліку розрахунків і зобов'язань, є: порушення правил складання і оформлення документів. Перевірка документів з погляду дотримання правил оформлення первинних документів дає можливість виявити не тільки порушення, але і приховувані за ними зловживання.

При виявленні порушень варто ретельно вивчити їхні причини і перевірити зв'язок з можливим розкраданнями чи іншими зловживаннями. Перевірка дійсності документів і реквізитів, що містяться в них, і записів сприяє виявленню підробок. Огляд документів з метою виявлення підробки повинний сполучатися з перевіркою дотримання правил складання й оформлення документів.

Огляд підсумків діяльності досліджуваних організацій на предмет обліку розрахунків між суб'єктами дозволив розробити класифікатор типових помилок, які виявляються аудитором при дослідженні документів, операцій і записів можливих як на стадії висновку господарського договору, так і в ході розрахункових взаємин між учасниками угоди (Додаток Щ).

Виявлені порушення заносяться до робочих документів аудитора, а пізніше знаходять відображення у відповідних узагальнюючих документах. По кожному питанню програми перевірки складаються висновки аудитора. Фактичним матеріалом для складання висновків є документально відображена інформація в робочих документах. Зроблені в ході перевірки цих питань зауваження доцільно використовувати при підготовці аудиторського звіту. Перелік основних документів, що вивчаються контролером в ході здійснення перевірки і включаються до робочої документації, наведений в табл. 3.9.

При комплексному використанні дана методика дозволяє підвищити ефективність проведення аудиту розрахунків не тільки по вже сформованих фактах господарської діяльності, але й у ході реалізації заходів превентивного характеру, що особливо важливо для гармонізації господарських відносин і управління з торговій сфері.

Таблиця 3.9

Склад основних робочих документів аудитора

Позначення	Найменування	Правило (стандарт) аудиту відповідно до якого готується документ
РД-1	Загальний план аудиту	Планування аудиту
РД-2	Програма аудиту	Планування аудиту
РД-3	Перелік основних законодавчих актів перевірки	Перевірка дотримання нормативних актів при проведенні аудиту
РД-4	Огляд проблемних питань бухгалтерського обліку й оподаткування розрахунків до постачальників та покупців	Перевірка дотримання нормативних актів при проведенні аудиту
РД-5	Аналіз загальних економічних факторів і умов діяльності суб'єкта аудиту	Розуміння діяльності економічного суб'єкта
РД-6	Постійне досьє клієнта	Документування аудиту
РД-7	Зміст комплексу загальних робіт аудиту	Планування аудиту. Аудиторські докази

РД-8	Опис системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю	Розуміння діяльності економічного суб'єкта
РД-9	Аналіз фінансового стану й оцінка безперервності діяльності	Перевірка прогнозованої фінансової інформації. Застосовність допущення безперервності діяльності – суб'єкта аудиту.
РД-10	Письмова інформація (звіт) керівництву підприємства	Письмова інформація аудитора керівництву економічного суб'єкта за результатами проведення аудиту
РД-11	Програми тестування	Аудиторські докази
РД-12	Елементи облікової політики	Планування аудиту. Перевірка дотримання нормативних актів при проведенні аудиту; розуміння діяльності економічного суб'єкта

ВИСНОВКИ

Результатом написання монографії стало теоретичне узагальнення та визначення шляхів вирішення актуальних та проблемних питань обліку розрахунків за товарними операціями. Основні наукові та практичні результати проведеного дослідження полягають у наступному.

1. Дослідження історичних етапів формування методології обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами дає змогу визначити проблематику обліку розрахунків на сучасному етапі розвитку економічної думки в Україні та визначити основні напрямки вдосконалення та гармонізації системи бухгалтерського обліку в частині дебіторської та кредиторської заборгованостей.

2. Критичний аналіз існуючих думок щодо визначення понять «дебіторська заборгованість», «зобов'язання» та «кредиторська заборгованість» в спеціальній економічній літературі дає можливість уточнити ці поняття та запропонувати дефініції з метою визначення економічної природи розрахунків: «дебіторська заборгованість» – це заборгованість інших підприємств та установ, працівників даного підприємства, яка представляє собою майбутню економічну вигоду та приймає форму оборотного або необоротного (в залежності від строковості заборгованості) активу – потенційно позитивного грошового потоку, яка не відшкодована до теперішнього часу та підлягає відображенню у бухгалтерському обліку; «кредиторська заборгованість» – це зобов'язання підприємства, яке виникає перед юридичними або фізичними особами внаслідок здійснення певних дій, які є юридично оформленими та приймає форму довгострокового або поточного (в залежності від строковості) пасиву (зобов'язання), є джерелом залучених коштів підприємства і в результаті погашення якого очікується відтік фінансових ресурсів підприємства, які втілюють в собі економічні вигоди.

3. Правильність та точність відображення в обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей здебільшого залежить від правильної та точної їх класифікації. Після критичного аналізу існуючої в економічній літературі великої кількості класифікацій, запропоновано авторську, доповнену такими ознаками, як за рівнем забезпеченості, за

напрямами діяльності підприємства, по відношенню до підприємства, за ступенем ліквідності, за доцільністю.

4. Вивчення існуючих підходів до управління дебіторською та кредиторською заборгованостями та їх критичний аналіз дозволили сформуванню стратегію управління розрахунками з дебіторами та кредиторами на підприємствах торгівлі. Результатом дотримання цієї стратегії є оптимізація розмірів дебіторської та кредиторської заборгованостей, поліпшення якості контролю за станом розрахунків та, як наслідок, підвищення ефективності та покращення фінансового результату діяльності підприємств.

5. Розроблено порядок формування облікової політики на підприємствах торгівлі та Наказ про облікову політику в частині обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами, який впроваджено для застосування на досліджуваних підприємствах торгівлі.

6. Запропоновано використовувати на підприємствах торгівлі такі форми поточної звітності: «Акт звіряння розрахунків», Додаток до №інв-17 «Акт інвентаризації розрахунків з покупцями, замовниками, постачальниками й іншими дебіторами і кредиторами» та щомісячна «Картка оперативного обліку стану розрахунків на підприємствах торгівлі», застосування яких допоможе оперативно та своєчасно відстежувати ефективність здійснення розрахункових операцій, слідкувати за виконанням або порушенням умов угод та ін.

7. Визначено основні організаційні та методологічні засади відображення розрахунків на рахунках бухгалтерського обліку як в українському Плані рахунків, так і в Планах рахунків зарубіжних країн, проведено їх порівняння та запропоновано змінити назву 3 та 6 розділів Плану рахунків з обов'язковим зазначенням у назві терміну «Заборгованість», а не «Розрахунки» для відображення залишків за рахункам цих класів. Те ж саме стосується рахунків цих класів, до назв яких запропоновано внести зміни. До рахунків 36 «Заборгованість покупців та замовників за розрахунками» та 63 «Заборгованість постачальникам» запропоновано внести окремі субрахунки для відображення заборгованості, строк сплати якої ще не настав та для такої, яка вже прострочена.

8. Актуальність достовірної та неупередженої оцінки боргових зобов'язань підприємства зумовлена мінливим економічним

середовищем, специфічними особливостями нашої держави, переходом до складання звітності за МСФЗ, згідно яких оцінка активів та пасивів повинна здійснюватись за справедливою вартістю, що передбачає здійснення процедури дисконтування, насамперед довгострокової дебіторської та кредиторської заборгованостей. Застосування дисконтованої вартості дебіторської та кредиторської заборгованостей позитивно вплине на якість звітної інформації, підвищиться якість аналітичних даних. Для відображення в обліку результатів дисконтування запропоновано додати до Плану рахунків додаткові субрахунки: 953 «Витрати від дисконтування активів» для відображення витрат, які виникають в результаті дисконтування дебіторської заборгованості, 185 «Вартість дисконту довгострокової дебіторської заборгованості» для відображення різниці між реальною та номінальною вартістю довгострокової дебіторської заборгованості, 734 «Дохід від дисконтування зобов'язань», 513 «Вартість дисконту довгострокової кредиторської заборгованості», на якому можна обліковувати дисконтування виданих довгострокових векселів, які забезпечують довгострокову кредиторську заборгованість.

9. Для цілей управлінського обліку та подальшої оцінки ефективності політики знижок підприємства рекомендовано акумулювати інформацію про надані та отримані знижки на окремому рахунку 29 «Знижки» з виділенням субрахунків: «Знижки надані покупцям та замовникам» та «Знижки отримані від постачальників та підрядників» для чого внести зміни до діючого Плану рахунків. Наведено схеми бухгалтерських записів щодо обліку знижок із застосуванням запропонованих змін.

10. Розроблено рекомендації щодо впровадження відділів внутрішнього аудиту на підприємствах торгівлі. У залежності від масштабів підприємства, його організаційної структури, напрямку фінансово-господарської діяльності та інших специфічних особливостей розглянуто такі форми організації внутрішнього аудиту як створення власної служби внутрішнього аудиту, аутсорсинг і ко-сорсинг та надано практичні рекомендації щодо застосування кожного з них на досліджуваних підприємствах. Виходячи з того, що робота СВА спрямована на задоволення інтересів керівництва і власників підприємства, повноваження й обов'язки співробітників відділу

зафіксовані у внутрішньому документі - Положенні про службу внутрішнього аудиту яке чітко визначає діапазон і границі обов'язків і повноважень служби. У розробленому автором Положенні знайшли своє відображення: ціль створення СВА, задачі служби, структура і функції, права й обов'язки працівників.

11. Визначено логічну послідовність і розкрито зміст основних процедур аудиту відповідно до концепції організації і методики проведення аудиту з урахуванням її стратегії, в якій виділено три групи аспектів: організаційні, методичні й інформаційні. У структурі методичного забезпечення стратегії внутрішнього аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами були виділені наступні елементи: інформаційне забезпечення аудиту; предметні області перевірки; зміст і процедури перевірки предметних областей; зміст і форма представлення звіту аудитора за результатами перевірки. Узагальнена модель стратегії покладена в основу формування загального плану і програми аудиту розрахунків за товарними операціями.

12. Дослідження діяльності підприємств торгівлі на предмет обліку розрахунків між суб'єктами господарювання дозволило виділити класифікатор типових помилок в системі обліку розрахунків з контрагентами. В основу класифікації покладене угруповання типових помилок по основних стадіях облікового процесу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Адамс Р. Основы аудита : пер. с англ. / Р. Адамс ; [под ред. Я.В. Соколова]. - М. : Аудит, ЮНИТИ, 1995. - 398 с.
- 2 Азаренкова Г. М. Обоснование выбора метода рефинансирования дебиторской задолженности на основании решения многокритериальной задачи / Г.М. Азаренкова, М.Н. Локтева // БизнесИнформ. – 2010. – №8. – С.68-73
- 3 Азаренкова Г. М. Фінанси підприємств : [навч. посіб. для самостійного вивчення дисципліни. – 2-ге вид., випр. і доп.] / Г. М. Азаренкова, Т. М. Журавель, Р. М. Михайленко. – К. : Знання-Прес, 2006. – 287 с.
- 4 Алборов Р. А. Основы аудита : Учебное пособие / Р. А. Алборов, Л. И. Хоружий, С. М. Концевая. – М. : Дело и Сервис, 2001. – 224 с.
- 5 Андреев В. Д. Внутренний аудит : учеб. пособие / В. Д. Андреев. - М. : Финансы и статистика, 2003. – 464 с.
- 6 Андреев В.Д. Практический аудит: справ. пособие / В.Д. Андреев. – М.: Экономика, 2005. – 366 с.
- 7 Аникин П. Учет современной стоимости денег / П. Аникин // Консультант. – 2006. - №1. – С. 60-63
- 8 Арене Э. А. Аудит : пер. с англ. / Э. А. Арене, Дж. К. Лоббек ; [гл. ред. проф. Я. В. Соколов]. – М. : Финансы и статистика, 2003. — 560 с.
- 9 Арефьева Е. Научись управлять дебиторской задолженностью / Е. Арефьева // Финансовый директор. – 2002. - № 5. – С. 73-77.
- 10 Бабаев Ю. А. Бухгалтерский учет и контроль дебиторской и кредиторской задолженности : Учебно-практическое пособие / Ю. А. Бабаев, А. М. Петров – М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2004. – 424 с.
- 11 Бандурка О. М. Фінансова діяльність підприємства : [Підручник] / О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова – К. : Либідь, 1998. – 312 с.
- 12 Барышников Н. П. Организация и методика проведения общего аудита / Н. П. Барышников – М. : Информационно-издательский дом “Филинь”, 1995. – 448 с.

- 13 Бачинський В.І. Організація управлінського обліку на підприємствах групової торгівлі / В. І. Бачинський, О. А. Полянська // Вісник Львівської комерційної академії / Серія : економічна. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2007. – Вип. 26. – С. 434-443.
- 14 Бачинський В.І. Бухгалтерський облік (загальна теорія) / В.І. Бачинський, П. О. Куцик, Л. Г. Медвідь, Т. В. Попітїч / Навч. посібник. – Львів : «Магнолія 2006», 2010. – 319 с.
- 15 Безруких П. С. Бухгалтерский учет : Учебник для высш. шк. / П. С. Безруких, В. Б. Ивашкевич, Н. П. Кондраков и др. - М. : Бухгалтерский учет, 1997. - С. 576.
- 16 Березина М. П. Безналичные расчеты в экономике России : Анализ практики / М. П. Березина – М. : АО «Консалтбанкир», 1997. - 295с.
- 17 Бернар Й. Толковый экономический и финансовый словарь : французская, русская, английская, немецкая терминология / Й. Бернар, Ж. К. Колли. – В 2-х т. – Т.1: пер. с фр.- М. : Международные отношения. – 1997. – с.760.
- 18 Бетге Йорг. Балансоведение / Йорг Бетге; [пер. с нем. В.Д. Новодворский, А.С. Бакаева, В.А. Верхова]. – М. : Изд-во «Бухг. учёт», 2000. – 454 с.
- 19 Белокоз О. Внутрішній аудит дебіторської та кредиторської заборгованостей торговельних підприємств / О. Белокоз // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2011. – Вип. 9. – Ч 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2011_9_1/pdf/byelokoz.PDF.
- 20 Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємства / М. Д. Білик // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 24-36.
- 21 Білуха М. Т. Курс аудиту : [підручник] / М. Т. Білуха. – [2-ге вид., доп. і перероб]. – К. : Вища школа. – Т-во «Знання», 1999. – 574 с.
- 22 Бланк И. А. «Финансовый менеджмент : учебный курс» / И. А. Бланк – Киев : Эльга, «Ника-Центр», 2007. – 521 с.

- 23 Бланк И. А. Стратегия и тактика управления финансами / И. А. Бланк - К. : МП «ИТЕМЛтд», СП «АДЕФ-Украина», 1996. – 465 с.
- 24 Богомолов А. М. Внутренний аудит. Организация и методика проведения / А. М. Богомолов, Н. А. Голощапов. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 346 с.
- 25 Большая Советская Энциклопедия. 3-е издание. – М. : Советская Энциклопедия, 1968-1979.
- 26 Большой бухгалтерский словарь / [под ред. А. Н. Азрилиана] – М. : Ин-т новой экономики, 1999. – 574 с.
- 27 Бондар М. І. Аудит в АПК : [Навч. посібник.] / М. І. Бондар. — К. : КНЕУ, 2003. – 188 с.
- 28 Борисов А. Б. Большой экономический словарь / под. ред. А. Б. Борисова. – М. : Книжный мир, 2003. – 895 с.
- 29 Бородкин А. Против поспешности в подготовке документов по реформе бухгалтерского учета / А. Бородкин // Баланс. – 1999г. - № 51 (280) – с.12
- 30 Бригхем, Ю.Ф. Финансовый менеджмент : полный курс / Ю.Ф. Бригхем, Л. Гапенски. В 2 т. : пер. с англ. / под ред. В.В. Ковалева. СПб. : Экономическая школа, 2009. Т 2. - 497 с.
- 31 Бригхэм, Ю. Финансовый менеджмент. Экспресс-курс / Ю. Бригхэм, Дж. Хьюстон. - М.: Питер, 2016. - 592 с.
- 32 Бугай В. Управління дебіторською заборгованістю підприємства / В. Бугай, Н. Головка // Держава і регіони. – 2007. - №1. – С. 60-63
- 33 Бутинець Ф.Ф. Аудит : підручник. - 2-ге вид., доп. і перероб. / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : ЛП «Рута», 2002. – 672 с.
- 34 Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський облік : навч. посібник / Т. А.Бутинець, Л. В. Чижевська, С. Л. Береза; за ред. проф. Ф. Ф.Бутинця. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 672 с.
- 35 Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» ВНЗ./ За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – 8-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2009. -912 с.
- 36 Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік. : Підруч. / За ред. Бутинця Ф. Ф. — Житомир : ЖІТІ, 2000. - 608 с.
- 37 Бутинець Ф. Ф. Історія розвитку бухгалтерського обліку : [навч.

- посіб. для студ. спец. 7.050106 «Облік і аудит» у 2х ч.] / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ЖІТІ, 1999. – 928 с.
- 38 Бутинець Ф. Ф. Організація бухгалтерського обліку : [навч. посібник] / Ф. Ф. Бутинець, О. В. Олійник, М. М. Шигун, С. М. Шулепова – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир : ЖІТІ, 2001. – 276 с.
- 39 Бутинець Ф. Ф. Організація бухгалтерського обліку : [підруч. для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] / Ф. Ф. Бутинець, О. П. Войналович, І. Л. Томашевська; за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. – 4-е вид., доп. і перероб. – Житомир : ПП «Рута», 2006. – 528 с.
- 40 Бычков В. А. Бухгалтерский учет для руководителя // В. А. Бычков, С. М. Бычкова, М. Л. Пятов и др. – М. : Проспект, 2000. – 288 с.
- 41 Бычкова С. М. Аудиторская деятельность. Теория и практика // С.М. Бычкова. – СПб. : Лань, 2000. – 320 с.
- 42 Васина Е. Учет дебиторской и кредиторской задолженности по МСФО [Электронный ресурс] / Е. Васина, И. Дмитриев // МСФО: практика применения. – 2006. - №3. – Режим доступа до журналу : <http://www.bakertillyrussaudit.ru/ru/publications/experts/1009-20060601232828>
- 43 Ващенко Ю. В. Банківське право : [Навч. посібник] / Ю. В. Ващенко – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 344 с.
- 44 Вейцман Р. Я. Энциклопедия торгового счетоводства / Под. ред. проф. Р. Я. Вейцмана. – М. : Издание Центросоюза, 1925. – 316 с.
- 45 Велш Глен А. Основи фінансового обліку / Глен А. Велш, Даніел Г. Шорт; пер. з англ. О.Мінін, О. Ткач. – К. : Основи, 1997. – 943 с.
- 46 Вещунова Н. Л. Бухгалтерский учет на предприятиях различных форм собственности / Н. Л. Вещунова, А. Ф. Фомина – СПб. : Издательский торговый дом «Герда», 2000. – 640 с.
- 47 Власов А. В. Основы теории бухгалтерского учета : [учебно-практическое пособие] / А. В. Власов. – М. : МЭСИ, 2004. – 93 с.
- 48 Воронина Л. И. Аудиторская деятельность: основы организации : [учебно-практическое пособие] / Л. И. Воронина. — М. : Эксмо, 2007. — 336 с.
- 49 Воронова Л. К. Фінансове право України : Підручник. /

- Л.К. Воронова. — К. : Прецедент ; Моя книга, 2006. - 448 с.
- 50 Галузина С. М. Международный учет и аудит // С. М. Галузина, Т. Ф. Пупшис. – СПб. : Питер, 2006. – 272 с. : ил. [Серия «Краткий курс»]
- 51 Гетьман В. Г. Финансовый учет : учебник / Под ред. проф. В. Г. Гетьмана – М. : Финансы и статистика, 2002. – 640 с.
- 52 Гладких Т. В. Фінансовий облік : навч. посібник. // Т. В. Гладких. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 480 с.
- 53 Голов С. Ф. Управлінський облік. Підручник / С. Ф. Голов. – 4-те вид. – К. : Лібра, 2008. – 704 с.
- 54 Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : [Монографія] // С. Ф. Голов. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 223с.
- 55 Голов С. Ф. Комментарий к проекту Плана Счетов бухгалтерского учета предприятий, организаций и учреждений / С. Ф. Голов // Бухгалтерский учет и аудит. – 1999. - №5. – с.10-18
- 56 Голов С. Ф. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000. / Перекл. з англ. за ред. С. Ф. Голова / К. :Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000. – 1272 с.
- 57 Голов С. Ф. Фінансовий та управлінський облік / С. Ф. Голов, В. І. Єфіменко – К. : ТОВ “Автоінтерсервіс”, 1996. – 544 с.
- 58 Гордієнко Н. І. Аудит, методика і організація : Навчальний посібник [для студентів економічних спеціальностей] / Н. І. Гордієнко, О. В. Харламова, М. Ю Карпенко. – [У 2 частинах. Частина 2.] – Харків: ХНАМГ, 2007. – 294 с.
- 59 Грей Сидней Дж. Финансовый учет, глобальный подход / Сидней Дж. Грей, Бельверд Е. Нидлз; [пер. с англ].- М. : Волтерс Клувер, 2006. – 614 с
- 60 Грязнова А. Г. Оценка стоимости предприятия (бизнеса) / А. Г. Грязнова, М. А. Федотова, М. А. Эскиндаров и др. – М. : ИНТЕРРЕКЛАМА, 2003. – 544 с.
- 61 Грязнова А. Г. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под ред. А. Г. Грязновой – М. : Финансы и статистика, 2002. – 1168 с.
- 62 Гурьев Д. Как рассчитать экономическую эффективность скидки [Электронный ресурс] / Дмитрий Гурьев // Sales business. – 2005. –

- №12. – Режим доступу : http://www.marketing.spb.ru/lib-mm/pricing/discount_effectiveness.htm
- 63 Гуцаленко Л. В. Контроль дебіторської заборгованості: організація і методика здійснення / Л. В. Гуцаленко, І. С. Слободянюк // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 8 (29). – Ч. 2. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_2/35.pdf. – Національна бібліотека ім. Вернадського.
- 64 Дефлиз Ф. Л. Аудит Монтгомери / Ф. Л. Дефлиз, Г. Р. Дженик, В. М. О'Рейлли, М. Б. Хирш; [пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова]. — М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997.-542 с..
- 65 Джордж С. Всеобщее управление качеством: стратегии и технологии, применяемые сегодня в самых успешных компаниях / С. Джордж, А. Ваймерскирх. – СПб. : Виктория плюс, 2002. – 256 с.
- 66 Дорош Н. І. Аудит: методологія і організація / Н. І. Дорош. — К. : Товариство „Знання” КОО, 2001. — 402с.
- 67 Езерский Ф. Б. Полная теория всех систем : в 3-х частях / Федор Езерский. – 14-е изд., доп. – М. : 1903. – 408 с.
- 68 Економічна енциклопедія : у 3-х томах. Т.1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – К. :»Академія», 2000. – 864 с.
- 69 Ендовицкий Д. А. Подходы к раскрытию информации о дебиторской и кредиторской задолженности в бухгалтерской отчетности / Д. А. Ендовицкий, О. М. Купрюшина // Аудитор. - 2001. – №12. – с.15-19.
- 70 Ендовицкий Д. А. Экономический анализ активов организации : учебник / Д. А. Ендовицкий [и др.]; [под ред. Д. А. Ендовицкого]. - М. : Эксмо, 2009. - 608 с.
- 71 Ерофеева В. А. Аудит: учебн.пособие / В. А. Ерофеева, В. А. Пискунов, Т. А. Битюкова. – [2-е изд.,перераб. и доп.] – М.: Издательство Юрайт; Высшее образование, 2010. – 638с.
- 72 Ефимова О. В. Финансовый анализ / О. В. Ефимова – [3-е изд., перераб. и доп.] – М. : Издательство «Бухгалтерский учет», 1999. - 352 с.
- 73 Ефремов И. А. Бухгалтерский учёт в угольной промышленности : Учебник для техникумов. / И. А. Ефремов, Ю. С. Игумнов – [3-е

- из., перераб. и доп.] – М. : Недра, 1987. – 312 с.
- 74 Єрохін К. Формування і відображення резерву сумнівних боргів у бухгалтерському обліку [Електронний ресурс] / К. Єрохін // Всеукраїнська мережа ЛІГА:ЗАКОН – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/.../DG090615.html/>.
- 75 Єфремова Т. Новий тлумачно-словотворчий словник [Електронний ресурс] / Т. Єфремова – Режим доступу : <http://www.efremova.info/>
- 76 Жилинская Л. Ф. История развития бухгалтерского учета, анализа и аудита : Учебное пособие в 2ч. Ч.1. / Л.Ф. Жилинская. – Минск : БГЭУ, 1998. - 122 с.
- 77 Житний П. Є. Облікова політика в умовах розвитку фінансово-промислових систем: методологія та організація : [Монографія] / П.Є. Житний. – Луганськ : Вид-во СНУ ім.В.Даля, 2007. – 352 с.
- 78 Житний П. Організаційно-методологічні засади формування облікової політики підприємства / П. Житний // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 3 – С.3-10.
- 79 Завгородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Завгородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко – [2-ге вид.]. – Львів : «Центр Європи», 1997. – 576 с.
- 80 Зелікман В. Д. Напрями удосконалення обліку та внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості підприємств / В. Д. Зелікман, Ю. А. Соніна // Наука та прогрес транспорту. Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. - 2014. - № 4. - С. 37-42. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnuzt_2014_4_5
- 81 Зубілевич С. Я. Основи аудиту / С.Я. Зубілевич, С. Ф. Голов. – К. : Ділова Україна, 1996. – 384 с.
- 82 Иванова Е. И. Аудит эффективности в рыночной экономике : учеб. пособие / Е. И. Иванова, М. В. Мельник, В. И. Шлейников; [под ред. С. И. Гай-даржи]. - М. : КНОРУС, 2007. - 328 с. С. 19
- 83 Ильюк В. Внутренний контроль в процессе управления коммерческой организацией / В.Ильюк // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nsbural.ru/news/info/8873/>, 2010.
- 84 Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій

- підприємств і організацій , затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 №291 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99/ed20111209>
- 85 Калашникова Е. Учетная процедура [Електронний ресурс] / Е.Калашникова // GAAP.ru - теория и практика управленческого учета. – 2010. - Режим доступа: http://gaap.ru/articles/77426/?sphrase_id=82582
- 86 Камышанов П. И. Практическое руководство по аудиту / П. И. Камышанов. – [2-е изд., доп. и перераб.] – М. : ИНФРА, 1998. – 448с.
- 87 Камышанов П. И. Знакомьтесь: аудит (организация и методика проверок). / П. И. Камышанов. – М. : Информационно-внедренческий центр “Маркетинг”, 1994. – 78с.
- 88 Кармайкл Д. Стандарты и нормы аудита / Д. Кармайкл, М. Бенис – М. : Аудит, ЮНИТИ, 2005. – 527с.
- 89 Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у банках України : Підручник. – [вид. 2-ге, доп. і перероб] / Л. М. Кіндрацька - К. : КНЕУ, 2001. – 636 с.
- 90 Ковалев В. В. Финансовый анализ : Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В. В. Ковалев. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Финансы и статистика, 2000. – 512 с.
- 91 Коваленко Д.І. Удосконалення розрахунку оптимального розміру дебіторської заборгованості підприємств легкої промисловості України / Д.І. Коваленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 16. – С. 65–69.
- 92 Козлова Е. П. Бухгалтерський облік. / Е. П. Козлова, М. В. Парашутін, Т. Н. Бабченко, Е. Н. Томашева – [2-е вид.] – М. : Фінанси : Статистика, 1998. – 576 с.
- 93 Колос І. Формування раціональної облікової політики підприємства/ І. Колос // Вісник податкової служби України. – 2002. - №47. – С.47-54
- 94 Колпакова Г. М. Как управлять дебиторской задолженностью / Г. М. Колпакова – М. : Современная экономика и право, 2000. – 136 с.
- 95 Кондраков Н. П. Бухгалтерский учет / Н. П. Кондраков. – М. : ИПБ-БИМФА, 2002. – 318 с.

- 96 Коров О. Резерви [Електронний ресурс] / О. Коров // Школа бухгалтера. – 2007. – №1. – Режим доступу : <http://www.dtkk.com.ua/show/3cid01733.html>
- 97 Костенко Н. Політика підприємства щодо обліку / Н.Костенко // Податки та бухгалтерський облік . – 2008. – № 3 . – С. 5-15
- 98 Круглова М. В. Методика оценки стоимости дебиторской задолженности / М. В. Круглова // Вопросы оценки. – 2000.– № 4.
- 99 Кужельний М. В. Теорія бухгалтерського обліку : Підручник / М. В. Кужельний, В.Г. Лінник — К. : КНЕУ, 2001. — 334 с.
- 100 Кузьмин А. М. Метод «АВС-анализ» [Електронний ресурс] / А. М. Кузьмин // Режим доступу : <http://www.inventech.ru/pub/methods/metod-0007/>
- 101 Кузьминський А. Аудит: Практическое пособие / А. Кузьминский, Н. Кужельный, Е. Петрик и др.; Под ред. А. Кузьминского. – К.: Учетинформ, 1996.-283 с.
- 102 Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту : [Навчальний посібник] / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К. : Каравела, 2004. – 586 с.
- 103 Куник Я. А. Кредитные и расчетные отношения в торговле / Я. А. Куник. – М. : Экономика, 1970. – 36 с.
- 104 Линецкий А. В., Гаспарян М. Ю., Родина Е. Ю. Методика обязательного и инициативного аудита : практикум / А. В. Линецкий, М. Ю. Гаспарян, Е. Ю. Родина. - М.: Тривант, 2008. – 422 с.
- 105 Лігоненко Л. О. Управління дебіторською заборгованістю підприємства : [навч. посіб.] / Л. О.Лігоненко, Н. М.Новікова – К. : КНТЕУ, 2005. – 275с.
- 106 Лунц Л. А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве / Л. А. Лунц. – М: Статут, 2004. – 350 с.
- 107 Луццатто Дж. Экономическая история Италии (Античность и Средние века) / Дж. Луццатто. – М. : Иностранная литература, 1954. – 457 с.
- 108 Лучко М.Р. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: Підручник / М.Р. Лучко, І.Д. Бенько. – К.: Знання, 2006. – 311 с.
- 109 Лучков О. І. Визначення оптимального розміру дебіторської заборгованості / О. І. Лучков // Актуальні проблеми економіки. –

2003. – №1 (19). –С. 22 – 27
- 110 Макаров В. Теория бухгалтерского учета // В. Макаров, М. Белоусов . – М: Госфиниздат, 1955. – 288 с.
- 111 Малькова Т. Н. Теория и практика международного бухгалтерского учета: [Уч. Пособие. Изд. 2-у, перераб. и доп.] / Т. Н. Малькова. – СПб.: Изд. дом «Бизнес-пресса», 2003. – 352 с.
- 112 Матіцина Н. Основи регулювання розрахункових відносин шляхом управління дебіторської заборгованістю / Н. Матіцина //Науково-практичний журнал Бухгалтерський облік та аудит. – 2006. – №12 – С.38-42
- 113 Международные стандарты аудита и Кодекс этики профессиональных бухгалтеров (1999). – М., 2000. – 699 с., с.251.
- 114 Мельник М. В. Ревизия и контроль : Учеб. Пособие / М. В. Мельник, А. С. Пантелеев, А. Л. Звездин [Под ред. проф. М. В. Мельника]. – М. : ФБК-ПРЕСС, 2003. – 520с.
- 115 Миддлтон Дж. Библиотека избранных трудов о стратеги бизнеса. Пятьдесят наиболее влиятельных идей всех времен/ Дж. Миддлтон. – М. : Олимп-Бизнес, 2006. – 262 с.
- Мирошник М. В. Экономический анализ в аудите : учеб. пособие / М. В. Мельник, В. Г. Когденко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. - 543 с.
- 117 Мишарева С. Коментар до Закону Республіки Беларусь "Про внесення змін і доповнень у Закон Республіки Беларусь "Про аудиторську діяльність" / С. Мишарева // Фінанси. Облік. Аудит. - 2007. - №8. - с.76-80.
- 118 Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, змін в облікових оцінках та помилки» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/structure/legal/ifrs_ua.php
- 119 Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_029.
- 120 Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_051/
- 121 Мозговий О. М. Міжнародні фінанси : [навч. посіб.] //

- О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць — К. : КНЕУ, 2005. – 557 с.
- 122 Моисеенко Г. И. Теория бухгалтерского учета : Учебник / Г. И. Моисеенко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 1982. – 232 с.
- 123 Мороз А. М., Пуховкіна М. Ф. Центральний банк та грошово-кредитна політика : Підручник / Кол. авт. : А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. — К. : КНЕУ, 2005. — 556 с.
- 124 Москалюк Г.О. Система внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості: напрямки удосконалення і розвитку / Г. О. Москалюк // Ефективна економіка. - 2013. - № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_3_50
- 125 Нашкерська Г.В. Бухгалтерський облік : [навч. посібник] / Г.В. Нашкерська. – К. : Ц.Н.Л., 2004. – 464 с.
- 126 Немченко В.В. Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту). /За ред. Проф. В.В. Немченко, О.Ю. Редько Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 540с.
- 127 Немченко В.В. Практичний курс внутрішнього аудиту [Підручник] / В. В. Немченко, В. П. Хомутенко, А. В. Хомутенко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
- 128 Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл ; [пер. с англ. А.В. Чмеля, Д.Н. Исламгулова; под ред. Я. В. Соколова]. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 496 с.
- 129 Никитин В. М. Теория бухгалтерского учета : [курс лекций] / В. М. Никитин, Д. А. Никитина. – М. : «Дело и Сервис», 1999. – 320 с.
- 130 Николаев И. Р. Проблема реальности баланса / И. Р. Николаев – Ленинград : Экономическое образование. – 1926.
- 131 Нитецкий В. В. Аудит предприятия. Методология аудиторской проверки хозяйственно-финансовой деятельности предприятия : учеб. пособие / В. В. Нитецкий, Н. Н. Кудрявцев. – М. : Дело,

- 1996.-448 с.
- 132 Нитецкий В. В. Финансовый анализ в аудите : теория и практика : учеб. пособие / В. В. Нитецкий, А. А. Гаврилов. – М. : Дело, 2001. - 256 с.
- 133 Об аудиторской деятельности : Федеральный закон РФ № 307-ФЗ от 30 декабря 2008 г.
- 134 Об утверждении Инструкции по бухгалтерскому учету доходов и расходов и признании утратившими силу некоторых постановлений Министерства финансов Республики Беларусь и их отдельных структурных элементов : Постановление Министерства финансов Республики Беларусь № 102 от 30.09.2011.
- 135 Об утверждении Положения по ведению бухгалтерского учета и бухгалтерской отчетности в Российской Федерации : Приказ Минфина РФ №34н от 29.07.1998.
- 136 Палий В.Ф. Финансовый учет : учебное пособие в 2-х ч. (Часть 1). / В.Ф. Палий, В.В. Палий – М. : ФВК-ПРЕСС, 1998. – 304 с.
- 137 Панкратова Л.А., Журнал "Аудитор" № 6-2012
- 138 Пантелеев В. П., Корінько М. Д. Внутрішній аудит : Навч. посіб. / В. П. Пантелеев, М. Д. Корінько ; за ред. д.е.н., проф. В. О. Шевчука. – К. : Державна академія статистики обліку та аудиту Державного комітету статистики України, 2006. - 247 с
- 139 Пачоли Лука. Трактат о счетах и записях / Лука Пачоли : [изд. подготовил Соколов Я.]. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 288с.
- 140 Петренко С.М. Едосконалення організаційно-методичних засад Внутрішнього аудиту // ДонНУЕТ, 2011. - №4. – с.341-347.
- 141 Петренко С. М. Контрольно-аналітичний механізм в управлінні бізнесом підприємства [Монографія] / С. М. Петренко, І. В. Сіменко; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — Донецьк : Донбас, 2011. — 231 с. : іл., табл. — Бібліогр.: с. 165-179.
- 142 Петрик О. А. Аудит: методологія і організація / О. А. Петрик. — К. : КНЕУ, 2003. — 260с.
- 143 Петров А. М. Контроль за движением дебиторской и кредиторской задолженности / А. М. Петров // Современный бухучет. – 2004. - №9. – с. 6-11.

- 144 Петров А. М. Проблемы современной экономики [Электронный ресурс] / А. М. Петров // Евразийский международный научно-аналитический журнал. – 2007. - №1 (21). – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1295#ftn1>
- 145 Пилипенко І. І. Стандарти аудиту та етики : [Навч. посіб.] / І. І. Пилипенко, О. Ю. Редько – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. – 277 с.
- 146 Пилипенко І. І. Аудит. Методика документування [Навчальний посібник] / За заг. ред. І. І.Пилипенка. – К ., 2003. – 457 с.
- 147 Пилипенко І. І. Основи бухобліку за міжнародними стандартами (МСБО) : [навчальний посібник] / І. І. Пилипенко, О. Ю. Редько. - К. : ІВЦ Держкомстату України. - 2001.-184
- 148 Податковий кодекс України : за станом на 01.01.2019 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України № 2755-VI від 02.12.2010. – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
- 149 Савин А.А. Аудит : учебник для академ. бакалавриата / А. А. Савин, В. И. Подольский. — 5-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2015. — 455 с. — (Серия : Бакалавр. Академический курс).
- 150 Подцерковний О. П. Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії та практики / О. П. Подцерковний. – [Вид. 2.] – К. : «Юстініан», 2007. – 424 с.
- 151 Подцерковний О. П. Организационно-правовые основы расчетных отношений в хозяйственном комплексе Украины : [Дис.канд.юр.наук] : 12.00.04 / Подцерковний Олег Петрович – Одесса, 1999. – 194 с.
- 152 Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства фінансів України №73 від 07.02.2013 р. – Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
- 153 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства фінансів України №237 від 08.10.99 р. – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99>.
- 154 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» /

- Наказ Міністерства фінансів України №20 від 31.01.2000р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99>.
- 155 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства фінансів України № 91 від 26.04.2000 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>.
- 156 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства фінансів України № 559 від 30.11.2001 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
- 157 Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність» [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства фінансів України № 628 від 27.06.2013 . – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>.
- 158 Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України : Постанова Правління НБУ № 311 від 10.05.2016 . [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311500-16>.
- 159 Попова О. В. Учет дебиторской задолженности / О. В. Попова // Бухгалтерский учет. – 2003. - №17. – С. 15-17
- 160 Практические приёмы анализа дебиторской задолженности организации [Електронний ресурс] // Корпоративний менеджмент. – 2004. – Режим доступу до журн. : http://www.cfin.ru/management/finance/payments/practical_debtanal.shtml.
- 161 Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України № 2258-VIII від 21.12.2017 р. – К. : Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 9, ст.50
- 162 Про аудиторську діяльність: Закон Республіки Беларусь від 18.08.11.1994р. №3373-XII // Нац. реєстр правових актів РБ. - 2003. -2, 2/913.
- 163 Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.99 № 996-XIV (зі змінами і доповненнями станом на 16.11.2018 р.) // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
- 164 Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова Правління

- НБУ № 148 від 29.12.2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17>.
- 165 Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань : Наказ Мінфіну від 02.09.2014 № 879 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
- 166 Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV (зі змінами та доповненнями станом на 11.01.2019 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
- 167 Прокопенко І. Ф. Основи банківської справи : [навч. посібник] // І. Ф. Прокопенко, В. І. Ганін, В. В. Соляр, С. І. Маслов. – К. : ЦНЛ, 2005. – 410 с.
- 168 Прохоров А. М. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров – [2-е изд., перераб. и доп.] – СПб. : Изд-во «Норинт», 2004. – 1456 с.
- 169 Прудников В. И. Оценка стоимости дебиторской задолженности / В. И. Прудников . – Челябинск : 2000. – 100 с.
- 170 Пушкар М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в управління (теоретико-методичні аспекти) : [Монографія] / М. С. Пушкар – Тернопіль : Економічна думка, 1999. – 423 с.
- 171 Пятов М. Л. Учет факторов предоставления скидок при оптовых продажах [Електронний ресурс] / М. Л. Пятов // Бух. 1С. – 2005. – Режим доступу : <http://www.buh.ru/document.jsp?rD=833>.
- 172 Райан Б. Стратегический учет для руководителя / Б. Райан; [пер. с англ. под. ред. В. А. Микрюкова] / – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1998.- 616 с.
- 173 Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева – [5-е изд., испр.] – М. : ИНФРА-М, 2007. - 495 с.
- 174 Ревуцкий Л. Д. Управленческий аудит предприятий: основные задачи, сущность процедур и перспективы развития / Л. Д. Ревуцкий // Аудиторские ведомости. - 2007. - № 5. - С. 73-80.
- 175 Роберт Н. Антони. Основы бухгалтерского учета. / Антони Роберт Н. – М. : Пресса, 2000. – 320 с.
- 176 Робертсон Дж. Аудит : пер. с англ. / Дж. Робертсон. – М. : КРМГ,

- Аудиторская фирма «Контакт», 1993. - 496 с.
- 177 Родригес Р.Дж. Финансовый менеджмент : Учебник / Р. Дж. Родригес, Р. В. Колб : Пер. с англ. / Под. ред. Драчевой Е. Л. — М : «Издательство «Фин-пресс», 2001. – 496 с.
- 178 Рой Д. Краткое руководство по стандартам и нормам аудита: пер. с англ. /Д. Рой. – М. : – Сирин, 2002. – 221 с.
- 179 Рудницький В. С. Внутрішній аудит : методологія, організація Монографія. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 104 с.
- 180 Саватье Р. Теория обязательства. Юридический и экономический очерк : Перевод с французского / Р. Саватье; Пер. и вступ. ст.: Р. О. Халфина - М. : Прогресс, 1972. - 440 с.
- 181 Савин А. Управление дебиторской задолженностью. Рабочие инструменты компаний [Электронный ресурс] / А. Савин // Financial director. - 2009. - №3 – Режим доступа : <http://www.fd.ru/reader2.htm?id=843#>
- 182 Самойлов С. В. Кредиторская задолженность предприятий торговли и общественного питания. Вопросы бухгалтерского учета и налогообложения / С. В. Самойлов // Бухгалтерский учет и налоги в торговле и общественном питании. – 2004. - №4. – С.9-11
- 183 Свірко С. В. Організація бухгалтерського обліку в бюджетних установах [Навч. посібник] / С. В. Свірко. – К. : КНЕУ, 2003. – 380 с.
- 184 Світ словників [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://mirslovarei.com/content_eco/plan-organizacii-buxgalterskogo-ucheta-4723.html
- 185 Сергеев А. П. Гражданское право : учебник / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого, Д. А. Медведева. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Проспект, 2010. – 548 с.
- 186 Сиверс Е. Е. Классификация ценностей и основанная на ней классификация счетов / Сиверс Е. Е. // Коммерческое образование. – 1909. – № 1. – С. 19-25.
- 187 Сигел Джоел Дж. Словарь бухгалтерских терминов // Джоел Дж. Сигел, Джей К. Шим . – М. : ИНФРА-М, 2001. – 408 с.
- 188 Скобара В. В. Аудит : методология и организация / В. В. Скобара. – М. : Изд-во «Дело и сервис», 1998. — 576 с.
- 189 Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств : [навч. посібник] /

- Р. А. Слав'юк. – Київ : ЦУЛ, 2002. – 460 с.
- 190 Словарь бухгалтерского учета [Электронный ресурс] / Режим доступа : <http://www.pochitaem.ru>
- 191 Словарь Ожегова. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.ozhegov.org/>
- 192 Словopedia. Большой бухгалтерский словарь. Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.slovopedia.com/7/207/865503.html>
- 193 Сльозко Т. Моделювання-метод обліку чи шлях його пізнання? / Т.Сльозко // Вісник ТНЕУ. - 2007. - №1. – с.72-78.
- 194 Сметанко О. В. Прикладні аспекти внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості в акціонерних товариствах України / О.В. Сметанко //Економічний часопис-XXI. - 2013. - № 9-10 (1). - С. 95-98 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://soskin.info/ea/2013/9-10/201331.html>.
- 195 Соколов Я. В. Бухгалтерский учет в зарубежных странах : [Учебник] / Я. В. Соколов, Ф. Ф. Бутынец, Л. Л. Горецкая, Д. А. Панков – Москва : ТК Велби : Изд-во Проспект, 2007. - 672 с.
- 196 Соколов Я. В. Бухгалтерский учет для руководителя / Я. В. Соколов, М. Л. Пятов. – М. : Изд-во «Проспект», 2001. – 320 с.
- 197 Соколов Я. В. Занимательные очерки истории бухгалтерского учета. [Электронный ресурс] // Я. В. Соколов, М. Л. Пятов // Бух.1С. Интернет-ресурс для бухгалтеров – 2001. – Режим доступа до журн.: <http://www.buh.ru/document.jsp?ID=51&breakIIrISCEvINDDIIIssdssdiDDDD51DI=1#breakIIrISCEvINDDIIIssdssdiDDDD51DI1>
- 198 Соколов Я. В. История бухгалтерского учета / Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 287 с.
- 199 Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета / Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 496 с.
- 200 Соколов Я. Великий реформатор / Я. Соколов // Расчет. – 2003. - №9.
- 201 Соколов Я. Тройная русская бухгалтерия / Я. Соколов // Расчет. – 2004. - №1.
- 202 Соколова Е. С. Основы аудита : Учебно-методический комплекс / Е. С. Соколова. – М.: Изд. центр ЕАОИ. 2008. – 239 с.

- 203 Соловей Н.В. Проблемы обліку дебіторської заборгованості / Н.В. Соловей, К.І. Маліношевська // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: збірник наукових праць НАУ. – 2010. – Вип. 25. – С. 125–130.
- 204 Соловьева О. В. МСФО и ГААП : учет и отчетность / О. В. Соловьева. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС, 2003. – 328 с.
- 205 Сонин А. М. Внутренний аудит: Современный поход / А. М. Сонин – М. : Финансы и статистика, 2007. – 64с.
- 206 Сопко В. В. Бухгалтерський облік : навч. посібник / В. В. Сопко. – [3-те вид., перероб. і доп.] — К. : КНЕУ, 2000. — 578 с.
- 207 Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посібник / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.
- 208 Сторожук Т. М. Облікова політика підприємства: сутність і призначення/ Т. М. Сторожук // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право) – 2009. - №3 (46) - с. 130-137
- 209 Тихомиров Е. Ф. Финансовый менеджмент / Е. Ф. Тихомиров. – М. : Академия, 2006. – 384 с.
- 210 Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия / Л. В. Тихомирова, М. Ю. Тихомиров. – М. : Юринформцентр, 2001. – 972 с.
- 211 Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : [підручник] / Н. М. Ткаченко [3-те вид. допов. і перероб.] – К. : Алерта, 2008. – 926 с.
- 212 Ткаченко Н. М. Бухгалтерський облік на підприємствах з різними формами власності : навч. посібник / Н. М. Ткаченко. – [3-те вид., перероб. і доп.]. – К. : А.С.К., 1997. – 512 с.
- 213 Умрихин С. А. Международные стандарты финансовой отчетности : российская практика применения / С. А. Умрихин, Ю. В. Ильина. – М. : РОСБУХ, 2007. – 432 с.
- 214 Урбан Н. Принципи формування облікової політики на малих підприємствах [Електронний ресурс] / Н. Урбан // Вісник ТАНГ. – 2005. - №2. – Режим доступу до журналу:
http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/oksrIG.pdf
- 215 Усач Б. Ф., Душко З. О., колос М. М. Організація і методика аудиту : Підручник / Б. Ф. Усач. – К. : Знання, 2006.
- 216 Фадеев Ю. Л. Списание дебиторской и кредиторской

- задолженности: практическое руководство / Под. общ. Ред Ю.Л. Фадеева. – [2е изд. перераб. и доп.]. – М. :Эксмо, 2008. – 192с.
- 217 Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філімоненков – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – К. : МАУП, 2004. – 328 с. : іл.
- 218 Форопонова Т. М. Финансовый и управленческий учет обязательств предприятия [Текст] : монография / Т. М.Форопонова - Ростов н/Д : Рост. гос. строит. ун-т, 2003. - 182 с.
- 219 Форфейтинг [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://forfeiting.ru/>
- 220 Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета / Э. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бреда; пер. с англ.; под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2000. — 576 с. : с ил.
- 221 Центр Лібермана [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.libermancenter.org/>
- 222 Цивільний кодекс України : за станом на 13.03.2012 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс] // Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/>.
- 223 Чацкис Е. Д. Бухгалтерский учет активов, собственного капитала, обязательств хозяйственных операций : [Учебное пособие] // Е. Д. Чацкис, А. Н. Лысюк, Т. П. Михайлова – Донецк : Сталкер, 2001. – 301 с.
- 224 Ченг Ф. Л. Финансы корпораций : теория, методы и практика : Пер. с англ / Ф. Л.Ченг, Дж. И. Финнерти– М. : ИНФРА-М, 2000. – 686с.
- 225 Шеремет А. Д. Аудит / А. Д. Шеремет, В. П. Суйц. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА-М, 2006. — 448 с.
- 226 Шеремет А. Д. Аудиторская деятельность и анализ эффективности бизнеса / А. Д. Шеремет // Аудиторские ведомости. - 2007. - № 5. - С. 64-69.
- 227 Шкура И. С. Определение безрисковой ставки в украинских условиях. / И. С. Шкура // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. - №2(9). – С. 248-257
- 228 Щербаков В. А. Политика управления дебиторской задолженностью [Электронный ресурс] / В. А. Щербаков // Портал ITeam – Режим доступа : http://www.iteam.ru/publications/finances/section_30/article_2998/

- 229 Юрисконсульт. Консультационно-правовой портал [Электронный документ] – Режим доступа :
<http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/962-600.html>
- 230 Auditing theory and practice / Roger H. Hermanson, Jerry R. Strawser, Robert H. Strawser. – 6th ed. – IRWIN, 1993. – 907 p
- 231 Glautier M., Underdown B. Accounting theory practicl. - Lnd. Pitman, 1986. - 732 p.,
- 232 Schleifer L.L.F., Greenawalt M.B. The Internal Auditor and the Critical Thinking Process // Managerial Auditing Journal. – 1996. – Vol. 11. – No. 5. – P. 5-13.

ДОДАТКИ

Визначення терміна «розрахунки» в обліково-економічній літературі

Джерело	Визначення
Г.М.Азаренкова, Т.М.Журавель, Р.М. Михайленко [3, с.34]	Розрахунки представляють собою відносини, що виникають між підприємствами та організаціями в процесі реалізації, розподілу та перерозподілу суспільного продукту на підставі здійснення статутної діяльності.
П.С.Безруких, В.Б.Ивашкевич [15, с. 414]	Розрахунки – це грошові взаємовідносини, що виникають між організаціями за товарними і нетоварними операціями.
А.Б. Борисов [28]	Розрахунки за товарними операціями – це безготівкові розрахунки за товарно-матеріальні цінності, виконані роботи та надані послуги, які здійснюються платіжними вимогами, платіжними дорученнями, акредитивами, чеками та іншими розрахунковими документами. Розрахунки за нетоварними операціями – безготівкові розрахунки, непов'язані безпосередньо з реалізацією матеріальних цінностей та наданням послуг. До них відносяться розрахунки з бюджетом та небюджетними фондами, перерахування коштів на капітальні вкладення та капітальний ремонт та інші.
Економічна енциклопедія [19]	Це форма здійснення грошового обігу, пов'язаного зі сплатою матеріальних цінностей, послуг і виконаних робіт, а також з перерозподілом коштів через бюджетну і кредитну системи.
В.М. Іванов [83, с.107]	Міжнародні розрахунки – система організації та регулювання платежів за грошовими вимогами та зобов'язаннями, які виникають у зовнішньоекономічній діяльності між державами, організаціями та громадянами, що знаходяться на територіях різних країн.
Е.П.Козлова, М.В.Парашутін, Т.Н.Бабченко, Е.Н. Томашева [92, с.22]	Розрахункові відносини – зобов'язання покупця оплатити у встановлений термін вартість матеріальних цінностей, послуг і іншої заборгованості, після виконання постачальником своїх договірних зобов'язань чи право постачальника вимагати платіж від покупця за відвантаження йому продукції чи зроблені послуги.
О.М.Мозговий, Т.С.Оболєнська, Т. В. Мусієць [121]	Міжнародні розрахунки — це система механізмів реалізації грошових вимог та зобов'язань, що виникають між різними суб'єктами у сфері міжнародних економічних відносин.
Б.А.Райзберг, Л.Ш. Лозовський, О.Б. Стародубцева [173]	Безготівкові розрахунки – форма грошового обігу, за якої зберігання та рух грошових коштів відбувається без участі готівкових грошей, шляхом зарахування грошей на банківський рахунок або перерахування з рахунку платника на рахунок отримувача. Взаємні розрахунки – спосіб здійснення розрахунків між підприємствами, установами, фірмами, кожна з яких повинна здійснити платежі іншій, оскільки володіє щодо неї заборгованістю. Сутність полягає у взаємному погашенні боргів без перерахування коштів.
О.С. Філімоненков [217, с. 27]	Розрахунками в народному господарстві називається система грошових відносин, пов'язаних з оплатою товарів, послуг та виконанням інших фінансово-кредитних зобов'язань підприємств, установ, населення.
Ю.Д.Чацкіс, О.М.Лісюк, Т.П. Михайлова [223, с.117]	Розрахунки – це система взаємовідносин між підприємствами та громадянами, заснована на грошовому погашенні вартості товарно-матеріальних цінностей, товарів, послуг.

Визначення поняття «розрахунки» в юридичній літературі та літературі з
банківської справи

Джерело	Визначення
Закон України «Про банки і банківську діяльність»	Ст. 1. Розрахункові банківські операції – рух грошей на банківських рахунках, здійснюваний відповідно до розпоряджень клієнтів чи в результаті дій, що в рамках закону привели до зміни права власності на активи.
Інструкція про безготівкові розрах. в Україні в нац. валюті затв. постан. НБУ від 29.03.01 №135.	Ст. 1. Безготівкові розрахунки – перерахування визначеної суми коштів з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки одержувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.
Ю.В. Ващенко [43, с.180]	1) під розрахунками розуміють будь-який спосіб припинення зобов'язань (як грошових, так і негрошових) між сторонами, у тому числі виконання зобов'язання в натурі та зарахування однорідних зустрічних (послідовних) вимог (широке значення терміна «розрахунки»); 2) під поняттям «розрахунки» розуміють саме грошові зобов'язання (обов'язки) сторін, платежі (вужке значення терміна «розрахунки»).
І.Ф.Прокопенко, В.І.Ганін, В.В.Соляр, С.І.Маслов [167, с. 272, 279]	Безготівкові розрахунки – це розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках, коли гроші списуються з рахунку платника й зараховуються отримувачу. Міжбанківські розрахунки – система здійснення й регулювання платежів за грошовими вимогами й зобов'язаннями, які виникають між банківськими установами в процесі їх діяльності.
Л.М. Кіндрацька [89]	Під розрахунковими операціями варто розуміти накази-розпорядження клієнтури з оплати робіт, послуг, товарів, отриманих від постачальників, погашення заборгованості за податками й іншими платежами, а також зарахування на поточні рахунки клієнтів коштів, що надходять від продажу продукції як оплата за виконані роботи.
А. П. Сергеев, Д.А. Медведев [185]	Розрахункові зобов'язання опосередковують здійснення платежів за передане майно (виконані роботи, послуги) або за іншими підставами. Їх мета – належне оформлення передачі грошей з рук боржника до рук кредитора. Розрахунки поділяються на безготівкові (через кредитну установу) та готівкові, коли боржник вручає кредитору гроші в «натуральній» формі, банківські та казначейські білети, монети).
А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна [123, с. 125]	Сума боргів, що належить підприємству, організації, установі від юридичних осіб і виникає в процесі господарської діяльності підприємств, організацій, установ.
О.П. Подцерковний [151, с.135]	Доходить до висновку, що «це поняття тлумачиться через поняття «платити» або «здійснювати платіж» як повернення грошей у якості відшкодування чого-небудь або надання послуги за послугу». Тобто, виходячи з висновку ученого, у вищезазначеному словнику терміни «розрахунки» та «платіж» є тотожними, а отже, розрахунки можуть здійснюватися виключно в грошовій формі.
Л.В. Тихомирова, М.Ю. Тихомиров [210]	Міжнародні розрахунки (International payments) – розрахунки, пов'язані із здійсненням різноманітних платежів, які виникають у процесі міжнародної співпраці держав.

Принципи здійснення безготівкових розрахунків

№	Принцип	Характеристика
1	2	3
1	Принцип платежів за зобов'язаннями	Обумовлений роллю платіжної системи як основного елемента будь-якого сучасного суспільства. Саме зобов'язання дисциплінують розрахунки взагалі і, зокрема, розрахунки за товарними операціями, що складає переважну частину господарського обігу.
2	Здійснення розрахунків за банківськими рахункам	Усі розрахунки між юридичними особами повинні здійснюватися, через банк у якому відкритий відповідний рахунок на основі договору про розрахунково-касове обслуговування. Розмір готівкових платежів через касу підприємства обмежений (на даному етапі складає 10 тис.грн. на день з одним постачальником)
3	Наявність згоди платника на платіж	Принцип реалізується за допомогою використання відповідних форм безготівкових розрахунків. Цей принцип регулюється шляхом застосування: 1) або відповідного платіжного інструменту, що свідчить про розпорядження власника на списання засобів; 2) або спеціального акцепту документів, виписаних одержувачем (платіжних вимог доручень, платіжних вимог, перекладних векселів). Однак існують випадки безакцептного списання засобів.
4	Платіж у межах власних засобів і отриманих кредитів	Порушення даного принципу може привести до проблем у платіжному обороті й на інших його ділянках. На сьогодні підприємства можуть оперувати лише оборотними легко ліквідними засобами для виконання зобов'язань. У ринковій економіці поки на це надії немає. Комерційні банки неохоче йдуть на створення ринку «коротких грошей». Унаслідок чого зростають неплатежі.
5	Терміновість платежу	Необхідність оплати постачання в терміни, обговорені договором постачання. Порушення даного принципу приведе до збою в платіжному обороті як самого підприємства-боржника, так і підприємства-кредитора. Платіж може відбуватися до відвантаження товарів постачальником (авансовий платіж); негайно після завершення торговельної операції; через визначений термін після завершення торговельної операції на умовах комерційного кредиту без оформлення боргового зобов'язання чи з письмовим оформленням векселя.
6	Принцип періодичної черговості платежів	Необхідність установлення черговості платежів викликана необхідністю недопущення виникнення прострочених платежів. Тобто платежі мають здійснюватися своєчасно.

7	Принцип майнової відповідальності за порушення зобов'язань при здійсненні розрахунків	Порушення договірних зобов'язань у частині розрахунків припускають застосування цивільно-правової відповідальності у формі відшкодування збитків, сплати (штрафу, пені, а також інших заходів відповідальності, закріплених у Цивільному Кодексі й інших законодавчих і нормативних актах).
8	Контроль за здійсненням безготівкових розрахунків	Дозволяє дотриматися правильності здійснення розрахунків і встановлених положень про порядок їхнього проведення.
9	Принцип терміновості платежу	Забезпеченість платежу припускає для дотримання терміновості платежу наявність у платника чи його гаранта ліквідних засобів, що можуть бути використані для погашення зобов'язань перед одержувачем коштів.

Класифікація розрахунків

Класифікаційна ознака	Види заборгованості
1	2
За суб'єктами	юридичних осіб між собою
	фізичних осіб між собою
	розрахунки між юридичними особами й фізичними
	розрахунки між фізичними особами й юридичними
За сферами здійснення	господарські (гроші – товар)
	фінансові (гроші – гроші)
	побутові
За об'єктами	товарні
	безтоварні (розрахунки за платежами до бюджетів, податкові та ін. фінансові розрахунки)
З точки зору стану грошей	готівкові, поділяються на розрахунки, коли готівка переходить у готівку і випадки, коли готівкові кошти перетворюються на безготівкові
	безготівкові, мають дві форми: а) коли безготівкові кошти переходять у безготівкові; б) коли вони перетворюються на готівкові
За сферами залежно від ступеня індивідуалізації	публічного (наприклад, бюджетні, податкові) характеру
	приватного характеру
За режимом	загальні
	спеціальні
За місцем проведення розрахунків	внутрішньодержавні
	міжміські
	місцеві
	міждержавні
За платіжними інструментами	платіжними дорученнями
	платіжними вимогами
	платіжними вимогами – дорученнями
	векселями
	чеками
	акредитивами
За часом здійснення платежу	інкасовими дорученнями
	строкові (до початку операції, негайно після її завершення, через певний строк після завершення операції)
	дострокові
	планові
	відстрочені
	прострочені

За комунікаційними системами переказу грошей	поштовий зв'язок
	спеціальні служби (зв'язку, кур'єри, фельд'єгерська служба, служба інкасації)
	телеграфно-телетайпний зв'язок
	телефонний зв'язок
	електронний зв'язок
	міжнародні комунікації SWIFT
За формою розрахунків	перекази (кредитові, в т. ч поштові, дебетові)
	відкритий рахунок (планові платежі)
	акредитиви
	інкасо
За способом платежу	валовий спосіб
	залік взаємних вимог і зобов'язань (кліринг)
За наявністю гарантії платежу	гарантовані платежі (векселями, чеками, акредитивами)
	негарантовані платежі (платіжними дорученнями, платіжними вимогами-дорученнями, платіжними вимогами)
За наявністю проміжних ланок (посередників) у розрахунках	за участю посередників – прямі
	без їх участі – транзитні
За величиною платежів	оптові (крупні)
	роздрібні (дрібні)

Визначення терміна «Дебіторська заборгованість» у спеціальній літературі

№ з/п	Автор	Визначення
1	О.М.Бандурка, М.Я.Коробов, П.І.Орлов [11, с. 308]	<i>Дебіторська заборгованість</i> – це сума боргів на користь підприємства від юридичних або фізичних осіб у результаті господарських взаємовідносин.
2	Йорг Бетге [18, с. 300]	<i>Дебіторська заборгованість покупців і замовників</i> – це заборгованість партнерів за поставлену продукцію, виконані роботи, надані послуги відповідно до двостороннього договору.
3	І.А.Бланк [23, с. 64]	<i>Дебіторська заборгованість</i> – сума заборгованості на користь підприємства, представлена фінансовими зобов'язаннями юридичних і фізичних осіб.
4	В.Г. Золотогоров [80, с. 116]	<i>Дебіторську заборгованість</i> визначає як суму боргів, які належать підприємству, організації, установі, підприємцю від фізичних або юридичних осіб у результаті господарських відносин з ними.
5	А.Ф. Вещунова [46, с.511]	<i>Дебіторська заборгованість</i> – це сума грошових коштів, які повинні сплатити фізичні і юридичні особи за поставлену їм продукцію, виконані роботи й надані послуги.
6	С.Ф.Голов, В.І.Єфіменко [57 с.66]	<i>Дебіторська заборгованість</i> – це заборгованість інших підприємств та осіб нашому підприємству.
7	Н.В.Дембінський [63, с. 54]	<i>Кошти в незакінчених розрахунках</i> , або дебіторська заборгованість, являє собою заборгованість інших підприємств і окремих осіб даному підприємству.
8	І.А.Єфремов, Ю.С.Ігумнов [73, с. 36]	<i>Кошти в розрахунках</i> , що називаються <i>дебіторською заборгованістю</i> , представляють собою борги, що належать підприємству (об'єднанню) від юридичних (підприємств, організацій) або фізичних (працівників і службовців) осіб в результаті господарських взаємовідносин з ними.
9	А.Г.Завгородній, Г.Л.Вознюк, Т.С.Смовженко [79, с. 170]	Заборгованість дебіторська – сума заборгованостей підприємству (організації) від юридичних або фізичних осіб (дебіторів).
10	Г.М. Колпакова [94, с. 4]	<i>Дебіторська заборгованість</i> – це елемент оборотного капіталу, сума боргів, що належать організації від юридичних або фізичних осіб
11	М.В.Кужельний, В.Г. Лінник [99]	<i>Дебіторська заборгованість</i> – це право на повернення боргу
12	О.І. Лучков [109, с. 22 – 27]	<i>Дебіторська заборгованість</i> – це сума боргів, що належать підприємству і свідчать про вилучення коштів з його обігу дебіторами – юридичними чи фізичними особами, що мають відповідну фінансову заборгованість підприємству. Це – форма існування обігових активів.
13	Н. Матіцина [112, с.38-42]	<i>Дебіторська заборгованість</i> – це розмір нездатності суб'єкта підприємницької діяльності виконати грошові зобов'язання перед підприємством після настання встановленого угодою строку їх сплати
14	Г.І.Моїсеєнко [122, с. 24]	<i>Дебіторська заборгованість</i> називається коштами в розрахунках, тобто по суті це кошти даного підприємства, що тимчасово знаходяться у інших підприємств або осіб і належать по закінченню відповідного терміну поверненню даному підприємству.
15	В.М.Нікітін, Д.А. Нікітіна [129, с. 48]	<i>Кошти в розрахунках</i> – дебіторська заборгованість за товари, продукцію й послуги за виданими авансами, суми за підзвітними особами.
16	В.Ф.Палій, В.В. Палій [136, с. 223]	<i>Дебіторська заборгованість</i> – це короткострокові вкладення оборотних засобів у розрахунки з фізичними і юридичними особами, які здебільшого є малоліквідними активами.

Визначення терміна «Зобов'язання» в спеціальній літературі

№ з/п	Автор	Визначення
1	І.А.Биков, С.М.Бичкова, М.Л.Пятов, Я.В.Соколов [40, с. 13]	В силу зобов'язання одна особа (боржник) повинна здійснити на користь іншої особи (кредитора) певну дію, як-то: передати майно, виконати роботу, заплатити гроші тощо чи утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його зобов'язання.
2	І.А.Бланк [23, с. 216]	Зобов'язання – сукупність фінансових вимог до підприємства, що належать погашенню в майбутньому періоді.
3	Т.А.Бутинець, Л.В.Чижевська, С.Л. Береза [34, с.50]	Зобов'язання – це борги чи інші зобов'язання підприємства. Вони виникають, головним чином, через придбання товарів та послуг у кредит чи кредитів, які отримує підприємство для свого фінансування.
4	Ф.Ф.Бутинець, О.В.Олійник, [38, с. 202]	Зобов'язання – це борги (заборгованість) підприємства, які виникають внаслідок придбання товарів та послуг у кредит, або кредити, які підприємство отримує для свого фінансування.
5	Глен А. Велш, Даніел Г. Шорт [45, с.40, 484]	Зобов'язання – це борги чи інші зобов'язання підприємства. Зобов'язання визнають як можливі майбутні пожертвування економічними вигодами.
6	С.Ф. Голов, В.І. Єфіменко [57, с. 72]	Зобов'язання – це заборгованість підприємства іншим підприємствам, організаціям та особам, яка виникає внаслідок здійснення фірмою угод. <i>Короткострокові зобов'язання</i> (або кредиторська заборгованість) включає в себе борги, які мають бути погашені впродовж року або одного господарського циклу незалежно від його тривалості.
7	М.Р.Лучко, І.Д. Бенько [108, с. 104]	Зобов'язання є юридично регламентованим обов'язком компанії щодо виплати грошей і надання товарів, робіт, послуг, які виникли в результаті минулих подій.
8	Г.І.Моїсеєнко [122, с. 29]	Зобов'язання з розподілу виникають із розрахункових взаємовідносин підприємства з робітниками і службовцями по заробітній платі, з профспілками по відрахуваннях на соціальне страхування і фінансовими органами по платежах до бюджету.
9	С.В. Мочерний [68, с. 608]	Зобов'язання – це оформлені договором відносини між різними суб'єктами, згідно з якими одна зі сторін зобов'язана здійснювати певні дії на користь іншої або утриматись від небажаних для неї дій.
10	Б.Нидлз, Х.Андерсон, [128, с. 178]	Зобов'язання (<i>liabilities</i>) виникають в результаті здійснення фірмою різних угод і є юридичною основою для наступних платежів за товари чи надані послуги.
11	Б. Райан [172, с. 55]	Зобов'язання – угода, яка укладається між двома або більше сторонами для здійснення відповідної діяльності, що має економічну цілеспрямованість.
12	Б.А.Райзберг, Л.Ш.Лозовский, Е.Б.Стародубцев а [173]	Зобов'язання – це оформлені договором відносини, які полягають у тому, що одна із сторін, що укладає угоду зобов'язана здійснити певні дії на користь іншої сторони або втриматись від небажаних для неї дій.
13	Р.А. Слав'юк [189, с.275]	Зобов'язання – це обов'язок чи відповідальність діяти певним чином. Воно виникає тільки тоді, коли актив отримано або коли підприємство укладає невідмовну угоду придбати актив.
14	Е.Д.Чацкис, А.Н.Лысюк, Т.П.Михайлова [223, с. 117]	Зобов'язання – заборгованість підприємства, яка виникає внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що представляють собою економічні вигоди

Класифікація дебіторської заборгованості у різних авторів

№ з/п	Автор	Види дебіторської заборгованості
1	2	3
1	Ф.Ф. Бутинець [35]	Дебіторська заборгованість за можливістю погашення: <ul style="list-style-type: none"> - нормальна; - сумнівна; - безнадійна.
2	Т.В. Гладких [52, с.177]	За строком погашення та зв'язком з нормальним операційним циклом: <ul style="list-style-type: none"> - поточна; - довгострокова. За своєчасністю погашення: <ul style="list-style-type: none"> - дебіторська заборгованість, за строк оплати якої не настав; - дебіторська заборгованість не сплачена в строк; - сумнівна дебіторська заборгованість; - безнадійна дебіторська заборгованість. За об'єктами щодо яких виникає дебіторська заборгованість: <ul style="list-style-type: none"> - дебіторська заборгованість орендаря за фінансовою орендою, яка відображаються в балансі орендодавця; - забезпечена векселем; - інша довгострокова заборгованість; - заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги; - дебіторська заборгованість за розрахунками; - інша поточна дебіторська заборгованість.
3	В.Б.Івашкевич, І.М.Семенова [84]	За економічним змістом: <ul style="list-style-type: none"> - покупці та замовники; - векселі до отримання; - заборгованість дочірніх та залежних підприємств; - заборгованість учасників (засновників) за внесками до статутного капіталу; - аванси видані; - інші дебітори. Строки надання: <ul style="list-style-type: none"> - поточна; - довгострокова. За часом повернення: <ul style="list-style-type: none"> - нормальна (в межах строків) - прострочена За ступенем забезпеченості боргових зобов'язань: <ul style="list-style-type: none"> - забезпечені; - не забезпечені заставою, гарантією, порукою, банківською гарантією. За можливістю стягнення: <ul style="list-style-type: none"> - надійна; - сумнівна; - безнадійна.

4	Г.М. Колпакова [94]	<p>Причини виникнення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - виправдана; - невинуватена; - безнадійна. <p>За статтями бухгалтерського балансу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - покупці та замовники; - векселі отримані; - заборгованість дочірніх та залежних підприємств; - аванси видані; - інша. <p>За строками виникнення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - поточна; - довгострокова.
5	Г.В.Нашкерська [125, с.265]	<p>За строками погашення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - поточна; - довгострокова. <p>Об'єкти, відносно яких виникла заборгованість:</p> <ul style="list-style-type: none"> - орендаря за фінансовою орендою; - забезпечена векселями; - за наданими позиками; - за продукцію, товари, роботи, послуги; - за розрахунками; - інша. <p>За своєчасністю погашення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначений угодою строк сплати якої не настав; - не оплачена в строк (безнадійна та сумнівна).
6	Л.О.Лігоненко, Н.М.Новікова [105]	<p>В залежності від строків позовної давності:</p> <ul style="list-style-type: none"> - непрострочена; - прострочена: <ul style="list-style-type: none"> - борги, шанси на отримання яких збереглися; - борги, отримати які нереально – безнадійні.
7	А.А.Мазаракі [110]	<p>В залежності від можливості погашення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - заборгованість, що потенційно може бути погашена (ймовірність погашення оцінюється в інтервалі від 0,7 до 1,0); - заборгованість, факт погашення якої є сумнівним у зв'язку з тяжким фінансовим положенням боржників (сумнівна заборгованість). Ймовірність погашення від 0,2 до 0,7; - заборгованість, що не може бути погашена (безнадійна заборгованість). Ймовірність погашення нижче 0,2, термін прострочення виконання зобов'язань від трьох місяців до одного року.
8	Н. Матицина [112]	<p>Дебіторська заборгованість за зарубіжним досвідом:</p> <ul style="list-style-type: none"> - для оцінки фінансового результату; - для прийняття управлінських рішень; - для контролю і регулювання. <p>Дебіторська заборгованість за вітчизняним досвідом:</p> <ul style="list-style-type: none"> - довгострокова; - поточна; - безнадійна (сумнівна).

Класифікація кредиторської заборгованості у різних авторів

№	Автор	Види кредиторської заборгованості
1	Н.М. Ткаченко [211, с. 13]	<p>Довготермінові пасиви: довготермінові кредити банків;</p> <ul style="list-style-type: none"> – довготермінові позикові кошти; – довготермінові кредити, не погашені в строк. <p><i>Розрахунки та інші пасиви:</i></p> <p>Короткотермінові пасиви: короткотермінові кредити банків;</p> <ul style="list-style-type: none"> – короткотермінові позикові кошти; – короткотермінові кредити, не погашені в строк. <p>Розрахунки з кредиторами: за товари, роботи та послуги;</p> <ul style="list-style-type: none"> – по векселях виданих; – по авансах одержаних; – з бюджетом; – за позабюджетними платежами; – по страхуванню; – з оплати праці; – з ін. кредиторами; – позики для працівників; – доходи майбутніх періодів.
2	Т.А.Бутинець, Л.В.Чижевська, С.Л.Берега [34, с. 49]	<p>Залучені джерела утворення майна підприємства (зобов'язання):</p> <ul style="list-style-type: none"> – кредити та позики; – кредиторська заборгованість; – кошти в розрахунках.
3	В. Сопко [206, с.209]	<p>Залучений (чужий щодо власників) капітал:</p> <p>Позичений капітал – джерела тимчасово залучених (позичених) засобів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – кредити (позички) банків; – зобов'язання і кредиторська заборгованість. <p>Зобов'язання щодо розподілу національного доходу:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розрахунки з бюджетом; – розрахунки зі страхування; – інші розрахунки.
4	В.Г. Гетьман [51, с.18]	<p>Залучений капітал:</p> <p>Довготерміновий: кредити;</p> <ul style="list-style-type: none"> – позики. <p>Короткотерміновий: короткотермінові кредити і позики;</p> <ul style="list-style-type: none"> – кредиторська заборгованість (робітникам підприємства, по векселях виданих, постачальникам, органам соціального страхування, бюджету за податками); – доходи майбутніх періодів.
	Т.В. Гладких [52, с.226]	<p>Довгострокові зобов'язання: довгострокові кредити банків;</p> <ul style="list-style-type: none"> – інші довгострокові фінансові зобов'язання; – відстрочені податкові зобов'язання; – інші довгострокові зобов'язання. <p>Поточні зобов'язання: короткострокові кредити банків;</p> <ul style="list-style-type: none"> – поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; – короткострокові векселі видані; – кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги; – поточна заборгованість за розрахунками; – інші поточні зобов'язання.

Види дебіторської заборгованості (авторська розробка)

Ознака	Види заборгованості
За видами заборгованості	Заборгованість за товари, роботи, послуги, строк сплати яких ще не настав
	Заборгованість за товари, роботи, послуги, не сплачена в строк
	Дебіторська заборгованість за векселями отриманими
	Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом та позабюджетними фондами
	Дебіторська заборгованість за розрахунками з персоналом
	Дебіторська заборгованість дочірніх та асоційованих підприємств
	Дебіторська заборгованість підзвітних осіб
	Дебіторська заборгованість за авансами виданими
За термінами виникнення	Інші види дебіторської заборгованості
	Довгострокова
За терміновістю погашення	Поточна
	Термінова
	Відстрочена
За вірогідністю стягнення	Прострочена
	Надійна (не витік строк погашення, забезпечена)
	Сумнівна (прострочена, незабезпечена, є вірогідність непогашення)
За рівнем забезпеченості	Безнадійна: - строк позовної давності якої минув; - строк позивної давності якої ще не минув
	Забезпечена (гарантія, застава, вексель, порука)
	Частково забезпечена
За контрагентами	Незабезпечена
	Вітчизняні дебітори
Диференціація за терміном непогашення:	Іноземні дебітори
	До 30 днів
	30-90 днів
	90-180 днів
Залежно від платоспроможності дебіторів	Більше 180 днів
	Заборгованість платоспроможних дебіторів
	Заборгованість недостатньо платоспроможних дебіторів
Напрями діяльності підприємства	Заборгованість безнадійна
	Поточна
	Інвестиційна
По відношенню до підприємства	Фінансова
	Внутрішня
За ступенем ліквідності	Зовнішня
	Високоліквідна (строк погашення до 30 днів)
	Середньоліквідна
За доцільністю	Неліквідна (безнадійна)
	Виправдана
	Невиправдана

Види кредиторської заборгованості (авторська розробка)

Ознака	Види заборгованості
За видами заборгованості	Заборгованість за товари, роботи, послуги, строк сплати яких ще не настав
	Заборгованість за товари, роботи, послуги, не сплачена в строк
	Кредиторська заборгованість за вексями до сплати
	Кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом
	Кредиторська заборгованість за розрахунками з персоналом
	Кредиторська заборгованість перед дочірніми та асоційованими підприємствами
	Кредиторська заборгованість за авансами отриманими
	Кредиторська заборгованість за розрахунками зі страхування
	Інші види кредиторської заборгованості
За термінами виникнення	Довгострокова
	Поточна
За терміновістю погашення	Термінова
	Відстрочена
	Прострочена
За рівнем забезпеченості	Забезпечена (гарантія, застава, вексель, порука)
	Частково забезпечена
	Не забезпечена
За контрагентами	Вітчизняні кредитори
	Іноземні кредитори
Диференціація за терміном непогашення:	До 30 днів
	30-90 днів
	90-180 днів
	Більше 180 днів
Вірогідність погашення	Бездоганна
	Сумнівна
	Безнадійна
Напрями діяльності підприємства	Поточна
	Інвестиційна
	Фінансова
По відношенню до підприємства	Внутрішня
	Зовнішня
За доцільністю	Виправдана
	Невиправдана

Розкриття елементів алгоритму управління розрахунками з дебіторами та кредиторами на підприємствах торгівлі

№	Елемент алгоритму	Пояснення
1.	<p>Визначення принципів здійснення розрахунків.</p>	<p>Основою формування облікової політики щодо дебіторської заборгованостей є оптимізація їх загального розміру та досконале вивчення передумов виникнення, принципів кредитної політики, удосконалення процедури інкасації дебіторської заборгованості, ефективне використання отриманих кредитів та ін.</p> <p>При визначенні кредитної політики, на думку В.А. Щербакова [228], необхідно враховувати такі чинники: своєчасна комерційна та фінансова практика здійснення торговельних операцій; загальний стан економіки, який зумовлює фінансові спроможності покупців, рівень їх платоспроможності; кон'юнктура товарного ринку, що склалася, стан попиту на продукцію установи; потенційна можливість підприємства нарощувати об'єми виробництва продукції при розширенні можливостей її реалізації за рахунок надання кредиту; правові умови забезпечення стягнення дебіторської заборгованості; фінансові можливості підприємства в частині відволікання коштів у дебіторську заборгованість; фінансовий менталітет власників та менеджерів установи, їх ставлення до рівня допустимого ризику в процесі здійснення діяльності.</p> <p>Також В.А. Щербаков наголошує на тому, що визначаючи тип кредитної політики, слід мати на увазі, що жорсткий (консервативний) її варіант негативно впливає на зростання обсягу операційної діяльності установи та формування сталих комерційних зв'язків, тим часом як м'який (агресивний) її варіант може викликати надмірне відволікання коштів, знизити рівень платоспроможності установи, викликати як наслідок значні витрати на стягнення боргів, а у підсумку знизити рентабельність оборотних активів та капіталу, що використовується.</p> <p>Взагалі, управління дебіторською заборгованістю здійснюється, як правило, для збільшення величини прибутку за рахунок підвищення ефективності використання дебіторської заборгованості. Отже, дуже важливим є раціональне та ефективне проведення політики управління заборгованістю. Для досягнення цієї мети, необхідно виділяти такі основні завдання управління дебіторською заборгованістю:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Попередня перевірка усіх потенційних дебіторів на початку співпраці. 2. Належний юридичний супровід угод. 3. Заздалегідь визначений граничний ліміт дебіторської заборгованості. 4. Фінансування дебіторської заборгованості. 5. Належним чином здійснюваний облік та контроль за дебіторською заборгованістю. 6. Аналіз ефективності дебіторської заборгованості. 7. Стягнення прострочених боргів. 8. Претензійна робота з несумлінними дебіторами. <p>Також необхідно приділити увагу роботі керівництва в процесі управління дебіторською заборгованістю (генеральний директор, відділ продажу, комерційний відділ, фінансовий відділ, юридичний відділ). Саме від керівництва залежить правильний вибір основної стратегії керівництва та ефективності роботи з дебіторами, а саме: планування дебіторської заборгованості, визначення довгострокових цілей, формування загальної стратегії роботи підприємства з дебіторами; забезпечення виконання визначеної стратегії та поставлених цілей; контроль за виконанням запланованих заходів та показників; мотивування співробітників, які пов'язані з управлінням дебіторською заборгованістю; аналіз отриманих результатів, формування висновків щодо ефективності проведеної роботи; прийняття адекватних управлінських рішень на основі сформованих рішень.</p>

2.	<p><i>Аналіз складу й динаміки дебіторської кредиторської заборгованостей</i></p>	<p>На цьому етапі аналізується стан, динаміка та структура дебіторської та кредиторської заборгованості з метою визначення їх питомої ваги в загальній валюті балансу, динаміка за останні роки (доцільно обрати не менше ніж три для достовірності інформації).</p>
3.	<p><i>Організація управлінського обліку та поточного моніторингу стану розрахунків, а також контролю за своєчасним обліком, аналізом та інкасацією дебіторської заборгованості, формування ефективного відділу внутрішнього аудиту.</i></p>	<p>Управлінський облік борговими зобов'язаннями перш за все спрямований на розгляд засобів управління дебіторською та кредиторською заборгованістю на днюочому підприємстві і в умовах банкрутства, та прогнозування подальшого стану боргових зобов'язань. Головна мета управління борговими зобов'язаннями – забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності організації на тривалій період.</p> <p>У працях Т.М. Форопанової [218] можна відмітити інший підхід до організації управлінського обліку зобов'язань з використанням принципу фіктивної ліквідації та системи динамічних балансів. Т.М. Форопанова вважає, що управлінський облік складається з управління активами та пасивами, резервною системою та імунацією зобов'язальних відносин, а система управлінського обліку зобов'язань будується на створенні моделі імунаційних похідних балансових рахунків. Управлінський облік зобов'язань, у цьому випадку, спрямований на забезпечення керівництва компанії інформацією з управління трьома найважливішими об'єктами: рухом активів та пасивів грошових потоків, обліком процесів хеджування та створення хеджбухгалтерії, обліком довірного управління.</p> <p>Т.М. Форопанова радить організувати управлінський облік активів та пасивів на позасистемній основі шляхом використання «Відомості управлінського обліку активів та зобов'язань компанії», на її підставі пропонується створити систему прогнозування зі складанням управлінського балансу та звіту про рух грошових коштів. У цій рекомендації відомості управлінського обліку активів та зобов'язань компанії враховуються залишки грошових ресурсів на початок періоду, надходження та вибуття ресурсів за період та залишки на кінець періоду за двома оцінками: номінальний вартості грошових потоків та дисконтований вартості грошових потоків.</p> <p>Також розраховується показник дюрації (середньозважений строк потоку платежів, зважений за дисконтованою сумою) за надходженням та відтоком грошових коштів. Пропозиції Т.М. Форопанової здебільшого ґрунтуються на узагальненні закордонної практики управлінського обліку зобов'язань. Проте така організація управлінського обліку може бути успішно втілена тільки на невеликих підприємствах, що суттєво знижує корисність запропонованого підходу.</p> <p>У працях більшості закордонних учених проблеми управлінського обліку заборгованістю, як правило, полягають в управлінні грошовими потоками підприємства, формуванні управлінських звітів у розрізі центрів відповідальності та бюджетування.</p> <p>Керівництво підприємства та бухгалтерія повинні мати повну та неупереджену інформацію про здійснення всіх господарських процесів на підприємстві для впливу на процес управління розрахунками. Процес взаємодії обліку, аналізу та контролю втілюється у формуванні обліково-аналітичної інформації управлінської діяльності. Процес та результат такої взаємодії реалізуються в межах механізму моніторингу.</p> <p>Економічний моніторинг проводиться для пошуку тенденцій та закономірностей, які характерні для певного періоду діяльності установи, стану на ринках збуту, технологічного процесу. Моніторинг є необхідним, оскільки за його допомогою виявляється, наскільки часто допускаються порушення в тій чи іншій галузі. Для успішного управління розрахунками через моніторинг на вітчизняних підприємствах необхідно розробити механізм моніторингу.</p>

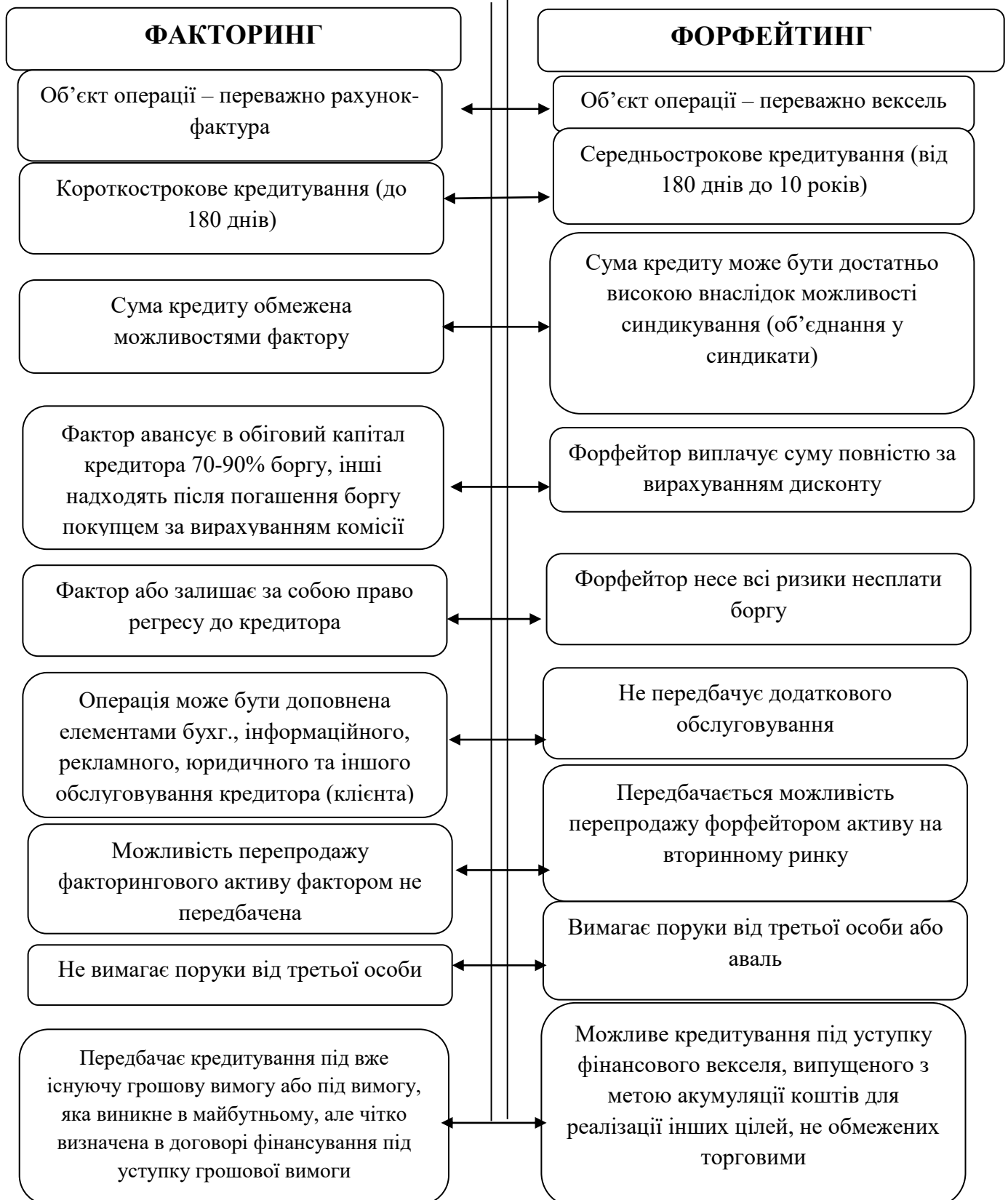
4.	<p>Визначення суми коштів, яку можливо інвестувати в дебіторську заборгованість за товарами (споживчим) кредитом, а також визначення «безпечного» розміру дебіторської заборгованості.</p>	<p>Визначення ліміту дебіторської заборгованості для кожного контрагента, що користується відстрочкою платежу – це один з найефективніших способів управління ризиками виникнення простроченої заборгованості. Існують різні підходи до визначення граничного значення дебіторської заборгованості.</p>
5.	<p>Визначення кредитоспроможності та надійності покупця, створення методики швидкого або «експрес»-аналізу дебіторської заборгованості клієнтів.</p>	<p>Кредитоспроможність покупця характеризує систему умов, які визначають його здатність залучати кредити та у повному обсязі і у визначені терміни виконувати всі пов'язані з ним фінансові зобов'язання.</p>
6.	<p>Виявлення надання можливостей дисконтів, знижок покупцям.</p>	<p>Згідно з фінансовим словником А.Г. Грязновой, «знижки – суми, які продавець товару уступає різноманітним покупцям з метою розширення ринку збуту та збільшення об'ємів продажу, покриття окремих витрат» [60, с.890]. На думку Є.Ф.Тихомирова, знижка є складовою частиною умов продажу. Вона здійснює двоякий вплив на прибутковість організації. З одного боку, надання знижок веде до зменшення виручки від реалізації, з іншого боку, сприяє прискоренню платежів, внаслідок чого скорочується дебіторська заборгованість та витрати з її фінансування, обліку та стягнення. При цьому головним завданням є визначення оптимального розміру знижки, який забезпечує компроміс між зниженням виручки та економією перерахованих вище витрат [209].</p>
	<p>Критичний строк сплати боргу</p>	<p>Це дата, не пізніше якої має бути здійснений платіж за наданим комерційним кредитом. У більшості договорів постачання з відстрочкою платежу, такий граничний термін визначається шляхом додавання встановленої кількості днів до дати виникнення дебіторської заборгованості (це може бути дата підписання угоди, дата відвантаження товарів, отримання товарів покупцем та ін.). Для спрощення розрахунку критичного строку сплати можна виділити типові умови надання відстрочки платежу та реалізувати можливість їх обліку в системі управління дебіторською заборгованістю.</p>
8.	<p>Використання сучасних форм рефінансування заборгованості.</p>	<p>Сьогодні виділяють три основні форми рефінансування дебіторської заборгованості: форфейтинг, факторинг, облік векселів та авалювання. Облік векселів (фінансова операція, за якої банк купує векселі до настання строку платежу за ними з дисконтом (безобіговий облік або облік з реверсом)) та авалювання (оформлення банком авалю на векселі, згідно з яким банк бере на себе зобов'язання сплатити вексель повністю або частково у випадку несплати боржником векселя у строк) Форфейтинг (англ. forfeiting) – це форма кредитування зовнішньоекономічних операцій у вигляді купівлі у експортера векселів, які акцептовані імпортером. Продавець переступає свої вимоги до покупця конкретній кредитній установі. Продавець купує відразу всю суму за вирахованими відсотків. При цьому покупець товарів ліквідує свої боргові зобов'язання регулярним (зазвичай піврічним)</p>

	<p>внеском. Від звичайного обліку векселів банками форфейтинг відрізняється тим, що передбачає перехід усіх ризиків по борговому зобов'язанню до його покупця - форфейтору. Форфейтинг дозволяє скоротити дебіторську заборгованість продавця, поліпшити структуру балансу, прискорити оборот капіталу. Хоча форфейтинг дорожче банківського кредиту, він стабілізує ставки кредитування, спрощує оформлення переуступки векселів та інших боргових вимог [219].</p> <p>Факторинг. Сутність факторингу полягає в тому, що фактор (фінансовий інститут) погоджується звільнити постачальника від фінансового тягаря, особливо від стягнення виторгу з покупця.</p> <p>В Україні, як правило, постачальник негайно або впродовж 2-3 днів отримує від факторингового відділу банку визначений відсоток від суми вимог. Після отримання документів про постачання товарів (послуг) банк або фактор, переважно після перевірки платоспроможності покупця, виплачує своєму клієнтові, як правило, від 60% до 90% суми платежу за відвантажений товар. Інші 10-40% суми боргу фактор тимчасово утримує у зв'язку з прийняттям ризику несплати боргу [2].</p> <p>Недоліком факторингу є те, що відсоток за ним звичайно вищий, ніж за форфейтинговими операціями, а також при форфейтингу банк купує векселі на всю суму та на повний строк, бере на себе всі комерційні ризики, без права регресу, що є більш вигідним для постачальника.</p> <p>Порівняльна характеристика факторингу та форфейтингу наведена на рисунку 3.1.</p>
<p>9. Використання правових механізмів ефективного управління борговими зобов'язаннями</p>	<p>Згідно з Цивільним Кодексом України [222], існує декілька способів припинення зобов'язань. Ст. 598 Цивільного кодексу України визначає, що підставами для припинення зобов'язань є:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, установлених договором або законом. 2. Припинення зобов'язання на вимогу однієї із сторін допускається лише у випадках, установлених договором або законом. <p>Нормальним способом припинення зобов'язань є його виконання. За належного виконання зобов'язань, це здійснюється належною особою, в належному місці, в належний строк з дотриманням всіх інших вимог та принципів виконання зобов'язань (ст.599 ЦК). Проте існують і інші способи, передбачені законодавством.</p> <p>Відступне (ст.600 ЦК). Зобов'язання припиняється за згодою сторін внаслідок передавання боржником кредиторіві відступного (грошей, іншого майна тощо). Розмір, строки й порядок передавання відступного встановлюються сторонами. Передавання відступного є одним із способів припинення зобов'язання за згодою сторін. В даному випадку сторони доходять згоди щодо того, що замість виконання зобов'язання, тобто здійснення тих дій, які становлять його зміст, боржник виконує якісь інші дії (передає інше майно, гроші тощо).</p> <p>Зарахування (ст. 601 ЦК). Зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги. Зарахування зустрічних вимог може здійснюватися за заявою однієї із сторін.</p> <p>Витребування здійснюється за наявності трьох умов: вимоги сторін мають бути зустрічними, однорідними та необхідність настання строку виконання за обома вимогами. За наявності цих умов, достатньо заяви однієї сторони для зарахування, згоди іншої не потрібно.</p> <p>Зарахування може бути повним (якщо зустрічні вимоги рівні), в цьому випадку воно припиняється, або частковим.</p> <p>Припинення зобов'язання за домовленістю сторін (новація) (Ст. 604). Зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація). Новація не допускається щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завдані каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, про сплату аліментів та в інших випадках, встановлених законом. Новація припиняє додаткові зобов'язання, пов'язані з первісним</p>

	<p>зобов'язанням, якщо інше не встановлено договором.</p> <p>Новацію характеризують такі ознаки: наявність взаємної згоди сторін щодо припинення дії попереднього зобов'язання та щодо умов нового зобов'язання; наявність умови про припинення попереднього зобов'язання; припинення всіх додаткових зобов'язань; виникнення між тими ж особами нового зобов'язання, яке, як правило, містить умову про інший предмет чи спосіб виконання. Так, наприклад, ст. 1053 ЦК встановлює, що за домовленістю сторін борг, що виник із договорів купівлі-продажу, найму майна або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням.</p> <p>Головним критерієм розмежування новації та відступного (ст. 600 ЦК) є мета та наслідки укладення угоди про припинення зобов'язання. Так, метою та наслідками відступного є припинення зобов'язання та всіх відносин між сторонами. У випадку новації сторони шляхом заміни предмета чи способу виконання зобов'язання припиняють його й створюють нове (постанова Вищого господарського суду України від 07.09.2004 р. N 6/173).</p> <p>Прощення боргу (Ст. 605 ЦК). Зобов'язання припиняється внаслідок звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора.</p> <p>Припинення зобов'язання поєднанням боржника й кредитора в одній особі (Ст. 606 ЦК України).</p>	
<p>10.</p>	<p>Заходи для роботи з клієнтами в частині стягнення заборгованості повинні включати:</p> <ul style="list-style-type: none"> - телефонні переговори; - виїзди до контрагентів; - оформлення договорів цесії (уступка прав вимоги дебіторської заборгованості, цемент передає цесіонарію право вимоги до боржника); - розробка схем погашення заборгованості векселями з їх подальшою реалізацією; - розробка ефективних бартерних схем; - опрацювання можливостей звернення до арбітражу. 	<p>Формування системи стягнення заборгованості з клієнтів та введення штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язань клієнтами.</p>
<p>11.</p>	<p>Оцінка ефективності є одним з основних завдань керівництва фірми в процесі управління розрахунками. Для цього необхідно постійно стежити за основними показниками, що відображають ефективність діяльності. Це дозволить своєчасно реагувати як на позитивні, так і негативні зміни. Для оцінки ефективності управління заборгованістю можна виділити такі кроки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) постійно стежити за ефективністю роботи фірми, тобто оцінювати рентабельність продажів, а також продажів з відстрочкою платежів; оцінювати ефективність роботи відділів реалізації та кожного менеджера в них; порівнювати показники діяльності компанії з показниками діяльності інших компаній (основних конкурентів та середнім показником галузі). 2) виділяти найдохідніших клієнтів, виявляти причини такої успішної співпраці та використовувати набуті знання для покращення успішності співпраці з іншими клієнтами; 3) виділяти клієнтів, які приносять найменшу вигоду або навіть негативний фінансовий результат, та зробити можливі кроки для виходу з кризи, у разі неможливості – розглядати варіант розірвання угод про співпрацю. <p>Також для підвищення ефективності управління розрахунками, керівництву необхідно чітко розмежувати обов'язки між працівниками фірми, слідкувати за дотриманням ними фінансової дисципліни (знання та дотримання умов угод, стежити за своєчасним надходженням від клієнтів та перерахування коштів постачальникам), постійно підвищувати кваліфікацію та професіоналізм співробітників.</p>	<p>Оцінка ефективності управління заборгованістю.</p>

Порівняльна характеристика факторингу та форфейтингу

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФАКТОРИНГУ ТА ФОРФЕЙТИНГУ

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗНИЖКИ, ЯКІ НАДАЮТЬСЯ ПОКУПЦЯМ

Затверджено
Директор ТОВ

« ___ » _____ р.

1. Загальні положення

1.1. Дійсне Положення регламентує порядок визначення розміру та надання знижок покупцям під час купівлі товарів, які реалізуються ТОВ (далі – підприємство) та є обов'язковим для дотримання для всіх працівників Підприємства.

1.2. Метою надання знижок є підвищення ефективності діяльності підприємства зі збуту товарів, залучення максимальної кількості покупців, прискорення оборотності дебіторської заборгованості, формування позитивного іміджу підприємства, максимізація прибутку.

1.3. Під знижкою розуміється зниження ціни реалізації у разі виконання покупцем визначених угодою умов та вказаних у даному Положенні.

2. Умови надання знижок

2.1. Знижки надаються покупцям, які за період з початку поточного календарного року придбали товарів сукупною вартістю, яка дорівнює сумі, що надає право отримання знижки. Знижка надається починаючи з покупки товарів, наступній після купівлі на суму, що надає право на знижку.

2.2. Сума, що надає право на отримання покупцем знижки, повинна бути документально підтверджена: товарно-транспортною накладною або випискою з банківського рахунку про отримання коштів за накладною.

3. Види знижок, що надаються

3.1. Знижки постійним покупцям:

- всім покупцям (за умови придбання товарів одноразово на суму 500 грн. або декількома купівлями на суму 1000 грн., підтверджених касовими чеками)

видається дисконтна картка на право отримання знижки у розмірі 5% від суми на всі наступні покупки (така знижка не надається на акційні товари);

3.2. Святкові знижки:

- надаються в наступні періоди: з 5 березня по 10 березня, з 22 серпня по 1 вересня, з 20 грудня по 15 січня.

Номенклатура товарів, на які розповсюджуються знижки та конкретний розмір знижки (з 10% до 30%) на кожний вид товару встановлюється відповідним наказом не пізніше ніж за 14 календарних днів до початку періоду дії знижки.

3.3 Знижки для оптових покупців.

- за умови дострокової сплати товарів у розмірі 100% від ціни (впродовж двох робочих днів з моменту підписання угоди) – 10%;

- при сплаті впродовж п'яти робочих днів з моменту відвантаження товарів – 5%.

4. Відмова у наданні знижки здійснюється у випадку:

- відсутності закупівель товарів покупцем впродовж календарного місяця;
- у разі наявності простроченої дебіторської заборгованості у покупця за раніше відвантажені товари 14 днів та більше.

5. Контроль за виконанням дійсного Положення

5.1. Контроль за виконанням вимог дійсного Положення здійснюється директором підприємства, начальником відділу продажів та спеціалістами відділу продажів.

5.2. Будь-який працівник, якому відомо про факти порушення даного Положення іншими працівниками зобов'язаний повідомити керівництво підприємства.

Чинники, що впливають на формування облікової політики

Чинники	Ступінь впливу
1	2
Стан законодавчої бази	Збільшується кількість роботи за наявності великої кількості варіантів ведення обліку, також стан законодавчої бази враховується при формуванні вимог до складу облікової служби та професійного рівня працівників, може виникати необхідність введення до складу установи методологічних служб або аутсорсингу.
Можливість використання податкових пільг	Повне або часткове вивільнення від різного виду податків, використання знижених ставок податків, інших податкових пільг.
Галузева приналежність	Специфіка діяльності впливає на формування робочого Плану рахунків для аналітичного обліку та формування показників галузевої звітності, системи документообігу (облік специфічних первинних та звітних документів), порядку інвентаризації.
Організаційно-правова форма підприємства	Врахування особливостей формування показників звітності, особливості подання звітності (обсяги, публічність, терміни) при розробці системи документообігу.
Організаційна структура фірми	Наявність структурних підрозділів, масштаби діяльності, чисельність співробітників.
Поточні та довготермінові цілі підприємництва	Залучення додаткових фінансових ресурсів, зміцнення конкурентних позицій на ринку, здійснення інвестиційних програм, розширення ринку збуту, використання запозичених ресурсів, підвищення котирувань акцій та ін.
Кадрове забезпечення, рівень кваліфікації персоналу	Досвід, навички, вміння, ступінь розуміння поставлених завдань та проблем, здатність їх вирішувати.
Ступінь державного регулювання діяльності організації	Регулювання цін, можливість прийняття самостійних рішень в ціноутворенні незалежно від державного регулювання, ліцензування діяльності, сертифікація продукції, робіт, послуг.
Рівень технічного забезпечення діяльності	Забезпеченість комп'ютерною технікою, новим сучасним програмним забезпеченням, оргтехнікою.
Особливості комерційної діяльності	Організація постачання та збуту, системи та форми розрахунків, взаємовідносини з контрагентами.
Особливості фінансової діяльності	Взаємовідносини з банківськими установами, іншими фінансовими установами, податковою системою.
Особливості управлінської діяльності	Структура, незалежність від власників, звітність перед ними, рівень ініціативності та завзятості керівництва.
Зовнішні фактори	Стан економіки України, наявність або відсутність інфляційних процесів, сезонність попиту на продукцію, роботи, послуги, конкурентне середовище.

АКТ

звіряння розрахунків між _____
 за результатами звіряння рахунків і документів за _____ встановлено:

(послуги, роботи, матеріальні цінності тощо)

№ з/п	Рахунок, документ		Сума за даними кредитора	Сума за даними дебітора	Розбіжності в сумах
	Дата	№			

М.П. Підпис представника підприємства - кредитора

М.П. Підпис представника підприємства-дебітора

Акт звіряння розрахунків
станом на «__» 201_р. (авгорська розробка)

між _____ та _____ з однієї сторони
Ми, що нижче підписалися, _____ тел. _____
(виконавець)

та _____ з іншої, склали цей Акт звіряння

№ з/п	Найменування та дата складання документа	За даними _____				За даними _____				Розбіжності	
		Дебет		Кредит		Дебет		Кредит			
		Поточна	Прострочена 30-90 діб	більше 90	Кредит	Поточна	Прострочена 30-90 діб	більше 90	Кредит		
	Сальдо на _____										
1.											
2.											
	Сальдо на _____										

на _____ 201_р. заборгованість склала _____ грн. на користь _____

М.П. Підпис представників
підприємства - кредитора

М.П. Підпис представників
підприємства-дебітора

Облікова політика торговельних підприємств у частині організації обліку
розрахунків за товарними операціями

1. Дебіторська заборгованість

1.1. Дебіторську заборгованість визнавати активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума.

1.2. Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюється за первісною вартістю. У разі відстрочення платежу за продукцію, товари, роботи, послуги з утворенням від цього різниці між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою грошових коштів та/ або їх еквівалентів, що підлягають отриманню за продукцію, товари, роботи, послуги, така різниця визнається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами (процентами) у періоді її нарахування.

1.3. Поточна дебіторська заборгованість включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю, яка розраховується як різниця між первісною вартістю та резервом сумнівних боргів.

1.4. Величина резерву сумнівних боргів розраховується для окремих дебіторів, відносно яких є сумніви щодо погашення заборгованості та відомо, що вірогідність погашення боргу є низька. Для інших дебіторів резерв розраховувати за методом розрахунку коефіцієнта сумнівності на основі визначення його в залежності від терміну прострочення платежу.

1.5. Сумнівною визнавати таку дебіторську заборгованість:

- не погашена в строк, який встановлено угодою;
- не забезпечена відповідними гарантіями;
- за якою порушено справу про банкрутство.

1.6. Визначена на основі класифікації дебіторської заборгованості величина сумнівних боргів на дату балансу становить залишок резерву сумнівних боргів на ту саму дату.

1.7 Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату.

1.8. Нарахування суми резерву сумнівних боргів за звітний період відображається у звіті про фінансові результати у складі інших операційних витрат.

1.9. Виключення безнадійної дебіторської заборгованості з активів здійснюється з одночасним зменшенням величини резерву сумнівних боргів. У разі

недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна дебіторська заборгованість списується з активів на інші операційні витрати. Сума відшкодування раніше списаної безнадійної дебіторської заборгованості включається до складу інших операційних доходів.

1.10. Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої створення резерву сумнівних боргів не передбачено, у разі визнання її безнадійною списується з балансу з відображенням у складі інших операційних витрат.

1.11. Визнавати безнадійною дебіторську заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

1.12. Частина довгострокової дебіторської заборгованості, яка підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу, відображається на ту саму дату в складі поточної дебіторської заборгованості.

1.13. Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються проценти, відображається в балансі за їхньою теперішньою вартістю. Визначення теперішньої вартості залежить від виду заборгованості та умов її погашення.

1.14. Проводити Інвентаризацію дебіторської заборгованості відповідно до пп.11.11 «Інструкції з інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів та документів, а також розрахунків», затв. наказом МФУ від 11.08.94 №89 таким чином:

1.14.1 Затвердити склад інвентаризаційної комісії в особі директора, головного бухгалтера, представника контрагента (керівник або головний бухгалтер);

1.14.2 Скласти план-графік проведення інвентаризації:

- за невеликої кількості контрагентів проводити інвентаризацію щомісяця;
- за наявності великої кількості контрагентів ранжувати їх за сумою заборгованості та проводити інвентаризацію розрахунків для найбільших боржників щомісяця, для інших – щоквартально;

1.14.3 Для всіх підприємств установити обов'язковим складання акта звірки заборгованості кожні 10 календарних днів.

1.14.4 Результати інвентаризації оформлювати у ф.№17-інв «Акт інвентаризації розрахунків з покупцями, постачальниками й іншими дебіторами та кредиторами».

2. Зобов'язання

2.1 Зобов'язання визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому

внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітного періоду.

2.2 Зобов'язання визнавати лише після отримання активу або у разі наявності безумовної угоди щодо придбання активу.

2.3. Зобов'язання, на яке нараховуються відсотки та яке підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу, слід розглядати як довгострокове зобов'язання, якщо первісний термін погашення був більше ніж дванадцять місяців та до затвердження фінансової звітності існує угода про переоформлення цього зобов'язання на довгострокове.

- Довгострокове зобов'язання за кредитною угодою (якщо угода передбачає погашення зобов'язання на вимогу кредитора (позикодавця) у разі порушення певних умов, пов'язаних з фінансовим станом позичальника), умови якої порушені, вважається довгостроковим, якщо:

- позикодавець до затвердження фінансової звітності погодився не вимагати погашення зобов'язання внаслідок порушення;

- не очікується виникнення подальших порушень кредитної угоди протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

2.4. Довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, відображаються в балансі за їх теперішньою вартістю. Визначення теперішньої вартості залежить від умов та виду зобов'язання.

2.5. Поточні зобов'язання відображаються в балансі за сумою погашення.

2.6. Забезпечення створювати для відшкодування наступних (майбутніх) операційних витрат на:

- виплату відпусток працівникам;

- виконання гарантійних зобов'язань.

2.7 Суми створених забезпечень визнавати витратами.

2.8 Забезпечення використовувати для відшкодування лише тих витрат, для покриття яких воно було створено.

2.9. Залишок забезпечення переглядати на кожну дату балансу та, у разі потреби, коригувати.

Форма N инв-17

УТВЕРЖДЕНО
постановлением Госкомстата СССР
от 28 декабря 1989 г. N 241

Код по ОКУД

_____ (предприятие, организация)

**АКТ
ИНВЕНТАРИЗАЦИИ РАСЧЕТОВ С ПОКУПАТЕЛЯМИ, ПОСТАВЩИКАМИ
И ПРОЧИМИ ДЕБИТОРАМИ И КРЕДИТОРАМИ**

Номер документа	Дата составления		

На основании приказа (распоряжения) от "___" _____ 19__ г. N _____ проведена инвентаризация расчетов с покупателями, поставщиками и прочими дебиторами и кредиторами по состоянию на "___" _____ 19__ г.

При инвентаризации установлено следующее:

1. По дебиторской задолженности

Наименование балансовых статей	Счет	Сумма по балансу			Из общей суммы, указанной в графе 3, задолженность, по которой истекла исковая давность
		всего	в том числе		
			задолженности, подтвержденные дебиторами	задолженности, не подтвержденные дебиторами	
1	2	3	4	5	6
		и т. д.			
	Итого				

2. По кредиторской задолженности

Наименование балансовых статей	Счет	Сумма по балансу			Из общей суммы, указанной в графе 3, задолженность, по которой истекла исковая давность
		всего	в том числе		
			зadолженности, подтвержденные дебиторами	зadолженности, не подтвержденные дебиторами	
1	2	3	4	5	6
		и т. д.			
Итого					

Председатель комиссии

(должность)

(подпись)

(и., о., фамилия)

Члены комиссии:

(должность)

(подпись)

(и., о., фамилия)

(должность)

(подпись)

(и., о., фамилия)

(должность)

(подпись)

(и., о., фамилия)

Продовження Додатка Н

Приложение
к форме № инв-17

УТВЕРЖДЕНО
постановлением Госкомстата СССР
от 28 декабря 1989 г. № 241

(предприятие, организация)

СПРАВКА

**К АКТУ № _____ ИНВЕНТАРИЗАЦИИ РАСЧЕТОВ С ПОКУПАТЕЛЯМИ,
ПОСТАВЩИКАМИ И ПРОЧИМИ ДЕБИТОРАМИ И КРЕДИТОРАМИ
" __ " _____ 19__ г.**

N п/п	Наименование и адрес дебитора, кредитора	За что числится задол- женность	С какого времени	Сумма задолженности		Документ, подтверждающий задолженность и лицо, виновное в пропуске срока исковой давности	Приме- чание
				дебитор- ской	кредитор- ской		
1	2	3	4	5	6	7	8
			и т. д.				

Бухгалтер

Печатать с оборотом без заголовочной части. Подпись печатать на обороте.

ДОВІДКА

До Акту № _____ від «__» _____ 2019 р. інвентаризації розрахунків з покупцями, постачальниками та іншими дебіторами та кредиторами станом на «__» _____ 2019 р. (авторська розробка)

№ з/п	Найменування дебітора або кредитора, його юридична адреса	Виникнення заборгованості		Граничний термін сплати	Заборгованість, грн.							
		Дата	Підстава (номер і предмет угоди)		За строком виникнення		За строком позовної давності		Забезпечення заборгованості			
					до 30 діб	30-90 діб	більше 90 діб	Витік		Не витік	Вид	Сума, грн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I. Заборгованість покупців та замовників												
II. Заборгованість перед постачальниками та підрядниками												

Всього за актом інвентаризації :

Дебіторська заборгованість _____ (грн.) в т.ч. строк позовної давності витік _____ (грн.)

Кредиторська заборгованість _____ (грн.) в т.ч. строк позовної давності витік _____ (грн.)

Голова інвентаризаційної комісії _____

Члени інвентаризаційної комісії _____

_____ ()

_____ ()

_____ ()

_____ ()

КАРТКА

оперативного обліку розрахунків на підприємствах торгівлі
станом на « » 2019 р.

№ з/п	Найменування кредитора, його юридична адреса	Виникнення заборгованості		Строк виконання зобов'язання за угодою	Сума заборгованості, грн.				Штрафні санкції			Знижки	
		Дата	Підстава (назва та № документа)		Первісна	Сплачено	Залишок боргу	Умови виставлення	Сума, грн.	Умови надання	Сума, грн.	Умови надання	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
I. Заборгованість покупців та замовників													
	РАЗОМ:												
II. Заборгованість перед постачальниками та підрядниками													
	РАЗОМ:												

Виконавець

(П.І.Б.)

(Підпис)

« » 201_ року.

Додаток П.1

Розрахунок ефективності варіантів отримання знижок покупцем в залежності від строку сплати придбаних товарів та впливу умов угоди на оборотність дебіторської заборгованості

Величина знижки, %	Умови угоди		Реалізація товарів (робіт, послуг)				Середня оборотність дебіторської заборгованості, разів (гр. 5 x 7) + гр. (8 x 9) : (гр. 5 + гр. 8)	Економія отримана від використання заборгованості, % (гр. 1 x 100) : (100 - гр. 1)	Оборотність разів 365 : (гр. 3 - гр. 2)	Ціна відмови від знижки, %		
	Період відстрочки, діб	Загальний період знижкової відстрочки, діб	Разом	у тому числі		Оборотність дебіторської заборгованості, разів (гр. 4 - гр. 5) + гр. 6 / гр. 3						
				з наданням знижки	без знижки							
	Обсяг реалізації, тис.грн.	Сума знижки, тис.грн (гр. 4 x гр. 1) : (100 - гр. 1)	Оборотність дебіторської заборгованості, 365 / гр. 2	Обсяг реалізації, тис.грн. гр. 4 - (гр. 5) + гр. 6	Обсяг реалізації, тис.грн. гр. 4 - (гр. 5) + гр. 6	Оборотність дебіторської заборгованості, разів (гр. 4 - гр. 5) + гр. 6 / гр. 3						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
0,5	9	20	5000	2506	25	40,56	2469	18,25	29,49	0,50	33,18	16,67
0,75	8	20	5000	2680	37,5	45,63	2282,5	18,25	33,03	0,76	30,42	22,98
1	7	20	5000	3200	50	52,14	1750	18,25	40,16	1,01	28,08	28,36
1,25	6	20	5000	3658	62,5	60,83	1279,5	18,25	49,80	1,27	26,07	33,00
1,5	5	20	5000	3874	75	73,00	1051	18,25	61,32	1,52	24,33	37,06
2	4	20	5000	4026	100	91,25	874	18,25	78,23	2,04	22,81	46,56
2,5	3	20	5000	4128	125	121,67	747	18,25	105,82	2,56	21,47	55,05

Додаток П.2

Розрахунок прибутковості для постачальника варіантів використання знижок покупцем в залежності від терміну сплати товарів

Величина знижки, %	Умови угоди		Вартість товарів, як реалізовано зі знижкою	Оборотність дебіторської заборгованості		Середня заборгованість покупців		Відхилення від середньої заборгованості при реалізації зі знижкою (зр.8 – зр.7)	Результат від прискорення оборотності дебіторської заборгованості за направлення коштів				Сума знижок	Чистий дохід від політики надання знижок	
	Період відстроочки зі знижкою, діб	Загальний період відстроочки, діб		Середня	За реалізації без знижки	Зі знижкою (зр.4 : зр.5)	Без знижки (5000 : зр.6)		Рентабельність оборотних активів	В обіг	На депозит	Ставка за депозитом		Сума прибутку (збитку) (зр.9 х зр.10)	Використання в обороті (зр.11 – зр.14)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
0,5	9	30	4975	29,66	12,17	167,73	410,85	243,11	0,38	92,38	0,21	51,05	25	67,38	26,05
0,75	8	30	4962,5	33,3	12,17	149,02	410,85	261,82	0,38	99,49	0,21	54,98	37,5	61,99	17,48
1	7	30	4950	40,61	12,17	121,89	410,85	288,96	0,38	109,80	0,21	60,68	50	59,80	10,68
1,25	6	30	4937,5	50,53	12,17	97,71	410,85	313,13	0,38	118,99	0,21	65,76	62,5	56,49	3,26
1,5	5	30	4925	62,44	12,17	78,88	410,85	331,97	0,38	126,15	0,21	69,71	75	51,15	-5,29
2	4	30	4900	79,8	12,17	61,40	410,85	349,44	0,38	132,79	0,21	73,38	100	32,79	-26,62
2,5	3	30	4875	108,12	12,17	45,09	410,85	365,76	0,38	138,99	0,21	76,81	125	13,99	-48,19

Класифікація видів аудиту

№	Критерії	Види аудиту	Характеристика
1	2	3	4
1.	<i>За відношенням користувача до інформації</i>	– Зовнішній аудит	Проводиться сторонніми аудиторськими організаціями (юридичними особами) чи незалежними аудиторами на основі договорів (замовлень) з організаціями. Обов'язкова аудиторська перевірка проводиться завжди тільки зовнішніми аудиторами з урахуванням вимог Закону про аудиторську діяльність, результатом роботи є складання висновку.
		– Внутрішній аудит	Є невід'ємним і важливим елементом управлінського контролю (перевірки, проведені фахівцями, що знаходяться в підпорядкуванні економічного суб'єкта)
2.	<i>Стосовно вимог законодавства (За ступенем обов'язковості)</i>	– Обов'язковий аудит	Щорічна обов'язкова аудиторська перевірка ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності у випадках, прямо встановлених чи законодавством з доручення державних органів. Обсяг і порядок проведення обов'язкового аудиту регламентуються законодавчими нормами
		– Ініціативний аудит	Здійснюється за рішенням економічного суб'єкта на основі договору з аудиторською фірмою чи індивідуальним аудитором. Характер і масштаби такої перевірки визначає сам клієнт
3.	<i>За видом діяльності економічного суб'єкта, що перевіряється</i>	– Банківський аудит	Організації, що перевіряються - банки й інші кредитні установи
		– Аудит страхових компаній	Перевіряються страхові організації
		– Аудит інвестиційних інститутів і біржових фондів	Перевіряються інвестиційні інститути, товарні і фондові біржі
		– Аудит інших організацій	Суб'єкти, що перевіряються - організації інших видів діяльності
4	<i>За часом здійснення (За періодичністю)</i>	– Початковий аудит	Аудит, який проводиться для даного клієнта вперше аудиторською фірмою. Це істотно збільшує ризик і трудомісткість аудита, тому що аудитори

1	2	3	4
			спочатку не мають необхідної інформації про особливості діяльності клієнта, систему його внутрішнього контролю і т.д.
		– Погоджений (повторюваний) аудит	Аудит, який здійснюється даним аудитором чи аудиторською фірмою регулярно (неодноразово). Ґрунтується на обізнаності із специфікою клієнта внаслідок тривалого спілкування з ним.
		– Перманентний (оперативний) аудит	Аудит, який проводиться безперервно у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства. Метою його є забезпечення менеджерів інформацією про відхилення виробничих процесів від заданих параметрів, про фінансову стабільність у маркетинговій діяльності, конкурентоспроможність виготовленої продукції на внутрішньому і зарубіжному ринках.
		– Запобіжний аудит	Аудит, який має запобігати різного роду конфліктним ситуаціям у фінансово-господарській діяльності до виникнення їх, тобто на стадії підготовки технології виробництва до проведення маркетингових операцій тощо. Проводиться він здебільшого внутрішнім аудитом.
5	<i>За характером перевірки</i>	– Підтверджувачий аудит	Аудит, який проводиться з метою перевірки і підтвердження окремих бухгалтерських документів і звітів.
		– Системно-орієнтований аудит	Це підтвердження перевірки господарюючого суб'єкта з метою оцінки стану й ефективності дії системи внутрішнього контролю в цілому і його внутрішнього аудиту зокрема
		– Аудит, що базується на ризику	Припускає концентрацію зусиль на перевірці тих областей і конкретних об'єктів, де ризики, як правило, є найбільшими, при скороченні часу на перевірку об'єктів, де ризики відсутні чи мізерно малі
6	<i>За об'єктами дослідження</i>	– Бухгалтерський (фінансовий) аудит	Аудит стану організації та ведення обліку, правильності складання бухгалтерської звітності на основі

1	2	3	4
			загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку. Здійснюється незалежними аудиторами і висновок аудитора використовується надалі .
		–Управлінський (оперативний) аудит	Аудит, що спрямований на перевірку будь-якої частини процедур і методів функціонування підприємства, для оцінки продуктивності чи ефективності. Підрозділяється на аудит кризового підприємства, аудит інвестиційних проєктів і т.д. <i>Автор пропонує вживати термін «управлінський аудит»</i>
		–Виробничий аудит –(пропозиція автора)	У ході виробничого аудита проводиться порівняння досягнутих результатів діяльності з даними за минулі періоди, з показниками інших підприємств і середньогалузевими; визначається вплив різноманітних факторів на результати господарської діяльності; виявляються недоліки, помилки, невикористані можливості, перспективи і т.д.; визначаються резерви підвищення ефективності виробництва. Він сприяє раціоналізації, ощадливому використанню ресурсів, виявленню і впровадженню передового досвіду, наукової організації праці, нової техніки і технології виробництва, попередженню зайвих витрат, недоліків у роботі і т.д.
		–Аудит на відповідність	Аудит, який проводиться з метою визначення дотримання на підприємстві яких-небудь конкретних правил, норм, законів, інструкцій, договорів і ін., що впливають на результати діяльності чи звіти компанії.
		– Податковий аудит	Це різновид ініціативного аудита, у процесі проведення якого перевіряється правильність формування податкової бази за всіма податками і зборами, правильність складання податкових декларацій, своєчасність перерахування податків і зборів, розглядаються інші

1	2	3	4
			серйозні аспекти оподаткування. Такий аудит проводиться за рішенням засновників і/чи керівництва організації і може охоплювати будь-який період діяльності організації
		– <i>Кадровий аудит</i>	Аудит - метою якого є зменшення ризиків, пов'язаних з порушенням діючого трудового законодавства. Кадровий аудит дає можливість комплексної оцінки відповідності кадрової системи стратегічним цілям компанії.
		– <i>Екологічний аудит</i>	Це перевірка впливу діяльності підприємства на стан та зміну навколишнього середовища та дотримання екологічних норм
		– <i>Інші види аудиту</i>	
7	<i>За складом і обсягом документації, що перевіряється</i>	– <i>Аудит річної бухгалтерської звітності</i>	Аудит, що здійснюється незалежною аудиторською фірмою (незалежним аудитором) і має своєю метою вираження аудитором професійної думки про ступінь вірогідності звітності організації, що перевіряється. Думка ця виражається в аудиторському висновку.
		– <i>Спеціальний аудит</i>	Аудит, метою якого є перевірка конкретних питань діяльності суб'єкта з погляду дотримання визначених процедур, норм і правил (наприклад, правильності складання податкової звітності, використання цільових коштів і ін.).
8	<i>В залежності від виду господарських операцій, що підлягають аудиту</i>	– <i>аудит за окремих податках (ПДВ, прибуток і т.д.);</i> – <i>аудит фінансових операцій;</i> – <i>аудит собівартості;</i> – <i>аудит лізингових операцій;</i> – <i>аудит</i>	Проведення аудиту за окремою тематикою, що дозволяє придбати достатній обсяг необхідних послуг без проведення зайвих витрат.

1	2	3	4
		<p>окремих контрактів; – аудит взаєморозрахунків з – окремими контрагентами; – аудит імпорتنих операцій; – аудит експортних операцій; – аудит депозитних операцій; – аудит дебіторської і кредиторської заборгованості; – аудит інших операцій.</p>	
9	В залежності від обсягу і часу робіт	<p>– Комплексний аудит</p> <p>– Експрес-аудит</p>	<p>Аудит, при якому перевіряються всі документи і реєстри бухгалтерського обліку, на основі яких складена фінансова звітність підприємства, що перевіряється.</p> <p>Аудит, метою якого є вибіркова перевірка за обговореним завданням окремих ділянок бухгалтерського і податкового обліку чи періодів фінансово-господарської діяльності. Проводиться в стислий термін з виконанням необхідних і достатніх процедур для досягнення цілей, поставлених перед аудиторською перевіркою.</p>
		– Комбінований аудит	Аудит, при якому одна частина бухгалтерських документів та іншої інформації вивчається суцільним методом дослідження, а інша — вибірково.
10	За змістом і функціями	– Запобіжний аудит	Аудит, який має запобігати різного роду конфліктним ситуаціям у фінансово-господарській діяльності до виникнення їх, тобто на стадії підготовки технології

1	2	3	4
			виробництва до проведення маркетингових операцій тощо. Проводиться він здебільшого внутрішнім аудитом.
		– Перманентний аудит	Аудит, який проводиться безперервно у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства. Метою його є забезпечення менеджерів інформацією про відхилення виробничих процесів від заданих параметрів, про фінансову стабільність у маркетинговій діяльності, конкурентоспроможність виготовленої продукції на внутрішньому і зарубіжному ринках.
		– Ретроспективний .аудит	Аудит, який здійснюється після виконання господарських операцій, здебільшого за минулий рік. Проводиться він зовнішніми аудиторськими організаціями
		– Стратегічний .аудит	Це аудит, який вивчає питання стратегії розвитку фірми, компанії на перспективу. Передусім це стосується маркетингової діяльності.
		– <i>Аудит ефективності</i> – <i>(запропоновано автором)</i>	Системний, цілеспрямований і організований процес одержання і експертно-аналітичної оцінки об'єктивних даних про результативність, економічність і продуктивність економічної діяльності організації, що перевіряється, з метою встановлення рівня відповідності цих даних визначеним критеріям, і на підставі цього виразити думку про ефективність діяльності організації і дати рекомендації, спрямовані на поліпшення ефективності

Класифікація видів аудиту

Автор/ Вид аудиту	Бондар М. І. [27].	Гордієнко Н.І., Харламова О.В. Карпенко М.Ю. [58].	В.А.Єрофєєва, В.А.Піскунов, Т.А.Витюкова [74].	Немченко В.В., Хомутенко В.П., Хомутенко А.В. [127].	Рудницький В.С. [179].	Андрєєв В.Д. [6].	Кузьмінський А.М. та ін [101].	Зубилевич С.Я., Голов С.Ф. [81].	Білуха М.Т. [21].	Аренс Е.А. Лоббек Дж.К. [8].	Шешукова А.Г. [225].
1	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Зовнішній	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Внутрішній	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Обов'язковий	+		+	+		+	+	+			+
Ініціативний (добровільний)			+	+		+	+	+			+
Початковий	+		+								
Погоджений	+	+	+			+		+			
Перманентний (оперативний)	+			+		+			+		
Заобіжний	+								+		
Підтверджуючий	+		+		+						
Системно-орієнтований	+		+		+						
Ризико-орієнтований			+		+						
Бухгалтерський	+										
Операційний (управлінський)	+	+	+	+				+		+	+
Аудит на відповідність			+	+						+	+
Податковий											
Кадровий											

Продовження Додатка С

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Екологічний	+			+		+					
Аудит фінансової звітності	+	+		+		+		+		+	+
Спеціальний	+		+							+	
Комплексний											
<i>Суцільний</i>	+										
<i>Вибірковий</i>	+										
<i>Експрес-аудит</i>											
Комбінований	+										
Ретроспективний								+			
Стратегічний	+				+			+			
Банківський					+						+
Аудит страхових компаній					+						+
Аудит інвестиційних інститутів											+
Аудит інших організацій(Загальний)					+						+
Індивідуальний	+										
Маркетинговий				+							
Логістичний				+							
Кадровий				+							
Внутрішній аудит системи управління персоналом				+							
Однопредметний					+				+		
Багатопредметний					+				+		

Продовження Додатка С											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Регламентний									+		
Комісійний									+		
Договірний					+				+		
Недоговірний					+						
Державний					+			+	+		
Колективний					+						
Приватний					+			+			
Періодичний					+			+			
Одноразовий					+			+			
Загальний					+		+				
Локальний					+		+				
Попередній					+						
Консалтинг						+					
Залежний							+				
Незалежний							+				
Організаційний										+	
Спеціальний										+	
Пропозиції автора											
<i>Виробничий аудит</i>											
<i>Аудит ефективності</i>											

Дефініції поняття «аудит» та внутрішній «аудит» в науковій літературі

з/п	Джерело	Визначення
1	2	3
Дефініції поняття «аудит»		
1.	Е.А.Арене, Дж.К.Лоббек. [8, с.8]	Аудит (auditing) - це процес, за допомогою якого компетентний незалежний працівник накопичує й оцінює свідчення про інформацію, що піддається кількісній оцінці і яка відноситься до специфічної господарської системи, щоб визначити і виразити у своєму висновку ступінь відповідності цієї інформації встановленим критеріям.
2.	В.В.Немченко, О.Ю.Редько [126, с.42]	Зовнішній аудит – це аудиторська перевірка, що виконується зовнішніми по відношенню до господарюючого суб'єкта аудиторами (фірмами) на підставі договору з замовниками.
3	М.Т. Білуха [21, с. 58]	Аудит - это независимая форма контроля, предоставляемая субъектам предпринимательской деятельности на договорных началах по вопросам эффективности хозяйствования и достоверности его отображения в бухгалтерском учете и отчетности.
4	Закон України "Про аудиторську діяльність" [161]	«Аудит - це перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації про фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їхньої звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству й установленим нормативам».
5	Закон про адиторську діяльність РФ [133]	«Аудит – це незалежна перевірка фінансової(бухгалтерської) звітності з метою вираження думки про ступінь достовірності цієї звітності».
6	В.А. Єрофєєва [71]	«Аудит – це незалежна перевірка фінансової(бухгалтерської) звітності з метою вираження думки про ступінь достовірності цієї звітності».
7	Комітет Американської асоціації бухгалтерів (ААА) [24, с.8].	«Аудит – это системный процесс получения и оценки объективных данных об экономических действиях и событиях, устанавливающих уровень их соответствия определенному критерию и представляющий результаты заинтересованным пользователям».
8	А.В. Лінецький, М.Ю. Гаспарян та О.Ю. Родіна [104,с.14].	«Аудит – це незалежна перевірка бухгалтерського обліку і фінансової(бухгалтерської) звітності організацій та індивідуальних підприємців».
9	А.В.Євдокимова, И.Н. Паншина [65, с.3]	«Аудит – деятельность, направленная на контролирование прибыли. Аудиторы должны пользоваться такими методами проверок, которые позволили бы затратить как можно меньше времени на проведение проверки, при этом качество проверок не должно быть низким».
10	В.С. Рудницький [179, с.8]	«Аудит — це процес, за допомогою якого компетентний працівник збирає і нагромаджує дані про господарські явища і факти з метою їх об'єктивної кількісної й якісної оцінки, визначення відповідності встановленим критеріям та надання зацікавленим користувачам достовірної інформації про об'єкти дослідження».

1	2	3
11	А.Д. Шеремет, В.П. Суйц [225, с.15]	«Аудит – це незалежна перевірка фінансової(бухгалтерської) звітності з метою вираження думки про ступінь достовірності цієї звітності».
Дефініції поняття «внутрішній аудит»		
1	Р. Адамс [1, с.56].	«Внутрішній аудит - це контроль, який здійснює перевірки і оцінки адекватності та ефективності інших видів контролю».
2	В.Д.Андреев [5, с.23].	Може розглядатися як невід’ємна частина загальної системи управлінського контролю.
3	Э.А. Аренс, Дж. К Лоббек [8]	Внутрішній аудит — це внутрішньогосподарський аудит, що забезпечує «коштовною» інформацією для прийняття рішень, що стосується ефективного функціонування їхнього бізнесу.
4	В.В.Немченко, О.Ю. Редько [126, с.394]	Під внутрішнім аудитом розуміється комплекс діагностичних процедур, спрямованих на виявлення, з одного боку, слабких сторін бізнесу, а з другого – установлення шляхів їхнього усунення.
5	М. І. Бондар [27, с.11]	Внутрішній аудит — перевірка, наскільки проведені господарські операції відповідають вимогам нормативних документів з ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. Його метою є вдосконалення організації та управління виробництвом і пошук резервів підвищення ефективності діяльності підприємства.
6	Британський інститут внутрішніх аудиторів [232, с.6]	Внутрішній аудит - «...система, що включає в себе сукупність фінансових, організаційних, бухгалтерських заходів, розроблених адміністрацією для того, щоб оптимально налагодити роботу в організації».
7	Ф. Ф. Бутинець [33]	Внутрішній аудит – це незалежна діяльність внутрішніх аудиторів, що здійснюється в інтересах господарюючого суб’єкта і включає перевірку та оцінку роботи підприємства.
8	С.М. Бичкова [41, с.21]	Внутрішній аудит являє собою елемент системи внутрішнього контролю, організований керівництвом підприємства з метою аналізу облікових і інших контрольних даних
9	Н.І. Гордієнко, О.В. Харламова, М.Ю. Карпенко [58, с.48]	Внутрішній аудит - це незалежна експертна діяльність служби внутрішнього аудиту підприємства, яка полягає у проведенні перевірок та здійсненні оцінки системи внутрішнього контролю, економічної, фінансової і господарської інформації.
10	Р.Додж [86, с.84- 85]	Внутрішній аудит є складовою частиною внутрішнього контролю; здійснюється за рішенням органів керування фірми для цілей контролю й аналізу господарської діяльності.
11	Н.І. Дорош [66, с.245-246]	Внутрішній аудит - система, яка організовується на економічному суб’єкті для його власників і регламентується внутрішніми регламентами підприємства з метою контролю за дотриманням встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку й надійністю функціонування системи внутрішнього контролю.
12	В. А. Ерофеева, В.А. Пискунов, Т.А. Битюкова [71, с.17]	це організована на економічному суб’єкті в інтересах його власників і регламентована його внутрішніми документами система контролю над дотриманням встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку і надійністю функціонування системи внутрішнього контролю.

1	2	3
13	А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк [79, с. 51]	Аудит внутрішній – перевірка працівниками підрозділу внутрішнього аудиту підприємства відповідності здійснених господарських операцій вимогам нормативних документів щодо ведення бухгалтерського обліку.
14	Інститут внутрішніх аудиторів	«Незалежна оцінка, що проводиться всередині організації. Завдання внутрішньої аудиторської служби полягає у допомозі членам організації ефективно виконувати свої посадові обов'язки – відділ внутрішнього аудиту є складовою частиною організації і функціонує у рамках політики, визначеної керівництвом і правлінням (радою директорів)»
15	П. И. Камышанов [87, с.12]	Внутрішній аудит – це поточний контроль за здійсненням економічної політики та якістю управління підприємством, він необхідний для попередження втрати ресурсів, локалізації недоліків, своєчасного передбачення фінансових труднощів.
16	Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча [102, с.181]	внутрішній аудит – це незалежна діяльність внутрішніх аудиторів, що здійснюється в інтересах господарюючого суб'єкта і включає перевірку та оцінку роботи підприємства.
17	МСА 610 «Розгляд роботи внутрішнього аудиту» [113, с.684]	«Внутрішній аудит» - «оцінювальна діяльність служби, створеної суб'єктом господарювання». І додається, що його функціями, зокрема, є моніторинг СВК.
18	Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затв. Постановою Правління НБУ від 20.03.98р. № 114 [158]	Внутрішній аудит банку – це незалежна оцінка системи внутрішнього контролю, встановленого у комерційному банку.
19	Французька палата експертів[231, с.7]	«Сукупність гарантійних заходів, що орієнтують роботу організації і забезпечують збереження активів, якість і збереження інформації, виконання інструкції адміністрації і удосконалення виконавчого рівня всередині самої організації, знаходять методи та заходи, спрямовані на підтримання рентабельності тощо».
20	Роджер Хермансон [230, с.48]	Внутрішній аудит - це «незалежна оцінка діяльності, що проводиться всередині організації з метою надання їй послуг».
21	А. Д. Шеремет, В. П. Суйц [225, с.32]	Внутрішній аудит – це організована на підприємстві в інтересах його власників і регламентована внутрішніми документами система контролю за дотриманням встановленого порядку ведення обліку і надійності функціонування системи внутрішнього контролю.

Порівняльна характеристика зовнішнього і внутрішнього аудиту

Ознака	Внутрішній аудит	Зовнішній аудит
1	2	3
<i>Визначення</i>	Внутрішній аудит являє собою сучасну форму незалежного фінансово-господарського контролю, що забезпечує комплексну оцінку результатів діяльності економічного суб'єкта і припускає формування думки щодо результатів його діяльності як у цілому, так по структурних підрозділах (центрах відповідальності, видам діяльності)	Аудит — це процес, за допомогою якого компетентний працівник збирає і нагромаджує дані про господарські явища і факти з метою їх об'єктивної кількісної й якісної оцінки, визначення відповідності встановленим критеріям та надання зацікавленим користувачам достовірної інформації про об'єкти дослідження
<i>Нормативне регулювання</i>	Закон України «Про аудиторську діяльність» № 3125-ХІІ від 22 квітня 1993 року, Стандарти аудиту, Кодекс етики професійних бухгалтерів, положення Аудиторської палати України та інші нормативно-правові акти, Статут підприємства, внутрішні накази, розпорядження	Закон України «Про аудиторську діяльність» № 3125-ХІІ від 22 квітня 1993 року, Стандарти аудита, Кодекс етики професійних бухгалтерів, положення Аудиторської палати України та інші нормативно-правові акти.
<i>Обов'язковість</i>	Внутрішній контроль обов'язків для всіх підприємств з метою забезпечення збереження власності	Обов'язків лише у випадках передбачених Законом „Про аудиторську діяльність”
<i>Термін проведення</i>	Постійно	Визначається керівництвом підприємства, якщо інше не регулюється законодавством
<i>Мета аудита</i>	Визначається керівництвом з метою пошуку альтернативних шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства.	Надання повної та достовірної інформації зовнішнім користувачам
<i>Об'єкти аудита</i>	<ul style="list-style-type: none"> • стан і ведення бухгалтерського фінансового обліку; • дотримання якісних характеристик фінансової звітності, її вірогідність; • платоспроможність і фінансова стійкість підприємства; • система управління підприємством; • стан дотримання вимог законодавчих та нормативних актів, розпоряджень адміністрації 	Розділи та ділянки бухгалтерського обліку. Визначається договором.
<i>Вид діяльності</i>	Виконавська діяльність	Підприємницька діяльність

3	
1	2
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> - перевірка і оцінювання внутрішнього контролю, моніторинг функціонування внутрішнього контролю та надання рекомендацій з його вдосконалення; - перевірка фінансової і господарської інформації, в тому числі звітності; - перевірка законності проведення фінансових та інших господарських операцій; - перевірка та оцінка повноти, своєчасності та достовірності фінансової та іншої звітності; - перевірка дотримання принципів і процедур обліку, точності й надійності бухгалтерських записів; - перевірка стану бухгалтерського і управлінського контролю, пов'язаного зі збереженням цінностей; працівниками фінансової установи покладених на них обов'язків і надання рекомендацій щодо її підвищення, тощо.
Предмет	Інформація про факти (явища й процеси) господарської діяльності суб'єкта аудиторського контролю, яка відображена в системі бухгалтерського обліку та інших джерелах інформаційної системи і підлягає кількісній та вартісній оцінці.
Методи аудита	Сукупність способів і прийомів, за допомогою яких стан об'єктів, що вивчаються
Залежність від підприємства	Підконтрольний власнику
Відповідальність	Підзвітні і відповідають перед керівництвом підприємства, де вони є штатними працівниками.
Звітність	Внутрішній аудитор звітується виключно перед своїм керівництвом.
	Збирання та обробка достовірної інформації про господарсько-фінансову діяльність суб'єкта господарювання і формування на цій основі аудиторських висновків. Конкретні завдання визначаються характером наданих послуг і конкретизуються у договорі на виконання тих чи інших робіт аудиторськими службами.
	Інформація про факти (явища й процеси) господарської діяльності суб'єкта аудиторського контролю, яка відображена в системі бухгалтерського обліку та інших джерелах інформаційної системи і підлягає кількісній та вартісній оцінці.
	Сукупність способів і прийомів, за допомогою яких оцінюється стан об'єктів, що вивчаються.
	Незалежний до суб'єкта підприємницької діяльності
	Відповідальні перед клієнтом і третіми особами. Характер та рівень відповідальності зовнішніх аудиторів визначається Законом України "Про аудиторську діяльність" і договором на аудиторську перевірку
	Зовнішній аудитор звітує перед замовником аудиторським висновком, один із примірників якого, у передбачених законом випадках, передають у податкові органи і публікують в пресі.

1	2	3
<i>Користувачі інформації</i>	Власники, менеджери	Зовнішні користувачі, власники, менеджери.
<i>Виконання функцій управління</i>	Виконує	Не виконує
<i>Масштаб перевірки</i>	Взаємозалежні функції з системою управління	Визначається видом аудиту та законодавчими актами, що регулюють його проведення
<i>Об'єкт аудита</i>	Визначається керівництвом. Мета – забезпечення збереження активів, недопущення збитків та підвищення ефективності діяльності підприємства	Визначається статусом підприємства. Домінує аудит фінансової звітності і бухгалтерського балансу. В деяких країнах розвивається аудит господарської діяльності
<i>Кваліфікація</i>	Визначається на погляд управляючих структур. Визначається меншим ступенем незалежності і нижчим професійним рівнем внутрішнього аудитора	Чітко визначена законодавством. Аудит визначається більш високим ступенем незалежності і високим професійним рівнем аудитора
<i>Організація служби</i>	Окремий відділ внутрішнього аудиту або в складі іншого структурного підрозділу	Аудиторська фірма або аудитор, зареєстрований як фізична особа
<i>Мета</i>	Визначається керівництвом	Виписує з законодавства, а також рішення суду, зовнішніх потреб
<i>Звітність</i>	Звітність перед керівництвом	Звітність перед замовником

ЗАТВЕРДЖУЮ

(уповноважена особа)

(П.І.П., підпис)

" ___ " _____ 20_ г.

**Положення
про відділ внутрішнього аудита
Зміст**

1. Загальні положення
2. Структура відділу
3. Завдання
4. Функції
5. Повноваження
6. Взаємовідносини (службові зв'язки)
7. Відповідальність
8. Заключні положення

1. Загальні положення

1.1. Дійсне Положення про службу внутрішнього аудита (далі - Положення) розроблено відповідно до законодавства України, Статуту підприємства, а також передовою практикою управління підприємством.

1.2. Положення визначає роль і задачі служби внутрішнього аудиту (далі - СВА), обов'язки і повноваження її співробітників, а також підпорядкованість СВА.

1.3. СВА є самостійним структурним підрозділом підприємства

- Відділ створюється і ліквідується за наказом генерального директора і підпорядковується безпосередньо генеральному директору.
- Безпосереднє керівництво відділом здійснює начальник відділу, який призначається наказом генерального директора.
- На посаду керівника відділу призначається висококваліфікований спеціаліст, який має вищу економічну освіту, досвід бухгалтерської роботи не менше 5 років або досвід роботи у аудиті не менше 3 років.
- Керівник відділу внутрішнього аудита призначається і звільняється з посади, що обіймає, генеральним директором.

1.4. Відділ внутрішнього аудита створюється з метою забезпечення ефективної діяльності апарату управління із захисту законних майнових інтересів компанії, удосконалення системи бухгалтерського та податкового обліку і сприяння підвищенню ефективності роботи підприємства, зміцненню його фінансового стану.

1.5. У своїй діяльності СВА керується засадами незалежності, об'єктивності, компетентності і професійного відношення до роботи, а також стандартами діяльності внутрішніх аудиторів, обумовленими Міжнародними професійними стандартами внутрішнього аудита і Кодексом етики Інституту внутрішніх аудиторів.

1.6. У своїй практичній роботі відділ внутрішнього аудита керується чинним законодавством України, наказами, розпорядженнями генерального директора, цим Положенням.

2. Структура відділу

2.1. Склад відділу внутрішнього аудита включає керівника відділу і аудиторів. Чисельний склад відділу затверджується генеральним директором Товариства за пропозицією керівника відділу. Обов'язки працівників відділу регламентуються посадовими інструкціями, які розробляються керівником відділу внутрішнього аудита та коригуються у разі зміни функцій або об'єму і затверджуються генеральним директором.

3. Завдання

3.1. Надання Правлінню та генеральному директору на вимогу висновків (звітів):

- про стан активів, виробничо-господарську та фінансову дисципліну;
- про оцінку якості інформації, що видається управлінською інформаційною системою;
- про оцінку економічної безпеки систем бухобліку і системи внутрішнього контролю;
- про дотримання внутрішніх правил і процедур.

3.2. Підготовка консультацій і інформаційне забезпечення:

- розробка методичних вказівок, рекомендацій, інструкцій з бухгалтерського обліку, оподаткування, аудиту;
- інформаційне обслуговування і консультування з питань бухгалтерського обліку, оподаткування і правового регулювання підприємницької діяльності;
- проведення семінарів, підвищення кваліфікації, навчання персоналу, надання допомоги кадровій службі у підборі і тестуванні бухгалтерського персоналу;
- рекомендації з комп'ютеризації бухгалтерського та податкового обліку, складання звітності, розрахунків з оподаткування, аудиту тощо.

4. Функції служби внутрішнього аудита

4.1. Проводить оцінку ефективності системи внутрішнього контролю Компанії і виробляє відповідні рекомендації з результатів оцінки. Оцінка проводиться за наступними напрямками:

- ефективність і результативність фінансово-господарської діяльності;
- збереження активів;
- вірогідність звітності (зовнішньої і внутрішньої);
- відповідність діяльності нормам законодавства, внутрішнім організаційно-розпорядничим документам і стандартам.

4.2. Проведення аудиторської перевірки бухгалтерського обліку та фінансової звітності:

- правильності складання і оформлення первинних документів, облікових реєстрів за ділянками обліку, включаючи експертизу засобів, що використовуються для ідентифікації, оцінки, класифікації такої інформації і складання на її основі звітності, а також вивчення окремих статей звітності і операцій, залишків за бухгалтерськими рахунками;
- достовірності обліку витрат на виробництво, повноти відображення доходу від реалізації, доходів від позареалізаційних операцій, точності визначення розміру прибутків, правильності розподілу прибутків і оформлення розрахунків

4.3. Здійснення тематичних перевірок:

- дотримання законодавства, нормативних актів, установчих документів, системи внутрішніх регламентів і процедур контролю (наказів, розпоряджень, інструкцій, розподілу повноважень і відповідальності між співробітниками тощо);
- правильності складання і точності виконання умов господарських договорів;
- перевірка наявності, стану, правильності оцінки активів, ефективності використання всіх видів ресурсів, дотримання розрахункової дисципліни, повноти і своєчасності внесення податкових платежів;
- оцінка програмного забезпечення, що використовується підприємством;
- оцінка ефективності механізму внутрішнього контролю, вивчення і оцінка контрольних перевірок у структурних підрозділах

4.4. Розробка пропозицій:

- з формування облікової політики;
- з поліпшення організації бухгалтерського обліку;
- підвищення системи внутрішнього контролю;
- посилення матеріальної відповідальності посадових осіб;
- з забезпечення збереження ресурсів;
- з попередження зловживань;

– з матеріального стимулювання працівників, дисциплінарних та фінансових стягнень.

4.5. Проведення за дорученням Правління і керівництва перевірок ефективності використання матеріальних, фінансових та трудових ресурсів:

– перевірка системи внутрішнього контролю і розробка пропозицій з поліпшення організації системи внутрішнього контролю, бухгалтерського обліку, розрахунків, зміни структури виробництва і управління, підвищення ефективності програм розвитку.

4.6. Консультування і інформаційне обслуговування засновників, адміністрації і співробітників з питань бухгалтерського обліку, оподаткування.

4.7. Участь у підготовці матеріалів для зовнішнього аудита, податкових перевірок і перевірок інших контролюючих органів.

4.8. Проводить оцінку безпеки й ефективності інформаційних систем Компанії.

4.9. Консультує менеджмент Компанії в розробці планів заходів (коригувальних дій) за результатами проведених аудитів, а також здійснює контроль виконання планів заходів.

4.10. Консультує менеджмент Компанії з питань, що входять у компетенцію СВА, як це визначено в дійсному Положенні (у тому числі з питань організації системи внутрішнього контролю і системи управління ризиками).

4.11. Виконує по запиту виконавчих органів Компанії спеціальні проекти, у тому числі бере участь у розслідуванні зловживань і порушень Кодексу ділового поведіння Компанії. При цьому на СВА не повинна покладатися відповідальність за розслідування подібних випадків.

4.12. Виконує інші завдання і бере участь в інших проектах з доручення керівництва.

5. Повноваження

5.1 Директор служби внутрішнього аудита уповноважений:

- мати прямий доступ до Генерального директора (Директора);
- запитувати в посадових осіб Компанії будь-яку інформацію і матеріали, необхідні для виконання своїх посадових обов'язків;
- знайомитися з поточними і перспективними планами діяльності, проектами рішень і рішеннями виконавчих органів Компанії;

- доводити до відома Генерального директора пропозиції по поліпшенню існуючих систем, процесів, стандартів, методів ведення діяльності, а також коментарі з будь-яких питань, що входять у компетенцію СВА, як це визначено в дійсному Положенні;
- надавати рекомендації з матеріального стимулювання і фінансових та дисциплінарних стягнень;
- залучати за узгодженням з Генеральним директором чи його заступниками співробітників підрозділів Компанії до участі в аудиторських завданнях;
- залучати за узгодженням з Генеральним директором сторонніх експертів при виконанні аудиторських завдань.

5.2 Співробітники служби внутрішнього аудита уповноважені:

- запитувати в посадових осіб Компанії й одержувати безперешкодний доступ до будь-яких активів, документам, бухгалтерським записам і іншій інформації про діяльність Компанії, робити копії документів;
- у рамках виконання аудиторських завдань проводити інтерв'ю з посадовими особами і співробітниками Компанії;
- вивчати й оцінювати будь-які документи, запитувані в ході виконання аудиторських завдань, і направляти копії цих документів і/чи відповідну інформацію Директору служби внутрішнього аудита;
- здійснювати моніторинг виконання менеджментом заходів (коригувальних дій), здійснюваних за результатами проведених аудитів;
- доводити до відома Директора служби внутрішнього аудита пропозиції по поліпшенню існуючих систем, процесів, стандартів, методів ведення діяльності, а також коментарі з будь-яких питань, що входять у компетенцію СВА, як це визначено в дійсному Положенні.

6. Взаємовідносини (службові зв'язки)

6.1. Відділ внутрішнього аудита отримує від підрозділів за потребою:

6.1.1. Від Бухгалтерії:

- первинні документи, діючі нормативи і інші відомості, необхідні для проведення перевірок, експертиз, аналізу;
- проміжну та річну фінансову звітність, облікові реєстри та іншу облікову інформацію;
- звіти про роботу, що проведена відповідним підрозділом за результатами аудиторської перевірки.

6.1.2. Від договірного відділу:

- господарські договори з додатками, угоди, акти тощо.

6.1.3. Від юридичного відділу:

- установчі документи, векселі, страхові свідоцтва, сертифікати, ліцензії, довіреності і інші юридичні документи.

6.1.4. Від відділу персоналу:

– накази, штатні розписи, документи з кадрової роботи.

6.1.5. Від інших підрозділів:

– необхідні для проведення аудиту матеріали.

6.2. Відділ внутрішнього аудита видає Бухгалтерії, відділу персоналу і іншим підрозділам:

– акти перевірок, висновки, пропозиції і рекомендації з питань обліку і контролю.

7. Відповідальність

7.1. Відповідальність за якість і своєчасність виконання функцій відділом несе керівник відділу.

7.2. На начальника відділу покладається особиста відповідальність за:

– дотримання чинного законодавства в процесі керівництва відділом;

– складання, затвердження і представлення достовірної інформації про діяльність відділу;

– своєчасне і якісне виконання наказів керівництва.

7.3. Відповідальність інших працівників відділу встановлюється відповідними інструкціями.

8. Заключні положення

8.1. До цього Положення можуть вноситися доповнення та зміни за згодою з Правлінням, що затверджуються наказом (розпорядженням) керівника.

8.2. У випадку, якщо норми Положення входять у суперечність з вимогами Статуту, пріоритетними є положення Статуту.

8.3. Строк дії цього Положення не обмежений.

Начальник відділу внутрішнього аудита

ПОГОДЖЕНО

Начальник відділу кадрів

Начальник юридичного відділу

ЗАТВЕРДЖУЮ
(уповноважена особа)

(П.І.Б., підпис)

" ___ " _____ 20_ р.

ПОСАДОВА ІНСТРУКЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТОРА

I. Загальні положення

1. Внутрішній аудитор відноситься до категорії фахівців.
2. На посаду внутрішнього аудитора призначається особа, що має вищу професійну (економічну) освіту, додаткову спеціальну підготовку, стаж бухгалтерської роботи не менш _____ (2 років; 3 років; ін.) у тому числі як аудитора не менш _____ (1 року; 2 років; ін.).
3. Внутрішній аудитор повинен знати:
 - Нормативні і методичні матеріали, що регламентують виробничо-господарську діяльність підприємства.
 - Ринкові методи господарювання, закономірності й особливості розвитку економіки.
 - Профіль, спеціалізацію й особливості структури підприємства.
 - Аудит, аудиторські методики і процедури, стандарти внутрішнього аудита.
 - Порядок ведення бухгалтерського обліку і складання звітності, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку.
 - Методи аналізу господарсько-фінансової діяльності підприємства.
 - Правила проведення перевірок і документальних ревізій.
 - Грошовий обіг, кредит, порядок ціноутворення.
 - Правила організації і ведення бізнесу.
 - Основи податкової системи, порядок нарахування податків.
 - Трудове, фінансове, податкове і господарське законодавство.
 - Основи маркетингу, основи адміністрування.
 - Етику ділового спілкування.
 - Засоби обчислювальної техніки, комунікації і зв'язку.
 - Економіку й організацію виробництва, праці і керування.
 - Основи трудового законодавства.
 - Правила і норми охорони праці.
4. Призначення на посаду внутрішнього аудитора і звільнення з посади виробляються наказом керівника підприємства.

5. Внутрішній аудитор підкоряється безпосередньо _____ (керівнику підприємства; першому заступнику керівника підприємства).

6. На час відсутності внутрішнього аудитора (відпустка, хвороба, ін.) його обов'язки виконує особа, призначена у встановленому порядку. Дана особа здобуває відповідні права і несе відповідальність за неналежне виконання покладених на неї обов'язків.

II. Посадові обов'язки

Внутрішній аудитор:

1. Здійснює перевірку фінансової й управлінської звітності підприємства, аналізує її вірогідність, оцінює своєчасність її складання і представлення.

2. Організовує уніфікацію і стандартизацію облікових процесів.

3. Підготовляє і представляє для твердження керівництву підприємства план аудиторських робіт, бюджет аудиторських робіт.

4. Проводить суцільні ревізії і перевірки в підрозділах підприємства відповідно до затвердженого плану.

5. Здійснює контроль за виконанням бюджету підприємства.

6. Здійснює перевірку збереження й ефективності використання активів підприємства, контролює доступ працівників підприємства до активів і фінансової інформації.

7. Здійснює експертну оцінку проектів контрактів, контролює своєчасність і повноту відображення в облікових документах чинних угод (договорів, що укладаються) і їхніх результатів.

8. Виявляє внутрішні резерви підприємства і визначає шляхи їхнього ефективного використання.

9. Проводить моніторинг витрати фондів по різних проектах чи програмах, здійснює аналіз доходів і витрат підприємства, оптимізацію і планування податків.

10. Проводить вибіркові ревізії з метою виявлення і ліквідації заборгованостей і нестач, здійснює контроль за виконанням підприємством і його контрагентами своїх зобов'язань, аналізує дебіторську і кредиторську заборгованість, дає оперативні вказівки зі зменшення заборгованостей.

11. Розробляє рекомендації і план дій по усуненню виявлених відхилень від планів; рекомендації, що дозволяють знизити рівень ризику окремих операцій чи мінімізувати можливі втрати.

12. Визначає й аналізує можливі зовнішні і внутрішні ризики при розробці і впровадженні нових проектів на підприємстві.

13. Здійснює нагляд за роботою персоналу в частині фінансів, аналізує посадові інструкції, визначає відповідність розподілу обов'язків вимогам виробничого, управлінського і фінансового процесу, здійснює розмежування

повноважень, вносить пропозиції менеджеру з персоналу по внесенню об'єктивних змін у положення про підрозділи, посадові інструкції.

14. Розробляє фінансові регламенти для фінансової політики підприємства в цілому, окремих процедур, інструкцій і іншої документації.

15. Бере участь у формуванні зведеної і консолідованої звітності.

16. Здійснює підготовку підприємства до зовнішнього аудита.

17. Виконує тимчасові чи постійні обов'язки, не пов'язані з внутрішнім аудитом, за розпорядженням керівника підприємства (підтримка бухгалтерського відділу, аналіз інвестиційних проектів, проведення звірення з постачальниками і т.д.).

18. Консультує керівництво підприємства з питань аудита.

19. Складає звіти про пророблену роботу, аналітичні і доповідні записки, дає експертні висновки ін.

III. Права

Внутрішній аудитор має право:

1. На доступ в усі підрозділи підприємства, до будь-якої інформації підприємства, необхідної для проведення аудита.

2. Давати обов'язкові до виконання вказівки персоналу з приведення звітної документації у відповідність із внутрішніми документами і законодавством, з виправлення помилок і неточностей, уживання заходів у зв'язку з виявленими недоліками.

3. Одержувати від відповідальних працівників пояснення з питань, що виникають у ході проведення ревізій і аудита.

4. Давати розпорядження персоналу з підготовки підприємства до зовнішнього аудита.

5. Давати рекомендації посібнику зі зміни системи контролю на підприємстві, а також зміни управлінської політики на підприємстві.

6. Знайомитися з документами, що визначають його права й обов'язки по займаній посаді, критерії оцінки якості виконання посадових обов'язків.

7. Вносити на розгляд керівництва пропозиції з удосконалення роботи, пов'язаної з передбаченими дійсною інструкцією обов'язками.

8. Жадати від керівництва підприємства забезпечення організаційно-технічних умов і оформлення встановлених документів, необхідних для виконання посадових обов'язків.

IV. Відповідальність

Внутрішній аудитор несе відповідальність:

1. За неналежне виконання чи невиконання своїх посадових обов'язків, передбачених дійсною посадовою інструкцією, - у межах, установлених діючим трудовим законодавством України.

2. За правопорушення, зроблені в процесі своєї діяльності, - у межах, установлених діючим адміністративним, кримінальним і цивільним законодавством України.

3. За заподіяння матеріального збитку підприємству - у межах, установлених діючим трудовим і цивільним законодавством України.

ПОГОДЖЕНО:

Керівник структурного підрозділу: _____

Начальник юридичного відділу: _____

З інструкцією ознайомлений: _____

" ____ " _____ р.

Програма аудиту розрахунків за товарними операціями

№ п/п	Перелік питань, що перевіряються, і аудиторських процедур	Спосіб виконання (тести, методики)	Період проведення перевірки	Виконавець	Звітні і робочі документи аудитора
1	2	3	4	5	6
1	Аудит стану внутрішнього контролю.				
1.1	Наявність контролю, відповідність його цілей, задач, складу і структури управління організацією	усне опитування, спостереження	10.04-11.04	Андрєєва В.Л.	Опитувальний лист
1.2	Наявність відповідальності за організацію внутрішнього контролю.	Усне опитування, спостереження	10.04-11.04	Андрєєва В.Л.	Опитувальний лист
1.3	Документальне оформлення контрольних процедур.		12.04	Андрєєва В.Л.	Довідка
2	Аудит операцій по обліку розрахунків (рахунка 36, 63, 371, 374,681).				
2.1	Перевірка наявності ув'язнених з партнерів договорів і їхня законність на продаж товарів	Прослідити зміст договорів	12.04	Власова К.М.	Договір постачання
2.2	Перевірка оформлення первинних облікових документів.	Перевірити первинні документи (вибірково)	11.04-14.04	Гурьєва М.І.	
2.3	Своєчасне проведення інвентаризації розрахунків і правильність відображення в обліку її результатів.	Прослідити відповідність даних актів інвентаризації і результатів порівнявальної відомості Перевіряють накази і протоколи по інвентаризації	13.04-14.04	Андрєєва В.Л.	Порядок проведення інвентаризації Наказ про проведення інвентаризації Інвентаризаційний опис

Продовження Додатка Х

1	2	3	4	5	6
2.4	Перевірка реальності заборгованості по авансах виданим	Прослідити зміст договорів, їх відповідність первинним документам	13.04-15.04	Власова К.М	Виписка банку Платіжне доручення
2.5	Перевірка сумнівної заборгованості по авансах виданим з погляду причин її виникнення і винних осіб	Перевірити акт інвентаризації реєстри аналітичного обліку	13.04-15.04	Власова К.М	Первинні документи Договори, Журнал - ордер Головна книга
2.6	Перевірка узгодженості цін на товари, зазначених у розрахункових документах, з цінами зазначеними в договорах постачання товарів покупцям	Звірити дані первинних документів з договорами	15.04 – 16.04	Гурьєва М.І.	Первинні документи Договір постачання
2.7	Перевірка правильності одержання сум за відвантажені товари	Звірити дані платіжних доручень з випискою банку	16.04 – 18.14	Власова К.М	Звіт касира Виписка банку Платіжне доручення
2.8	Перевірка оформлення документів на відвантаження товарів покупцям і їх реєстрації у відповідних книгах	Прослідити правильність оформлення і реєстрації рахунків-фактур	16.04 – 18.14	Власова К.М	Рахунки – фактури, ТТН Книга продажів
2.9	Перевірка своєчасності пред'явлення штрафних санкцій до покупців при порушенні договірних зобов'язань	Прослідити наявність порушення договірних зобов'язань і пред'явлення до них штрафних санкцій	17.04	Гурьєва М.І	Штрафні санкції

Продовження Додатка Х

1	2	3	4	5	6
2.10	Перевірка законності і документального оформлення списання заборгованості, по якій минули терміни позову; з'ясування причин її виникнення	Перевірити інвентаризації, реєстр дебіторів акти старіння	18.04 – 20.04	Гурьєва М.І	Наказ про проведення інвентаризації Довідка про стан дебіторської і кредиторської заборгованості Документи на відвантаження продукції Платіжні документи, що підтверджують дату оплати Акт звіряння заборгованості Акт інвентаризації заборгованості
2.11	Перевірка реальності дебіторської заборгованості, по якій терміни позову ще не минули	Прослідити реальність дебіторської заборгованості згідно реєстру старіння дебіторів	18.04 – 20.04	Гурьєва М.І	Акт судового виконавця про неможливість стягнення боргу ³ організації боржника
2.12	Перевірка законності здійснення розрахунків по заборгованості через третіх осіб (договору поступки права вимоги)	Прослідити правильність складання договору поступки права-вимоги	19.04 – 20.04	Власова К.М	Договір поступки права вимоги

Продовження Додатка Х

1	2	3	4	5	6
2.13	10. Перевірка законності здійснення грошових способів погашення заборгованості (за договором міни, залік взаємних вимог, переведення боргу, договір факторингу)	Прослідити правильність складання договору міни, заліку взаємних вимог, переведення боргу, факторингу	21.04 – 22.04	Власова К.М	Рахунки- фактури Накладні Акт звіряння заборгованості Письмова угода Договір про переведення боргу Договір факторингу Рахунки - фактури Довідка бухгалтерії
2.14	Перевірка обґрунтованості зарахування на рахунок 681 авансових платежів, що надійшли	Перевірити наявність первинних документів на авансові платежі, що надійшли	21.04 – 22.04	Гурьєва М.І	Виписка банку Платіжне доручення Звіт касира Прибуткові касові ордери
2.15	Перевірка нарахування податку на додаткову вартість з отриманих товарів та авансових платежів	Способом перерахування перевірити правильність нарахування податку на додану вартість з отриманих товарів та авансових платежів	21.04 – 22.04	Гурьєва М.І	Виписка банку Платіжне Доручення
2.16	Правильність обліку заборгованості забезпеченої векселями	Прослідити наявність векселів і правильність їх складання	23.04-24.04	Власова К.М.	Векселя Журнал обліку векселів

Продовження Додатка Х

1	2	3	4	5	6
2.17	Правильність відображення в обліку операцій по заліку взаємних вимог	Способом перерахування перевірити суми по взаємозаліку та їх	23.04-24.04	Гурьєва М.І.	Акт взаємозаліку, первинні документи, Журнали-ордери
2.18	Правильність і обґрунтованість відображення кореспонденції по операціях розрахунків (дебіторської і кредиторської заборгованості)	Прослідити правильність кореспонденції рахунків по всіх документах	25.04 – 27.04	Власова К.М.	Довідка бухгалтерії Журнал-ордер Головна книга
2.19	Робота з претензій і відшкодування матеріального збитку, правильність відображення в бухгалтерському обліку відповідних розрахунків	перевірити правильність сум по виставлених та отриманих претензіях	25.04 – 26.04	Гурьєва М.І.	Документи на поставку та відвантаження товарів, акт розбіжностей
2.20	Організація аналітичного обліку розрахункових операцій.	Перевірити наявність регістрів аналітичного обліку по розрахункам та порядок їх ведення	27.04-28.04	Гурьєва М.І.	Регістри аналітичного обліку, відомості
2.21	Перевірка тотожності показників бухгалтерської звітності і журналів-ордерів	Співставити показники бухгалтерської звітності з даними журналів-ордерів	15.04-20.04	Андрєєва В.Л.	Журнали-ордери, Головна книга, баланс
2.22	Правильність відображення в балансі залишків по рахунках обліку розрахунків (рахунків 36, 63, 371, 374, 681)	Звірити дані Головної книги з бухгалтерською (фінансовою) звітністю	21.04 – 22.04	Андрєєва В.Л.	Журнали-ордери, Головна книга, баланс

Керівник аудиторської групи

Склад аудиторської групи

Андрєєва В.Л.

Андрєєва В.Л.

Власова К.М.

Гурьєва М.І.

Загальний план аудиту розрахунків за товарними операціями

Організація	XXXXXXXXXX
Період аудиту	10.04.18 – 29.04.18
Керівник аудиторської групи.	Андрєєва В.Л.
Плануємий аудиторський ризик	5%

Заплановані види робіт	Період проведення	Виконавці
1. Аудит дебіторської заборгованості за товарними операціями	10.04.18 р. – 29.04.18	Власова К.М., Гурьєва М.І.
2. Аудит кредиторської заборгованості за товарними операціями	10.04.18 р. – 29.04.18	Власова К.М., Гурьєва М.І.

Керівник служби внутрішнього аудиту

Андрєєва В.Л.

**Контрольний опитувальний лист (анкета) перевірки розрахунків з
постачальниками**

№ з/п	Питання анкети	Відповіді			Висновок аудитора
		Немає відповіді	Так	Ні	
1	2	3	4	5	6
Здійснення контролю					
1.	Чи є програма внутрішньогосподарського контролю?			X	
2.	Чи є постійно діюча інвентаризаційна комісія?		X		
3	Чи є посадові інструкції членів постійно діючої інвентаризаційної комісії?		X		
4.	Чи є служба внутрішнього аудита?			X	
5	Чи є посада аудитора у складі бухгалтерії?		X		
6	Чи є посадові інструкції внутрішніх аудиторів?		X		
7	Чи є річна програма проведення внутрішнього аудиту?			X	
8	Чи є програма проведення внутрішнього аудита розрахунків з дебіторами і кредиторами?			X	
9	Чи проводиться звірення розрахунків з постачальниками?		X		
10	Чи проводиться звірення щокварталу?			X	
11	Чи проводяться звірення на кінець року?			X	
12	Чи охоплюються звірнням усі постачальники і покупці?			X	
13	Чи приймає участь бухгалтер у складанні акта на виявлення розбіжності між товарами, які фактично оприбутковані і тими, що значились у звітах постачальників?		X		

Продовження Додатка Ш

1	2	3	4	5	6
Реальність					
1	Чи реєструються рахунки-фактури постачальників в окремому журналі?			X	
2	Чи цілком доставляються матеріальні цінності на підприємство, тобто немає випадків нестач чи розбіжностей?			X	
3	Чи вчасно пред'являються претензії постачальникам?		X		
4	Чи завжди задовольняються пред'явлені претензії? (якщо немає вказати причину)			X	
5	Чи оформляються документи на повернення товарів невідповідної якості, зазначеної в рахунках, накладних тощо?		X		
Повнота					
1	Чи всі цінності, що надійшли, зберігаються на складі?		X		
2	Крім центрального складу чи маютья інші місця збереження товарів?		X		
3	При прийманні вантажу, що прибув по залізниці, чи здійснюється його перерахування, зважування, обмір при надходженні на склад?		X		
Дозвіл					
1	Чи маютья на всі постачання договори-замовлення?		X		
2	Чи здійснюється завезення товарів по заявкам підприємства?			X	
Класифікація					
1	Чи розроблена (по дебету, кредиту рахунка 63) найбільш характерна кореспонденція рахунків господарських операцій, типових для даного підприємства?			X	

Продовження Додатка Ш

1	2	3	4	5	6
Облік					
1.	Чи розроблено і затверджено графік документообороту на підприємств		X		
2	Чи розроблена на звітний період облікова політика, щодо розрахункових операцій		X		
3	Чи щодня надходять у бухгалтерію документи постачальників на оприбуткування матеріально – відповідальною особою товарів?			X	
4	Чи систематично проводяться записи в реєстри бухгалтерського обліку?			X	
5	Чи здійснює бухгалтер перерахування сум, зазначених у рахунках?			X	
6	Чи звіряє бухгалтер ціни, зазначені в рахунках, з договірними?			X	

Класифікатор типових помилок в системі обліку розрахунків

Помилки на стадії укладання угоди

- Не уточнені основні положення, що призведе до некоректного відображення умов угоди в обліку, а саме:
 - форми розрахунків;
 - умови штрафних санкцій при порушенні договору;
 - цінова політика

- Документи складені з порушенням встановленої форми;
- не збігаються реквізити в одному й тому ж документі;
- цілком чи частково відсутні реквізити;
- документи підписані особою, що не має на це право;
- підробка підписів, підлишення, виправлення, дописки;
- на відповідних документах відсутні штамп або печатка;
- невідповідність даних розрахункових і платіжних документів умовам угоди;
- операції, проведені по документах, недійсні
- дані пред'явлених рахунків – фактур за товари і платіжні документи по оплаті цих рахунків не співпадають
- Слди підчищено, виправлень, дописок і т.д.

Помилки (порушення) при оформленні документів

- 1) порушення в частині організації первинного обліку:**
- арифметичні помилки фіксуванні оперативного факту;
 - несвочасна реєстрація оперативного факту на носії інформації;
 - реєстрація господарських операцій у документах неуніфікованої форми, відсутність реквізитів, що додають документу юридичну чинність;
 - відсутність договорів на постачання продукції (виконання робіт, надання послуг), первинних документів, що підтверджують виникнення дебіторської (кредиторської) заборгованості;
 - відсутність графіків документообігу;
 - помилки при реєстрації документів;
 - порушення термінів збереження документів в архіві;
 - знищення первинних документів без акта;
 - недотримання порядку оформлення і пред'явлення претензій по договорах.

Помилки (порушення) у веденні бухгалтерського обліку

- 2) порушення в частині організації бухгалтерського обліку:**
- перекриття кредиторської заборгованості одному контрагенту авансами, виданими іншому контрагенту;
 - несвочасне списання заборгованості в зв'язку з невірним численням термінів позову;
 - відшкодування вхідного ПДВ по невідфактурованих поставаннях;
 - списання безнадійного боргу на рахунок інших доходів і витрат при наявності раніше утвореного резерву під цю заборгованість;
 - неправомірне визнання заборгованості безнадійної і її списання за рахунок резерву по сумнівних боргах або за рахунок позареалізаційних витрат;
 - відсутність чи неналежне ведення аналітичного обліку по контрагентах, неоплаченим у термін розрахунковим документам, авансам виданим, авансам отриманим, виданим і отриманим вексялям, простроченим оплатою вексялям і т.п. (виходячи з вимог нормативних актів);
 - порушення методології обліку в частині невірної складених кореспондентий рахунків;
 - порушення порядку складання бухгалтерської звітності в частині формування показників про розмір дебіторської (кредиторської) заборгованості;
 - порушення термінів і порядку проведення інвентаризації дебіторської і кредиторської заборгованості.

Помилки, (порушення) щодо дотримання вимог П(С)БО 10 та П(С)БО 11

- Відсутня імовірність одержання (зменшення) економічних вигод від дебіторської (кредиторської) заборгованості;
- Невизнання дебіторської заборгованості при визнанні доходу від реалізації, товарів, робіт, послуг.
- Відображення дебіторської заборгованості за товари без одночасного визнання доходу від реалізації
- Не визначені справедливої вартості дебіторської заборгованості за товари, роботи у разі відстрочення платежу.
- Відображення дебіторської заборгованості у підсумку балансу за первісною вартістю без визначення резерву сумнівних боргів
- Відображення в балансі довгострокової заборгованості, на яку не нараховуються відсотки, за теперішньою вартістю
- Резерв сумнівних боргів не нараховується для поточної дебіторської заборгованості за продукцію, роботи, послуги
- Резерв сумнівних боргів нараховується на інші види дебіторської заборгованості, крім поточної за продукцію, товари, роботи, послуги
- Неправомірність віднесення дебіторської заборгованості до сумнівної
- Відображення нарахованої суми резерву сумнівних боргів в складі інших витрат, ніж інших операційних витрат
- Неправомірне віднесення дебіторської заборгованості до складу безнадійної

Навчальне видання

СПИЦИНА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,
кандидат економічних наук, доцент;

АКИМОВА НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА,
кандидат економічних наук, професор;

МОМОТ ТЕТЯНА ВАЛЕРІЇВНА,
доктор економічних наук, професор.

**ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗРАХУНКАМИ
ЗА ТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ**

монографія

авторська редакція

Підп. До друку 20.05.219. Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк цифровий
Ум.друк. арк. 16,3. Тираж 300 прим. Зам.20-05.

**Видавництво та друк
ФОП Іванченко І.С.**

пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135
тел.: +38 (050/093) 40-243-50.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com.ua

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК